UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

FACULTATEA DE LITERE

DEPARTAMENTUL TRADUCERE, INTERPRETARE ȘI LINGVISTICĂ APLICATĂ

CULEGERE DE ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

TRADUCEREA ÎN ERA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE: PROVOCĂRI ȘI OPORTUNITĂȚI

Chișinău, 5 decembrie 2025

Coordonator Angela GRĂDINARU

Aprobat de
Consiliul Științific al USM

CHIȘINĂU - 2026

CZU 81’25:004.8(082)=00
T 80

Extras din ședința Consiliului Științific al USM din 04 februarie 2026, proces-verbal nr. 3

Consiliul Științific aprobă spre publicare culegerea de articole științifice „***Traducerea în era inteligenței artificiale: provocări și oportunități***”.

Recenzenți:

Oxana GOLUBOVSCHI, dr., conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Viorica MOLOȘNIUC, dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova

Autorii articolelor își asumă întreaga responsabilitate asupra originalității și creativității științifice

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

„Traducerea în era inteligenţei artificiale: provocări şi oportunităţi”, conferinţă ştiinţifică (2025 ; Chişinău). Traducerea în era inteligenţei artificiale: provocări şi oportunităţi : Conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională, Chişinău, 5 decembrie 2025 : culegere de articole ştiinţifice / coordonator: Angela Grădinaru ; comitet ştiinţific: Ludmila Zbanţ (preşedinte) [et al.]. – Chişinău : Editura USM, 2026. – 304 p. : fig. color, tab.

Antetit.: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere, Departamentul Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată. – Texte, rez.: lb. rom., engl., fr., etc. – Ref. bibliogr. la sfârşitul art. – 25 ex.

ISBN 978-9975-77-498-7.

81’25:004.8(082)=00
T 80

© USM, 2026

https://doi.org/10.59295/teia2025

ISBN 978-9975-77-498-7

COMITET ONORIFIC

Adriana Cazacu-Ţigaie, conferenţiar universitar, doctor, Secretar de Stat, Ministerul Educaţiei şi Cercetării/ Universitatea de Stat din Moldova
Igor Şarov, profesor universitar, doctor, Rectorul Universităţii de Stat din Moldova
Sanda-Maria Ardeleanu, profesor universitar, doctor, Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava, România, Doctor Honoris Causa USM
Mzago Doktourichvili, profesor universitar, doctor, Universitatea de Stat Ilia, Tbilisi, Georgia
Iraida Condrea, prof. univ., dr. hab. Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Sergiu Pavlicenco, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova
Ion Manoli, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea Liberă Internaţională, Chişinău, Republica Moldova

COMITET ŞTIINŢIFIC

Ludmila Zbanţ, prof. univ., dr. hab. Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova – *preşedinte*
Georgiana Badea, prof. univ., dr., Universitatea de Vest din Timişoara, România
Petrea Lindenbauer, dr., hab., Institutul de Romanistică, Universitatea din Viena, Austria
Galstyan Garik, conf. univ., dr., Universitatea din Lille, Franţa
Antonella Mauri, conf. univ., dr., Universitatea din Lille, Franţa
Renata Georgescu, conf. univ., dr., Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Gayane Sargsyan, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Erevan, Armenia
Shushanik Tamrazyan, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Erevan, Armenia
Anna Melkonyan, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Erevan, Armenia
Manuela Mihaescu, dr., Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Liana Muthu, conf. univ., dr., Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Neli Ileana Eiben, dr., Universitatea de Vest din Timişoara, România
Iulia Bobăilă, dr., Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Tran Van Cong, conf. univ., dr., Universitatea din Hanoi, Vietnam
Eugenia Bojoga, conf. univ., dr. Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Viorica Molea, conf. univ., dr. hab. Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Liana Nozadze, conf. univ., dr., Universitatea de Stat A. Tsereteli din Kutaisi, Georgia
Raluca-Nicoleta Balaţchi, conf. univ., dr., Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava, România
Cristina Bleorţu, conf. univ., dr., Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava, România
Olga Gancevici, conf. univ., dr., Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava, România
Mariana Şovea, dr., Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava, România
Rachida Sadouni, conf. univ., dr., Universitatea din Alger 2 Abou El Kacem Saadallah şi Universitatea Blida 2 Ali Lounici, Algeria
Elena Prus, prof.univ., dr. hab., Universitatea Liberă Internaţională din Moldova
Angela Grădinaru, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Irina Breahnă, conf.univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Ludmila Usatâi, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Nina Roşcovan, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Emilia Taraburca, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cristina Crossu-Chiriac, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova

Carolina Dodu-Savca, conf.univ., dr., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
Daniela Pascaru, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Elena Varzari, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Inga Stoianov, conferențiar universitar, doctor, Universitatea Liberă Internațională
Gabriela Şaganean, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Tatiana Porumb, conf.univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Ina Sîtnic, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Valeria Duca, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Victoria Solovei, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Gobjila Natalia, dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova

COMITET DE ORGANIZARE

Angela Grădinaru, Universitatea de Stat din Moldova - *președinte*
Ludmila Usatâi, Universitatea de Stat din Moldova
Ludmila Zbanț, Universitatea de Stat din Moldova
Nina Roşcovan, Universitatea de Stat din Moldova
Irina Breahnă, Universitatea de Stat din Moldova
Gabriela Şaganean, Universitatea de Stat din Moldova
Rodica Caragia, Universitatea de Stat din Moldova
Ina Sîtnic, Universitatea de Stat din Moldova
Oxana Căpăţînă, Universitatea de Stat din Moldova
Natalia Mucerschi, Universitatea de Stat din Moldova
Tatiana Porumb, Universitatea de Stat din Moldova
Emilia Taraburca, Universitatea de Stat din Moldova
Cristina Crossu-Chiriac, Universitatea de Stat din Moldova
Cupcic Silviana, Universitatea de Stat din Moldova
Vîntu Olesea, Universitatea de Stat din Moldova
Solovei Victoria, Universitatea de Stat din Moldova
Gobjila Natalia, Universitatea de Stat din Moldova

COMITET DE LECTURĂ

Angela Grădinaru, Universitatea de Stat din Moldova
Ludmila Zbanț, Universitatea de Stat din Moldova
Irina Breahnă, Universitatea de Stat din Moldova
Oxana Căpăţînă, Universitatea de Stat din Moldova
Natalia Mucerschi, Universitatea de Stat din Moldova
Nina Roşcovan, Universitatea de Stat din Moldova
Gabriela Şaganean, Universitatea de Stat din Moldova
Ina Sîtnic, Universitatea de Stat din Moldova
Tatiana Porumb, Universitatea de Stat din Moldova
Emilia Taraburca, Universitatea de Stat din Moldova
Cristina Crossu-Chiriac, Universitatea de Stat din Moldova

PREFAŢĂ

Angela GRĂDINARU

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0000-0001-5225-6583

Inteligența artificială (IA) transformă radical peisajul traducerii, redefinind nu doar instrumentele utilizate, ci și rolurile profesioniștilor din domeniu. Traducătorii și interpreții se confruntă cu o dublă provocare: adaptarea la noile tehnologii și păstrarea valorii adăugate a competenței umane. În același timp, IA oferă oportunități remarcabile pentru eficientizarea procesului de traducere, creșterea accesibilității informației și dezvoltarea unor noi forme de colaborare om-mașină.

Această conferință a constituit un spațiu de reflecție critică, dialog interdisciplinar și schimb de bune practici între cercetători, traducători, interpreți, dezvoltatori de tehnologie și formatori. Participanții sunt invitați să exploreze impactul inteligenței artificiale asupra teoriei și practicii traducerii, dar și asupra formării profesionale, eticii și pieței muncii.

Toată această problematică a propus numeroase piste de reflecție și a invitat la o dezbatere incitantă în cadrul următoarelor axe:

1. Tehnologiile IA în traducere: între eficiență și precizie

Inteligența artificială a devenit un instrument esențial în procesul de traducere, contribuind la eficientizarea muncii traducătorului și la accelerarea fluxului de lucru. Printre cele mai răspândite aplicații se numără traducerea automată neuronală (TAN), post-editarea, sistemele de recunoaștere vocală și modelele de limbaj generativ, precum ChatGPT sau DeepL. Aceste tehnologii promit rapiditate, adaptabilitate și acces extins la conținut multilingv, dar ridică și întrebări legate de calitate, fidelitate semantică și control uman.

În această axă s-a analizat în ce măsură aceste instrumente reușesc să atingă un echilibru între eficiență și precizie, având în vedere contextul de utilizare, domeniul de specialitate și publicul-țintă. În timp ce traducerea automată poate oferi rezultate acceptabile în texte informative sau uzuale, dificultățile apar în traducerea nuanțelor culturale, a jocurilor de cuvinte sau a discursurilor specializate, unde intervenția umană rămâne indispensabilă.

Comunicările au abordat comparativ performanțele sistemelor de traducere automată, studiile de caz privind post-editarea, integrarea IA în platformele CAT (Computer-Assisted Translation) și experiențele concrete din practică profesională. Alte direcții de cercetare au inclua analiza erorilor generate de IA, impactul algoritmilor asupra decizi-

ilor de traducere și modul în care traducătorii își adaptează strategiile pentru a colabora eficient cu tehnologiile emergente.

Această axă tematică a vizat deschiderea unei dezbateri critice privind locul inteligenței artificiale în ecosistemul traducerii contemporane, între promisiunea progresului tehnologic și nevoia de rigoare lingvistică.

2. Traducătorul în era digitală: competențe, formare și adaptare

Transformările profunde generate de inteligența artificială și digitalizare impun traducătorului contemporan o redefinire a rolului profesional. Nu mai este suficientă doar stăpânirea limbilor de lucru sau a tehnicilor tradiționale de traducere: traducătorul din era digitală trebuie să dețină un set extins de competențe tehnice, digitale și strategice, esențiale pentru interacțiunea eficientă cu noile tehnologii.

Această axă a fost centrată pe investigarea modului în care traducătorii se adaptează la schimbările tehnologice și dezvoltă competențele necesare pentru a-și menține relevanța și competitivitatea pe piața muncii. S-a încurajat contribuțiile care analizează integrarea IA în formarea universitară și continuă, dezvoltarea curricula în traducerea asistată de calculator (CAT), post-editare, utilizarea instrumentelor de gestionare a proiectelor de traducere, dar și integrarea aspectelor legate de etică profesională și de gândire critică.

Au fost aduse în discuție și modele inovatoare de predare a traducerii în mediul digital, colaborarea în cloud, învățarea asistată de platforme IA, simularea de proiecte reale, precum și studiile privind impactul acestor instrumente asupra învățării active. În paralel, este esențială reflecția asupra formării conștiinței profesionale și a capacității de adaptare la un peisaj în continuă schimbare.

Axa a invitat la dialog între formatori, traducători profesioniști, cercetători și studenți pentru a defini noile standarde ale meseriei și a identifica cele mai eficiente strategii de pregătire pentru meseria de traducător în contextul unei realități marcate de inovație accelerată și exigențe tot mai diverse.

3. Deontologie, calitate și responsabilitate în traducerea asistată de IA

Utilizarea inteligenței artificiale în traducere ridică o serie de provocări ce țin de deontologia profesională care nu pot fi ignorate. Pe măsură ce instrumentele automatizate devin tot mai performante și accesibile, apare necesitatea de a regândi criteriile de calitate, responsabilitatea traducătorului și standardele deontologice ale profesiei. Această axă a propus o reflecție critică asupra echilibrului dintre eficiența tehnologică și exigențele etice în actul traducerii.

În contextul în care IA poate produce rapid texte în diverse limbi, calitatea rezultatului depinde totuși în mare măsură de intervenția umană – prin post-editare, validare terminologică sau adaptare culturală. Astfel, traducătorul devine nu doar un utilizator de instrumente, ci un garant al fidelității, coerenței și acurateței mesajului transmis. În același timp, responsabilitatea asupra conținutului tradus – în special în domenii sensibile precum medicina, dreptul sau diplomația – nu poate fi transferată integral către o entitate artificială.

S-a încurajat intervențiile care au analizat impactul utilizării IA asupra controlului calității traducerii, practicile de validare umană, delimitarea responsabilităților între traducător și tehnologie, precum și riscurile etice asociate (plagiatul involuntar, propagarea erorilor, lipsa transparenței algoritmilor). Alte teme de interes au inclus respectarea drepturilor de autor, protecția datelor și riscul reproducerii prejudecăților culturale sau lingvistice de către sistemele IA.

Această axă a invitat la dezbatere asupra necesității unor norme etice adaptate noilor realități tehnologice și a unei formări profesionale care să pună în centrul său nu doar competențele tehnice, ci și discernământul etic și responsabilitatea traducătorului ca mediator cultural.

4. Piața traducerii și noile modele de colaborare om-IA

Evoluția rapidă a tehnologiilor bazate pe inteligență artificială redefinește piața traducerii, generând mutații profunde în structura cererii, în profilul traducătorului și în modelele de lucru. Dacă în trecut traducerea era un demers eminamente uman, astăzi asistăm la o trecere către procese hibride, în care omul și IA colaborează pentru a livra conținut multilingv rapid, eficient și adaptat contextului de utilizare.

Această axă tematică a propus o analiză a modului în care interacțiunea om–mașină modelează noi practici profesionale. S-a încurajat comunicările care investighează impactul tehnologiilor IA asupra tarifelor, termenelor de execuție, organizării muncii și relației cu clienții. De asemenea, sunt relevante studiile privind schimbarea statutului traducătorului – de la „producător" de text la „curator" sau „editor" de conținut generat automat – și emergența unor noi roluri profesionale: post-editor, evaluator de calitate, consultant lingvistic în proiecte tehnologice.

În acest context, colaborarea devine un element-cheie: între traducători și dezvoltatori de instrumente, între freelanceri și agenții, între om și algoritm. Au fost abordate teme precum: modelele de lucru în cloud, traducerea colaborativă pe platforme digitale, outsourcingul lingvistic și noile forme de intermediere profesională.

Totodată, axa a deschis discuția asupra sustenabilității economice a profesiei, a protecției statutului traducătorului în fața automatizării și a modalităților prin care se poate construi un parteneriat echilibrat și etic între om și inteligența artificială. Scopul a fost de a înțelege cum poate fi regândită piața traducerii într-un mod incluziv, inovator și centrat pe valoarea adăugată a expertizei umane.

5. Traducerea specializată și IA: eficiență în domenii cu terminologie controlată

Traducerea specializată presupune o înaltă precizie terminologică, coerență conceptuală și adecvare contextuală, fiind indispensabilă în domenii precum medicina, dreptul, economia, ingineria sau științele exacte. În aceste sectoare, utilizarea inteligenței artificiale (IA) și a instrumentelor digitale a devenit un sprijin semnificativ pentru traducători, mai ales în gestionarea volumului mare de documente, menținerea consistenței terminologice și reducerea timpilor de livrare.

Această axă și-a propus să exploreze potențialul tehnologiilor bazate pe IA în procesul de traducere a textelor cu terminologie controlată. Traducerea automată neuronală, memoriile de traducere, bazele de date terminologice integrate și instrumentele CAT îmbunătățite prin învățare automată contribuie la creșterea eficienței, dar ridică și întrebări privind calitatea rezultatului, interpretarea corectă a conceptelor și responsabilitatea umană în procesul decizional.

Au fost binevenite contribuții care prezintă studii de caz, cercetări empirice sau analize critice privind aplicarea IA în traducerea specializată, compararea performanței umane și automate în domenii tehnice, dificultățile întâmpinate în post-editarea textelor automat traduse sau riscurile de erori semantice în lipsa unei supervizări adecvate. De asemenea, au fost încurajate reflecțiile asupra rolului traducătorului ca expert terminologic și mediator între limbajul științific și publicul-țintă.

Această axă a deschis un cadru de dialog între traducători profesioniști, formatori, cercetători și dezvoltatori de soluții tehnologice, în vederea identificării celor mai eficiente și responsabile modalități de integrare a IA în traducerea specializată, fără a compromite rigoarea și acuratețea impuse de domeniile de expertiză.

6. Traducerea literară în era inteligenței artificiale: între creativitate umană și automatizare

Traducerea literară rămâne una dintre cele mai complexe și sensibile forme de traducere, întrucât presupune nu doar transpunerea unui conținut lingvistic, ci și redarea stilului, tonalității, metaforei, ritmului și subtextului autorului. Într-o epocă în care inteligența artificială este din ce în ce mai folosită în traducerea automată, se impune o reflecție profundă asupra limitelor și potențialului acesteia în raport cu specificitatea discursului literar.

Această axă tematică și-a propus să analizeze dacă – și în ce măsură – modelele de traducere automată pot reproduce finețea, ambiguitatea și expresivitatea textului literar. În același timp, au fost binevenite cercetări privind modul în care traducătorii literari pot folosi tehnologia drept instrument de sprijin, fără a sacrifica autenticitatea și creativitatea actului traductiv.

Temele de interes au inclus: compararea traducerii literare realizate de IA și de traducători umani, intervențiile de post-editare în texte literare, provocările legate de metafore, jocuri de cuvinte, limbaj arhaic sau poetic, precum și impactul utilizării IA asupra procesului de creație traductivă. S-a analizat implicațiile etice și culturale ale automatizării traducerii literare, mai ales în contextul circulației globale a literaturii.

Această axă a deschis dialogul între traducători, cercetători în domeniul literaturii, lingviști computaționali și editori, cu scopul de a identifica forme echilibrate de colaborare între tehnologie și sensibilitatea artistică umană în serviciul creației literare traduse.

7. Traducerea audiovizuală și localizarea digitală în era IA

Într-un context digital dominat de conținut multimedia, traducerea audiovizuală (TAV) și localizarea digitală capătă o importanță tot mai mare. Apariția inteligenței artificiale a revoluționat aceste domenii, oferind soluții rapide pentru subtitrare auto-

mată, transcriere, dublaj sintetic, voice-over generat de IA și adaptare multilingvă a conținutului digital. Axa propune o reflecție asupra impactului acestor tehnologii asupra practicii profesionale, formării și calității traducerii audiovizuale.

Tehnologiile bazate pe IA pot accelera procesele de subtitrare și localizare, în special în contextul volumelor mari de conținut generate de platformele de streaming, social media sau e-learning. Totuși, apar numeroase provocări legate de adaptarea culturală, sincronizarea fină, transpunerea umorului, a expresivității sau a dialectelor regionale. În acest context, rolul traducătorului audiovizual se transformă: din simplu „redactor de subtitrări" în expert în transcreare, adaptare interculturală și post-editare creativă.

Un interes deosebit au prezentat comunicările care analizează utilizarea IA în subtitrarea automată, traducerea și localizarea jocurilor video, aplicațiilor mobile, platformelor web sau a produselor multimedia. De asemenea, au fost relevante studiile privind impactul IA asupra accesibilității (ex. subtitrări pentru persoane cu deficiențe de auz, descrieri audio pentru nevăzători), precum și cercetările privind etica utilizării vocii sintetice în dublaj.

Această axă a invitat la dialog profesioniști din domeniul traducerii, cercetători, formatori și dezvoltatori de tehnologie pentru a evalua modul în care IA poate deveni un partener real în traducerea audiovizuală, fără a înlocui sensibilitatea umană esențială în transmiterea sensului, emoției și culturii.

CZU: 81’25:001.89:17:004.8 https://doi.org/10.59295/teia2025.01

ETHICS AND DEONTOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN TRANSLATION STUDIES IN THE CONTEXT OF ICT

Ludmila ZBANŢ

Moldova State University

ORCID : 0000-0001-6974-6474

Nina ROŞCOVAN

Moldova State University

ORCID : 0000-0002-1726-6863

The article examines how artificial intelligence and ICT tools transform research workflows, specialized literature analysis, as well as the processing of data used in scientific communication. We set the aim to assess the benefits, limitations, risks, ethical and deontological issues, impact of using AI on academic integrity, and emerging roles and applications in scientific research in translation studies.

Keywords: *Artificial Intelligence (AI), Information and Communication Technologies (ICT), academic integrity, translation studies, digital research tools, open access, open science, Ethics and Deontology of Research*

ETICA ŞI DEONTOLOGIA CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE ÎN TRADUCTOLOGIE ÎN CHEIA OFERTEI NTIC

Articolul examinează modul în care inteligența artificială și instrumentele NTIC transformă fluxurile de lucru în cercetare, analiza literaturii de specialitate, precum și în prelucrarea datelor cadrate cu procesul de comunicare științifică. Ne-am propus să evaluăm avantajele, limitările, riscurile, aspectele etice și deontologice, impactul implicării IA asupra integrității academice, precum și rolurile și aplicațiile emergente în cercetările științifice cu aplicare la traducere.

Cuvinte cheie: *Inteligență artificială (IA), Noi Tehnologii Informaționale și de Comunicare (NTIC), integritate academică, traducere, instrumente digitale de cercetare, acces deschis, știință deschisă, etica și deontologia cercetării*

Introduction

Unlike the 20th-century society, the third millennium is becoming increasingly anthropocentric, increasingly immersing the representatives of the world of academia into the orbit of scientific research with a clearly defined interdisciplinary dimension, thus

highlighting the fact that we are living in an age of scientific synthesis. At the same time, the introduction and massive application of new technologies is becoming largely important due to the fact that the 21st century imposes a variety of requirements on professionals who are to carry out their work in an emerging dimension, that is, we are witnessing a shift from a technology built on the principle of "from knowledge to skills" to the one based on the laws of cognitive activity and acmeology-centered learning.

In its essence, acmeology (from the Greek *acme* – peak, zenith, maturity, and *logos* – word, meaning, attribute) is an interdisciplinary science that fits perfectly into the "algorithmization of the contemporary society's challenges" [1, p. 7] and which is not accidental, being supported "by capitalizing on the interdisciplinary and multidisciplinary paradigm" [1, p. 11-12]. Moreover, acmeology examines the frameworks, mechanisms, and conditions that enable individuals to reach the highest levels of personal development, competence, and maturity.

In the field of translator training, both in its professional and its scientific research dimensions, acmeology contributes to preparing individuals for a successful career on the labor market as well as for research activities in translation studies and intercultural communication. Both professional training and research in translation studies are integral components of a coherent system, supported by a set of mechanisms that actively ensure its functioning. The system is dynamic and capable of transformation, adaptation, and response to various events; in other words, it is able to self-organize and evolve [2, p. 34]. At the same time, we can mention several key components of this system that constantly adapt to the system's operation conditions. We refer, in particular, to translator ethics and deontology, namely, the elements that originate deep in the history of this human activity.

However, in recent years, this system has been noticeably disrupted by factors created through human intelligence that now function outside the system as well, namely, new information and communication technologies and, in particular, Artificial Intelligence, deeply infiltrated in the extensive digital environment. Many researchers attribute both robustness and reliability to AI, while attempting to comply with the ethical norms of their respective fields. Meanwhile, such interferences raise a number of questions regarding the ethics and deontology of translations broadly supported by digital tools, as well as regarding the methodological foundations offered for translation studies research using (New)ICTs.

Ethics and Deontology in Translation Studies and Practice

It is well known that ethics shapes people's actions and behavior, and its role is considered from an intellectual perspective. Ethical norms are aligned with the domain in which concrete actions are carried out, and the ethics applied to scientific research varies from one discipline to another. All ethical elements follow the evolution of societies and the specific approaches characteristic of their respective historical periods. The evolution of humanity across time and space has generated significant intellectual and cultural diversification in modern societies, as well as a rise in the exchanges between different civilizations, contributing to a substantial renewal of contemporary reflections on deontology and ethics.

It is often asserted that "Deontologists (from the Greek term *deon*, meaning duty) believe there are certain moral duties or universal moral laws everyone is subject to," and that if it were possible to program such laws into computers, "we could ensure that the computer network would be a force for good" [3, p. 243]. Yet this idea of deontologism is criticized for its attempt to impose universal deontological norms on computers, similar to the way they do on human beings [3, p. 245]. Furthermore, from a deontological perspective, "what seems simple in the practical realm of history becomes devilishly complex in the theoretical realm of history" [3, p. 245].

Throughout the history of translation and, later, of Translation Studies, questions of deontology and ethics were often raised indirectly, through didactic reflections on the need for a thorough command of the languages involved in translation, on methods of translation, on observing quality standards, and on avoiding certain types of translation errors, among other aspects.

The treatise on qualitative translation written by the Italian humanist Leonardo Bruni, *De interpretatione recta* [4], was likely composed between 1420 and 1426 and forms part of debates among Italian humanists concerning a new discipline gradually taking shape at that time - translation. Bruni's primary aim, however, was to provide methodological support for this emerging fundamental discipline of translation within classical studies. The scholar paid great importance to the possession of an excellent general cultural background, which was expected of anyone translating ancient texts. *De interpretatione recta* stands among the earliest modern treatises devoted specifically to translation, and reflects the humanist movement's efforts to recover the aesthetic, rhetorical, and legal models of classical translation, that is, a recovery of Antiquity itself, a task rendered particularly complex by the temporal distance separating the world of Antiquity from that of the Renaissance.

Within the methodological dichotomy that has always dominated the field of translation, namely *literal versus free translation*, Bruni gravitated between spirit and letter, arguing that the choice of method is far from simple for several reasons. In his view, the translator must ask why the author says what he says, and why he says it in that particular way. The translator must investigate the historical conditions in which the text was produced; in other words, it is not enough to understand a text, in order to translate it, one must understand an era and a mindset.

In broad terms, Bruni approached questions of fidelity and clarity with scholarly rigor, arguing that translation should be structured around three fundamental criteria: an aesthetic criterion (preserving the beauty of the original), a linguistic criterion (writing in a language modeled on that of the best authors), and a hermeneutic criterion (rendering the author in such a way that the translation seems to be the original). Bruni sets out his views on the translator's activity in the preface to his translation of *Nicomachean Ethics*, identifying a series of errors made by his predecessors. Therefore, he criticizes earlier translations and enumerates the main causes of poor-quality translation work, such as the translator's misunderstanding of what must be translated, an incorrect rendering of the original text, or a failure to preserve the harmony and elegance of the original.

Bruni stands among the first theorists of translation to insist on a strong command of languages, an idea later taken up by the French translator Étienne Dolet, the most dynamic representative of the intellectual Renaissance in France.

In the history of translation and translation studies, the period around the year of 1530 is regarded as the "age of translation treatises" [5, p. 78]. Martin Luther wrote his *An Open Letter to Translating* (1530), along with other texts on translation, all shaped by the notion of communication and adaptation for communicative purposes. These works focus particularly on the methods of sacred translation, setting out "the principles of a 'refined' translation based on dynamic and pragmatic equivalences and on the respect for the target language" [5, p. 78], while demanding solid linguistic knowledge and a thorough understanding of the source text.

In his turn, Étienne Dolet wrote La *Manière de bien traduire d'une langue à l'autre* ("The Way to Translate Well From One Language into Another") (1540), setting out five principles that must be observed in order to produce a good translation: 1. The translator must perfectly *understand* the "meaning and subject matter" of the author being translated. 2. The translator must have an excellent command of both working languages, the source language and the target language. 3. The translator enjoys freedom in choosing how to translate and must not be constrained to reproduce the source text literally. 4. The translator must avoid neologisms and borrowings, and shall conform to common usage. 5. The translator must follow the example of orators and know rhetoric, so that his text may delight both the mind and the ear [5, p. 84-86]. These principles have not lost their relevance today and can be found, albeit under different formulations, in contemporary ethical and deontological codes for translators and interpreters.

Later, the French writer Joachim du Bellay published the manifesto *Défense et illustration de la langue française* ("The Defence and Enrichment of the French Language," 1549), in which the process of translation is presented "within his broader conception of linguistic and cultural policy" [5, p. 88].

In his treatise *Essay on the Principles of Translation* (1791), Alexander Fraser Tytler analysed the three principles governing literature and poetry translation, and offered reflections on translation that, in his view, should contribute to improving its quality. The scholar stressed the need to respect the fidelity to meaning, the fidelity to the author's spirit and style, and the readability of the translated text, natural and fluent, as if it were an original [6, Chapter I, p. 9]. Therefore, drawing on translational experience, Tytler, similar to his predecessors and successors, helped to lay the foundations of the ethical dimension of translation.

Without delving further into the history of translation, and following the aforementioned information, we note that translation, being placed within the language and bringing into focus the issue of respecting the addressee and, even more so, the issue of alterity, raises numerous significant ethical questions, more precisely the questions pertaining to "the ethics of translating alterity" [7, p. 35]. Eugeniu Coseriu operates with the triad of primary universals *creativity–semanticity–alterity* [8, p. 10], emphasizing that "Language is always directed toward the other, even as a primary linguistic creation. Meanings and signs are not created 'just to be' (as in art), they are created in order to be there for others as well; even more: as already belonging to others (since they are always created within a given language)" [8, p. 51].

Applied to translation, this implies the need to adopt the ethical principle of "oneself as another" (*soi-même comme un autre*) [9; 10, p. 151]; in other words, the relation-

ship with an 'other' requires the respectful engagement with the languages and cultures involved in the process. It is no coincidence that François Ost underlines that "*La difficulté est immense, dans ces conditions, de considérer l'autre à la fois dans la commune humanité qu'il partage avec moi et dans sa différence spécifique*" [10, p. 151], meaning that it takes considerable effort to recognize as one's own something that fundamentally belongs to another. From this perspective, translation theories could be regarded as operating under the sign of the ethics of translation; however, translation does not always correspond to an irenic space of sharing with the Other. The scholarly research on the role of ethics in translation outlines three forms of ethical functioning: one pertaining to language and dialogism, another arising from the activity of the translator as a subject, and a third defined by a specific culture. All three forms are centered on alterity, yet with distinct philosophical and pragmatic implications.

In her work dedicated to ethics and ontology in translation, Mirela-Cristina Pop notes that this concept is not currently systematized in translation research [7, p. 5]: "The term *ethics* is encountered most frequently in the studies on the ethics of translation, while the term *deontology* is reserved for the principles and norms included in the codes of ethics and professional conduct drafted by professional translators' associations, or in deontological codes applied by certain actors in the translation market to guide the professional behavior of employees or collaborators" [Ibidem]. The researcher further defines three types of ethics and deontology in translation, understood from three perspectives:

"1. the ethics and deontology of translation, in relation to the principles, values, norms, and translation practices shared by the members of the epistemic community;

2. the ethics and deontology of the translator, in relation to values, attitudes (behaviors), and professional virtues (qualities);

3. the ethics and deontology of the profession, in relation to the socio-cultural principles, values, norms, and practices established and shared by the members of a social group, namely the socio-professional community of translators." [7, p. 39].

A brief review of the contents of several deontological and ethical codes adopted by translators' associations or unions from different economic, social, and cultural contexts reveals a shared concern for maintaining a high standard of correctness in translation and interpreting work. These documents, while structured in various ways, emphasize the principles, values, norms, and practices shared by the members of the professional community, adjusted to the social realities within which translators and interpreters carry out their activities, including their relationship with the members of the society and with the clients who commission their translation services.

For example, the International Federation of Translators (FIT) Charter, drafted in French and English, [11], is structured into five sections: the first sets out the general rights of translators; the second addresses translators' rights; the third discusses the social and economic situation of translators; the fourth describes translators' associations and unions; and the fifth clarifies the relationship between national organizations and the international federation of translators. These sections are incorporated, albeit differently, into the deontological or ethical codes of professional translators' associations in various countries, with adaptations to their respective socio-economic contexts or to the specific types of translation performed by each organization.

The Association of Professional Translators of Moldova (ATP) has also adopted a "Translator's Deontological Code," structured in modules focused mainly on the purpose and scope of translation work, on translators' duties, and on integrity standards: "Through this Code, ATP aims to highlight the social function of translation, to improve the social conditions and environment in which translators practice their profession, while clarifying their professional and ethical-moral rights and obligations" [12].

It is not surprising that these documents place particular emphasis on the need for a high level of linguistic proficiency in the working languages (a condition "inherited" from the pedagogical and methodological practice of earlier centuries), as a prerequisite for producing quality translations. For example: "ARTLIT members undertake the following obligations in the exercise of their profession as literary translators, namely: Translate exclusively from/into languages they master at an appropriate level; Follow all stages of quality assurance when producing translations (terminological research, drafting, stylistic adjustment, self-revision, final check before delivery)" [13].

In the "Deontological Code of Members of U.N.T.A.R." it is stipulated that "The exercise of the profession of sworn translator and interpreter supposes impartiality and neutrality. Authorized translators and interpreters are required to perform their duties conscientiously and professionally by providing authorized translation and interpreting services of impeccable quality, both in terms of linguistic expression and in terms of specialized terminology. Authorized translators and interpreters are obliged to adhere to confidentiality norms even after the completion of their services." [14].

On the other hand, an online search focused on ethical and deontological codes for translators and interpreters does not, in general, reveal explicit references to the conditions for using ICT in their professional activity. However, on the official website of the European Union, in the section dedicated to the Translation Centre for the Bodies of the European Union (CdT), under "Translation Services," we do find translation services supported by automation. These include **machine translation services**: "This is a **fully automated service for document translation**, using a combination of the Centre's translation memories and custom machine translation engines, without any human quality control and without any preparation of the source documents for the technical processing or formatting," as well as **the service of light post-editing of machine translation output**: "This is a translation service in which **human editors improve the result of machine translation output**. The service includes editing, modifying and/or correcting machine translations when the final text is not intended for publication and its primary purpose is the 'per se conveying' of information, i.e. communicating the essential meaning without necessarily producing a perfect target-language style. The result is a comprehensible text in which no important information has been accidentally omitted and no incorrect information has been added." [15]. We thus note the continued necessity of the human translator to ensure translation quality.

We Do Not Oppose Human Intelligence and Artificial Intelligence in Scientific Communication. Scientific communication always centers on a researching subject and an object (topic) of investigation. Scientific communication is characterized by a specific style that "confers a text its own identity and is established through the very process of selecting words from the paradigms of the language and through the discursive modali-

ties that orient the creation of meaning" [16, p. 23]. However, the subject–topic dyad is easily transformed into a triad once new technologies, particularly AI-enhanced ones, are introduced into the research process.

At present, there is still no clear definition of AI, and the field appears as a nebulous space within which various orientations, strategies, and interests coexist. Nevertheless, certain key ideas regarding AI seem to take shape in the form of a philosophy of knowledge (already discernible in philosophical thought since Aristotle) and continuously enriched at the pace of technical and scientific transformations across historical epochs. Today, when AI has become extremely powerful, efforts are being made to assess its role in different domains and fields. We seek to understand, in particular, how it functions, the usefulness of its support in scientific research, the limits and risks it generates, and the degree of credibility associated with the research methods employed, the extraction, collection and quality of the AI-generated responses based on informational, analytical, or experimental content, all of which being part of a broader ensemble of digital processes and systems.

At present, translators increasingly make use of the possibilities offered by new information technologies, and AI is becoming ever more visible along this professional and research path in the field of translation, regardless of type or genre. For instance, specialized languages and the terminologies found in such texts are subject to advanced research based on extensive corpora, followed by analysis and synthesis involving ICT processing, while literary texts produced by translators are subjected to comparative analyses with versions generated by AI algorithms.

Under these new conditions of scientific activity, we are tempted to seek at least a partial answer to the question of how technological innovations influence both theoretical and practical approaches within research, including in the field of translation studies. It is important to understand how these technologies are able to support or compensate for certain shortcomings that may arise from the activity of the human subject involved in scientific research. Technologies assist people in direct accordance with the expectations formulated by people themselves, that is, with their ability to clearly articulate what they expect from this innovative toolkit. At the same time, a reasonable question emerges concerning the extent to which researchers are entitled to appropriate the results offered by these technological (re)sources. It is for this very reason a clarification is required, with regard to the ethical dimension of such collaboration in scientific research, and it seems that, for various reasons, no clear answer has yet taken shape or been provided. Among the arguments to be considered is the fact that we are dealing with intelligent querying based on advanced processing of a large mass of data composed of texts, terms, graphs, statistics, and more, all made possible by open access to hypertexts of varying size depending on the researcher's field of interest. The results of these searches serve as sources of scientific reflection, undoubtedly beneficial to research, and apparently without any ethical drawbacks. ICT tools prove the capacity to "think" and help humans think, while remaining ethically neutral, particularly when the bodies, institutions, and content-producing entities that respond to research needs in various fields provide open access intended for a broad spectrum of users. Matters become even clearer when the regulating institutions in the field develop and comply with corpora that include charters,

guidelines, ethical and deontological codes, regulations, and legal provisions correlated with the ethical and deontological dimensions of their professional activity, while sharing best practices and forms of good conduct intended for the scientific community. Nonetheless, we understand that such normative corpora tend to have a recommendatory rather than a restrictive or prohibitive character in relation to scientific research supported by new technologies. We may therefore conclude that ethics and deontology constitute only a relative, complementary set of norms operating within the space of scientific research, one which itself lacks a regulatory framework adapted to these new modalities of activity.

The common ground shared by the human and technological actors involved in scientific communication is intelligence: it is neither an object, nor a phenomenon, nor a process, nor a function. It is a norm of subjective behavior that highlights the individual and their world, manifesting in various situations insofar as cognitive competencies allow. The human subject shares certain competencies with AI, but the latter does not function as a mere copy of human intelligence; rather, AI passes through cumulative componential transformations, sometimes managing to produce responses that are clearer or better organized than those produces by the human researcher. There is no impermeable boundary between products generated by human intelligence and those generated by AI; rather, there is a continuum formed by the increasingly advanced capabilities of AI and the unpredictable creativity of human intelligence.

(New)ICT Offer in Scientific Communication and Translation Studies.

Given the aforementioned definitions, we note that the term ICT comprises a wide range of digital tools and platforms, from the internet and social networks to digital libraries, online archives, preprint platforms and multimedia platforms, as well as advanced data-analysis tools. In particular, Artificial Intelligence (AI) algorithms and tools, machine learning techniques, and automatic text-processing systems have become prominent, enabling the analysis and interpretation of large volumes of scientific data. Such advanced digital tools allow researchers to rapidly explore specialized literature, to visualize and process complex data pertaining to communication and translation studies, and to collaborate and disseminate rapidly research outputs online.

The term "ICT" was initially defined as "the new forms of communication of the 1990s: the Internet, CD-ROMs, educational software" [17, p. 53]. The integration of AI into research accelerates and streamlines scientific processes, enabling the analysis of large data sets and the automation of repetitive tasks, "with the potential to accelerate the pace of scientific discovery and improve the quality of research outcomes" [18]. In fact, the rise of the AI era coincided with the launch of *ChatGPT* and the rapid emergence of *Generative Artificial Intelligence* through chatbot interfaces, although such tools had been used by researchers before, such as automated translation applications or various bibliographic search engines powered by AI models.

Today, ICT tools based on AI are widely used in scientific research for documenting and annotating literature, planning research and study workflows, analysing and synthesizing scholarly sources and specialised literature, collecting and processing relevant data, drafting scientific and academic texts, and enhancing dissemination and interna-

tional visibility. This system comprises, but is not limited to, (Open Access) repositories and archives, electronic scientific journals banks, collaborative work networks (*GitHub, Discord, Slack*), specialized platforms (*Hugging Face*, online interactive learning platform), modern AI-based tools, big-data processing systems, online academic networks, automated peer-review tools, *ChatGPT* (OpenAI) conversational agent based on a *Large Language Model* (LLM) as well as other LLM-based chatbots (*Google Gemini, DeepSeek, Claude, Grok*). The main features offered by the AI powered conversational agents range from general purpose, to handle open-ended user input across a wide range of topics (LLM only), to task oriented, goal-directed interactions such as customer support, reservation handling, or IT service desk operations (LLM, rules, and *Application Programming Interface*-API), to providing accurate factual, domain-expert specialised knowledge (LLM and retrieval function - *Retrieval-Augmented Generation* (RAG) agents) which combine LLM-based natural language generation with external knowledge sources, to multilingual and cross lingual outputs, providing translation, terminology management, localization, or cross-linguistic mediation, to autonomous multi-step planning (shift from purely conversational roles to semi-autonomous problem-solving), and finally to adaptive teaching (physical robots, virtual avatars, or immersive environments) for pedagogical use.

Therefore, the AI-based ICT are widely used in scientific research, from the research planning stage, literature annotation and synthesis, to data collection and processing, as well as during the dissemination stage, such as participation in an on-line format to various hybrid mode conferences and workshops, publishing scientific results, works and papers in Open Access scientific journals, blogs, and specialised web pages. In this way, ICT ensures the rapid dissemination and international visibility of scholarly knowledge, expanding access to newly published materials. As research in the field highlights, the efficiency of scientific communication lies in "the system's ability to facilitate the generation of relevant research problems as well as their resolution," that is, in achieving maximal visibility and accessibility on a global scale [19, p. 13].

In the paragraphs that follow, we examine the applicability of AI tools across several domains and research workflows, including the design and development of data-collection instruments; the identification, analysis, and synthesis of theoretical and empirical findings; the processing and interpretation of qualitative and quantitative data; and the assessment of the reliability of the resulting outcomes. We also consider the relationship between AI and creativity, reasoning, and critical thinking; the role of AI in translation studies research; and the ethical challenges associated with its use, as it introduces a series of ethical and epistemological questions, particularly regarding authorship and responsibility, as the boundary between the researcher's contribution and that of the AI becomes blurred or unclear when the researcher provides only the items/initial data to be aggregated and the AI constructs the research instrument or generates the output on that basis [20].

Using extensive sets of textual data, AI tools are used by scholars in various stages of research design, in order to draft initial survey items from conceptual domains, to refine problematic or ambiguous items, to propose scales and categorization schemas, to translate or adapt items for multilingual studies, to generate interview guides aligned

with the research questions, to convert theoretical constructs into measurable variables, and so on. These tools are particularly accurate in the development of data-collection instruments such as questionnaires, surveys or interview guides/protocols as they (methodologically) contribute to item wording generation, scale selection, bias and ambiguity reduction, survey logic and branching, as well as cross-cultural adaptation. The researchers are given the opportunity to choose from a variety of survey platforms, academic testing systems and LLM assistants that are AI-enhanced for greater results (AI assists in formulating questionnaire/survey items, checks logic and clarity, suggests scale types, and even detects bias), namely platforms like *SurveyMonkey*, *Microsoft Forms* (via Microsoft 365 Copilot/Bing Chat), *ChatGPT*, *Perplexity AI* (can synthesize literature and propose validated constructs for item design), etc. Moreover, studies in the applicability of AI in research point to the benefits of using ChatGPT in constructing questionnaires, items, or even entire scales, highlighting that AI-generated questionnaires may elicit more positive reactions than those generated by human intelligence [21].

Furthermore, identification, analysis, and synthesis of theoretical and empirical findings are increasingly supported by AI-based research tools which are helpful in the process of literature review, extraction, synthesis and integration. Specialized literature, data bases with open access provide the necessary context for semantic search engines like *elicit.com*, *scite.ai*, *perplexity.ai*, Research Rabbit the capacity to locate relevant publications by matching conceptual relationships between works, more than solely relying on keyword matching. Moreover, the AI-enhanced tools process analytical tasks, generate structured summaries, detect common citation contexts, outline methodologies, propose conceptual groupings, identify gaps, improve text coherence and review. However, we shall insist on the role of the human intelligence expertise for theoretical interpretation and contextual evaluation of research outputs, meaning that the role of AI proposed literature be solely accepted as a means to accelerate the researcher's review processes. Despite their potential, we have to admit that AI tools and generative AI systems used in research present several **limitations**, mainly they are prone to producing ***hallucinations***, identifying or citing inexistent scholarly articles, producing plausible-sounding however factually incorrect information, thus imposing a rigorous verification from the part of the researcher, otherwise diminishing the accuracy and trustworthiness of data extraction and research outcomes. The researchers have to verify the accuracy and AI generated sources, either via *GoogleScholar* or library catalogues, online genuine repositories, etc., if elements regarding the cited authors and article/journal/book titles differ, the citation may be an AI hallucination [22]. Another issues to be taken into consideration is the difficulty to trace how the sources were selected and consequently how the conclusions were drawn, meaning there is a lack of *research* ***transparency*** which is a fundamental feature of academic review and a key ethical principle. On the one hand, the use of AI-based tools cannot be categorically prohibited in research, given their advantages mentioned above. However, the researchers are expected, or even obliged, to disclose the use of AI in drafting, developing or synthesizing research outputs [23]. This disclosure shall enhance research integrity and authorship [24]. Transparency further requires specifying which parts or components of a work (text, analytical outputs, graphs or images) were generated by AI and which were developed by the human intelligence

[25], thereby enabling reviewers and readers to accurately evaluate the intellectual work involved. ***Authorship*** guidelines are changing daily, for example *Springer Nature* prohibits use of AI to generate images for manuscripts., and the texts generated by AI should be clearly stated, and the AI will not be considered an author [26]. While *Elsevier* allows the use of AI and AI-assisted writing, but the AI should not be listed as an author, as well as images and figures generated by AI are prohibited [27].

In this context, ***ethical*** and ***deontological*** issues arise. Excessive reliance on AI may undermine authorial responsibility, raising concerns about proper attribution and the potential risk of ***plagiarism***. According to the Committee on Publication Ethics (COPE) Council, Authorship requires human intellectual contribution and oversight. AI is only a tool; critical ideas, analyses, and conclusions must originate from humans [28].

Moreover, AI-enhanced tools may reproduce existing texts and formulations without proper citation, the risk of presenting non-original text is significant. In addition, ICT algorithms can inherit ***biases*** from their data, potentially producing discriminatory or erroneous outputs. For instance, a machine-translation model may amplify stereotypes if not properly calibrated. ***Integrity-related concerns*** call for strict academic policies, with universities encouraged to define clear rules and guidelines for the use of AI in order to ensure compliance with international standards of research ethics.

Following the aforementioned, we note that AI cannot substitute human intelligence or scholarly expertise in formulating research hypotheses, critically evaluating and comparing theories within a field, designing the empirical component of a study, or interpreting and contextualizing results. While AI tools can generate new combinations of existing information, propose ideas, and model argumentative structures, such results derive from pattern recognition rather than autonomous insight or intentional meaning-generation. Therefore, AI can assist with more mechanical tasks, as a support to stimulate human creativity and research processes (generating keywords, offering alternative formulations, and suggesting potential research titles) it does not perform proper contextual evaluation or critical interpretation [29]. AI-generated text is shaped by ***algorithmic constraints***, often characterized by restricted syntactic complexity, limited use of subordinate structures, repetitive phrasing, and formulaic or stereotyped expressions. The creative, analytical, and interpretive dimensions of research therefore remain fundamentally human, being grounded in scientific and experiential knowledge, as well as awareness of social, cultural and ethical contexts.

In translation research, AI supports both the theoretical enquiry and empirical analysis through neural machine translation engines, terminology extractors for term collection and management (*TermXT* or ChatGPT-based generators), glossary and term banks generators, and corpus-processing tools enable researchers to investigate translation quality, error patterns, and post-editing dynamics. *Automated Terminology Extraction* (ATE) is a Natural Language Processing (NLP) task that identifies domain-specific terms and produces lists of candidate terms. Recent advances have focused on the use of large language models (LLMs) to improve ATE, enabling more efficient extraction of domain-specific terminology without extensive data annotation. These technologies also facilitate multilingual data collection and the compilation of specialized corpora, which are key to descriptive and corpus-based approaches.

Conclusions

In contrast to the researcher (human intelligence), who mobilizes competencies and accumulated experience and who operates with creative, flexible, and multidirectional thinking in order to achieve a final result, AI can, due to human-generated algorithms, solely solve concrete problems that are themselves defined by the human researcher. There is a continuous tendency to improve AI systems (including attempts to grant them maximum autonomy), and these systems are constantly striving to approximate human intelligence.

ICT (AI-enhanced) tools offer multiple benefits to the research system, by expanding access to information and facilitating large-scale collaboration. Online platforms allow scholars to consult extensive databases and disseminate research findings in a timely manner, thus promoting the principles of open science and free access to scholarly outputs. Moreover, preprint servers and electronic journals, provide unrestricted access to recent studies, enabling research results to circulate within specialized academic communities and among a broader interested public in a timely manner. This dissemination improves transparency and open peer review. At the same time, ICT tools increase research efficiency and visibility and contribute to the knowledge democratization. Therefore, the ongoing digitization of scholarly and academic publishing offers researchers multiple opportunities for interaction and rapid dissemination of scientific information and results.

Furthermore, ICT tools improve the research efficiency by enabling rapid data processing, analytical automation, and enhanced knowledge production. AI algorithms accelerate the handling of large datasets and extensive scientific literature, allowing researchers to generate quantitative analyses, extract terminology, identify trends, produce bibliographies, and generate summaries or syntheses much faster than traditional methods would. Machine Learning tools are often used to identify hidden patterns and correlations, support automated literature reviews, and process statistical data, thus improving data collection and manuscript preparation processes. In practice, AI now automates routine tasks such as title or abstract drafting, grammar correction, and text structuring, giving the researchers the possibility to focus more on conceptual creativity and interpretive work. At the same time, ICT fosters interdisciplinary collaboration and multiplatform dissemination, digital communication channels connect experts across geographic boundaries, strengthen international research teams, and enable scientific results to reach various audiences through open-access repositories, code-sharing platforms, and social media.

However, the integration of ICT into scientific and research communication generates a number of significant risks as well. Ethical issues also arise when AI-generated text is incorporated into research without proper attribution, potentially violating norms of authorship and academic integrity. Additionally, the digital divide persists, since access to advanced technologies is uneven across countries, institutions and regions. Concerns related to confidentiality and data protection further complicate the situation, as ICT tools frequently involve processing large quantities of personal or sensitive information. Finally, the quality and validity of AI-assisted outputs cannot be assumed by the re-

searcher, and therefore require careful human verification and methodological scrutiny. In conclusion, ICT offers powerful mechanisms to enhance access, speed, and collaboration in research, yet its use must be governed by responsibility and ethical awareness. Within the field of scientific translation, these tools improve information exchange and diffusion, but their use must remain consistent with the profession's ethical and deontological standards.

References:

1. PASCARU, Ana. *Provocările societății în algoritmi de cunoaștere*. Chișinău, Print-Caro, 2022, 258p.
2. MEADOWS, Donella H. *Pour une pensée systémique*. Paris, Éditions Rue de l'échiquier, 2023, 289p.
3. HARARI, Yuval Noah. *Nexus. Scurtă istorie a rețelelor informaționale din epoca de piatră până la IA*. București, Polirom, 2024, 430 p.
4. BRUNI, Leonardo. *De interpretatione recta. De la traduction parfaite*. (Traduction, introduction et notes par Charles le Blanc). Les Presses de l'Université d'Ottawa, 2008, 132 p.
5. LUNGU, BADEA, Georgiana. *Scurtă istorie a traducerii. Repere traductologice*. Editura Universității de Vest din Timișoara, 2007, 201 p. Available on https://www.academia.edu/37632520/Scurta_istorie_a_traducerii_Repere_trad (accessed on 20.10.2025)
6. TYTLER, Alexander Fraser. *Essay on the Principles of Translation*, 1791, London: J. M. DENT & CO; New York: E. P. DUTTON & CO. Available on https://www.gutenberg.org/files/64890/64890-h/64890-h.htm (accessed on 20.11.2025)
7. POP, Mirela-Cristina. *Etica și deontologia traducerii. Principii, norme, valori, practici*. Timișoara, Orizonturi Universitare; Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015, 241 p.
8. COȘERIU, Eugeniu. *Omul și limbajul său*. Editura Universității „A. I. Cuza", Iași, 2009, 465 p.
9. RICŒUR, Paul. *Soi-même comme un autre*. Éditions du Seuil, Paris, 1990, 426 p.
10. OST, François. *Traduire. Défense et illustration du multilinguisme*. Librairie Arthème Fayard, 2009, 321 p.
11. *Charte du Traducteur*, *Fédération Internationale des Traducteurs (FIT)*. International Federation of Translators (FIT) Charter. Available on www.ceatl.eu/wp-content/uploads/2010/09/FIT_charter.pdf (accessed on 23.10.2025)
12. The Association of Professional Translators of Moldova (ATP). *Deontological Code*. https://www.translators.md/ro/about-us/documente-atp/48-codul-eticii (accessed on 23.11.2025)
13. *Deontological Code of ARTLIT* (Romanian Association of Literary Translators) (Asociația Română a Traducătorilor Literari). Available on https://www.artlit.ro/despre/cod (accessed on 23.11.2025)
14. *Deontological Code of Members of U.N.T.A.R.* (Uniunea Națională a Traducătorilor și Interpreților Autorizați din România) Available on chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.traduceri-notariale.ro/cod-deontologic.pdf (accessed on 23.11.2025)
15. EU Translation Services and Tools Available on https://www.cdt.europa.eu/ro/services/translation-services (accessed on 23.11.2025)
16. BOC, Oana. *Scrierea academică în domeniul științelor umaniste. Tehnici și norme*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022, 256 p.
17. STAMATESCU, Mihai, *Predarea-învățarea istoriei și noile tehnologii de informare și comunicare*, pp. 53-60 (biblioteca digitala), Available on https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Studii-si-articole-de-Istorie/065-studii-si-articole-de-istorie-LXV_2000_055.

pdf#:~:text=%27%2ASintagma%20,continuare%20se%20va%20folosi%20%C5%9Fi (Accessed on 23.11.2025)
18. ABBADIA, Jessica, *Explorarea rolului AI în cercetarea academică*, 2023, Available on https://mindthegraph.com/blog/ro/ai-in-academic-research/#:~:text=Rolul%20inteligen%C8%9Bei%20artificiale%20,a%20%C3%AEmbun%C4%83t%C4%83%C8%9Bi%20calitatea%20rezultatelor%20cercet%C4%83rii, (Accessed on 23.11.2025)
19. ŢURCAN, Nelly, *Probleme privind dezvoltarea sistemului de comunicare ştiinţifică din Republica Moldova şi accesul deschis la informaţie,* in Studia Universitas Moldaviae, 2013, nr.3(63), pp. 13- 27.
20. KONSTANTIS, K., GEORGAS, A., FARAS, A., GEORGAS, K., & TYMPAS, A. *Ethical considerations in working with ChatGPT on a questionnaire about the future of work with ChatGPT*. *AI and Ethics*, *4*(4), 2024, pp. 1335-1344. Available on https://link.springer.com/article/10.1007/s43681-023-00312-6 , (Accessed on 15.01.2026)
21. ZOU, Z., MUBIN, O., ALNAJJAR, F., & ALI, L. *A pilot study of measuring emotional response and perception of LLM-generated questionnaire and human-generated questionnaires*. *Scientific Reports*, *14*(1), 2781, 2024. Available on: https://www.researchgate.net/publication/377930050_A_pilot_study_of_measuring_emotional_response_and_perception_of_LLM-generated_questionnaire_and_human-generated_questionnaires) (Accessed on 15.01.2026)
22. *AI hallucination [Artificial Intelligence and Research: Ethics & Limitations of AI* https://guides.library.pdx.edu/c.php?g=1446447&p=10833506
23. CHEN Z, CHEN C, YANG G, HE X, CHI X, ZENG Z, CHEN X. *Research integrity in the era of artificial intelligence: Challenges and responses. Medicine (Baltimore).* 2024 Jul 5;103(27):e38811. doi: 10.1097/MD.0000000000038811. PMID: 38968491; PMCID: PMC11224801.
24. *Artificial Intelligence and Research: Citing Generative AI,* Available on: https://guides.library.pdx.edu/c.php?g=1446447&p=10793904, (Accessed on 15.01.2026)
25. The Writing Lab (2026). *AI IN ACADEMIC WRITING.* https://www.clemson.edu/centers-institutes/writing/writing-resources/writing-resources/ai-in-academic-writing.html (Accessed on 15.01.2026)
26. Springer Nature, Editorial Policies, *Artificial Intelligence (AI)* https://www.nature.com/nature-portfolio/editorial-policies/ai#:~:text=As%20publishers%2C%20we%20strictly%20follow,permit%20its%20use%20for%20publication, (Accessed on 15.01.2026)
27. Elsevier, Elsevier Policies, *The use of generative AI and AI-assisted technologies in writing for Elsevier*, https://www.elsevier.com/about/policies-and-standards/the-use-of-generative-ai-and-ai-assisted-technologies-in-writing-for-elsevier (Accessed on 19.01.2026)
28. COPE Council (2024). Authorship and AI. *COPE Position*. https://doi.org/10.24318/cCVRZBms ; https://publicationethics.org/guidance/cope-position/authorship-and-ai-tools (Accessed on 15.01.2026)
29. PICAZO-SANCHEZ, P., & ORTIZ-MARTIN, L. Analysing the impact of ChatGPT in research. *Applied Intelligence*, *54*(5), 2024. pp. 4172-4188 Available on: https://www.researchgate.net/publication/379118013_Analysing_the_impact_of_ChatGPT_in_research (Accessed on 15.01.2026)

CZU: 81’25:378-057.87:[001.89:004.8] https://doi.org/10.59295/teia2025.02

EXPLORING HUMAN-AI INTERACTION IN ACADEMIC WRITING: INSIGHTS FROM TRANSLATION STUDENTS

Ina SÎTNIC

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0000-0002-8177-9866

This article examines the use of Artificial Intelligence (AI) tools by second- and third-year translation students in research projects and diploma papers. Tools such as ChatGPT, Copilot, Gemini, and DeepL support content generation, paraphrasing, terminology management, and coherence, enhancing linguistic accuracy and argumentative clarity. Drawing on studies in AI-assisted education, the article highlights how students use AI to refine argumentation, strengthen academic language, and clarify theoretical frameworks, while addressing concerns about academic integrity, overreliance, and authorship. To respond to these challenges, a pedagogical framework promoting ethical AI use, student autonomy, and critical awareness is proposed, supported by qualitative insights from student work and instructor observations during the diploma writing process and defence at the Translation and Interpreting program, Moldova State University.

Keywords: *Artificial Intelligence (AI), academic writing, translation studies, undergraduates, ethics*

INTERACŢIUNEA OM–IA ÎN SCRIEREA ACADEMICĂ: PERSPECTIVE ALE STUDENŢILOR LA TRADUCERE

Prezentul articol analizează utilizarea instrumentelor de inteligență artificială (IA) de către studenții din anii doi și trei ai programului de traducere, în cadrul proiectului de cercetare și a tezei de licență. Instrumente precum ChatGPT, Copilot, Gemini și DeepL sprijină generarea de conținut, parafrazarea, gestionarea terminologiei și coerența textului, îmbunătățind acuratețea lingvistică și claritatea argumentării. Pe baza studiilor privind educația asistată de IA, acest studiu evidențiază modul în care studenții utilizează IA pentru a perfecționa argumentarea, a consolida limbajul academic și a clarifica cadrele teoretice, abordând în același timp probleme legate de integritatea academică, supra-dependență și autorat. Pentru a răspunde acestor provocări, propunem un cadru pedagogic care promovează utilizarea etică a IA, autonomia studenților și conștientizarea critică, susținut de perspective calitative obținute din lucrările studenților și observațiile cadrelor didactice în timpul redactării și susținerii publice a tezelor de licență în cadrul programului de Traducere și Interpretare la Universitatea de Stat din Moldova.

Cuvinte cheie : *Inteligență artificială (IA), scriere academică, traductologie, studenți, etică*

Introduction. International AI guidelines and Moldova State University realities

Although certain studies conducted in recent years are more categorical in their assessment of the advantages and disadvantages of using Artificial intelligence (AI) in academic settings, they emphasise "the need to increase the integration of AI into translation studies education" [1, p. 151], while also pointing out that "the use of AI weakens memory and leads to laziness […] and that AI undermines the teacher-student relationship" [1, p. 151]. In contrast, other studies underline the interdependent relationship between Translation Studies and AI, stressing the need for collaboration between both fields [2, p.179]. Additionally, a significant change in the attitudes of academic institutions is evident, as they are not only accepting but also supportive of AI incorporation. They are "welcoming ChatGPT into educational programs through curriculum integration" and "creating regulations which would help teachers exploit AI resources properly", while promoting "discussions of its restrictions" to safeguard "intellectual authenticity" in student assignments [3, p. 68].

Artificial intelligence is a branch of computer science focused on creating systems and algorithms that can mimic, comprehend, and replicate certain aspects of human intelligence. It encompasses the capacity to gain knowledge from experience, to address issues, and to adjust to novel circumstances. "Many AI systems exist and are operating behind the scenes in large numbers affecting a variety of aspects. However, a significant development in AI occurred in November 2022 when the San Francisco based company OpenAI released to the public their Chat Generative Pre-trained Transformer: ChatGPT. ChatGPT is a Large Language Model (LLM) chatbot that uses Natural Language Processing (NLP) to create human-like responses to users' prompts." [4, p.1].

The year 2023 saw a swift growth of AI tools like ChatGPT in Moldova, where they gained popularity in both academic and professional environments. These resources have been more widely embraced in education, creating both excitement and concern about their impact on teaching, learning, and academic honesty. Research indicates that students view ChatGPT as an interactive, inspiring, and helpful educational tool, appreciating its transparency, organisation, and human-like communication [5]. However, worries remain about the reliability of sources, the accuracy of citations, and the use of idiomatic expressions [6, p. 4].

Although higher education institutions acknowledge the potential of AI, they encounter difficulties in upholding academic integrity. D. R. E. Cotton, P. A. Cotton, and R. J. Shipway [7, p. 229-230] stressed the importance of balancing the opportunities and risks linked to AI, calling on universities to create robust policies that tackle ethical and academic issues. Likewise, G. M. Currie emphasised ChatGPT's tendency to produce mistakes and false data, which compromises professionalism and academic integrity [8]. S. Vaccino-Salvadore additionally contended that ethical factors such as privacy, bias, reliability, and authenticity should steer AI implementation in educational settings [9].

Several reviews and empirical studies have addressed the transformative capabilities of ChatGPT in higher education. D. Baidoo-Anu and L. O. Ansah reviewed literature showcasing its potential to promote individualised, interactive learning and assist forma-

tive assessment, while cautioning about misinformation, data bias, and privacy concerns. The authors suggest cooperation among educators, researchers, and policymakers to guarantee the safe and effective use of AI in education [10, p. 55-57].

In practical educational settings, N.T.T. Huong investigated the use of ChatGPT in translation education, finding that the tool successfully aided students' translation activities and involvement, although it needed instructional oversight to promote responsible usage [11, p. 605-606].

Together, these studies indicate that although ChatGPT provides significant educational benefits, its drawbacks, including factual errors and ethical as well as cognitive issues, require careful consideration and established institutional guidelines for responsible implementation in higher education. Numerous educational organisations are developing policies that require students to disclose or properly cite AI assistance. However, the *New Guide for University Ethics* (*Noul Ghid de etică universitară*), published on Moldova State University's website and institutional communication platforms in September 2025, lacks mention of AI or best practice recommendations to assist educators and learners in ethically and effectively utilising AI in education. Currently, there are no policies or institutional guidelines that cover these provisions. Conversely, Babeş-Bolyai University of Cluj has released and made public the perspective of its Scientific Council regarding artificial intelligence in scholarly writing. The *Annex to the Decision on recommendations for the use of artificial intelligence in academic writing from Babes-Bolyai University of Cluj (2024)* outlines provisions concerning training and education regarding the use of AI in generating knowledge and in academic writing, intellectual property and responsibility [12]. The Annex also lists a set of principles, requirements and recommendations for the responsible use of AI [12, p.7-8].

At international level, several universities have also implemented policies and guidelines to regulate the use of AI in education. The Russell Group has developed a set of principles for the use of generative AI tools in education, aimed at helping students and staff become AI-literate and use such tools effectively and appropriately in the learning process, while maintaining academic rigour and integrity [13]. Similarly, the University of Oslo upholds important principles for educators, emphasising the safe and responsible use of AI, the integration of tools that support students' learning outcomes, and the development of critical thinking when assessing AI-generated material [14]. Stanford University has introduced an Honor Code policy on the use of generative AI, specifying that AI assistance should be treated like help from another person unless the course instructor states otherwise [15]. Harvard University has also introduced a set of Guidelines for the use of generative AI tools, aligned with its existing Code of Honor, which commits the academic community to producing knowledge ethically and responsibly [16]. Similarly, Erasmus University Rotterdam has established a set of "golden rules" for the use of generative AI (GenAI), which share common elements with policies at universities in other countries, particularly regarding permissible uses of AI [17]. In educational contexts, students are required to be transparent about AI usage; any work generated with a GenAI tool without proper acknowledgment is considered academic fraud. Students are also encouraged to seek the instructor's permission to clarify whether and how GenAI may be used in their coursework and research. These guidelines are jus-

tified primarily on the grounds of data security and privacy protection, aiming to prevent the potential loss or misuse of sensitive information. Additionally, Erasmus University Rotterdam has issued specific guidelines on the legitimate and responsible use of GenAI in PhD research.

At a broader European level, the European University Association's Learning and Teaching Steering Committee has outlined key considerations for higher education in response to the widespread concern and debate surrounding ChatGPT and similar AI tools. The committee emphasises that banning AI and other innovative digital technologies would be impractical and unlikely to succeed. Instead, educational institutions should adapt their teaching, learning, and assessment practices to ensure the meaningful and appropriate integration of AI [18]. Recital 56 on high-risk AI systems in education states that "The deployment of AI systems in education is important to promote high-quality digital education and training and to allow all learners and teachers to acquire and share the necessary digital skills and competences, including media literacy, and critical thinking, to take an active part in the economy, society, and in democratic processes." [19].

Turning to potential risks, Kovari Attila highlights the limitations associated with the use of AI. He argues that, while generative AI tools such as ChatGPT offer substantial benefits, they simultaneously pose a real risk of facilitating scientific misconduct. Despite their potential advantages, the integration of ChatGPT into educational settings raises serious ethical concerns, particularly in relation to its capacity to promote plagiarism and other forms of academic fraud [20]. Therefore, researchers, practitioners, and policymakers must continuously monitor and critically examine the evolving landscape of ChatGPT and other generative AI technologies.

Methodology of the study

The present study focuses on investigating the impact of AI on the academic writing of undergraduates at the Department of Translation, Interpretation and Applied Linguistics, Moldova State University. It explores the extent to which AI tools influence students' linguistic competences, and overall research skills and writing proficiency. By assessing these dimensions, the study aims to generate insights beneficial to educational institutions, teachers, and students alike. Furthermore, this study highlights both advantages and limitations associated with the integration of ChatGPT in the academic environment, offering concrete recommendations for its effective and responsible implementation within educational settings to enhance student learning outcomes.

To evaluate the impact of AI on the quality and effectiveness of academic writing and research among undergraduates in Translation Studies, the study employed a research design combining a review of relevant literature with direct observational research and analysis of student survey responses. The questionnaire was administered via Google Forms and completed by the respondents in November 2025. In the *Discussion and observations* section below, we present and analyse selected excerpts of student work, such as official correspondence via email, research projects, and diploma papers, drawn from the academic writing of second- and third-year students during the 2024-

2025 academic year. Drawing on the survey findings, the research question guiding this study is: *In what ways do students from the Translation and interpreting program at Moldova State University perceive and use AI tools in academic writing, and how do these tools influence their writing quality, confidence, and ethical awareness?*

Discussions and observations

Following the description of the research design and methodology, this section presents the discussions and observations derived from both the survey data and direct observations. By examining concrete examples of student writing, the study seeks to highlight how AI tools, particularly ChatGPT, are being used in practice, and the potential implications for academic writing quality, research skills, and ethical conduct. Observations from student-teacher interactions and diploma paper submissions indicate that AI is increasingly employed not only for generating content in diploma papers but also for communicating with the scientific coordinator. A notable trend is the use of highly formalised and polished email language, which suggests AI-assisted writing. *Exhibit 1* below shows overly polite forms of address, formal phrasing, and near-perfect grammar and lexis.

Exhibit 1. Sample of AI-generated email to the scientific coordinator (third-year student)

- Good evening,
"I am respectfully submitting Chapter 1 of my thesis for your review. I would be most grateful if you could kindly take a look at it at your convenience.
Please accept my apologies for sending this on a Saturday evening and at such a late hour. You will notice that certain pages have been intentionally left blank, as they are placeholders for sections I intend to complete in the upcoming stages of the thesis.
Thank you very much for your time, attention, and the guidance you continue to provide.
With highest regards"

While AI can support the refinement of email communication, its use should be transparent and accompanied by awareness of potential ethical considerations. Moreover, given the high volume of emails that teachers receive, it may be advisable for students to write formal but more concise messages.

Referring to the second-year research project, in academic writing, particularly within the theoretical framework, chapter titles should progress from general to specific and from conceptual definitions to applications or evaluations, ensuring logical flow and clarity for the reader. The table of contents presented in Exhibit 2 demonstrates a lack of cohesion.

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION 4
I. THEORETICAL FRAMEWORK OF IDIOMS AND TRANSLATION 5
1.1. Definition and Characteristics of Idioms..... 5
1.2. Food Idioms in English and Romanian: Semantic Fields and Cultural Dimensions 7
1.3. Theoretical Approaches to Translating Idioms 9
1.4 Conclusions 12

II. PRACTICAL ANALYSIS OF FOOD IDIOM TRANSLATION 14
2.1 Classification of Food Idioms in English 14
2.2 Case Study: English-Romanian Translation of Selected Food Idioms 17
2.3 Discussion of Translational Challenges and Solutions 19
2.4Conclusions 22
GENERAL CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS 23
BIBLIOGRAPHY 25
Annexes 25

Exhibit 2. AI-generated Table of contents for a research project (second-year student)

Subchapter 1.3, which outlines theoretical approaches to translation, should follow 1.1, as it provides the analytical frameworks for subsequent discussion. Similarly, 2.1, "Classification of Food Idioms in English", is primarily theoretical and descriptive, and would be more appropriately placed within the theoretical chapter rather than the practical analysis. In subchapter 2.2, "Case Study: English-Romanian Translation of Selected Food Idioms", supervisory tutorials revealed that the student did not have a clear understanding of the concept of a case-study methodology, including its implications and how to apply it effectively within the research framework.

Suspicions about the use of AI in producing the paragraph in *Exhibit 3* arose due to the student's reliance on sophisticated vocabulary, such as "referential integrity", and the presence of syntactically correct but stylistically uncharacteristic sentences.

The translation employs descriptive equivalence, a procedure often used for culturally specific or non-standard terms. By rendering the Romanian botanical name into a vivid, image-rich English phrase, the translator ensures clarity and maintains the term's referential integrity. This approach avoids ambiguity by prioritising transparency in the target culture. It exemplifies Newmark's principle of balancing accuracy with accessibility when dealing with obscure flora.

Exhibit 3. Illustrative AI paragraph for the diploma paper's practical chapter

Furthermore, the paragraph above lacks concrete linguistic evidence to support its claims, which casts doubt on the authenticity of the text. Given the teacher's awareness of the student's typical academic writing style and linguistic proficiency, these inconsistencies intensified concerns. When asked whether the text was generated with ChatGPT, the student admitted using it and promised to revise the content by adding personal input to ensure alignment with their own style.

The fragment in *Exhibit 4* displays several stylistic and structural features indicative of an AI-generated introduction to the diploma paper. The content is very descriptive, imprecise, lacking engagement with specific theoretical implications and omitting references or citations.

This theoretical and empirical investigation establishes several fundamental conclusions that underscore the inherent complexity and dynamic nature of audiovisual translation, particularly within the specialized domain of crime language.

The analysis confirms that audiovisual translation, particularly subtitling, operates as a fundamentally polysemiotic communication process where meaning construction depends on the intricate interplay of verbal, visual, and auditory elements. This multimodal characteristic distinguishes AVT from traditional text-based translation, requiring subtitlers to navigate complex semiotic relationships while operating under severe spatial, temporal, and technical constraints. The subtitler must simultaneously process linguistic content, visual narratives, sound effects, and musical scores to produce coherent target-language subtitles that preserve both semantic accuracy and pragmatic effectiveness.

Exhibit 4. AI-generated introduction to the diploma paper (third-year student, excerpt)

Although the student refers to an "empirical investigation", no methodological elaboration is provided in the paper. Similarly, the so-called "fundamental conclusions" are overly general and lack analytical depth. Additionally, several technical expressions such as "polysemiotic communication process", "operating under severe constraints", and "pragmatic effectiveness" are introduced without definition, contextualisation, or further development within the text.

Students are constantly reminded that the conclusion of their diploma paper should directly address the research aim and objectives, and that the findings should present concrete, verifiable data derived from their own investigation. However, *Exhibit 5a,* illustrates the use of generic, unspecific statements that fail to demonstrate any original research contribution.

This study explored the complexities of translating humour and culture-bound references in Moldovan short films, focusing on the specific challenges and strategies involved in transferring such elements from Romanian into English through subtitling. The research underlined the essential role of humour in film as a cultural and linguistic phenomenon that often reflects local traditions, social norms, and historical contexts. Given the inherently subjective nature of humour, its translation requires more than mere linguistic expertise, it demands a profound understanding of the cultural and contextual framework within which the humour is embedded.

The study also reinforced the importance of context-sensitive translation practices, where the subtitler's role extends beyond mere linguistic conversion to that of a cultural mediator. This mediation ensures that the humour resonates with international audiences while respecting the cultural authenticity of the original work. In the case of Moldovan cinema, where the humour often serves to critique societal norms or reflect national identity, the subtitler must navigate delicate cultural nuances, balancing between fidelity to the source and accessibility for the target audience.

Exhibit 5a. AI-generated conclusions to the diploma paper (third-year student, excerpt)

Linguistic units such as *"The research underlined the essential role of humour [...]"* and *"The study also reinforced the importance of [...]"* exemplify content without ana-

lytical depth or personal input. Additionally, *Exhibit 5b*, contains vague formulations that obscure rather than clarify the discussion.

words. In some cases, the same idea can be found in both Romanian and English, and the translation can be done easily. But in other cases, the translator must use a different proverb, rewrite the meaning, or explain it in a simple sentence. What matters most is that the translated version keeps the same message and moral value as the original. Proverbs often express important values like honesty, responsibility, respect, patience, and wisdom. These values are universal, but the way they are said can be different from one culture to another. For example, a Romanian proverb may use an image from the countryside or from traditional life, while an English one may be more general or direct. Even if the values are the same, the words and images are not. This is why translators must find the best way to express the idea in the target language, without losing the meaning or the feeling of the original. The paper also presented several translation strategies that can help in this process. Some of them are literal translation, adaptation, paraphrase, and functional equivalence. In the practical part of the paper, we saw how these strategies can be

Exhibit 5b. AI-generated conclusions to the diploma paper (third-year student, excerpt)

Such approximations like *"specific challenges and strategies", "in some cases", "in other cases", "the paper presented several translation strategies"* and *"some of them are"* indicate a lack of critical engagement with the subject matter and weaken the empirical value of the findings.

Transitioning to the student survey responses, we found that all participants reported at least some experience with using AI tools in academic writing. The frequency of use varies considerably (Fig. 1): while the majority (42.5%) claim using it only occasionally or rarely (12.5%), some rely on AI daily (12.5%) or weekly (30%).

Fig. 1 How often do you use AI tools for academic writing (essays, individual work reports, research project (2nd year), diploma paper (3rd year)?

40 responses

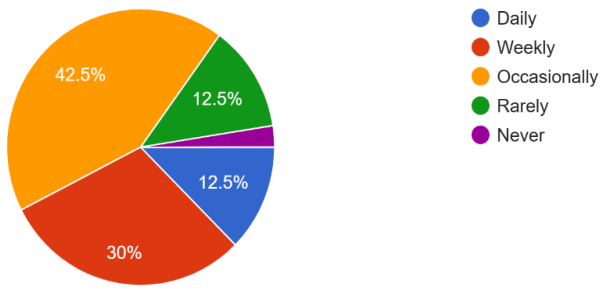

Figure 1. Frequency of using AI tools in academic writing

According to the data in Figure 2, the most intensively used tools by our students are ChatGPT (55%) and DeepL (22.5%).

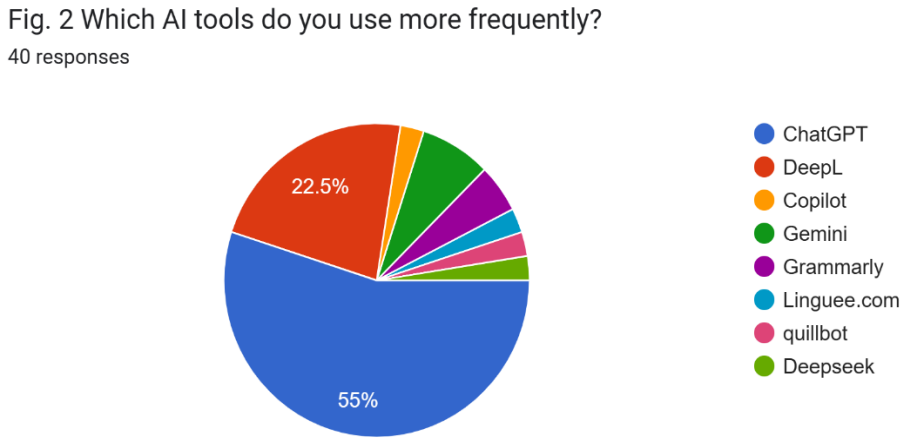

Figure 2. Types of tools used by undergraduates.

Also, students tend to use AI for a limited but academically significant set of activities as reflected in Figure 3.

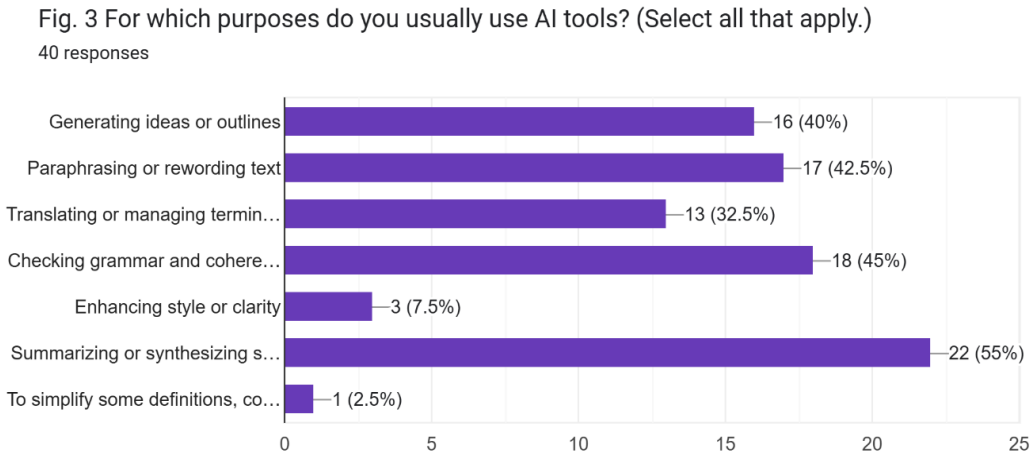

Figure 3. Purposes for which undergraduates use AI in academic writing.

The most common purposes include: summarising or synthesising information (55%), checking grammar and coherence (45%), paraphrasing or rewording (42.5%), generating ideas or outlines (40%).

According to *Figure 4*, AI is used primarily for editing (27.5%), conducting literature review (27.5%), and drafting (20%) during the preparation of research projects or diploma papers.

Fig. 4 At which stage of your research project/ diploma paper writing process have you used AI most?

40 responses

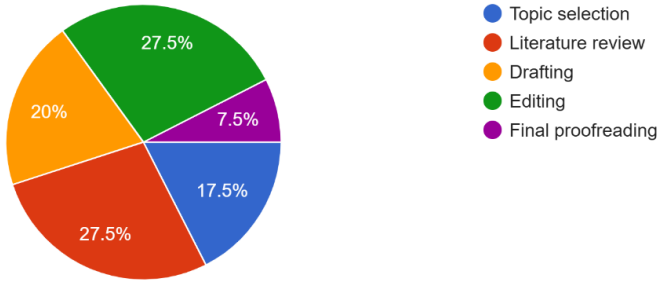

Figure 4. Stages at which students use AI in the academic writing process

Figure 5 below reflects the way students conceptualise their attitude to AI.

Fig. 5 How would you describe your overall attitude toward using AI in academic writing?

40 responses

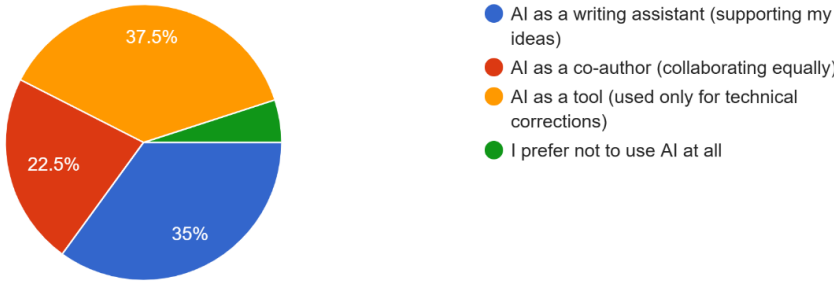

Figure 5. Students' perceptions about using AI

37.5% of respondents view AI strictly as a technical tool for grammar and terminology checks, while 35% describe it as a writing assistant that supports idea development. A smaller but noteworthy group (22.5%) consider AI a co-author, particularly when they use it to structure arguments, generate draft content, or expand sections of their papers. Only one respondent expressed a clear preference for not using AI at all.

Looking at all responses, a few advantages were reiterated: time-saving, especially when searching for theoretical sources or editing drafts; improved clarity, coherence, and academic tone; faster access to ideas, terminology, and conceptual explanations; support in organising complex information and structuring chapters; expanded vocabulary and stylistic enhancement; assistance with paraphrasing and understanding difficult theoretical passages. Some students also reported that AI enabled them to quickly locate useful resources, generate bibliographical suggestions, and obtain help with formatting tasks or glossaries.

Despite the perceived usefulness, students consistently expressed concerns about the following risks of using AI: inaccurate, vague, or fabricated information; wrong or

non-existent references; risk of plagiarism or unintentional academic misconduct; loss of originality, creativity, or critical thinking due to over-reliance on AI; errors in terminology, especially in specialised translation contexts; overly general or repetitive ideas produced by the system; degradation of individual writing skills. Many students reported mixed experiences: while AI could explain difficult concepts clearly, it sometimes provided misleading facts or invented sources, requiring constant verification.

When asked about their motivations for using AI, students reported relying on these tools to check grammar and style, paraphrase and summarise texts, generate ideas for academic writing, translate and clarify terminology, locate bibliographical sources, and organise content.

Referring to the positive versus negative experience with AI, students reported that AI tools primarily supported idea generation, structuring, and time-saving in academic writing, helping with grammar, paraphrasing, summarising, and finding sources. Positive experiences also included clearer understanding of complex concepts, improved coherence, and drafting support. Negative experiences centered on inaccurate or fabricated information, occasional errors in outputs, reduced originality, and the risk of overreliance. Overall, AI is seen as a useful support tool, but students emphasised the need for supervision and fact-checking to ensure academic integrity.

Conclusions

Analysing undergraduates' academic writing demonstrates that AI tools, particularly ChatGPT, are becoming a practice, often extending beyond text generation to email communication and document structuring. While students benefit from improved fluency, formality and linguistic accuracy, our observations have revealed recurring patterns of over-polished language, vague argumentation, and insufficient methodological grounding which are features typical of AI-generated content. These raise concerns related to authenticity, academic integrity, and the undermining of essential research skills, such as critical analysis, argument development, and understanding of research methodology.

The fact that AI tools have become an integral part of our students' academic writing process is reflected in the results obtained after collecting the answers from the participants in the survey. While AI tools are valued for their efficiency and linguistic support, students remain cautious about the risks of inaccuracy, plagiarism, and overdependence. The findings highlight a clear need for AI literacy, for institutional guidance on proper AI use, ethical boundaries, and verification strategies. This reflects both the transformative potential of AI in academic contexts and the challenges it poses for academic integrity and skill development.

References:

1. ÖZMAT, D., AKKOYUNLU, B. Artificial Intelligence-Assisted Translation in Education: Academic Perspectives and Student Approaches. *Participatory Educational Research*. 2024. Vol. 11, p. 151-167.
2. SOYSAL, F. Enhancing Translation Studies with Artificial Intelligence (AI): Challenges, Opportunities, and Proposals. *International Journal of Philology and Translation Studies*. 2023. Issue 2, Vol. 5, p. 177-191.

3. MISBAH, S., *et al*. The Effect of ChatGPT on the Writing Abilities of Undergraduate English Students. *Journal of Arts and Linguistics Studies*. 2025. Issue 1, Vol. 3, p. 67-91.
4. LEE, D., *et.al*. The impact of generative AI on higher education learning and teaching: A study of educators' perspectives. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2024. Vol. 6, 10p.
5. SHOUFAN, A. Exploring students' perceptions of ChatGPT: Thematic analysis and follow-up survey. *IEEE Access.* 2023. Vol. 11, p. 38805-38818.
6. NGO, T. T. A. The perception by university students of the use of ChatGPT in education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*. 2023. No. 17, Vol. 18, p. 4-19.
7. COTTON, D. R. E., COTTON, P. A., SHIPWAY, J. Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. *Innovations in Education and Teaching International*. 2023. Issue 2, Vol. 61, p. 228-239.
8. CURRIE, G. M. Academic integrity and artificial intelligence: Is ChatGPT hype, hero or heresy? *Seminars in Nuclear Medicine*. 2023. Issue 5, Vol. 53, p. 719-730.
9. VACCINO-SALVADORE, S. Exploring the ethical dimensions of using ChatGPT in language learning and beyond. *Languages*. 2023. No. 3, Vol. 8, 6p.
10. BAIDOO-ANU D., ANSAH L. O. Education in the era of generative artificial intelligence (AI): Understanding the potential benefits of ChatGPT in promoting teaching and learning Journal of AI. 2023. Issue 1, Vol. 7, p. 52-62.
11. HUONG, T. T. N. Education, Creativity and Sustainability in the Digital Era Integrating ChatGPT in Translation Learning. In: *Annual SEAAIR Conference Proceedings*. 2024. Vol. 4, p. 603-611.
12. Inteligența artificială în scrierea academică. Hotărâre privind recomandările de utilizare a inteligenței artificiale în scrierea academică. Punct de vedere al Consiliului Științific al Universității Babeș-Bolyai. 2024. [Accessed 30.10.2025] Available at: https://app.ubbcluj.ro/hotarari/uploads/2024/03/0-2024_03_25_HCA_3961_privind_recomandarile_de_utilizare_a_inteligen%C8%9Bei_artificiale_in_scrierea_academica-1711441096.pdf
13. Russell Group. Principles on the use of generative AI tools in education. July 3, 2023. [Accessed 02.11.2025] Available at: https://www.russellgroup.ac.uk/policy/policy-briefings/principles-use-generative-ai-tools-education
14. University of Oslo. Principles for the Use of Artificial Intelligence (AI) in Education. August 25, 2023. [Accessed 04.11.2025] Available at: https://www.uio.no/english/services/ai/principles.html
15. Stanford Office of Community Standards. Generative AI Policy Guidance. February 16, 2023. [Accessed 06.11.2025] Available at: https://communitystandards.stanford.edu/generative-ai-policy-guidance
16. Harvard University. Guidelines for the use of Generative AI tools at Harvard. July 2023. [Accessed 08.11.2025] Available at: https://www.huit.harvard.edu/ai-assistant-guidelines
17. Erasmus University Rotterdam. Generative AI Usage Guidelines. April 5, 2024. [Accessed 10.11.2025] Available at: https://www.eur.nl/en/about-university/policy-and-regulations/regulations-and-guidelines/ai-usage-guidelines
18. European University Association. Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. February 14, 2023. [Accessed 12.11.2025] Available at: https://www.eua.eu/publications/positions/artificial-intelligence-tools-and-their-responsible-use-in-higher-education-learning-and-teaching.html
19. Artificial Intelligence Act. High-risk AI systems in education. Recital 56. [Accessed 14.11.2025] Available at: https://ai-act-law.eu/recital/56/
20. KOVARI, A. Ethical use of ChatGPT in education – Best practices to combat AI-induced plagiarism. *Frontiers in Education.* 2025. Vol. 9, 7p.

ANNEX. *Survey on the use of AI in academic writing*

Dear 3rd year students,
This survey aims to collect information on how you use Artificial Intelligence (AI) tools (such as ChatGPT, DeepL, Claude, etc.) in the process of academic writing. Your answers will remain confidential and will only be used for academic research purposes.
Thank you for your participation.

1. Have you ever used any AI tools during your studies?
2. Which AI tools do you use more frequently?
3. How often do you use AI tools for academic writing (essays, individual work reports, research project (2nd year), diploma paper (3rd year)?
4. For which purposes do you usually use AI tools? *(Select all that apply.)* At which stage of your research project/ diploma paper writing process have you used AI most?
5. To what extent do you agree with the following statement: *AI tools help me improve my academic writing quality. (1 = strongly disagree; 2 = disagree; 3= neither agree nor disagree; 4 = agree; 5 = strongly agree) **
6. To what extent do you agree with the following statement: *AI tools save me time when writing or revising.*
7. To what extent do you agree with the following statement: *AI tools help me develop more coherent and structured arguments.*
8. To what extent do you agree with the following statement: *AI tools assist me in finding accurate terminology and phrasing*.
9. To what extent do you agree with the following statement: *Using AI increases my confidence in academic writing.*
10. To what extent do you agree with the following statement: *I am concerned about plagiarism and errors when using AI tools.*
11. To what extent do you agree with the following statement: *Relying too much on AI may reduce my own writing skills, analytical and critical thinking*.
12. To what extent do you agree with the following statement: *The boundaries between my work and AI-generated content are sometimes unclear*.
13. To what extent do you agree with the following statement: *Universities should provide clearer guidelines on the ethical use of AI.*
14. To what extent do you agree with the following statement: *AI tools sometimes generate inaccurate or fabricated information ("hallucinations"), which limits their reliability in academic writing.*
15. How would you describe your overall attitude toward using AI in academic writing?
16. In your opinion, what are the main advantages of using AI in writing your diploma paper?
17. What are the main risks or disadvantages you perceive when using AI in academic writing?
18. Please describe any positive and/or negative experiences you have had while using AI in your research project/ diploma writing process.
19. List three prompts that you gave to an AI tool to receive support with academic writing tasks.
20. Overall, how would you rate your experience with AI tools in academic writing?

CZU: 81’322.4:81’25’276:001.891 https://doi.org/10.59295/teia2025.03

PRECIZIA TERMINOLOGICĂ ÎN TRADUCEREA UMANĂ VERSUS TRADUCEREA REALIZATĂ DE INTELIGENŢA ARTIFICIALĂ: UN STUDIU COMPARATIV BAZAT PE DOCUMENTE EDUCAŢIONALE

Victoria SOLOVEI

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0000-0001-8914-7938

Articolul abordează modul în care instrumentele IA impactează domeniul traducerii și generează schimbarea de paradigmă în procesul traducerilor specializate. De asemenea, se pune în evidență relevanța factorului uman în asigurarea preciziei terminologice în cadrul traducerilor automate realizate cu instrument IA prin elaborarea și validarea bazelor de date terminologice și respectiv a textelor traduse. Astfel, factorul uman rămâne a fi esențial în asigurarea preciziei terminologice.

Cuvinte cheie*: inteligență artificială, traducere realizată cu IA, traducere umană, termen, validare terminologică, precizie terminologică*

TERMINOLOGICAL ACCURACY IN HUMAN TRANSLATION VERSUS AI TRANSLATION: A COMPARATIVE STUDY BASED ON EDUCATIONAL DOCUMENTS

The article looks at how AI tools are changing the world of translation and shifting the paradigm in specialized translation. It also highlights the relevance of the human factor in ensuring terminological accuracy even in AI translation through the development and validation of terminological databases and, respectively, translated texts, this aspect being essential in ensuring terminological accuracy.

Keywords*: artificial intelligence, AI translation, human translation, term, terminology validation, terminology accuracy*

Introducere

În ultimii ani inteligența artificială (IA) este parte integranta și dominantă a ecosistemului digital, impunând noi paradigme în toate domeniile vieții sociale și economice, de la agricultură, industrie până la medicină, educație, cercetare. Schimbările rapide și evoluția fulminantă a acestor sisteme software ridică inevitabil întrebări cu privire la rolul și locul factorului uman într-o lume caracterizată printr-un grad tot mai ridicat de digitalizare și automatizare.

Domeniul traducerii, definit de traductologul și filosoful francez Jean-René Ladmiral ca o experiență umană amplă, care implică multiple dimensiuni ale comunicării interculturale, [apud 1, p. 15], traversează astăzi o schimbare evidentă de paradigmă și riscă să fie percepută ca o activitate strict tehnică realizată de instrumentele IA care prezintă avantaje imbatabile în materie de viteză, accesibiltate și comunicare multilingvă.

În studiul nostru ne propune o analiză punctuală a preciziei terminologice în traducerea termenilor extrași din documente educaționale generate în cadrul instituțiilor europene, or aceasta componentă este una cheie în traducerile specializate, asigurând fiabilitatea și consistența comunicării specializate.

Evoluția inteligenței artificiale

Deși nu există o definiție universal acceptată a inteligențe artificiale, pentru studiul nostru vom face referire la definiția elaborată de Grupul de experți la nivel înalt privind inteligența artificială al Comisiei Europene (AI HLEG) conform cărora

„Inteligența artificială (IA) se referă la sistemele care manifestă comportamente inteligente prin analizarea mediului lor înconjurător și care iau măsuri – cu un anumit grad de autonomie – pentru a atinge obiective specifice. Sistemele bazate pe IA se pot baza exclusiv pe software-uri, acționând în lumea virtuală (de exemplu, asistenți vocali, software de analiză a imaginii, motoare de căutare, sisteme de recunoaștere vocală și facială), sau IA poate fi încorporată în dispozitive hardware (de exemplu, roboți avansați, vehicule autonome, drone sau aplicații pentru internetul obiectelor)" [2, p. 3].

Termenul „inteligență artificială" a intrat în discursul public și a devenit mainstream în ultimii cinci-șase ani, odată cu oferirea accesului pentru orice utilizator de smartphone, totuși originea sa datează din anul 1956, odată cu desfășurarea Proiectului de Cercetare de Vară organizat la Dartmouth College, SUA. Această conferință a reunit unele dintre cele mai importante pesonalități din domeniul informaticii și al științelor cognitive. John McCarthy, unul dintre participanți, a introdus pentru prima dată termenul „inteligență artificială", consacrându-l ca denumire oficială a unui nou domeniu științific [3, p. 7].

Primele succese înregistrate în programele de jocuri, demonstrarea teoremelor matematice au alimentat entuziasmul inițial și au sugerat că mașinile pot rezolva probleme la fel ca oamenii. Este de menționat Experimentul Georgetown–IBM în în cadrul căruia s-a făcut demonstrația publică a unui sistem de traducere automată ruso-englez. "Deși a fost un experiment de mică amploare, limitat la doar 250 de cuvinte și șase reguli gramaticale, acesta a alimentat așteptările privind dezvoltarea unor sisteme automate capabile de traduceri de înaltă calitate în viitorul apropiat" [4, p.102]. Până în anii 1970 guvernul SUA a finanțat masiv cercetarea în inteligența artificială, fiind stimulat de optimismul oamenilor de știință. J.C.R. Licklider, directorul ARPA (Advanced Research Projects Agency) a promovat principiul „finanțați oamenii, nu proiectele", creând o atmosferă de cercetare liberă, fără constrângeri imediate de rezultate [3, p. 8]. Totuși, în anii 1970 domeniul trece o într-o fază de stagnare numită iarna AI, fiind în special cauzată de așteptărilor exagerate, dificultăților financiare obstacole tehnologice majore, în special legate de puterea de calcul, capacitatea de memorie și viteza de procesare. În anii 1980, inteligența artificială s-a orientat către IA simbolică și „sisteme expert", care încercau să transforme cunoștințele specialiștilor într-o formă utilizabilă pe calculatoare personale. În anii 1990, multe companii au produs astfel de sisteme, dar ele nu au reușit să surprindă complexitatea reală a expertizei umane, ceea ce a dus la limitări în performanță, astfel începe a doua „iarnă IA" [ibidem, p. 9]. Principala problemă era achiziția de cunoștințe, adică transformarea expertizei umane într-un limbaj simbolic. În anul 2006 Fei-Fei Li, profesoară de informatică la Universitatea Stanford, a contribuit la o schimbare de paradigmă deschizând drumul

spre deep learning. Cercetătoarea a propus ipoteza că principala limitare a inteligenței artificiale este cantitatea de date necesară pentru a reflecta scenariile din lumea reală și că mai multe date vor produce modele mai bune. Specialiștii notează că deep learning transformat semnificativ domeniul inteligenței artificiale, ducând la performanțe excelente în diverse aplicații și demonstrând capacități robuste în gestionarea unor cantități mari de date și a unor calcule complexe. Acest domeniu, o ramură a învățării automate (Machine Learning – ML), utilizează arhitecturi formate din numeroase straturi de rețele neuronale sofisticate capabile să îndeplinească o varietate de sarcini, precum recunoașterea imaginilor și procesarea limbajului natural (NLP), iar o dată cu avansarea semnificativă a domeniul procesării limbajului natural (NLP) s-a creat condiții pentru ca mașinile să înțeleagă și să genereze limbajul uman cu o acuratețe ridicată ceea ce a venit cu îmbunătățiri semnificative într-o gamă largă de sarcini, inclusiv traducerea automată, analiza sentimentelor, recunoașterea entităților numite și rezumarea textelor [5].

Utilizarea IA în traducere

Cu toate că traducerea automată s-a folosit în mod plenar în ultimele decenii programele de software folosite erau "sisteme bazate pe reguli, care au fost înlocuite în anii 1990 cu metode statistice" [6], saltul semnificativ în calitatea traducerii automate a venit odată cu modelele de rețele neuronale profunde care au redus semnificativ decalajul între traducerea umană și cea automată. Astfel, textele țintă traduse prin tehnologia IA reprezintă traduceri fluente și naturale, nu doar o conversie cuvânt cu cuvânt. În prezent există o multitudine de modele software de traducere bazate pe inteligența artificială, atât gratuite cât și contracost, care realizează traducerea unui text într-un singur click. Dintre programele software specializate în traducere disponibile publicului larg vom menționa Bing, Microsoft Translator, DeepL, Systran Translate, Machinetranslation, precum și chatboturile ChatGPT, ChatSonic, Gemini, YouChat care pe lângă alte funcții complexe pot fi ultilizate și ca instrumente în domeniul traducerilor specializate. Disponibilitatea unui număr mare de instrumente IA, în combinație cu avantajele vitezei și accesibilității, ridică semne de întrebare privind rolul și importanța factorului uman, considerat până recent indispensabil în procesul de traducere. Ne-am propus analizăm optica Direcției Generale de Traduceri a Comisiei Europene care este unul dintre cele mai mari servicii de traducere din lume, având rolul de a asigura comunicarea scrisă în toate cele 24 de limbi oficiale ale Uniunii Europene. Pe pagina web a Direcției sunt indicate misiunile de bază a acestei instituții printre care: Traducerea documentelor UE (legislație, politici, materiale de comunicare și texte oficiale în cele 24 de limbi ale Uniunii, dar și în alte limbi precum chineza sau ucraineana, pentru a sprijini transparența și deschiderea democratică, asigurarea clarității documentelor, gestionarea terminologiei (utilizarea bazelor de date lingvistice și a memoriilor de traducere (ex. IATE) pentru coerență și eficiență în traduceri, dezvoltarea tehnologiilor lingvistice și IA. Instrumentele multilingve bazate pe IA oferite de DG Translation vizează nu doar traducerea, dar și alte funcții care fluidizează și accelerează comunicarea inter instituțională și comunicarea externă**.** Printre acestea menționăm:

- ✓ eTranslation - sistem de traducere automată neuronală securizată, capabil să proceseze texte în formate standard și să integreze aplicații sau site-uri pentru comunicare multilingvă în toate limbile oficiale ale UE și câteva suplimentare;

- ✓ eBriefing - generator automat de documente de sinteză, care compilează informații din până la 10 fișiere sursă și produce un draft structurat;
- ✓ eReply- sistem de analiză și redactare asistată, care oferă sugestii pentru răspunsuri formale și realizează evaluarea completă a documentelor primite;
- ✓ eSummary- algoritm de condensare textuală, capabil să extragă și să compileze informațiile esențiale din documente, generând rezumate de diferite dimensiuni;
- ✓ WebText- instrument de optimizare a textelor pentru mediul online, prin rescrierea lor în limbaj clar, cu structură ierarhizată și lizibilitate crescută;
- ✓ Multilingual Post- generator de traduceri simultane în mai multe limbi, destinat comunicării rapide și coerente pe platforme sociale, cu opțiune de publicare directă;
- ✓ Speech-to-Text- motor de transcriere automată, care convertește fișiere audio și video în text integral sau subtitrări, pentru utilizare în contexte educaționale și instituționale [7].

Care este, așadar, rolul omului în tot acest model? În cadrul forumului *Translating Europe* 2025 au fost expuse mai multe idei cu privire la tehnologiile IA care devin parteneri esențiali ai traducătorilor. Cristian Brașoveanu, Șef de Sector pentru Inovație în domeniul inteligenței artificiale la Direcția Generală de Traduceri, punctează o serie de aspecte tehnice despre importanța omului în asigurarea calității, consistenței și fiabilității traducerilor realizate de instrumentele IA. Astfel, traducătorul nu primește textul sursă cu care ar merge la un chatbot, ci primește o versiune tradusă automat pe care are rolul de a o revizui și adapta. Acesta subliniază că traducerea automată este generată în procesul de lucru, dar nu îl înlocuiește pe om, factorul uman fiind esențial în menținerea calității [8].

Componenta terminologică în traducerea specializată cu instrumente IA

Lingvistiul de origine cehă, Rotislav Kocourek, afirmă - "conținutul cognitiv al unui text specializat este partea cea mai importantă a ansamblului de elemente pertinente ale acestui text, iar traducerea unui astfel de text este o formă lingvistică de înțelegere a acestuia"[apud 9, p. 89]. Elementul central au unui text specializat este componenta terminologică, întrucât anume prin termeni se organizează și se transmite cunoașterea într-un domeniu, asigurându-se precizia, claritatea și coerența comunicării între specialiști. Așadar, precizia terminologică și consistența în cadrul traducerilor specializate este un aspect de bază în asigurarea calității, iar utilizarea corectă și uniformă a termenilor este o condiție esențială pentru validitatea și credibilitatea documentelor. Pe de altă parte, limbajele specializate se cristalizează în timp, atunci când specialiștii "fac o selecţie riguroasă a termenilor necesari pentru munca lor, împrumuturile se adaptează sau se traduc [10, p. 81]. Fluctuațiile la nivel terminologic pot indica caracteristica unui limbaj dinamic, aflat în dezvoltare, pe de altă parte, fără de clarificări conceptuale riguroase realizate prin consensul specialiștilor orice domeniu specializat supus traducerilor multiple s-ar putea transfoma într-o "junglă terminologică" [idem, p. 79].

Conform normelor ISO, validarea termenilor nu se limitează la verificarea lingvistică, ci include controlul conceptual, structural și funcțional înainte de a fi introdus într-o

bază de date terminologice standardizate. Principalele etape de validare, în conformitate cu ISO 1087:2019, sunt: validarea datelor terminologice (data validation), etapă în care se verifică dacă termenii şi definiţiile respectă criteriile stabilite şi se analizează corectitudinea lingvistică şi conceptuală; Verificarea dublurilor (double-entry check), prin care se controlează dacă acelaşi termen nu a fost introdus de mai multe ori pentru acelaşi concept; Verificarea consistenţei (consistency check), unde se analizează dacă termenii interdependenţi respectă condiţiile prestabilite, de exemplu corectitudinea referinţelor încrucişate; Corectitudinea ortografică (spell-check), prin care se verifică respectarea regulilor de ortografie; Completitudinea datelor (completeness check), care presupune asigurarea că toate câmpurile obligatorii dintr-o fişă terminologică sunt completate; Verificarea formatului (format check), prin care se controlează conformitatea cu structura macro şi micro a resursei terminologice; Verificarea plauzibilităţii (plausibility check), etapă de analiză a definiţiilor şi termenilor şi de conformitate cu criteriile stabilite [11]. Acest proces riguros care precedă validarea termenilor în concordanţă cu ISO arată importanţa lor în traducere, or doar termenii verificaţi asigură precizie şi coerenţă, iar lipsa acestei rigori duce la erori de comunicare şi confuzii conceptuale. O bază terminologică riguroasă pentru spaţiul UE este IATE. Acest sistem de gestionare a terminologiei este folosit pentru a colecta, difuza şi gestiona terminologia mai multor domenii relevante instituţiilor UE, inclusiv educaţia.

Aşadar, este posibil ca o traducere specializată realizată de modele software de traducere bazate pe IA să asigure această precizie terminologică fără intervenţia umană? În acest sens ne-am propus să comparăm traducerile unor termeni educaţionali extraşi din documente oficiale paralele publicate în cadrul instituţiilor europene în anii 2012-2015 (sursele sunt indicate în bibliografie) prin raportarea la traducerile realizate cu instrumentul de traducere în baza de IA - Deepl, platformă disponibilă în mod gratuit publicului larg. Pentru comparaţie am utilizat şi traducerile realizate de asistentul cognitiv complex Copilot. Drept reper pentru stabilirea preciziei terminologice, fiecare termen a fost verificat în baza terminologică IATE. Ţinem să menţionăm că deşi ne-am fi dorit să analizăm un număr mai mare de termeni, numărul termenilor englezi care au un corespondent direct în română înregistrat în baza IATE este mai mic, în comparaţie cu alte limbi. (Aşadar activitatea de terminolog rămâne una extrem de actuală, chiar şi în era IA.) Acest fapt a limitat analiza la 22 termeni, iar în tabelul de mai jos am notat toate rezultatele obţinute în urma verificării punctuale a variantelor de traducere.

Tabel 1.1 Compararea traducerii termenilor în traducerea umană versus traducerea automată cu instrumente IA

Termen în textul sursă	**Termen corespondent în IATE**	**Termen reperat în traducerea umană**	**Termen tradus prin DeepL**	**Termen tradus prin Copilot**
academic failure	eşec şcolar	eşec şcolar	eşec academic	eşec academic, insucces academic
adult learning	învăţare în rândul adulţilor	învăţarea pentru adulţi	învăţământul pentru adulţi	învăţarea adulţilor (!)

brain drain	exod al creierelor	exod de competențe	exodul creierelor	exodul creierelor
degree mobility	mobilitate pentru obținerea unei diplome	mobilitate finalizată cu obținerea unei diplome	mobilitatea academică	mobilitate pentru obținerea unei diplome
educational attainment	nivel de instruire	nivel de studii, nivel de învățământ absolvit, nivel de educație, performanțe educaționale, nivelul participării la sistemul educațional	nivel de studii	nivel de educație
graduate tracking	monitorizarea parcursului profesional al absolvenților	urmărirea absolvenților	urmărirea absolvenților	urmărirea absolvenților
learning agreement	contract de studiu	contract de studiu, acord de studiu	acrod de învățare	acord de învățare
learning pathways	parcurs de învățare / rută de învățare / traseu de învățare	traseu de învățare, parcurs de învățare	parcurs de învățare	traseu de învățare
moocs	cursuri online deschise și în masă, mooc	programe de tip mooc, cursuri online gratuite și deschise	mooc-uri	cursuri online deschise și masive
non-traditional learner	cursant netradițional	cursant non-tradițional; student netradițional/ student atipic	elev netradițional	student non-tradițional
outward student mobility	mobilitate outgoing a studenților	mobilitate externă a studenților	mobilitatea externă a studenților	mobilitatea externă a studenților
peer learning	învățare reciprocă / învățare inter pares	învățare reciprocă, învățare de la colegi	învățarea reciprocă	învățare între egali
peer reviewed article	articol evaluat inter pares	articol evaluat inter pares	articol evaluat de colegi	articol evaluat de colegi
postgraduate diploma	diplomă de specializare postuniversitară	diplomă postuniversitară	diplomă postuniversitară	diplomă post-universitară / diplomă de studii postuniversitare
reskilling	conversie profesională	recalificare profesională	recalificare	recalificare

sector skills alliance	alianță a competențelor sectoriale	alianță a competențelor sectoriale / alianță pentru competențele sectoriale	alianța pentru competențe sectoriale	alianță pentru competențe sectoriale
senior lecturer	lector universitar	conferențiar	lector universitar	lector universitar
tertiary education	învățământ terțiar	învățământ terțiar / învățământ superior / educație terțiară	învățământ superior	învățământ terțiar / educație terțiară
upskilling	perfecționare profesională	perfecționare, actualizarea competențelor	perfecționare profesională	perfecționare, dezvoltarea competențelor, îmbunătățirea calificărilor
vocational education	educație profesională	învățământ profesional	educație vocațională	învățământ vocațional, învățământ profesional
vet (vocational education and training)	educație și formare profesională	domeniul formării profesionale	vet (educație și formare profesională)	învățământ și formare profesională sau educație și formare profesională

Sursa: *elaborat de autor*

Din analiza realizată observăm că nicio variantă de traducere nu a asigurat precizia terminologică în totalitate, mai mult variante sinonimice au fost reperate atât în traducerea umană, dar pot fi generate și în platformele IA. Totuși sunt cazuri când doar în traducerea umană au fost utilizați termeni validați, ca de exemplu: *youth worker - lucrător de tineret* (instrumentele IA au tradus prin *lucrător cu tinerii, lucrători de tineri*), *sector skills alliance - alianță a competențelor sectoriale* (IA: *alianța pentru competențele sectoriale*), *academic failure - eșec școlar* (IA: *eșec academic*), *peer reviewed article - articol evaluat inter pares* (IA: *articol evaluat de colegi*), *learning agreement - contract de studiu* (IA: *acord de învățare*), *non-traditional learner - cursant netradițional* (IA: *elev/student netradițional*).

Au fost reperate exemple când niciuna din traduceri nu a asigurat termenul propus în IATE, spre exemplu: *vocational education - educație profesională* (variantele reperate în traducerile umane și respectiv IA fiind *învățământ profesional, educație vocațională, învățământ vocațional*), *graduate tracking - monitorizarea parcursului profesional al absolvenților* (în traducerea umană și automată am reperat termenul *urmărirea absolvenților*), *reskilling - conversie profesională* (a fost tradus de om și IA ca *recalificare profesională*), *outward student mobility - mobilitatea outgoing a studenților* (a fost tradus de om și IA ca *mobilitatea externă a studenților*). De asemenea, am identificat exemple când traducerea cu instrumente IA a asigurat termenul validat de IATE,

iar în traducerea umană a fost folosit un termen nevalidat, de exemplu: s*enior lecturer - lector universitar* (în traducerea umană este folosit termenul *conferențiar*,) *brain drain - exod al creierelor* (traducerea umană propune termenul *exodul competențelor*). Din punct de vedere cantitativ în traducerea umană analizată am descoperit mai mulți termeni validați (38%) decât în traducerea bazată pe IA (24%). Performanța limitată a instrumentelor automate poate fi explicată, în mod special, prin lipsa integrării directe a bazelor terminologice standardizate. Prin urmare, precizia terminologică în traducerea specializată poate fi garantată numai prin actualizarea și integrarea bazelor terminologice în platformele de traducere.

Concluzii

Analiza comparativă arată că nici traducerea umană, nici instrumentele de traducere automate ân baza de IA (DeepL, Copilot) nu asigură în mod constant o precizie terminologică deplină în raport cu IATE. Deși traducerea umană obține cea mai mare precizie, modelul mixt – care combină intervenția umană cu procesarea IA oferă cel mai ridicat potențial de rezultate stabile și coerente.

Factorul uman este rămâne a fi unul esențial în elaborarea și expertizarea instrumentarului terminologic care ulterior ar putea asigura precizie și coerență conceptuală în cadrul traducerilor specializate.

Cu siguranță principiile de bază a traducerii, inclusiv a traducerii specializate, rămân a fi actuale și în era IA. Traducătorul, însă, va trebui să își dezvolte competențe digitale suplimentare pentru a ține pasul cu schimbările de paradigmă în procesul de lucru. De asemenea, pentru a fi în rolul de a expertiza o traducere va fi imperios necesar procesul continuu de actualizare a competențelor lingvistice, terminologice, socio-culturale, digitale și de gândire critică.

Așadar, profesia de traducător este într-o perioadă de redefinire, însă considerăm că va rămâne a fi una actuală și relevantă.

Referințe bibliografice:

1. ZBANȚ, L., O retrospectivă asupra noțiunilor „opacitate” și „transparență” în traducere. În: *Intertext*, 2020, nr.1/2 (53/54), p. 14-23. ISSN 1857-3711
2. FRA – Agenția pentru drepturile fundamentale a Uniunii Europene., *Inteligența artificială și drepturile fundamentale*, 2021. [accesat 12.11.2025]. Disponibil:https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-artificial-intelligence-summary_ro.pdf
3. BLAGOJ, D. et.al., *Historical Evolution of Artificial Intelligence.* Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020, ISBN 978-92-76-18940-4
4. HUTCHINS, J.W., The Georgetown - IBM Experiment Demonstrated in January 1954. În materialele conferinței: *Machine translation: from real users to research.* Berlin: Springer Verlag, 2004, pp. 102-114.
5. MIENYE, I.D., A Comprehensive Review of Deep Learning: Architectures, Recent Advances, and Applications. În: *Information*, 2024, vol.15, nr.12, ISSN 2078-2489
6. *O introducere blândă în traducerea automată neuronală.* [accesat 02.11.2025] Disponibil: https://ro.python-3.com/?p=4941
7. *AI translation and language tools*. [accesat 02.11.2025] Disponibil: https://translation.ec.europa.eu/tools-and-resources

8. *What's cooking in DG translation.* [accesat 14.11.2025] Disponibil: https://www.youtube.com/watch?v=oyUOpSRbm0s
9. SOLOVEI, V., *Studiu contrastiv al terminologiei din domeniul educației în limbile engleză și română*. Teză de doctor în filologie, Chișinău, 2022.
10. DRUȚĂ, I., Note privind limbajul didactic actual. În: *Studia Universitates Moldaviae*. *Seria Științe umanistice*, 2023, nr.10, p.79-83. ISSN 1811-2668
11. International Organization for Standardization, *ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science — Vocabulary*. [accesat 13.11.2025] Disponibil: https://www.iso.org/obp

Surse pentru corpusul paralel de traducere umană:

European Commision , *Erasmus+ Programme Guide*, 2014. [accesat 2.10.2025] Disponibil: https://2014-2020.erasmusplus.org.pl/wp-content/uploads/2014/02/erasmus-plus-programme-guide_en_2014.pdf accesat 2.10.2025

Comisia Europeană, *Erasmus+ Ghidul programului, 2014*. [accesat 2.10.2025] Disponibil: https://2014-2020.erasmusplus.org.pl/wp-content/uploads/2014/02/erasmus-plus-programme-guide_ro_2014.pdf

European Commission: European Education and Culture Executive Agency, *The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Process Report*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2015. [accesat 2.10.2025] Disponibil: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/european-higher-education-area-2015-bologna-process-implementation-report

Comisia Europeană: Agenția Executivă Europeană pentru Educație și Cultură*, Spaţiul european al învăţământului superior în 2015 – Raport privind implementarea procesului Bologna. Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene.* [accesat 2.10.2025] Disponibil: https://data.europa.eu/doi/10.2797/681198

CZU: 81’243:81’322.4:004.8:37.02 https://doi.org/10.59295/teia2025.04

L’INTELLIGENZA ARTIFICIALE A SUPPORTO DEL DOCENTE DI LINGUA STRANIERA
(ATTIVITÀ DI TRADUZIONE: ESEMPI APPLICATIVI)

Tatiana PORUMB

Università Statale della Moldova

ORCID: 0000-0003-4186-2507

La collaborazione tra il traduttore umano e l’Intelligenza Artificiale rappresenta oggi un’evoluzione significativa delle pratiche traduttive. Secondo la nostra analisi, allo stato attuale l’Intelligenza Artificiale non sostituisce il professionista, ma ne potenzia le capacità operative, preservando il ruolo centrale dell’interpretazione umana. Questo modello ibrido apre nuovi scenari professionali e formativi non solo nel settore linguistico ma anche in quello educativo.

Lo scopo, infatti, di questo articolo è di dimostrare che l’integrazione guidata e consapevole delle tecnologie di traduzione automatica neurale (TAN) e della machine translation (MT) nella didattica delle lingue straniere non determini la marginalizzazione del traduttore umano, ma contribuisca piuttosto a rafforzarne il ruolo professionale e formativo. In particolare, si presume che un approccio didattico che combini metodi tradizionali, digitali e collaborativi favorisca lo sviluppo rapido ed efficace delle competenze critiche, metalinguistiche e professionali negli studenti. Le modalità didattiche descritte nell’articolo delineano una trasformazione anche del ruolo del docente, che da figura autoritaria e sanzionatoria evolve in facilitatore e accompagnatore dei processi di apprendimento.

Parole chiave*: l’Intelligenza Artificiale (IA), traduzione automatica neurale (TAN), machine translation (MT), traduttore umano, didattica, modello ibrido, facilitatore*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SUPPORT OF THE FOREIGN LANGUAGE TEACHER
(TRANSLATION ACTIVITIES: PRACTICAL EXAMPLES)

The collaboration between the human translator and Artificial Intelligence represents a significant evolution in contemporary translation practices. According to our analysis, at present, Artificial Intelligence does not replace the professional translator but enhances their operational capabilities while preserving the central role of human interpretation. This hybrid model opens new professional and educational scenarios, not only within the linguistic sector but also in the broader educational context.

The aim of this article is, in fact, to demonstrate that the guided and conscious integration of neural machine translation (NMT) and machine translation (MT) technologies in foreign language teaching does not marginalize the human translator, but rather strength-

ens their professional and educational role. In particular, it is assumed that a teaching approach combining traditional, digital, and collaborative methods promotes the rapid and effective development of students' critical, metalinguistic, and professional competencies. The teaching methods described in the article also outline a transformation of the teacher's role, which evolves from an authoritative and disciplinary figure into a facilitator and guide of the learning process.

Keywords*: Artificial Intelligence (AI), neural machine translation (NMT), machine translation (MT), human translator, teaching, hybrid model, facilitator*

La nuova forma dell'agire nell'infosfera

Luciano Floridi scrive nel suo libro *Etica dell'intelligenza artificiale. Sviluppi, opportunità, sfide* che l'IA "non è solo un servizio commerciale. È una forza potente, una nuova forma dell'agire smart nell'infosfera, che sta già rimodellando le nostre vite, interazioni e ambienti. Questa nuova forma dell'agire deve essere orientata verso il bene della società, di tutti i suoi membri e degli ambienti che condividiamo" [1]. L'autore chiama questa nuova forma dell'agire "la buona IA".

L'elaborazione di un approccio normativo all'intelligenza artificiale appare oggi indispensabile. Come osserva Luciano Floridi, non è più in discussione se l'IA avrà un impatto significativo sulle persone, sulla società e sugli ambienti: questo effetto è ormai riconosciuto. La questione centrale riguarda piuttosto il modo in cui tale impatto si manifesterà, ovvero se risulterà prevalentemente positivo o negativo. Diventa quindi necessario predisporre strumenti e orientamenti capaci di indirizzare l'uso dell'IA verso sviluppi etici, responsabili e socialmente vantaggiosi.

L'intelligenza artificiale può favorire la realizzazione di sé, liberando tempo per attività culturali, sociali e lavorative più gratificanti, analogamente alle innovazioni tecnologiche passate. Tuttavia, il rapido cambiamento può svalutare vecchie competenze e alterare il mercato del lavoro, con effetti negativi sull'identità individuale e sulla sicurezza sociale. Per mitigare questi rischi è necessario promuovere lo sviluppo di nuove capacità, anticipando gli impatti sulle competenze tradizionali, e favorire solidarietà intergenerazionale, garantendo una transizione tecnologica più equa.

L'intelligenza artificiale offre ampie opportunità per potenziare le capacità individuali e collettive, migliorando ambiti quali salute, trasporti e gestione delle risorse. Tuttavia, l'affidamento eccessivo a sistemi autonomi può ridurre il controllo umano sui processi e sulle decisioni cruciali, aumentando il rischio di errori radicati. È quindi necessario bilanciare lo sfruttamento delle potenzialità dell'IA con meccanismi di supervisione e controllo umano, garantendo un uso responsabile e sostenibile delle tecnologie.

L'intelligenza artificiale e la trasformazione delle pratiche traduttive

Lo sviluppo dell'intelligenza artificiale ha impresso una svolta decisiva anche nel settore della traduzione, modificandone strutture, strumenti e metodologie operative. L'evoluzione congiunta della ricerca linguistica, della linguistica computazionale e delle scienze cognitive, insieme all'aumento della capacità di calcolo, alla digitalizzazione dei testi e ai progressi del deep learning applicato a strumenti come assistenti vocali e tra-

duttori automatici, ha prodotto un importante salto qualitativo, ampliando le possibilità di interazione uomo-macchina e favorendo il superamento delle barriere linguistiche. I sistemi di *traduzione automatica neurale* (Neural Machine Translation, NMT), fondati sull'apprendimento profondo e sull'elaborazione massiva dei dati linguistici, hanno reso possibili risultati traduttivi sempre più coerenti, fluidi e contestualizzati. Applicazioni come DeepL, Google Translate, ChatGPT, Gemini, Copilot sono oggi esempi tangibili di come l'IA sia divenuta un alleato imprescindibile tanto per gli utenti occasionali quanto per i professionisti della mediazione linguistica. L'evoluzione di questi strumenti ha ridotto in modo considerevole i tempi di traduzione e migliorato la qualità complessiva delle versioni prodotte, soprattutto nei testi informativi e tecnici.

La sinergia fra il traduttore umano e l'intelligenza artificiale rappresenta oggi una delle direzioni più promettenti nello sviluppo delle pratiche traduttive contemporanee. Questo modello ibrido di produzione linguistica fatta dal traduttore umano con l'ausilio dell'intelligenza artificiale non implica una sostituzione, ma una collaborazione dinamica in cui la macchina amplifica le capacità operative dell'uomo, preservandone al contempo il ruolo interpretativo e decisionale. Contrariamente al timore iniziale di una sostituzione totale, l'IA si è affermata come partner complementare del traduttore umano. I vari modelli di collaborazione fra traduttore umano e l'IA rappresentano una nuova forma di interazione in cui l'intelligenza artificiale elabora proposte traduttive che vengono successivamente revisionate, adattate e arricchite da un esperto linguista. Questa sinergia consente di unire la rapidità e la capacità di elaborazione dei sistemi automatici alla sensibilità culturale e interpretativa tipica dell'essere umano, garantendo così un equilibrio tra efficienza e qualità. Diverse aziende del settore linguistico hanno sviluppato soluzioni integrate per ottimizzare questa cooperazione.

Nuovi orizzonti professionali

In tale modo, l'avanzamento tecnologico sta ridefinendo anche il ruolo e le competenze dei traduttori contemporanei. Oltre alla traduzione in senso stretto, il professionista linguistico è sempre più coinvolto in attività di post-editing, cioè verifica terminologica, localizzazione e gestione di flussi di lavoro automatizzati. In questo contesto, la conoscenza delle tecniche tradizionali deve integrarsi con la padronanza degli strumenti digitali e con la capacità di dialogare con i sistemi di intelligenza artificiale. Il futuro della traduzione, dunque, si profila come un terreno di integrazione tra competenze umane e tecnologiche, dove la dimensione creativa del linguista continuerà a svolgere un ruolo insostituibile.

L'IA sta trasformando inevitabilmente anche l'ambiente educativo. Pertanto, l'intelligenza artificiale deve essere intesa primariamente come un'evoluzione della strumentazione tecnologica disponibile, concepita per supportare e potenziare le attività umane, e non come un elemento minaccioso. Sebbene la percezione del cambiamento possa generare incertezza o disorientamento, risulta imprescindibile adottare un atteggiamento aperto e informato nei confronti di tali innovazioni, in particolare nei contesti scolastici e formativi, dove la loro integrazione consapevole può favorire nuove opportunità di apprendimento e sviluppo delle competenze.

L'intelligenza artificiale è ormai parte della vita quotidiana, come dimostra il suo utilizzo diffuso nei social e nelle piattaforme di streaming. Per questo risulta importante

informarsi e accompagnare le giovani generazioni in questo nuovo scenario, evitando di assumere un ruolo meramente passivo di fronte al cambiamento. Il modello educativo contemporaneo va adeguato ai cambiamenti introdotti dalle nuove tecnologie. Approcci come *la flipped classroom* offrono una risposta concreta a questa esigenza, favorendo lo sviluppo di competenze diverse e modalità di apprendimento più interattive e flessibili. Strumenti digitali come ChatGPT non vanno proibiti, ma guidati verso un utilizzo responsabile e costruttivo. Allo stesso tempo, i docenti possono servirsi di queste tecnologie per semplificare compiti amministrativi e arricchire la didattica, trovando nuove idee e modalità di insegnamento senza che il loro ruolo risulti sminuito.

Un processo di traduzione che poggia sull'integrazione di sistemi basati sull'IA comporta, infatti, una differente modalità procedurale, nonché competenze tecnologiche specifiche che permettano di intervenire efficacemente nelle varie fasi dell'attività traducente. La disponibilità crescente di strumenti estremamente performanti tende a restituire valore al traduttore umano nella fase di pre-editing e nella fase di post-editing.

Nella traduzione automatica, il pre-editing consiste nell'adattamento preliminare del testo di partenza attraverso l'applicazione di regole linguistiche controllate, con l'obiettivo di facilitare una resa traduttiva più accurata da parte del sistema. Tale fase prevede la correzione di errori grammaticali, ortografici e di punteggiatura, la riduzione delle ambiguità e la semplificazione delle strutture sintattiche, rendendo il testo più coerente con i modelli linguistici su cui il sistema è stato addestrato.

Per quanto riguarda la fase del post-editing, l'ISO offre attualmente una definizione che risulta efficace sul piano pragmatico in quanto viene inserita nel quadro più ampio dei servizi di traduzione (ISO 18587:2017). Come evidenziato da Mattioda, Molino e Cinatou [2], la norma ISO/TC 37 ha inteso rispondere alle necessità dell'industria della traduzione e della localizzazione, interessate all'evoluzione della TA, riconoscendo che la qualità finale del prodotto della traduzione è comunque dipendente dai traduttori umani e dalle loro competenze nella post-edizione. Quest'ultima viene identificata come la fase in cui i traduttori, i revisori e i redattori rivedono il testo generato dai motori di TA, correggendone gli errori semantici e linguistici per renderlo comprensibile ai fruitori finali. Le autrici delineano due tipologie di post-editing che possono essere richieste: il *light post-editing*, che consiste in una revisione minima, orientata al miglioramento della comprensibilità generale, ma non alla resa qualitativa del testo, e il *full post-editing*, il cui obiettivo è un prodotto comparabile alla qualità assicurata dalla traduzione umana professionale.

Inoltre, l'evoluzione del post-editing e dei software di *traduzione automatica neurale* (TAN) ha introdotto nuovi modelli operativi nel settore traduttivo. Se in passato l'integrazione di TA e strumenti CAT era principalmente appannaggio di grandi agenzie e organizzazioni internazionali, oggi i traduttori indipendenti possono utilizzare strumenti integrati per post-editare testi in autonomia, gestendo rapidamente volumi maggiori. Con il progresso della TAN, inoltre, le differenze tra le diverse modalità di post-editing si attenuano, consentendo di adattare la qualità dei testi tradotti agli obiettivi specifici di ciascun documento.

Hellmut Riediger e Gabriele Galati scrivono che "ai traduttori oggi sono indispensabili nozioni sull'evoluzione, le caratteristiche e le tipologie dei sistemi. Essi dovrebbero

avere una visione pragmatica e poco fantascientifica rispetto al discorso sull'IA" [3]. La TAN non è una IA forte, quella dei robot che ragionano in maniera più sofisticata degli esseri umani. Essa è una IA debole, il che significa che i sistemi detti neurali *non pensano*, non imitano i traduttori umani, *ma imitano le traduzioni prodotte da loro stessi*. In altre parole, quanto migliori sono le traduzioni umane usate come dati di addestramento, tanto migliore sarà la qualità delle traduzioni. I traduttori dovrebbero sapere anche che questi sistemi producono problemi di coesione e coerenza lessicale e terminologica con i quali occorre confrontarsi.

La ricercatrice romena Georgiana Lungu-Badea sostiene in uno dei suoi articoli che la qualità della traduzione dalla lingua straniera alla lingua materna dipende dalle circostanze nelle quali vengono effettuate l'esplorazione dei significati e la scoperta delle "parole giuste", nonché dal modo in cui si realizza il post-editing della traduzione automatica. Secondo l'autrice, tali circostanze possono consentire la traduzione anche in condizioni di conoscenza passiva della lingua straniera, "solo se si può riscontrare una compensazione attraverso una profonda conoscenza attiva della lingua madre"[1] [4]. L'autrice definisce la traduzione una "struttura palinsestica", "un atto volontario che certifica molteplici scopi in diversi modi, derivante dall'incontro delle mentalità, dalla confluenza (talvolta anacronica) delle prospettive diacroniche e sincroniche".

Con la nascita della TAN si è intensificata la convinzione che il traduttore umano sia in via di estinzione, nonostante il suo sforzo di mantenere vivo il suo ruolo. Nello stesso tempo, il traduttore umano sembra riacquistare il proprio prestigio solo se integra metodi variati, tradizionali, digitali e collaborativi. Di conseguenza, sorge inevitabilmente una domanda, se il docente di lingue straniere debba consentire o meno l'uso della TAN e MT o no. Quando iniziare a confrontare gli studenti con TAN e MT? Che strategia e tecniche usare? Queste sono domande che si pongono molti docenti degli attuali corsi universitari di traduzione e lingue straniere.

Dall'esperienza personale all'Università Statale della Moldova in questi ultimi tre anni (a partire dal novembre del 2022, quando ChatGPT è stato reso disponibile al pubblico largo), e dal confronto con molti colleghi docenti, sono emerse alcune risposte. Innanzitutto, occorre tenere presente che per gli studenti usare i traduttori automatici, quali DeepL o Google Translate o qualsiasi chatbot che usa il sistema TAN, è diventato un fatto assolutamente normale, usandolo anche durante gli esami quando non è permesso. Spesso gli studenti considerano il risultato visualizzato come l'unico valido, elevando così la TAN ad autorità linguistica e modello di lingua. Questo può influenzare negativamente il loro modo di esprimersi in lingua straniera, riducendo la creatività linguistica, limitando la capacità di valutare l'originalità della lingua autentica, ma anche l'acquisizione stessa della competenza linguistica.

Pertanto, su un fatto c'è ormai un ampio consenso: l'uso della MT e TAN da parte degli studenti deve essere parte integrante della didattica. Per evitare usi impropri e abi-

[1] (romeno) "Calitatea traducerii depinde, așadar, de circumstanțele în care se efectuează actualmente explorarea semnificațiilor și descoperirea „cuvintele potrivite" și în care se posteditează traducerea automată. Aceste circumstanțe ar permite traducerea și în condițiile cunoașterii pasive a limbii străine dacă și numai dacă se poate constata compensarea printr-o profundă cunoaștere activă a limbii materne".

tudini che possono influenzare negativamente le competenze degli studenti, questi devono essere esposti precocemente alla traduzione automatica e assistita ed essere educati a gestirla in modo riflessivo e con giudizio in tutti i corsi di traduzione pratica.

Alcuni esempi applicativi

Vi sono diversi modi per incorporare l'IA in ambito didattico. I tutor virtuali, ossia chatbot addestrati su ampi dataset, garantiscono supporto continuo agli studenti e si adattano alle loro esigenze, rendendo possibile una personalizzazione dell'apprendimento difficilmente realizzabile solo dai docenti. I modelli di IA possono anche fornire spunto per attività creative: ad esempio nelle mie classi ho sperimentato dei laboratori di lettura e scrittura creativa in cui ChatGPT era un membro del gruppo aggiunto, che forniva suggerimenti per migliorare i testi scritti dagli studenti.

Elenchiamo una serie di spunti per possibili esercizi e attività per i corsi di traduzione, mediazione linguistica o lingue straniere, in base all'esperienza didattica degli ultimi tre anni all'Università Statale della Moldova.

I primi studenti del corso di italiano ad avvalersi dell'intelligenza artificiale per le traduzioni sono stati gli studenti del corso di Laurea *Traduzione e Interpretazione. Lingua inglese e italiano* che hanno iniziato il corso nel 2022. Partendo dal livello dei principianti, essi hanno spesso ceduto alla tentazione di redigere brevi componimenti in italiano come compito di casa, ricorrendo all'assistenza dei chatbot: in pratica, scrivevano il testo in romeno e richiedevano all'IA la traduzione in italiano. Tale procedura aveva consentito loro di risparmiare tempo e di ridurre lo sforzo cognitivo necessario per costruire frasi corrette in italiano, il che avrebbe richiesto l'integrazione di competenze lessicali, grammaticali, semantiche e ortografiche. Inoltre, il risultato ottenuto attraverso l'IA garantiva generalmente una performance superiore rispetto a quella della produzione autonoma dello studente. Che cosa avrebbe dovuto fare il docente, cioè io, in quella occasione? Che strategia doveva intraprendere?

Prima di tutto, il docente deve assumere un ruolo **guidato e consapevole**, trasformando la presenza dell'IA da possibile scorciatoia in uno ***strumento didattico***. Elenchiamo qui alcune strategie che si sono dimostrate efficaci.

In primo luogo, la composizione in lingua straniera, intesa come attività di espressione linguistica e scrittura finalizzata al consolidamento delle strutture lessicali e grammaticali, non è più stata assegnata come compito a casa. Essa è stata sostituita dall'uso di diversi sistemi di traduzione automatica tramite chatbot per tradurre i testi italiani studiati in aula. Di conseguenza, durante la lezione successiva, gli studenti non si limitavano alla memorizzazione dei brevi dialoghi in italiano, ma dovevano anche confrontare e analizzare criticamente le diverse proposte traduttive offerte da vari strumenti automatici.

In secondo luogo, l'attività di composizione, intesa come pratica didattica creativa finalizzata alla produzione testuale, è stata svolta in aula sotto la guida del docente, con il supporto di dizionari cartacei, facendo leva sulla competenza linguistica individuale di ciascuno studente.

Come risultato, gli addattamenti didattici attuati hanno favorito la riflessione autonoma degli studenti e la comprensione approfondita dei meccanismi di traduzione, offrendo loro anche l'opportunità di conoscere il dizionario cartaceo, uno strumento

tradizionale ma ancora estremamente valido. Tale approccio ha permesso di colmare una significativa lacuna nel percorso formativo degli studenti, favorendo in modo specifico lo sviluppo della memoria visuo-spaziale e potenziando la ritenzione lessicale, nonché stimolando una maggiore consapevolezza e valorizzazione di pratiche traduttive meno immediate, spesso trascurate o evitate.

Per la didattica ludica, un compito risultato efficace e coinvolgente è stato aggiungere un testo tradotto con IA ad altre versioni umane, per esempio compiti delle unità didattiche precedenti, per poi chiedere agli studenti di valutare con voti tutte le varianti della traduzione, oppure chiedere di scoprire il testo tradotto con l'IA.

In conseguenza della progressiva riduzione delle ore riservate alle attività di studio in aula, i piani di studio universitari prevedono un numero significativo di ore destinate al lavoro individuale dello studente, finalizzate a consentire loro il raggiungimento delle competenze curricolari, è fondamentale che tale lavoro sia efficiente e motivante. In questo quadro, agli studenti che avevano acquisito un livello intermedio di competenze linguistiche e comunicative, del corso di Laurea *Traduzione e Interpretazione. Lingua inglese e italiano*, per la materia *Traduzione scritta* è stato proposto di selezionare un libro in lingua italiana e di tradurne ogni settimana un capitolo in romeno, con il supporto dell'intelligenza artificiale come strumento ausiliario. La scelta degli studenti è ricaduta sul libro per bambini *Le avventure di Pinocchio*.

Parallelamente, è stata prevista una lezione settimanale dedicata alla simulazione dell'interpretazione consecutiva (IC), basata sul materiale tradotto che gli studenti individualmente hanno sottoposto ad un'analisi linguistica comparativa e, nella maggior parte dei casi, hanno imparato a memoria i passaggi di maggiore difficoltà traduttiva. Questa metodologia integrata ha consentito agli studenti di acquisire espressioni lessicali, modi di dire, termini specialistici e strutture grammaticali presenti nel testo italiano autentico.

Di conseguenza, l'esperienza ha favorito un'accellerazione del processo di acquisizione delle competenze linguistiche, traduttive, comunicative e culturali, poiché ha combinato l'apprendimento con l'applicazione pratica e l'uso consapevole di strumenti tecnologici, offrendo un contesto autentico e stimolante per lo sviluppo delle abilità universitarie richieste. Di seguito proponiamo un elenco dettagilato delle competenze sviluppate con le attività sopra descritte:

1. Competenze linguistiche:
   - Acquisizione e assimilazione di lessico italiano, inclusi termini specialistici e modi di dire.
   - Consolidamento delle strutture grammaticali attraverso la pratica del testo autentico.
   - Miglioramento della comprensione e produzione scritta in entrambe le lingue (italiano → romeno).
2. Competenze traduttive:
   - Sviluppo della capacità di traduzione scritta da una lingua all'altra, rispettando il registro, il significato e la coerenza del testo originale.
   - Applicazione di strategie traduttive consapevoli, con il supporto di strumenti tecnologici (IA).

- Pratica nella gestione di testi autentici e complessi, favorendo la sensibilità linguistica e stilistica.

3. Competenze comunicative e interpretative:
   - Allenamento all'interpretazione consecutiva, collegando la traduzione scritta alla resa orale.
   - Miglioramento delle abilità di esposizione e rielaborazione del contenuto, necessarie per la comunicazione efficace.
4. Competenze culturali:
   - Approfondimento della cultura italiana attraverso la lettura e traduzione di un testo autentico (*Le avventure di Pinocchio* di Carlo Collodi).
   - Sviluppo della consapevolezza interculturale, confrontando elementi linguistici e culturali italiani e romeni con la conseguente localizzazione nella Repubblica Moldova.
5. Competenze tecnologiche e metodologiche:
   - Uso consapevole dell'IA come strumento ausiliario nella traduzione.
   - Capacità di autogestione e organizzazione del lavoro individuale, rispettando la tempistica.

Arrivati al livello intermedio-avanzato, gli studenti di questo corso di Laurea hanno svolto diverse attività usando l'IA come: il post-editing di una selezione di testi tradotti automaticamente in romeno, dovendo definire scopi e destinatari delle traduzioni e riflettere sui tipi di intervento necessari o meno a seconda dei casi; la traduzione di un testo (a vista), confrontandolo con l'output della MT e valutando quanta revisione o post-editing sono necessari nell'uno o nell'altro caso; redazione dello stesso testo in varie versioni, usando vari registri linguistici (formale, accademico, discorsivo, gergale ecc.) e la loro traduzione sia dall'italiano al romeno che dal romeno all'italiano; il post-editing guidato, per insegnare agli studenti a correggere errori sistematici delle macchine; la generazione di corpora comparabili o paralleli tramite IA con estrazione automatica di termini, collocazioni, espressioni fraseologiche e sensi figurati, ecc., creazione dei glossari e tante altre. Per la valutazione delle prestazioni dei discenti sono state sperimentate le attività come il feedback automatizzato sulla resa interpretativa dello studente con riconoscimento automatico del parlato dell'apprendente e analisi di completezza, accuratezza, fluenza, pause e riprese.

A modo d'esempio proponiamo un **piano della lezione** che mira a sviluppare la sensibilità traduttiva bidirezionale del discente.

Attività 1 – *Traduzione comparata assistita dall'IA*

Obiettivo: riflettere sulle differenze grammaticali e lessicali tra italiano e romeno.

1. Gli studenti traducono un estratto di testo autentico (specialistico, settoriale, letterario) dall'italiano al romeno e/o viceversa.
2. Si confrontano le traduzioni con quella proposta dall'IA.
3. Nella discussione collettiva si mettono in evidenza :
   - Quali termini sono stati resi meglio?
   - Dove l'IA ha proposto calchi poco naturali?
   - Dove gli studenti hanno trovato soluzioni più fluide?

Attività 2 – *Glossario tematico con supporto IA*

Obiettivo: ampliare il lessico specifico per il settore professionale di riferimento.

1. Gli studenti selezionano le parole chiave dal testo (es. Solidarietà energetica, mercato unico, inflazione, approvvigionamento).
2. Usano l'AI per generare proposte di traduzione.
3. Creano un glossario bilingue collaborativo, discutendo la scelta dei termini più adeguati.

Attività 3 – *Parafrasi e semplificazione*

Obiettivo: migliorare comprensione e mediazione linguistica.

1. Gli studenti, con il supporto dell'intelligenza artificiale, procedono alla riformulazione di alcuni passaggi complessi del testo di partenza, rendendoli in un linguaggio più semplice e accessibile.
2. Poi traducono nel testo di arrivo la versione semplificata.
3. Confrontano la resa con quella che avrebbe dato l'IA direttamente dalla versione originale. Questo mostra come il livello di complessità influenzi la qualità della traduzione.

Attività 4 – *Analisi stilistica*

Obiettivo: lavorare sul registro e sullo stile.

1. Si presentano due versioni romene dello stesso passo (una tradotta dagli studenti, una dall'IA).
2. Gli studenti analizzano quale delle varianti mantiene meglio il tono politico-istituzionale del testo.
3. Discussione guidata sull'uso delle forme formali/informali, sintassi lunga o breve, precisione terminologica.

Conclusione

Le modalità didattiche descritte prevedono che i formatori si allontanino dal ruolo di figure autoritarie e sanzionatorie per assumere quello di facilitatori e accompagnatori, favorendo forme di apprendimento misto (in presenza e a distanza) che consentono ai docenti di selezionare i contenuti ritenuti necessari e agli studenti di apprendere al proprio ritmo e secondo i loro bisogni. In questo quadro, i discenti vengono messi nelle condizioni di lavorare il più possibile su incarichi concreti, rafforzando la capacità di autoapprendimento. Gli studenti sono inoltre chiamati ad acquisire familiarità con una varietà di strumenti, a cogliere rapidamente i nuovi sviluppi, a utilizzare diverse applicazioni e a scoprire in autonomia i vantaggi e gli svantaggi delle tecnologie, comprendendo come impiegarle nella risoluzione di determinati problemi.

Bibliografia:

1. FLORIDI, L. The Ethics of Artificial Intelligence. (in trad. *Etica dell'intelligenza artificiale. Sviluppi, opportunità, sfide*) Oxford University Press, 2023. [Ultimo accesso 03.01.2026] Disponibile su: https://books.google.md/books?hl=en&lr=&id=_f3KEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:XQ1PIk0tPrEJ:scholar.google.com&ots=SqbP5ZQrPy&sig=hX90KRF3vFkaw2q7_T6LhjFHGL8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
2. MATTIODA, M. M., MOLINO, A., CINATOU, L. L'intelligenza artificiale per la traduzione: orizzonti, pratiche e percorsi formativi. In: *L'intelligenza artificiale per la tradu-*

zione: verso una nuova progettazione didattica?, mediAzioni39:A1-A16, 2023. https://doi.org/10.6092/issn.1974-4382/18784, ISSN 1974-4382. [Ultimo accesso 03.01.2026] Disponibile su: https://mediazioni.unibo.it/article/view/18784/17261

3. RIEDEGER, Hellmute, GALATI, Gabriele. La traduzione nell'era dell'IA: nuovi ruoli, nuove competenze, nuova formazione". In: Maria Margherita Mattioda, Alessandra Molino, Lucia Cinato e Ilaria Cennamo (a cura di) *L'intelligenza artificiale per la traduzione: verso una nuova progettazione didattica?*, mediAzioni39: A35-A54, 2023, https://doi.org/10.6092/issn.1974-4382/18786, ISSN 1974-4382. [Ultimo accesso 03.01.2026] Disponibile su: https://mediazioni.unibo.it/article/view/18786/17361
4. BADEA, Georgiana. The aporetic absence of a network of translations and the infinite plagiarism in the digital era. In: *Identities in Globalisation. Intercultural Perspectives.* Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (Editors), p. 30-36. [Ultimo accesso 03.01.2026] Disponibile su: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/GIDNI-07-Lang-a.pdf#page=30

CZU: 81’322.4:004.8:001.89 https://doi.org/10.59295/teia2025.05

CONTRIBUȚIA GLOBALIZĂRII TEHNOLOGICE LA REEVALUREA METODOLOGIEI ÎN DOMENIUL TRADUCERII

Cristina ZBANȚ

Școala Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0008-1082-0156

Schimbările la nivel global înregistrate în evoluția tehnologiilor informaționale și de comunicare au influențat simțitor toate domeniile de activitate, iar traducerea nu este o excepție. Pe lângă activitatea practică de traducere, care recurge în diferită măsură la oferta noilor tehnologii informaționale și de comunicare, înregistrăm prezența abordărilor actualizate care vizează metodologia cercetărilor asupra traducerii și criticii traducerii, realizate inclusiv prin aplicarea strategiilor care se sprijină pe infrastructura informaticii. Totuși, utilizarea inteligenței artificiale la procesul de traducere nu exclude condiția revizuirii traducerilor de către un traducător, mai cu seamă în cazul traducerilor literare. În articol ne referim la unele aspecte ale problematicii anunțate în titlul prezentei investigații.

Cuvinte-cheie*: inteligența artificială (IA), metodologie de cercetare, noile tehnologii informaționale și de comunicare (NTIC), strategie de traducere, traducere literară, traductologie.*

TECHNOLOGICAL GLOBALIZATION AND ITS CONTRIBUTION TO THE REASSESSMENT OF METHOLDOLOGY IN TRANSLATION STUDIES

Global changes in the evolution of information and communication technologies have significantly influenced all areas of human activity, and translation is no exception. In addition to practical translation activity, which increasingly relies on new information and communication technologies, there is a growing number of updated approaches focusing on the methodology of translation studies and translation criticism. These approaches are developed, in part, through the application of strategies based on computational infrastructure. Nevertheless, the use of artificial intelligence in the translation process does not exclude the need for revision by a human translator, especially in the case of literary translation. This article examines several key aspects of the issues indicated in the title of the present study.

Keywords: *artificial intelligence (AI), research methodology, new information and communication technologies (NICT), translation strategy, literary translation, translation studies.*

Introducere

Evoluția internetului și consecințele progresului în domeniul tehnologiilor informaționale și de comunicare se răsfrâng nemijlocit asupra activității de traducere. Vorbim, mai ales, despre efectele pozitive, datorate depășirii limitelor tradiționale ale

sistemelor de comunicare şi de informare, despre accesul la numeroase surse de documentare care susţin procesul de traducere şi, totodată, contribuie la cercetarea ştiinţifică în traductologie, la evaluarea metodelor, strategiilor şi procedeelor de traducere, a criticii traducerilor.

Câteva repere istorice în evoluţia traducerii automate

În ultimele decenii, progresele tehnologice au pătruns masiv în lumea traducerilor, dar subiectul colaborării om – maşină în domeniul traducerii nu este recent, el fiind de secole în centrul intereselor ştiinţifice de o amploare interdisciplinară şi îmbinând aspecte ale cercetărilor antropologice, filosofice, psihologice, neurologice, cibernetice ş.a.

René Descartes scria încă în 1637, în lucrarea sa „Discurs asupra metodei", „în timp ce, dacă ar exista maşini care să aibă asemănare cu corpurile noastre şi să imite într-atât acţiunile noastre pe cât le-ar fi posibil din punct de vedere moral, am avea totdeauna două mijloace foarte sigure de a recunoaşte că ele nu ar fi, pentru atât, oameni adevăraţi." [1, p. 84].

Matematicianul accentuează că primul mijloc care constituie diferenţa om-maşină rezultă din condiţia că maşina „nu s-ar putea folosi niciodată de vorbe, nici de alte semne, pe care să le îmbine, aşa cum facem noi pentru a comunica altora gândurile noastre. Căci se poate uşor concepe ca o maşină să fie astfel alcătuită încât să rostească cuvinte, şi chiar să rostească unele cu privire la acţiuni corporale care vor pricinui anumite schimbări în organele ei, bunăoară dacă am atinge-o într-un anumit loc, să întrebe ce vrem să-i spunem; sau în altul, să strige că o doare şi altele asemănătoare; dar nu in aşa fel, încât să îmbine în chipuri diferite aceste cuvinte, pentru a răspunde cu înţeles la tot ceea ce se va vorbi în prezenţa sa, lucru pe care pot să-l facă până şi oamenii cei mai slabi de minte.". Iar al doilea mijloc de separare a posibilităţilor omului şi ale maşinii este că, „deşi ele ar îndeplini mai multe lucruri tot atât de bine ca oricare dintre noi, sau poate chiar mai bine, ele ar greşi neapărat în altele, prin care s-ar da la iveală că nu acţionează în mod conştient, ci numai datorită aşezării organelor lor." [1, p. 84-85].

Problematica traducerii realizate de o maşină, adică traducerea automată, se regăseşte printre cele examinate în cadrul filosofiei limbajului [2, p. 269-298]. Autorii volumului de referinţă vorbesc despre trei revoluţii tehno-lingvistice în istoria omenirii: prima revoluţie se datorează inventării scrisului cu efecte amplificate prin inventarea şi răspândirea tiparului. A doua revoluţie vizează gramaticalizarea diferitor limbi, susţinută prin dezvoltarea politicilor lingvistice şi prin alfabetizare. A treia revoluţie, care se sprijină nemijlocit pe primele două, constă în procesarea electronică a limbajului natural, iar efectele ei au declanşat dispute cu referire la posibilităţile şi limitele a ceea ce numim inteligenţă artificială [2, p. 269-270].

Din perspectivă istorică, traducerea automată este printre primele domenii de utilizare a posibilităţilor calculatorului şi se bazează pe diverse cercetări, mai mult sau mai puţin reuşite, realizate în cadrul câtorva universităţi mari din SUA spre sfârşitul anilor patruzeci. Amintim în acest context cercetările matematicianului american Warren Weaver (1949) care printre primii a admis posibilitatea traducerii automate între limbile naturale pe care o asimilează cu decriptarea [2, p. 270]. Este evident că ideea respectivă pare foarte naivă, mai ales că, lingvistica teoretică şi lingvistica textuală, orientate spre

analiza comunicării umane, în prezent implicate masiv în elaborarea algoritmilor pentru inteligența artificială, se vor contura ca științe mult mai târziu și vor influența simțitor cercetările încadrate în traducerea automată, inclusiv cea realizată cu aportul inteligenței artificiale. La rândul său, traductologul francez Georges Mounin a consacrat un volum aparte problematicii traducerii automate [3], subliniind că succesul acesteia pornește de la competențe interdisciplinare (conlucrarea lingviștilor și specialiștilor în domeniul calculului electronic).

O traducere automată pune în joc cunoștințe lingvistice profunde, adaptate la analiza diverselor niveluri ale contextului discursiv. Primele cercetări la confluența lingvisticii și traducerii, cu accent pe traducerea automată, sunt marcate printr-o încredere în reușită, dar, cu timpul, lucrurile doar se complică. Anume din aceste motive, constatăm că întreg parcursul traducerii automate cunoaște oscilații radicale, de la un optimism naiv la scepticism total, adică la negarea oricărei posibilități a acestui tip de traducere, mai ales în cazul textelor filosofice, psihologice, literare ș. a. care reflectă comunicarea umană în toată complexitatea ei (ironie, negare, joc de cuvinte, registre stilistice etc.).

Traducerea automată este o traducere scrisă, deoarece în rezultatul procesului dat obținem un text scris. Chiar dacă programele moderne de traducere sunt destul de sofisticate, ele nu pot rezolva sarcina de a alege opțiunea adecvată contextual, care este determinată de diferiți factori. Rezultatul acestui tip de traducere poate fi folosit doar ca schiță a viitorului text care va fi editat de către traducător. Este vorba și despre un mijloc de a obține o înțelegere generală a subiectului și a conținutului textului literar pentru a decide asupra macro și micro strategiilor de traducere a textului literar. Totuși, interesul pentru traducerea automată nu scade, mai mult chiar, se conturează un sector aparte de cercetări în direcția dată, cu accent pe implicarea inteligenței artificiale, motivate din punct de vedere teoretic și practic.

Obiectivul general al cercetărilor asupra inteligenței artificiale urmărea scopul posibilității de a simula cu ajutorul calculatorului activitatea inteligentă a omului prin recunoașterea formelor complexe, prin utilizarea pertinentă a cunoștințelor și a limbajului natural. Probabil nu este întâmplător că, din 2013, traducerea neuronală automată devine tot mai prezentă pe piața traducerilor și suscită interesul cercetătorilor în domeniu [de exemplu, 4, 5, 6, 7], iar dezvoltarea algoritmilor de traducere automată neuronală nu lasă loc de îndoială: acest instrument deține o parte semnificativă a perspectivei traducerii profesionale (cu excepția traducerii literare și a altor traduceri libere și creative care conțin umor, ironie și referințe culturale, fiind dificil de interpretat de o mașină).

Metodologia demersului de cercetare și evaluare în domeniul traductologiei sub impactul inteligenței artificiale

Problemele legate de traducere în era digitală devin tot mai relevante datorită corelației ce se constituie între noile capacități tehnologice și obstacolele rezultate din gradul de complexitate a informației culturale ce se constituie în procesul traducerii, căci traducerea este o condiție a existenței și a perpetuării culturii. Pe de o parte, tehnologiile informatice moderne utilizate în traducere au dus la apariția programelor de traducere, a memoriilor de traducere, a programelor de recunoaștere vocală, a dicționarelor electro-

nice și a multor altor posibilități care contribuie la facilitarea activității traducătorului. Pe de altă parte, traducerea orientată spre cultură, va avea întotdeauna nevoie de traducătorul uman. În același timp, traducerea literară, ca formă de artă, este chemată să promoveze un dialog intercultural. Astfel, examinarea unor probleme metodologice și culturale ale traducerii, necesită o actualizare cadrată la actualitate.

Este bine cunoscut faptul că în cercetările asupra metodologiei în traducere nu există o opinie general acceptată, ceea ce ne motivează să presupunem că globalizarea în traductologie nu va reuși să soluționeze problema în cauză. Metodologia modernă a traducerii se transformă ca urmare a unei sinteze cu caracter transdisciplinar, traducerea digitală devenind în acest context un catalizator civilizațional, iar traducerea literară, orientată cultural, se află în centrul continuumului global semiotic, cultural și intercultural. Astfel, apare necesitatea revizuirii atât a metodelor de cercetare și de evaluare formate în procesul de constituire a traductologiei ca domeniu autonom, cât și evoluția instrumentelor și programelor informatice puse la dispoziția traducătorului. Anume din aceste considerente analizăm diversitatea de opinii emise asupra metodelor aplicate în domeniul traducerii, a strategiilor de traducere în perspectiva compatibilității acestora cu instrumentarul oferit de noile tehnologii informaționale și de comunicare.

De la bun început trebuie de recunoscut că în traducerea literară este acceptat tot mai frecvent suportul oferit de IA, dar cu condiția clară a necesității de post-redactare efectuată de către traducătorul uman. Nu negăm faptul că, deseori, IA poate răspunde adecvat unor necesități specifice și bine delimitate, dar o așa abordare este valabilă mai cu seamă în cazul traducerii textelor din domeniul limbajelor specializate. În cazul traducerii literare, IA asigură o continuitate, construiește lianți între traducerea umană și traducerea efectuată de calculator.

Considerăm că IA ar putea susține macro strategiile aplicate în cazul traducerii textelor literare. Datorită mecanismelor procedurale care stau la baza producției culturale, macro strategiile de traducere oferă cercetătorilor instrumentele necesare pentru a analiza complexitatea sistemelor semiotice implicate în interacțiune în procesul traducerii [8], a practicilor creative și translaționale în contexte sistemice mai largi, inclusiv prin atragerea dimensiunii paratextuale și intertextuale.

E știut că orice text sau discurs supus traducerii este elaborat în condițiile unei anumite societăți și civilizații, adică orice text, indiferent de genul sau tipul acestuia, integrează o componentă culturală prezentată în mod explicit sau implicit. Această componentă este redată printr-un sistem semiotic ce deservește limba-sursă și respectă parametrii acestei limbi. Ne alăturăm, în acest sens, afirmației Irina Condrea că „În procesul de transpunere dintr-o limbă în alta are loc nu pur și simplu o schimbare mecanică de coduri, ci un transfer total al comunicării în alți parametri.” [8, p. 314]. Astfel că, atunci când dorim să realizăm o traducere spre o societate-țintă, trebuie respectate toate componentele textului original, efectuând anumite adaptări pragmatice și normalizări terminologice în conformitate cu mediul limbii și culturii-țintă. Este o sarcină destul de complicată pentru IA, adică, este clar de la sine că omul nu poate fi exclus din ecuația care exprimă procesul de traducere. Există numeroase exemple de texte care se înscriu în parametrii nominalizați: este vorba despre texte literare, filosofice, istorice, juridice ș. a. Dar și în interiorul acestui tip de texte trebuie deosebite niște niveluri mai fine, când

avem de a face cu o cultură regională, sau a diferitelor clase sociale etc., adică vom traduce texte ce aparţin unor „subculturi" sau chiar unor „contraculturi".

Teodora Cristea a subliniat, în mai multe rânduri, faptul că asocierea semnelor lingvistice cu realitatea înconjurătoare depinde de anumiţi factori cum ar fi condiţiile sociale şi istorice în care s-a dezvoltat comunitatea respectivă, experienţa lingvistică şi culturală, contactele cu alte comunităţi etc. Cu toate ca limba are o existenţă obiectivă, utilizarea sa depinde neapărat de o experienţă colectivă şi/sau individuală. Fiecare colectivitate lingvistică, iar în interiorul ei fiecare individ, utilizează materialul lingvistic disponibil în conformitate cu datele oferite de această experienţă [9, p.174-175].

În astfel de circumstanţe, traducătorul uman se confruntă cu o serie de dificultăţi importante şi este nevoit să recurgă la tot felul de adaptări, explicaţii, parafrazări, compensări ale informaţiei cu un caracter pragmatic, sociocultural, diacronic, geografic etc. În vocabularul oricărei limbi întâlnim elemente care, informând despre obiecte, fenomene, noţiuni reale sau abstracte, comunică asemenea conţinuturi care se axează, în special, pe fapte particulare ale istoriei, vieţii politice, sociale şi economice ale unei comunităţi naţionale, pe particularităţile mediului său geografic, obiectele specifice ale civilizaţiilor trecute şi prezente, noţiunile şi tradiţiile etnografice şi folclorice etc., toate fiind deseori numite "realia" sau "realităţi". Traducătorul trebuie, în plus, să „modernizeze" unele texte scrise în perioada precedentă, făcând adaptări la realitatea actuală a limbilor sursă şi ţintă. Umberto Eco aminteşte în acest context despre faptul că fidelitatea în traducere nu se face traducând cuvânt prin cuvânt, şi că trebuie să traducem de la o cultură spre alta [10, p. 190], adică traducem „o lume printr-o altă lume". Cu un mare grad de siguranţă putem afirma că IA nu este capabilă să gestioneze adecvat aceste condiţii.

Metodele de traducere utilizate în acest scop conturează o serie de contexte din care extragem strategiile, procedeele şi tehnicile de traducere. De fapt, trebuie să pornim de la condiţia că metoda exprimă o opţiune globală (macro strategie de traducere) care se referă la textul integral ce urmează a fi tradus şi are drept scop procesul şi rezultatul, iar tehnica şi procedeele de traducere se referă doar la rezultat şi la unităţile mai mici ale textului.

Noţiune de metodă de traducere este foarte prezentă în studiile actuale. De exemplu, James Holmes, poet şi traducător american, se interesa de raportul ce se constituie între traducere şi alte sisteme de semnificaţii, ceea ce a influenţat tipul de metodologie de aplicat. Holmes a pus în valoare diverse metode de traducere şi evoluţia prin care acestea au trecut la diferite etape ale istoriei şi delimitează patru tipuri de traducere care se află în diferite relaţii cu originalul şi aparţin unor tradiţii teoretice diferite. Fără a privilegia vreun tip de traducere, Holmes susţine că fiecare tip (metodă) de traducere ales de către traducător deschide o anumită serie de posibilităţi, totodată excluzând altele [11, p. 67-68].

La rândul său, Georgiana I. Badea subliniază că, în epoca globalizării informatice şi a multilingvismului, absenţa unei metodologii generale a traductologiei nu contribuie la punerea în valoare a utilităţii unor reguli de globalizare traductologică, cu toate că, elaborarea unei metodologii generale a traductologiei ar putea servi atât intereselor traductologilor, cât şi formatorilor şi traducătorilor [12, p.65]. Este perioada în care metodologia traducerii se concentrează pe reflecţiile cu referire la obiective, ipoteze, metode

de cercetare, documentația tematică și terminologică, la procedeele și tehnicile de traducere la etapa de pre-traducere, deoarece traducerea rămâne în continuare un mijloc de organizare a modului de a gândi și de a se informa.

În general, există opinia că, atunci când comparăm o metodă sau o strategie de traducere cu aplicate la analiza tehnicilor de traducere, se face referință la procedeele verbale concrete, vizibile în rezultatul traducerii, căci se stabilesc anumite tipuri de echivalențe. Astfel, am putea accepta că în acest caz funcționează micro strategia de traducere. Spre deosebire de strategii, care pot fi și non verbale și la care se recurge la orice fază a traducerii cu scopul de a rezolva problemele ce apar pe parcurs, tehnicile de traducere se manifestă doar la reformulare, în faza finală de luare de decizie.

Teodora Cristea pornește de la constatarea că traducerea este un proces interpretativ complex [9, p. 101]. Autoarea analizează strategii și tactici ale traducerii, centrate pe alegerea mijloacelor de transfer al sensului. Parcurgând ideile expuse observăm, totuși, o oscilare terminologică, în pofida denumirii lucrării prin strategii de traducere. Teodora Cristea operează cu noțiunea de procedee de traducere (coordonate cu nivelurile funcționale) care se prezintă ca rezultatul punerii în aplicare a unor reguli strategice și care rezonează cu structura generală a textului ca textualizare de un anumit tip de discurs și de reguli tactice, adică de alegere a mijloacelor lingvistice obligatorii sau facultative [9, p. 102-103]. Considerăm că această divizare a strategiilor deschide o pistă de declanșare a definitivării mai clare a noțiunilor de macro și micro strategie de traducere.

Mariane Lederer adepta viziunile textuale și ale traducerii sensului și consideră că orice traducere implică o strategie realizată în trei etape: înțelegerea sensului; deverbalizarea care constă în captarea intențiilor mai mult sau mai puțin explicite ale textului sursă ca efect imediat al înțelegerii textului și reverbalizarea, care îl obligă pe traducător să se detașeze de constrângerile impuse sensului de limba sursă [13 p. 15].

IA ar putea contribui simțitor la ambele etape: prin aplicarea metodelor la etapa de pre-traducere, prin extragerea unor surse documentare pertinente pentru o înțelegere mai completă a textului de tradus; prin organizarea și prelucrarea datelor în corpusul faptic (interpretarea faptelor, reformularea, redactarea) [12, p. 66]. La etapa de reverbalizare este totuși mai pertinent rolul traducătorului uman, iar IA ar putea contribui la o ușoară redactare.

În același timp dacă ne referim la traducerea literară, am accepta opinia expusă de Jörn Cambreleng care susține că „Les algorithmes génératifs produisent non pas du langage, mais une langue simulée" [14], adică, acest traducător de texte literare consideră că există o diferență fundamentală între o limbă creată de subiectivitatea umană și o scriere lipsită de responsabilitate, generată de algoritmul mașinii. Jörn Cambreleng reafirmă câteva principii esențiale care trebuie respectate: în primul rând, este subliniată condiția că traducerea literară este un factor al emancipării prin faptul că îl învață pe traducător să mânuiască o limbă care este un instrument puternic în formarea spiritului. În al doilea rând, acest beneficiu este redus simțitor atunci când activitatea de traducere este lipsită de creativitate. În al treilea rând, conform statisticelor, algoritmii tind să reducă posibilul la probabil, ceea ce contravine singularității limbii, o condiție de respectat neapărat.

Concluzii

Am trasat doar câteva circumstanțe care schițează efectele noilor tehnologii informaționale și de comunicare asupra activității de traducere, în particular, asupra celei realizate de traducătorului literar.

NTIC au creat posibilități reale de depășire a sistemelor tradiționale de activitate în domeniul traducerii și au venit cu abordări noi în cadrul metodelor de analiză și de evaluare a traducerilor, a strategiilor de traducere; ele își aduc contribuțiile la compilarea corpusului faptic și la organizarea acestuia conform unor principii pre-elaborate de traducătorul uman.

Totodată, constatăm că, spre deosebire de o traducere specializată, un text literar generează numeroase condiții pe care o traducere automată sau cea realizată de IA deseori nu este capabilă să le încadreze integral în procesul de traducere. Este vorba despre informații de ordin cultural, social, ideologic ș. a. specifice unei societății și limbii-cultură vehiculate de aceasta.

În binomul traducătorul uman – inteligența artificială, algoritmii sunt eficienți prin lipsa de emoții și de subiectivitate, dar aceste atuuri nu sunt profitabile în cazul traducerii literare, care tocmai pune accentul pe creativitate și pe abordarea subiectivă, funcțională, adaptate la condițiile spațiului intercultural, la stilul individual al autorului textului original și la contextul pragmatic în care este efectuată traducerea concretă.

Referințe bibliografice:

1. DESCARTES, René. *Discurs asupra metodei*. București: Editura Științifică, 1967, 109 p.
2. AUROUX. Sylvain; DESCHAMPS, Jacques; KOULOUGHLI, Djamel. *La philosophie du langage*. Paris: Presses Universitaires de France, 2004, 412 p. ISBN 2-13-054706-0; ISSN 0291-0489.
3. MOUNIN, Georges. *La machine à traduire. Histoire des problèmes linguistiques*. London, Paris: The Hague, Mouton, 1964, 209 p.
4. DIRAND, Baptiste ; ROSSI, Caroline. Biotraducteur et traducteur automatique. L'homme outillé et la machine-homme. *Des mots aux actes,* n° 8, 2019, p.63-78. ISBN 978-2-406-09779-2; ISSN 2592-690X.
5. ALONSO, Elisa; VIEIRA, Lucas Nunes. The impact of technology on the changing role of the translator in globalized translation workflows. In: Esperança Bielsa et Dionysios Kapsaskis, dir. *The Routledge Handbook of Translation and Globalization*. Londres : Routledge, 2021, p.391-405. eBook ISBN 9781003121848
6. DE FARIA PIRES, Loïc. Intégration de la traduction automatique neuronale à la formation universitaire des futurs traducteurs: pistes d'exploration. *Myriades*. 2018, 4:50-61.
7. KÜBLER, Natalie. La traduction automatique : traduction machine? In: *Tribune internationale des langues vivantes*, n° 45, 2007, p. 1-14. ISSN 0998-8076.
8. CONDREA I. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chișinău, Cartdidact, 2006, 266 p. ISBN978-9975-937-58-0.
9. CRISTEA, T. *Stratégies de la traduction*. Bucureşti, Editura fundaţiei „România de mâine", 2000, 196 p. ISBN 973-582-186-9
10. ECO, U. Dire presque la même chose. Expériences de traduction. Paris, Editions Bernard Graset, 2006, ISBN 978-2-246-65971-6
11. HOLMES, James S. The Name and Nature of Translation Studies. In: James S. Holmes, *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam, Rodopi, 1988, p.67-80, ISBN 90-6203-739-9.

12. LUNGU-BADEA G. (Georgiana I. Badea) Traduire la traductologie. Sur la légitimité de la méthode en traduction à l'époque du cyberespace. In : *De la méthode en traduction et en traductologie*. Timișoara : Editura Eurostampa, 2013, p.65-84, ISBN 978-606-569-614-3.
13. LEDERER M. *La traduction aujourd'hui*. Paris, Hachette, 1994, 223 p. ISBN 2011550009, ISBN 978-2011550002.
14. CAMBRELENG, Jörn. *Traduction par IA : « Les algorithmes génératifs produisent non pas du langage, mais une langue simulée »* In : Le Monde, 20 octombrie 2024, https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/10/20/traduction-par-ia-les-algorithmes-generatifs-produisent-non-pas-du-langage-mais-une-langue-simulee_6356421_3232.html (consultat 10 decembrie 2025)

CZU: [81’322.4:004.8]:008 https://doi.org/10.59295/teia2025.06

THE IMPACT OF AI ON TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC ITEMS

Silviana CUPCIC

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0009-1036-0281

The rapid integration of artificial intelligence (AI) into translation practice has radically transformed the production and evaluation of translated texts. Although AI tools frequently generate fluent and grammatically acceptable translations, their ability to translate culture-specific items (CSIs) remains problematic due to cultural incongruity and conceptual non-equivalence between languages. This study investigates the impact of AI on translating Romanian CSIs from tourism texts into English. The aim is to identify the main types of Romanian CSIs occurring in authentic tourism texts and to analyse the accuracy of translation variants provided by the AI tool - Perplexity and machine translation tool - Google Translate when rendering these CSIs into English. Our main hypothesis is that AI provides acceptable translation equivalents in most cases, yet it fails when CSIs should be translated. The comparative analysis of Perplexity AI and Google Translate versions highlights a considerable difference as to the accuracy and quality of translation. The study confirms the continuing necessity of human post-editing in culture-sensitive translation tasks, in particular when applying Google Translate, whereas Perplexity proved to be more efficient and reliable.

Keywords: *Artificial intelligence (AI), culture-specific items (CSIs), translation strategies, post-editing, cultural transfer, translation quality, accuracy, tourism texts*

IMPACTUL IA ASUPRA TRADUCERII ELEMENTELOR CU SPECIFIC CULTURAL

Integrarea rapidă a inteligenței artificiale (IA) în practica traducerii a transformat radical producerea și evaluarea textelor traduse. Deși instrumentele de IA generează frecvent traduceri fluente și corecte din punct de vedere gramatical, capacitatea lor de a traduce elemente cu specific cultural rămâne problematică din cauza incongruenței culturale și a lipsei echivalenței conceptuale dintre limbi. Studiul investighează impactul IA asupra traducerii elementelor cu specific cultural din limba română în limba engleză. Scopul este de a identifica elementele cu specific cultural în limba română care apar în texte turistice autentice și de a analiza exactitatea variantelor de traducere furnizate de instrumentul de IA – Perplexity – și de instrumentul de traducere automată – Google Translate – în traducerea acestor elemente cu specific cultural în limba engleză. Ipoteza noastră este că IA oferă echivalente de traducere acceptabile în majoritatea cazurilor, însă eșuează atunci când elementele cu specific cultural necesită o traducere adecvată din punct de vedere cultural. Analiza comparativă a versiunilor generate de Perplexity AI și Google Translate evidențiază o anumită diferență în ceea ce privește exactitatea și calitatea traducerii. Studiul confirmă necesitatea continuă a post-editării de către un traducător uman în cazul traducerii elementelor cu specific cultural, în special în cazul utilizării Google Translate, în timp ce Perplexity s-a dovedit a fi mai eficient și mai fiabil.

Cuvinte-cheie: *Inteligență Artificială (IA), elemente cu specific cultural, strategii de traducere, post-editare, transfer cultural, calitatea traducerii, exactitate, texte turistice.*

Introduction

The advent of AI has influenced and changed all domains, including that of translation studies, the manner in which human translators perform translations. The shortcomings of existing AI-driven language models highlight the urgent need for a more culturally aware and linguistically inclusive approach. Traditional machine translation systems, while effective in word-to-word conversion, often fail to retain cultural and historical depth [1, p. 2]. The main objective of this study is to identify the types of CSIs in tourism texts and evaluate how accurately Perplexity AI and Google Translate render these CSIs into English.

The Concept of Culture-Specific Items

The notion of culture has been extensively explored by scholars from various fields including Translation Studies. One of the most quoted definitions of culture was formulated by the English anthropologist Edward Barnett Tylor: "Culture is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, customs and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society" [2, p. 27].

Translation Studies has long recognised that translation difficulties do not arise solely from linguistic structures but also from differences in cultural knowledge, social practices, value systems, and historically situated realities. Such items have been labelled in Translation Studies by various terms, like *culture-specific items, culture-specific concepts, cultural words, realia, culture-bound elements*. Approaching culture-specific translation problems, Mona Baker defines *non-equivalence at word level* as the situation in which "the target language has no direct equivalent for a word which occurs in the source text" and underlines that difficulties vary depending on type and context. In her opinion the source-language word may express a concept totally unknown in the target culture, and such concepts may be abstract or concrete, including a religious belief, a social custom or even a type of food. Culture-specificity is not limited to ethnographic objects; it also includes institutional roles and culturally embedded social practices which cannot be mapped onto the target-language without distortion [3, p. 18].

In 1996 Javier Franco Aixelá proposes the term culture-specific item as an umbrella category for textual elements that are strongly related to a given culture and therefore generate interpretive and translational difficulty when transferred to another linguistic and cultural system [4, p. 57]. In Aixelá's view, CSIs do not constitute a fixed set of lexical categories, but they emerge contextually within discourse depending on the extent to which a source text invokes its own cultural environment. From this perspective, translation problems are produced not only by linguistic non-equivalence, but also by cultural distance and differences in encyclopaedic knowledge between source and target audiences. Javier Franco Aixelá states that translators typically respond to CSIs by adopting

either conservation-oriented strategies, which preserve cultural foreignness and source-text visibility, or substitution-oriented strategies, which adapt the CSIs in order to improve accessibility and acceptability in the target culture. This framework foregrounds the translator as a cultural mediator who negotiates between fidelity to the source culture and accommodation to target readership expectations.

The distinguished scholar Peter Newmark remarks that most cultural words are easy to detect because they are associated with a particular language and cannot be literally translated, as literal transfer may distort meaning when cultural nuances are described in ordinary language. Peter Newmark proposes a set of cultural categories, indicating that foreign cultural words in the narrow sense may be classified into domains such as: (1) ecology, (2) material culture (artefacts)—including food, clothing, housing, transport, (3) social culture (work and leisure), (4) organisations, customs, activities, procedures, concepts (political/administrative, religious, artistic), and (5) gestures and habits [5, p. 96]. Newmark underlines the relation of cultural categories to translation decision-making by connecting the choice of procedures (transference, cultural equivalent, neutralisation, deletion, naturalization, etc.) to contextual factors such as purpose of text, motivation and cultural level of readership, importance of the referent, and setting.

Eugene Nida adopts a functional approach to culture-based translation problems and distinguishes two orientations: formal equivalence and dynamic equivalence. Formal equivalence focuses on matching content and form, this means that the message in the receptor culture is constantly compared with the message in the source culture to determine standards of accuracy and correctness [6, p. 129]. Dynamic equivalence, however, rests on the principle of equivalent effect and does not require the receptor to understand the source cultural patterns in order to comprehend the message. Nida's definition of dynamic equivalence is particularly relevant to the translation of culture-specific elements: a dynamic equivalent translation can be described as the closest natural equivalent to the source-language message, where natural implies cultural fit within the target-language and audience.

AI in Translation

AI has significantly enhanced translation quality, at the same time, it still demonstrates notable limitations when confronted with culture-bound meaning, figurative language, humor, and other context-dependent elements that require interpretive competence beyond purely linguistic pattern recognition. According to Mansour Amini et al., the quality of AI-based translations can be assessed in terms of adequacy, fluency, fidelity, and naturalness. Adequacy refers to the degree to which the translation conveys the intended meaning of the source text. Fluency refers to the degree to which the translation is grammatically correct and linguistically appropriate. Fidelity refers to the degree to which the translation preserves the stylistic and cultural features of the source text. Naturalness refers to the degree to which the translation sounds natural and idiomatic to native speakers of the target language. Consequently, the translator's role is undergoing a substantial transformation: rather than being replaced, translators are progressively repositioned as post-editors, quality evaluators, and cultural mediators who ensure accuracy, appropriateness, and ethical integrity in AI-generated output.

The authors point out several challenges and limitations of AI translation, like the lack of cultural nuance in the translated texts, difficulty in handling idiomatic and figurative language, as well as low-resource languages, where the lack of training data can severely affect the accuracy of translations. Another challenge refers to bias and fairness issues, AI translations may transfer biases from training data and reinforce stereotypes. Translation quality assessment is also difficult, evaluating AI translation remains a complex process. The limitation refers to the fact that AI translation models often excel at producing translations that match reference texts verbatim but may struggle with conveying the intended meaning accurately. One important challenge is the collaboration between human translation and AI. For translations to be accurate, culturally nuanced, and contextually relevant, it is crucial to find a correct balance between the talents of human linguists and the capabilities of AI models [7, p. 745].

Researchers Khalid Alqohfa and Salah Sanad point out that AI has become a real competitor with human translators. Nowadays computers are able to perform tasks that resemble human intellectual activity, particularly through AI models such as ChatGPT4 and DeepSeek, and neural machine translation (NMT) tools such as Reverso [8, p. 34]. The authors argue that these systems have significantly transformed the translation process by offering rapid, accessible, and high-volume translation capabilities, thus making AI-mediated translation an increasingly prominent solution for overcoming language barriers. However, their study emphasizes that the key limitation of AI translation lies in its inability to consistently capture linguistic nuance and cultural depth, particularly in complex corpora such as idiomatic expressions, which are deeply culture-bound and require interpretive competence beyond literal decoding. On the basis of their comparative analysis, the authors conclude that AI tools can perform satisfactorily when translating close-equivalent idioms, but they "fall short" when dealing with far equivalents due to literalism and reduced sensitivity to figurative meaning and cultural resonance. Consequently, they take the view that although AI has made major progress in translation efficiency and fluency, it cannot function as a reliable substitute for human translation in culturally and linguistically demanding tasks; rather, human supervision and evaluation remain essential because cultural adaptation, contextual appropriateness, and nonliteral meaning are still best handled through human interpretive competence.

Data Analysis

Our study is based on 96 examples of CSIs selected from tourism texts describing various destinations from the Republic of Moldova. The selection of CSIs was based on Peter Newmark's classification mentioned above, thus they relate to ecology, gastronomy, social culture, customs and activities, and proper names. The selected Romanian CSIs have been translated with the help of Google Translate and Perplexity AI. The aim was to observe the accuracy of translating CSIs from Romanian into English. When comparing the translations provided by Google Translate and Perplexity, the results show notable differences in cultural and contextual sensitivity, namely in the translation of gastronomic CSIs. Google Translate tends to produce direct translations that are semantically unreliable, containing mistranslations and distortions that indicate weak cultural grounding, for instance:

Example in Romanian	Translation by Google Translate	Translation by Perplexity AI
mămăligă	*malaga*	*polenta*
învârtită	*spinned*	*învârtită (Moldovan spit-roasted pie)*
șezători	*seats*	*evening gatherings (sewing bees)*
zeamă de pește	*fish juice*	*fish soup*
limba soacrei	*mother-in-law's tongue*	*mother-in-law's tongue eggplant with garlic sauce*
cornișoare cu dulceață	*cornichons with jam*	*jam horns*
cighiri cu legume	*cighiri with vegetables*	*cighiri with vegetables*
ghiveci	*pot*	*vegetable stew*
tocăniță	*stew*	*meat stew*
curechi scăzut cu carne	*low-fat curechi with meat*	*sour cabbage soup with meat*
izvar	*izvar*	*mulled wine*

By contrast, Perplexity AI provides more accurate functional equivalents in the target language, which reflects a more reader-oriented strategy combining partial retention with explicitation like in the case of *învârtită (Moldovan spit-roasted pie), sour cabbage soup with meat*, *mother-in-law's tongue eggplant with garlic sauce* or domestication like in *polenta* and *mulled wine* which actually do not reflect exactly the Romanian realia. None of the equivalents provided for *cornișoare cu dulceață* can be considered acceptable in English. At the same time, both tools provided similar and correct equivalents for the CSIs related to wine-making industry, like *vinul casei* as *house wine, zdrobitoare pentru struguri* as *grape crusher, teasc din lemn* as *wooden press, ploscă pentru vin* as *wine flask.* This fact can be explained by the fact that wine-making industry is one of the oldest activities of many nations, including Europe. We conclude that gastronomic CSIs were translated much better by Perplexity AI.

As to CSIs related to clothing, Google Translate has almost failed to render anything into English, but kept the original words, whereas Perplexity AI has recognized them and given relevant explanations, preserving in Romanian only the word *opinci*:

Example in Romanian	Translation by Google Translate	Translation by Perplexity AI
ie	*ie*	*Embroidered blouse; a traditional white linen women's shirt with intricate floral or geometric embroidery on the chest and sleeves.*
catrință	*catrință*	*Front apron; a narrow woolen apron worn by women in front, featuring bold colors like red, black, and white patterns.*
zăvorânc	*zăvorânc*	*Back apron; a wide white linen apron tied at the back to balance the front apron in women's attire. Headscarf*

năframă	*năframă*	*Headscarf or kerchief; a fine silk or cotton scarf tied around the head, adorned with elaborate embroidery.*
paftale	*paftale*	*Belt buckles; large ornate metal clasps (silver or brass) used to fasten aprons or belts.*
gubeon	*gubeon*	*Shoulder bag; a handmade woven satchel carried by men over the shoulder for daily essentials.*
cămașă bărbătească	*men's shirt*	*Men's shirt; a long, coarse linen tunic with a straight collar and subtle neck embroidery.*
dimie	*dimie*	*Trousers; wide woolen pants typical of southern Moldovan peasants.*
opinci	*opinci*	*Opinci; traditional rawhide sandals tied with leather thongs, common in rural areas.*

The significant difference between Google Translate (1 word out of 9 being translated into Romanian) and Perplexity AI correspondences (all 9 words rendered correctly into Romanian) suggests AI tool's ability to identify and translate CSIs related to Moldovan traditional clothing items. Perplexity AI has proved to be more efficient in handling cultural nuances. Cultural translations require a deeper level of understanding. Even with powerful AI tools, human verification remains essential to ensure translation fidelity and accuracy, especially for CSIs.

The analysis of culture-specific items shows that both Perplexity AI and Google Translate exhibit several of the major limitations commonly associated with AI translation, according to Mansour Amini et al. mentioned above. The most evident problem is the lack of cultural nuance, particularly in Google Translate, which frequently produces literal or misleading renderings of CSIs. Both tools also demonstrate difficulty conveying the intended meaning accurately when direct equivalents are absent, although Perplexity mitigates this through explanation and approximation. Overall, the findings strongly confirm the continued need for human–AI collaboration in culture-sensitive translation.

Conclusion

Translation functions as a form of intercultural communication, requiring mediation not only between different languages but also between distinct cultural systems. A key challenge within this process is the translation of CSIs, for which translators may employ a range of strategies in order to achieve an appropriate rendering in the target language. AI tools have radically transformed the translation sphere by accelerating the practical translation process and reshaping translators' roles. They deliver rapid, fluent outputs for high-volume tasks, enabling efficiency in linguistic transfers and freeing human professionals from repetitive work. AI shifts workflows from full manual drafting to streamlined production, where tools like Perplexity and Google Translate generate initial drafts from source texts. Human translators now prioritize post-editing to verify accuracy of their product. The practical study shows Perplexity AI significantly outperforming Google Translate in rendering CSIs from Romanian into English, particularly those related to gastronomy and traditional clothing, whereas specific wine-making words do not suffer mistranslation.

Taking into account the opinion expressed by Mansour Amini et al. that the quality of AI-based translations can be assessed in terms of adequacy, fluency, fidelity, and naturalness, we can state that fidelity suffers across both tools for CSIs, as literal outputs fail to preserve stylistic and cultural nuances, with Perplexity outperforming but still requiring correction. Both tools employed in the study produce grammatically correct, fluent drafts, scoring high on linguistic appropriateness for routine terms like wine-making CSIs. However, Google Translate's unnatural equivalents reduce idiomatic readability, whereas Perplexity's explicitation enhances naturalness for target readers.

The concluding observations based on the examples under study show that Perplexity produces fewer errors and displays greater ability to interpret cultural context in comparison with Google Translate, while both tools still require human verification. When dealing with culture-bound language, AI translation tools have proved to depend on human assistance and post-editing, because they often interpret words and phrases literally instead of capturing their cultural and connotative meanings.

References:

1. ANIK, M., RAHMAN, A., WASI, A., AHSAN, M., *Preserving Cultural Identity with Context-Aware Translation Through Multi-Agent AI Systems*, March 2025, DOI: 10.48550/arXiv.2503.04827
2. KATAN, D. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*, Routledge, 2nd ed., 2004, 378 p.
3. BAKER, M. *In Other Words. A Coursebook on Translation*, New York: Routledge, 1992, 332 p.
4. AIXELA, J. F., *Culture-specific items in translation* in *Translation, Power, Subversion* Topics in Translation, no. 8, pp. 52–78, Clevedon, UK: Multilingual Matters, 1996, https://doi.org/10.21832/9781800417915-005.
5. NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*, Hertfordshire: Prentice Hall International, 1988, 292p.
6. NIDA, E. *Principles of Correspondence* in The Translation Studies Reader edited by Lawrence Venuti, Routledge, London, 2000, 524 p.
7. AMINI, M., RAVINDRAN, L., LEE K., *Implications of Using AI in Translation Studies: Trends, Challenges, and Future Direction* in Asian Journal of Research in Education and Social Sciences 6(1):740-754 DOI:10.55057/ajress.2024.6.1.67
8. ALGOHFA, K. A., SANAD, S. N. *Linguistic and Cultural Challenges in Translating Idioms with Artificial Intelligence* in Journal of English Studies in Arabia Felix, 4(1), 34-49. Disponibil: https://journals.arafa.org/index.php/jesaf/article/view/116

Sites consulted for examples:

https://moldova.travel/
https://www.dragde.md/
https://descopera.md/
https://purcariwineries.com/
https://cricova.md/ro
https://asconiwinery.com/ro/vinaria/

CZU: 81’25-051:004.8:81’322.4 https://doi.org/10.59295/teia2025.07

RECONFIGURING THE TRANSLATOR’S COMPETENCES IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN COMPLEMENTARITY AND SUBSTITUTION

Andrei BRAESCU

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0009-0008-4003-6565

The rapid advancement of artificial intelligence (AI) has fundamentally altered the landscape of professional translation. This article examines how translator competences are being redefined in an era where AI-powered tools are both collaborators and competitors. Focusing on both technical and literary translation, we integrate recent research to analyze the complementarity versus substitution dilemma. AI translation platforms such as DeepL, Google Translate, and large language models, such as ChatGPT, offer unprecedented speed and terminological accuracy, prompting a shift in translator workflows toward machine translation post-editing and technology integration. However, these same technologies raise questions about the future role of human translators, especially in tasks requiring creativity, cultural nuance, and ethical judgment. The article discusses practical implications for translator training, including updated competence frameworks emphasizing AI literacy and post-editing skills, ethical considerations, i.e., data privacy, authorship, and quality assurance, workflow transformations, and employment prospects. It is argueable that a hybrid model is emerging in which AI handles routine, repetitive tasks while human translators focus on interpretive, creative, and quality-critical aspects. Rather than a simple replacement of humans by machines, the translator’s role is being reconfigured – requiring a balance between leveraging AI’s strengths and preserving the uniquely human dimensions of translation.

Keywords: *translation competence, artificial intelligence, machine translation, post-editing, literary translation, ethics, integrity, confidentiality, professional practice*

RECONFIGURAREA COMPETENŢELOR TRADUCĂTORULUI ÎN ERA INTELIGENŢEI ARTIFICIALE : ÎNTRE COMPLEMENTARITATE ŞI ÎNLOCUIRE

Progresul rapid al inteligenței artificiale (IA) a modificat fundamental peisajul traducerii profesionale. Acest articol examinează modul în care competențele traducătorilor sunt redefinite într-o eră în care instrumentele bazate pe IA sunt atât colaboratori, cât și concurenți. Concentrându-ne atât pe traducerea tehnică, cât și pe cea literară, integrăm cercetări recente pentru a analiza dilema complementarității versus substituirii. Platformele de traducere bazate pe IA, precum DeepL, Google Translate și modelele lingvistice de mari dimensiuni, precum ChatGPT, oferă o viteză și o acuratețe terminologică fără precedent, determinând o schimbare în fluxurile de lucru ale traducătorilor către post-editarea traducerilor automate și integrarea tehnologiei. Cu toate acestea, aceste tehnologii ridică întrebări cu privire la rolul viitor al traducătorilor umani, în special în sarcinile care necesită creativitate, nuanțe culturale și judecată etică. Articolul discută implicațiile practice pentru formarea traducătorilor, inclusiv cadrele de competență actualizate care

pun accentul pe cunoștințele de AI și abilitățile de post-editare, considerente etice, adică confidențialitatea datelor, drepturile de autor și asigurarea calității, transformările fluxului de lucru și perspectivele de angajare. Se poate argumenta că apare un model hibrid în care AI se ocupă de sarcinile de rutină, repetitive, în timp ce traducătorii umani se concentrează pe aspectele interpretative, creative și critice pentru calitate. Rezultatul nu este o simplă înlocuire a oamenilor cu mașini, ci o reconfigurare a rolului traducătorului, care necesită un echilibru între valorificarea punctelor forte ale IA și păstrarea dimensiunilor unice ale traducerii umane.

Cuvinte cheie: *competență în traducere, inteligență artificială, traducere automată, post-editare, traducere literară, etică, integritate, confidențialitate, practică profesională*

Artificial intelligence is rapidly transforming the field of translation, challenging traditional notions of translator competence and the division of labour between humans and machines. On one hand, modern neural machine translation (NMT) systems like Google Translate and DeepL can instantly produce passable translations in dozens of languages, and generative AI models such as OpenAI's ChatGPT demonstrate astonishing fluency. These tools have improved translation speed and accessibility to an extent that was unimaginable a decade ago. For example, the adoption of Google's NMT in the 2010s led to measurable slowdowns in translator employment growth, suggesting some displacement of human labour by AI [1]. A recent study estimates that between 2010 and 2023, greater use of machine translation corresponded with a significantly lower increase in translator jobs, with around 28,000 positions not created that otherwise might have been. Such trends feed fears that AI is substituting human translators and even diminishing the need for foreign language skills altogether [1].

On the other hand, mounting evidence suggests AI cannot fully replicate human expertise, especially for nuanced tasks. AI translations often require human post-editing to meet professional standards [2], and in creative domains like literary translation, machines still fall far short of human artistry [3]. As a result, many scholars, and practitioners frame AI's role as complementary: an enhancement to translators' productivity and toolkit, rather than an outright replacement. The notion of a hybrid workflow is gaining traction, where AI handles the heavy lifting of initial translation drafts or routine texts, while human translators remain in charge of critical revision, cultural adaptation, and sensitive decision-making. This approach aligns with the view that the value-added by human translators lies in what machines currently cannot do – applying interpretive judgment, creativity, and deep contextual understanding [4].

The advent of AI in translation is compelling educators and professional bodies to reassess the competences that modern translators need. Traditional models of translator competence – encompassing linguistic proficiency, cultural knowledge, research skills, and technological know-how – are being updated to reflect the central role of AI and machine translation (MT) in the workplace. Multi-component competence frameworks used in translator training are increasingly incorporating MT literacy, post-editing skills, and the ability to critically interact with AI outputs as core sub-competences [5]. In other words, tomorrow's translators must not only master languages and subject domains, but also learn how to leverage AI tools effectively and responsibly.

For instance, the European Master's in Translation (EMT) competence framework was updated in 2022 to explicitly include machine translation and post-editing. Under the EMT's Technology competence, students are expected to "understand the basics of MT systems and their impact on the translation process, and integrate MT into a translation workflow where appropriate", as well as post-edit MT output to professional quality standards. Post-editing – the human revision of machine-translated text – has thus shifted from an optional skill to a fundamental competence for new translators. The framework even specifies abilities like editing source text for MT processing (pre-editing) and using style guides and glossaries during post-editing [6]. These additions acknowledge that MT is now an integral part of professional translation competence.

Academic programs are following suit by embedding AI-related training into their curricula. Courses on computer-assisted translation (CAT) tools now routinely cover not just translation memory and terminology management, but also neural MT engines and even emerging tools like large language models. For example, Kent State University's M.A. in Translation program highlights that students learn about MT and post-editing alongside traditional translation techniques, and emphasizes that despite MT's improvements, post-editing remains "incredibly important and necessary for producing accurate, well-written translated text". The program trains students in when and how to use MT output, and how to edit it by correcting grammar, ensuring no meaning is lost or added, and checking for cultural appropriateness [2]. Such training reflects a broader pedagogical strategy: expose students to AI as a tool while cultivating their critical evaluation skills. In classroom settings, instructors might have students compare human translations with machine outputs or perform post-editing exercises. This allows trainees to practice identifying machine errors, assessing stylistic weaknesses, and making culturally sensitive adjustments. Research suggests this approach can enhance students' analytical abilities and prepare them for real-world workflows where AI is embedded. At the same time, educators caution against overreliance on AI in training, as it could undermine the development of independent problem-solving and creativity [4].

The goal shall be a balanced skillset: translators should be adept with AI, but also able to translate without it when necessary, and to spot the subtle errors or losses that an AI might not catch. In sum, translator competences in the AI age include not only traditional linguistic and intercultural skills, but also technological and strategic competences: knowing which tool to use for which task, how to pre-edit texts to get better MT results, how to post-edit efficiently, and how to evaluate the reliability of an AI suggestion. Ethics and professionalism are part of this competence shift as well – trainees must learn, for example, about the importance of confidentiality when using online MT (avoiding feeding sensitive client texts into public systems) and the need to remain accountable for the final translation quality even if an AI assisted in producing it.

Technical and specialized translation – covering texts like manuals, scientific reports, legal documents, software localization, and business communications – has been at the forefront of AI integration. In these domains, the complementarity of AI is highly evident: machine translation excels at handling repetitive, terminology-heavy content with speed and consistency [4]. Neural MT engines, such as Google Translate, DeepL, or Microsoft Translator, have become increasingly proficient at producing draft translations

of technical texts that require only moderate human revision. Studies show that for many informative texts, i.e., user guides, product documentation, etc., using MT followed by human post-editing is significantly faster and more cost-efficient than translating from scratch, with only a minimal sacrifice in quality. Indeed, it is now standard practice in many sectors to deploy an MT system as a first pass and then have a translator edit the output [7]. This workflow, often referred to as machine translation post-editing (MTPE), is increasingly built into professional translation project cycles and supported by translation software. Modern CAT tools allow translators to have a translation memory suggestion and an MT suggestion side-by-side, choosing or merging as appropriate.

The efficiency gains from AI in technical translation are well documented. For example, a 2024 industry study found that incorporating DeepL into enterprise translation workflows delivered a 90% reduction in translation time for large projects, yielding a high return on investment for companies [8]. While such figures may vary by context, translators themselves acknowledge the productivity boost AI provides for routine tasks [4]. One reason is that technical texts often involve controlled language and specialized terminology. AI systems, trained on vast amounts of parallel data, can usually handle standardized phrases and terminology with high accuracy, especially when custom glossaries or domain-specific models are applied. The result is that the human translator can focus attention on correcting subtle errors, ensuring clarity, and verifying that the MT respected domain conventions. Typical corrections might include fixing minor grammar issues, adjusting formality or tone, or disambiguating terms that the MT chose incorrectly. A list of content types commonly subject to MTPE includes product documentation, user manuals, patents, support knowledge bases, and technical reports [2] – precisely the kinds of texts where consistency and correctness of terms are more critical than elegant style.

However, the integration of AI in technical translation also reconfigures the translator's role and workflow. Translators are now often acting as post-editors or quality managers, reviewing machine output. This requires a mindset shift: instead of drafting every sentence, the translator scans for errors or unnatural phrasing in the MT output. Research indicates that this can influence the translation process and even the style of the final text. For instance, in post-editing mode, translators might be inclined to accept a machine-translated sentence structure that they would not have chosen themselves, potentially leading to more homogeneous translations across the industry [7]. There is a risk that the translator's unique "voice" or preferred solutions give way to whatever the algorithm proposes, especially under tight deadlines. To mitigate this, professionals stress the importance of maintaining conscious decision-making: even when using MT, the translator should consider alternative translations and not automatically trust the machine's choice if it doesn't seem optimal [7].

In many settings, AI serves as a complementary teammate to the human translator. For example, consider a scenario in software localization: an AI engine quickly translates a software interface and user manual, while the human linguist then corrects any mistranslations of technical terms, ensures the text respects the company's style guide, and adapts it to the local user expectations. The AI dramatically accelerates the bulk translation, but the human adds the last-mile quality assurance. This hybrid approach is of-

ten the "most viable path forward" for technical content. It's notable that AI's strengths align with technical translation's requirements: accuracy, consistency, and speed. AI can memorize and apply terminology consistently every time, and can handle large volumes quickly [4]. This makes it an effective complement for translating content like a 200-page technical manual overnight – something a human alone could never do on that timeline.

That said, translators must also handle the limitations of AI in technical contexts. Machines may struggle with disambiguating terms without context, handling new or highly niche terminology, or maintaining complex cross-references in a document. They also might not know when to break a literal translation to improve readability. For example, a raw MT of a legal contract might be overly literal and require the translator to reorder clauses and adjust formulations to meet target-language legal conventions. The human expertise in understanding the intent behind the technical jargon or the function of a text within a culture remains crucial. This is why even in technical fields where AI performs strongly, professional standards (and some industry regulations) insist that a human linguist review AI translations before use [9].

The integration of AI into translation practice brings not only efficiency gains but also a host of ethical considerations. As translators and organizations navigate the complementarity of human and machine, questions of responsibility, transparency, and professional ethics become paramount. Key issues include data privacy, quality and accountability, bias and fairness, and the broader implications of relying on AI for cross-cultural communication.

Translators are often entrusted with sensitive information, such as legal contracts, medical records, and/or business documents. Using cloud-based MT systems like Google Translate or DeepL's free version can pose confidentiality risks if not handled carefully. Many free MT tools retain submitted text and might use it for further training, or it could potentially be accessed by third parties. Ethical practice thus demands that translators and agencies ensure secure use of MT, e.g., by using paid enterprise MT solutions that guarantee data confidentiality, or by obtaining client consent before using AI on their texts. Industry guidelines increasingly highlight that if machine translation is used, especially in legal or medical settings, it must be accompanied by human review and proper data safeguards [9]. A recent discussion by the Australian translators' association (AUSIT) noted that professional codes of conduct need updating to cover data ethics – for example, clarifying who owns the translated content produced by an AI and how it can be reused. There is concern that translators working on online platforms may inadvertently grant platforms broad rights to their translations, so transparency is needed about how AI tools handle data [10]. As confidentiality remains a cornerstone of translation ethics, AI hasn't changed that – it has simply made the means of preserving confidentiality more complex, i.e., encryption, non-disclosure agreements with MT providers, etc.

Currently, professional norms still put the onus on the human translator or the language service provider to deliver an accurate translation. Even if a mistake originates from an MT engine, the translator who post-edited the text, or the agency delivering it, is accountable to the client. If a critical error slips through – say, a medical dosage instruction is mistranslated – the human post-editor can legally and ethically be blamed if they

overlooked a subtle error that an AI introduced. As one analysis put it, under current frameworks "liability is always attributed to a human or organization" in the chain. No ISO standard or regulation yet defines how accountability might be shared when using MT [10]. Therefore, translators must exercise rigorous quality control, perhaps even more so when dealing with AI output, since they need to catch machine-specific errors. Ethically, a translator should not rely blindly on AI; using AI is not an excuse for lowering standards. Some professional guidelines suggest that if a translator uses MT, they should disclose that to the client and ensure they have the expertise to thoroughly review the output [10]. This transparency helps manage expectations and assigns appropriate credit/blame if issues arise.

AI systems learn from existing data, which may contain cultural biases, stereotypes, or outdated language usage. For example, some MT engines have been observed to default to masculine pronouns for certain professions due to biased training data, or to struggle with honorifics and politeness levels in languages where those are important. A human translator can consciously avoid bias and use respectful language choices; an AI might not. The translator's ethical duty is to be aware of such potential issues. If using an AI tool, they should review the text for any inadvertent bias or insensitive phrasing that the machine may have produced and correct it. There's also the issue of cultural sensitivity: AI might translate literally and thus create a phrase that is culturally offensive or tone-deaf, which a human would know to avoid. Ethical translation means the human must intervene to ensure the translation is not just linguistically correct but also appropriate and respectful in context [11].

Recent discussions highlight that ethical use of MT is a shared responsibility: MT developers should ensure fairness and data security in their algorithms, policymakers should set guidelines, i.e., how should MT be used in courts or hospitals, and importantly, translators and post-editors must educate themselves about MT's pitfalls and capabilities. Likewise, agencies should inform translators if a project has been pre-translated by AI, and inform clients about their use of MT, to avoid deception [7]. Building this transparency and knowledge will help prevent scenarios where a client unknowingly gets a raw MT output or a translator is forced to use a poorly performing MT without understanding the context. In essence, ethical practice in the age of AI calls for communication and clarity about how a translation was produced, and a commitment to quality and confidentiality that matches pre-AI standards. AI should be seen as a tool to be governed by human ethics, not an entity that diminishes ethical obligations. As one commentator put it, ethical considerations are not "icing on the cake" but critical to the sustainable integration of AI in translation [10] – they reduce risks and ensure that technology serves human needs, not the other way around.

The rise of AI in translation has led to significant reflections on the future of translator employment and the profession's trajectory. Evidence so far suggests a complex picture: certain traditional translation tasks are indeed being automated, yet new opportunities and demands for human expertise are also emerging. The notion of complementarity versus substitution is directly felt in the job market.

On the substitution side, we have already seen some displacement in volume of work. An econometric study by Frey and colleagues provided quantitative backing to

what many translators suspected: the diffusion of free MT has slowed down the growth of translator jobs in some regions. Businesses that might have hired translators for basic tasks a decade ago can now sometimes use AI for "good enough" translations, especially for internal or low-stakes content. Additionally, the demand for bilingual skills in various non-translator jobs, such as customer service or information gathering, appears to be declining as machine translation becomes readily available [1]. If an English-speaking manager can quickly use DeepL to understand an email in Polish, they may not need a bilingual assistant as often. These trends raise concerns that entry-level translation work or ad-hoc translation tasks are being siphoned away by AI, reducing the total pool of work for human translators.

However, the story is far from one of straight replacement. Rather than a wholesale loss of translator jobs, what we observe is a shift in the nature of translation work. Many translators are now engaging in post-editing tasks or working in roles that require managing language technology. Language service providers (LSPs) are hiring linguists not just as translators, but as post-editors, quality assurance specialists, or MT trainers [4]. For example, a translator might spend their day refining machine outputs or creating and maintaining translation memories and custom MT engines. These tasks still demand high linguistic competence, but they also require new technical and analytical skills. Some translators have embraced this shift, finding that they can be more productive and handle higher volumes when working with MT. Others feel it has downgraded elements of the craft, turning them into editors of imperfect machine texts for lower pay. There is an ongoing debate within the profession about rates and remuneration: since MT can speed up translation, some clients push rates down, arguing the translator is doing "less work". Translators counter that post-editing is a skilled activity in its own right and that ensuring quality within a tight turnaround is as valuable as the original translation effort [4].

Some translators are becoming consultants who advise companies on how to integrate MT effectively – for example, deciding which content is suitable for raw MT, which needs human translation, and how to implement post-editing workflows. A term that arises is "augmentation": translators augmented by AI can take on tasks that previously might have required large teams, such as massive website localization, by orchestrating AI for initial drafts and then polishing the results. This could potentially make solo translators or small teams more competitive against larger agencies, since AI provides scalability. Conversely, large LSPs are investing in AI and setting up processes where fewer human translators are needed per project, which might reduce some freelance opportunities [4].

In terms of employment patterns, younger translators, and new graduates, who often have more tech training, may adapt more quickly, and find it natural to work with AI, whereas some veteran translators have chosen to specialize in niches or in roles that emphasize human-only translation. It's notable that different segments of the profession perceive AI differently: surveys indicate student translators have a more positive outlook on AI as a helpful tool, whereas many experienced translators view it with caution and concern for quality and job security [4]. This generational difference suggests that, as training and familiarity increase, the translator of the future might be more of a

"language technology professional" – someone as comfortable working with a neural network as with a dictionary.

There are also broader employment implications beyond the individual translator. AI is enabling new markets for translation. As machine translation reduces costs, content that was previously left untranslated for cost reasons is now being localized. Some experts argue that while AI might reduce the need for human translation per unit of text, it so massively increases the quantity of text being translated that the overall demand for translation services may remain stable or even grow. In other words, humans and AI together are translating much more material than humans alone did before. This expansion could create new kinds of jobs, such as curating and evaluating MT output at scale, or working as an editor for AI-translated literature. The publishing example from earlier, i.e., Nuanxed producing 250+ machine-assisted book translations in two years [7], shows that entirely new workflows are emerging, which still involve human labour, but in different configurations.

Most experts foresee a hybrid future rather than a translator-less future. The consensus in recent literature is that "the most effective model is a hybrid approach where AI supports routine tasks while human translators provide depth, interpretation, and cultural adaptation". The profession is likely to continue moving in the direction of tight integration with AI. Translators who adapt by redefining their role – leveraging AI as a tool while emphasizing their unique human contributions – are expected to thrive in the changing market. This could mean that the profile of a successful translator in the near future is someone who is part linguist, part technologist, and part cultural consultant [4].

Artificial intelligence has undoubtedly brought a transformative impact to the field of translation, reshaping how translations are produced and what competences translators must possess. However, AI's role is best understood as both supportive and limited, rather than outright substitutive. AI-powered translation systems offer undeniable strengths – speed, efficiency, and technical accuracy – especially for handling large volumes of text and repetitive, terminology-driven content [4]. These capabilities make AI an extremely effective complement for human translators in many scenarios, enabling faster turnaround times and freeing translators to tackle more complex aspects of texts.

At the same time, current AI remains unable to fully replicate core human translation competences: cultural awareness, interpretive judgment, emotional intelligence, and creative nuance [4]. These qualities are intrinsic to high-quality translation, especially in fields like literary and marketing translation, but also in any context where meaning is subtle and stakes are high. This enduring gap confirms that human expertise continues to be indispensable for translations demanding depth, originality, and intercultural sensitivity [4]. AI may generate sentences, but it does not truly "understand" context or appreciate the values and experiences behind words, while human translators do.

In conclusion, the age of AI in translation is characterized by complementarity more than substitution, even if certain routine tasks are automated. The translator's competences are being reconfigured – expanded to include technological savvy and strategic workflow management – but the foundational competencies of linguistic expertise, cultural competency, and ethical responsibility are more vital than ever. The task for educators, practitioners, and researchers is to continue adapting to these changes, shaping AI

integration in ways that enhance translation quality and human creativity. By doing so, the field can ensure that the essence of human communication – empathy, nuance, and connection – remains at the heart of translated content, even as AI becomes an everyday partner in the translation process [4]. The future of translation, rather than being a tale of humans versus machines, will be written by how effectively humans and machines can collaborate, each contributing their strengths to overcome language barriers in the world.

References:

1. FREY, C. B., LLANOS-PAREDES, P. *Lost in translation: AI's impact on translators and foreign language skills*. 2025. Disponibil: https://cepr.org/voxeu/columns/lost-translation-ais-impact-translators-and-foreign-language-skills [accesat 10.11.2025].
2. KENT STATE UNIVERSITY. *What You Need to Know About Working in Post-Editing Translation*. Department of Modern & Classical Language Studies, ©2025 Disponibil: https://www.kent.edu/mcls/translation-ma/blog/what-you-need-know-about-working-post-editing [accesat 11.11.2025].
3. STASIMIOTI, M. *Large Language Models No Match for Humans in Literary Translation, Study Finds*. 2024. Disponibil: https://slator.com/large-language-models-no-match-for-humans-in-literary-translation-study-finds/ [accesat 13.11.2025].
4. RAZAKOVA, S. *The Impact of AI on Human Translation: Complement or Competition?* Modern American Journal of Linguistics, Education, and Pedagogy. 2025. vol.01, nr.06 (September), p.123-132. Disponibil: https://usajournals.org/index.php/6/article/download/926/999/ 1935 [accesat 13.11.2025]
5. PRIETO RAMOS, F. *Revisiting translator competence in the age of artificial intelligence: the case of legal and institutional translation*. *Interpretation and Translation Training*. 2024. vol.18, nr.2, p.148-173. Disponibil: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11132546/ [accesat 14.11.2025]
6. COMISIA EUROPEANĂ. *EMT Competence Framework 2022* (European Master's in Translation). 2022. Disponibil: https://commission.europa.eu/ system/files/2022-11/emt_competence_fwk_2022_en.pdf [accesat 15.11.2025]
7. KLEMIN, J. *The Last Frontier of Machine Translation*. *The Atlantic*. 2024. Disponibil: https://www.theatlantic.com/technology/archive/2024/01/literary-translation-artificial-intelligence/677038/ [accesat 15.11.2025]
8. DEEPL TEAM. *The numbers are in: translation experts weigh in on translation expertise*. 2024. Disponibil: https://www.deepl.com/en/blog/alc-survey-results [accesat 15.11.2025]
9. AMERICAN BAR ASSOCIATION. *Standard 5.7 on Implementing Language Justice*. Disponibil: https://www.americanbar.org/groups/legal_aid_indigent_defense/resource_ center_for_access_to_justice/standards-and-policy/updated-standards-for-the-provision-of-civil-legal-aid/standard-5-7-on-implementing-language-justice/ [accesat 16.11.2025]
10. LE, C. *Machine Translation in Times of Crisis: Ethical Considerations*. AUSIT, ©2025. Disponibil: https://ausit.org/blog/machine-translation-in-times-of-crisis-ethical-considerations/ [accesat 16.11.2025]
11. RIFE, P. *9 Essential Rules of Translation Every Linguist Needs in 2025*. Convey911, ©2025. Disponibil: https://www.convey911.com/blog/rules-of-translation [accesat 16.11.2025]

CZU: 81’322.4:81’255.4=03.111=135.1 https://doi.org/10.59295/teia2025.08

PRAGMATIC EQUIVALENCE IN LITERARY TRANSLATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF HUMAN AND AI-GENERATED TRANSLATIONS

Natalia GOBJILA

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0000-0003-0520-5999

The aim of this paper is to examine the concept of pragmatic equivalence and compare the choices made by the human translator and AI that influence the degree in which pragmatic equivalence is achieved based on examples extracted from “Of Mice and Men” by John Steinbeck and its Romanian translation.

Keywords: *equivalence, pragmatic equivalence, literary translation, meaning, implicature, coherence, sociolect*

ECHIVALENŢA PRAGMATICĂ ÎN TRADUCEREA LITERARĂ : STUDIU COMPARATIV AL TRADUCERILOR EFECTUATE DE TRADUCĂTORI UMANI ŞI DE SISTEME DE INTELIGENŢĂ ARTIFICIALĂ

Lucrarea își propune să analizeze conceptul de echivalență pragmatică și să compare alegerile făcute de om și de inteligența artificială, și modul în care acestea influențează echivalența pragmatică, pe baza unor exemple din „Of Mice and Men” de John Steinbeck și traducerea sa în limba română.

Cuvinte-cheie: *echivalență, echivalență pragmatică, traducere literară, sens, implicatură, coerență, sociolect*

Introduction

According to Katharina Reiss as cited by Christiane Nord, the focus of literary translation goes beyond transferring the meaning of the source text into the target language. The task of the translator extends to include transferring “the specific way the message is expressed in the source language”; thus, achieving equivalent function and effect in the process of translation [1, p. 99]. A particular emphasis is placed on the pragmatic dimension, i.e. preserving speaker’s intentions, implied meaning, politeness, socio-cultural elements that create the communicative effect of a literary text.

With the rapid development of artificial intelligence (AI), it is increasingly becoming a tool used in the process of translation, being constantly trained to produce grammatically and lexically adequate translation. Its ability to transfer pragmatic meaning, though, remains uncertain. The aim of this study is to investigate how AI-generated translation compares to a human translation in terms of achieving pragmatic equivalence in literary translation, using examples extracted from “Of Mice and Men” by John Steinbeck and its Romanian translation by Frida Papadache.

The Notion of Pragmatic Equivalence

The concept of equivalence, according to Mary Snell-Hornby, originated within linguistically oriented schools of translation. It became a central concept in translations studies which redirected translation theory from the old "faithful" vs. "free" opposition toward the idea of a presumed interlingual tertium comparationis. For a considerable period, the terms "equivalence" and "equivalent" were regarded as indispensable to any definition of translation. Equivalence was later sought, depending on each theorist's perspective, either between individual translation units, at the level of the entire text, or at both levels, as in Katharina Reiss's approach [2, p. 15-16].

Werner Koller, cited by Basil Hatim and Jeremy Munday, defines equivalence as a process shaped, on one hand, by various linguistic, textual, and extra-textual factors in the source and target languages that may sometimes conflict, and on the other hand, by the historical and cultural contexts in which texts and their translations are created and interpreted [3, p. 50]. In his survey of the notion of equivalence, he presented a typology of equivalence that included five categories, as cited by Anthony Pym: denotative (focused referential or denotative meanings), connotative (linked to how the original text is expressed), text-normative (concerned with conventional textual and linguistic norms), pragmatic (oriented toward the target audience), and formal (pertaining to the formal and aesthetic features of the source text) [4, p. 72]. A pragmatic perspective sees translation as a process that requires interpreting the text or author's intended meaning in the source language and examining the factors that influence how the translator conveys this meaning in the target language according to the expectations of that audience. The translator must establish the pragmatic meaning and coherence of the source text, and then reconstruct and adapt that meaning within the target-language system [5, p. 146].

According to Mona Baker, pragmatic equivalence refers to achieving similarity in how meaning is used, interpreted, and conveyed in context, ensuring that the target text functions in its communicative situation in a way comparable to the source text [6, p. 217].

The central theory of pragmatics used to illustrate the notion of pragmatic equivalence is the theory of conversational implicature and cooperative principle developed by Herbert Paul Grice. Grice uses implicature to describe what a speaker intends or suggests, as opposed to the literal wording of their utterance. Implicatures rely on inferring a specific speaker's intended meaning in a particular situation. The interpretation of implied meaning stems from the cooperative principle which characterizes communication as a cooperative effort on the part of the participants and from adherence to its maxims: quantity (be as informative as required), quality (be truthful), relevance (be relevant), manner (be clear) [6, p. 223].

Apart from the concept of implicature, Mona Baker also includes the notion of coherence, which is integral to the understanding of pragmatic equivalence, as it is considered especially useful for examining how meaning is constructed and for identifying challenges in cross-cultural communication. She links coherence with cohesion, defining the former as the conceptual connection of ideas within a text, and the latter as the grammatical and lexical ties that make these conceptual relations explicit at the surface

level. According to her, cohesive markers mainly serve to support and, to some extent, guide the interpretation of the text's underlying semantic connections [6, p. 217-219].

Taking into account the pragmatic aspects allows the translator to transfer the full communicative effect of the source text ensuring that the target-language reader experiences the text in a manner functionally equivalent to the source-language audience.

An Analysis of Pragmatic Equivalence in Literary Translation: Human vs. AI-Generated Translations

First published in 1937, "Of Mice and Men" is a story which centres two labourers, Lennie and George, who work on ranches in California as itinerant workers in hopes of someday being able to afford their own piece of land. The language employed by John Steinbeck varies between Standard English and the sociolect of the uneducated labourers of that time used in the dialogue, which presents a particular pragmatic difficulty in translation. The colloquial character of the sociolect illustrated through lexical and grammatical irregularities influences the process of inferring the intended meaning. Additionally, the pragmatic effect of the sociolect will have to be recreated by using equivalent means in the target language, taking into account the time and place in which the story is set, so that the target language audience can perceive the text in a similar way as the source text is perceived by the original intended audience.

The following analysis applies the theoretical concepts to a literary text, examining how pragmatic meaning is rendered in translation. Focusing on implicature and rendering of the social dialect as a socio-cultural element, it compares human and AI translations to identify where the intention and communicative effect of the original text are preserved, altered, or lost, and, thus the degree to which the pragmatic equivalence is achieved. Examples from "Of Mice and Men" by John Steinbeck were analyzed, comparing the human translation by Frida Papadache with AI translation provided by ChatGPT.

EN: "*Why.... he.... just quit, the way a guy will. Says it was the food. Just wanted to move. Didn't give no other reason but the food. Just says '**gimme my time'** one night, the way any guy would.*" [7, p. 53]

RO Version 1 (Human translation*): „Păi... de... plecă şi el, cum pleacă oricare. 'Cea că nu-i convine mâncarea. Vrea şi el să se vânture... N-a zâs n'ica decât de mâncare. Într-o seară, cică: „**Daţi-mi socoteala**", cum face orişicare.*" [8, p. 21]

RO Version 2 (AI translation): „*Păi… el… pur și simplu a plecat, așa cum pleacă un tip. Zice că era mâncarea. A vrut doar să se mute. N-a dat niciun alt motiv în afară de mâncare. Într-o seară a zis doar: "**dă-mi plata**", așa cum ar face orice tip.*" [9].

In this example, the expression *gimme my time* requires particular attention, as it cannot be rendered literally. The context of usage provides the translator with the information needed to infer the intended meaning. The exchange between the characters happens in the process of hiring at the ranch, and the line explains why the previous worker left, so the expression, in this instance, implies the idea of receiving payment for the completed work. Both the human translator and the translation provided by AI managed to render the intended meaning correctly. However, if we consider the additional task

of rendering the sociolect, we can see that the degree to which pragmatic equivalence is achieved differs. In the source text, the expression's colloquial character is illustrated through the informal phonetic contraction *gimme* (give + me, where /v/ is omitted in speech). As Romanian cannot replicate the same contraction, the human translator compensates for the gap through lexical means, using the slightly old-fashioned word *socoteala*, recreating the pragmatic effect of the original. Another aspect where the translations differ is the rendering of the implied second person in the imperative construction. The relationship between the characters (worker and supervisor) informs the decision of the human translator to use *daţi-mi*, the polite form of address in Romanian, which reflects the social hierarchy in the interaction and further contributes to the preservation of the intended pragmatic meaning. However, as AI was not able to consider this particular aspect, it fails to produce a fully pragmatically accurate translation.

EN: "*Then why don't you let him answer? **What are you trying to put over***?" [7, p. 56]

RO Version 1 (Human translation): „*Atunci de ce nu-l laşi să răspundă el? **Pe cine vrei ,mneata să tragi pe sfoară***?" [8, p. 25]

RO Version 2 (AI translation): „*Atunci de ce nu-l lași să răspundă? **Ce încerci să impui**?*"[9]

In the example above, the intended meaning of the utterance *What are you trying to put over?* can only be inferred using the context, as the implicature does not coincide with the meaning of the phrasal verb *put over* which is "to communicate an idea in a clear manner". The question uttered by the boss in an exchange with George is meant to convey distrust, because earlier the boss tried to ask Lennie about his skills. As Lennie is intended to have a cognitive disability that could potentially jeopardize their employment, it was agreed that George would speak to their employer. The human translator conveys this pragmatic meaning of distrust through the idiom *a trage pe sfoară*. This choice also preserves the colloquial register, contributing to the pragmatic equivalence in rendering the characters' sociolect. The use of *'mneata*, an informal, spoken variant of *you*, further adds to the pragmatic effect in translation. The AI translation, on the other hand, fails to achieve not only the pragmatic equivalence, but the semantic one as well. The lexical choice of the word *a impune* does not reflect accurately the literal meaning of the phrasal verb, nor the contextual implicature.

EN: "*Now **he's got his eye on us**. Now we got to be careful and **not make no slips**. **You keep your big Rapper shut** after this.*" [7, p. 58]

RO Version 1 (Human translation): „*Acu' **e cu ochii pe noi**. Acu' trebuie să băgăm de seamă **să nu facem boacăne**. **Să-ţi ţii fleoanca aia, să nu mai fii gură spartă**.*" [8, p. 26]

RO Version 2 (AI translation): „*Acum **ne-a pus ochii pe noi**. Trebuie să fim atenți și să **nu facem niciun pas greșit**. **Ține-ți gura mare** după asta.*" [9]

In this instance, the human translator manages to achieve a high degree of pragmatic equivalence as the effect of the original sociolect used by the characters was successfully recreated through Romanian idioms and highly informal everyday spoken lexis like *boacăne* or *fleoancă*, the latter additionally carrying a derogatory connotation. Given the context of the dialogue where George is angry because by speaking to the boss Lennie

almost lost their jobs, the choice of the translator is particularly appropriate in preserving the pragmatic effect. The word *rapper* needs specific contextual inference, since dictionaries explain the word currently as "someone who performs rap music" [10] or as a slang word "a person who chats or talks freely" [11]. Considering the existence of the English expression *keep one's mouth shut* and the context, the translator could correctly infer the intended meaning and translate accordingly. Here two expressions with equivalent meaning were used, which might be seen as unnecessarily redundant, but do not hinder the overall translation outcome. On the contrary, they strengthen the effect as pragmatically this choice serves to reinforce the warning and emphasize George's anger. The expressions chosen by the AI, on the other hand, are more neutral, failing to convey the social nuances, and, thus to achieve a similar pragmatic effect as the original. Furthermore, the translation of the reference *ne-a pus ochii* is pragmatically misleading, since the pronoun refers to the two characters Lennie and George, but the original *his* refers to their employer. The expression *ține-ți gura mare* is unnatural, and should have omitted the word mare for a smoother result in translation.

EN: "*Well –**she got the eye***." [7, p. 63]

RO Version 1 (Human translation): „*De… **îi joacă ochii după bărbaţi***." [8, p. 31]

RO Version 2 (AI translation): „*Păi—**are privirea aia***." [9]

In this example, the intended meaning of the expression *she got the eye* can be inferred from the context as it is intended to describe a married female character in the story who is perceived by the male characters as having a flirtatious behaviour. The human translator chose a metaphorical colloquial expression that not only manages to convey the implicature, but also contributes to the overall equivalent communicative effect in translation, as it serves as a means to render the character's sociolect. The AI version of the translation is more neutral and less explicit than the version provided by the human translator, leaving the reader to infer the meaning from the context. Additionally, the informality of the language employed by the character is preserved only through the informal version of the demonstrative pronoun *aia*, which functions as a deictic marker rather than as a semantic clarifier. All in all, the AI version of the translation is more ambiguous and the achievement of the pragmatic equivalence relies entirely on the reader's inferential competence, while the human translator explicitly disambiguates the intended meaning.

EN: "***I ain't got no people**, George said. I seen the guys that go around on the ranches alone. That ain't no good. They don't have no fun. After a long time they get mean. They get wantin' to fight all the time.*" [7, p. 78]

RO Version 1 (Human translation): „***Io neamuri n-am**, zise George. Am văz't io p-ăi care umblă să muncească singuri pe la ferme. Nu le e bine. N-au nici o plăcere. Cu vremea se ticăloşesc. Nu se mai gândesc decât la bătaie până la urmă.*" [8, p. 45]

RO Version 2 (AI translation): „***Nu am pe nimeni**, spuse George. Am văzut oamenii care umblă singuri prin ferme. Asta nu-i bine. Nu se distrează deloc. După mult timp devin răi. Vor să se certe tot timpul.*" [9]

In this instance, the utterance *I ain't got no people* cannot be translated literally and should be inferred from the context. The word people does not suggest general mean-

ing of human beings, but specifically implies the existence of a familial relationship, since George is not completely alone as he has Lennie as his travel companion. The human translator explicitely disambiguates the intended meaning using the colloquial word *neamuri*, which additionally serves as a means to render the character's sociolect. To strengthen the equivalent pragmatic effect, the translator also uses the informal fist-person pronoun *io*, and the spoken contracted form *n-am*. In contrast, the version provided by AI, although not a literal translation, does not have the context to render the precise implicature. It also neutralizes the sociolect, thus failing to achieve pragmatic equivalence.

Conclusions

Comparing the translation versions provided by AI and those provided by the human translator, we can conclude that AI translation managed to render the semantic meaning to a variable degree of success, but failed in most cases to achieve a satisfactory level of pragmatic equivalence. This was primarily due to its inability to correctly infer implicatures, reproduce the sociolect of the characters, or accurately translate deictic expressions. One reason might be that AI translated the examples mainly within the immediate linguistic context outside of broader pragmatic aspects, such as character hierarchies and the story's social and physical setting, in the way a human translator would. In contrast, the human translator was able to use those clues and other linguistic and extralinguistic knowledge to achieve a high degree of pragmatic equivalence in translation, and provide a more accurate rendering of the communicative effect of the original.

References:

1. NORD, C. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. 154 p.
2. SNELL-HORNBY, M. *Translation Studies*. *An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1995. 170 p.
3. HATIM, B., MUNDAY, J. *Translation. An Advanced Resource Book*. London/New York: Routledge, 2004. 373 p.
4. PYM, A. Koller's Äquivalenz Revisited. În: *The Translator.* 2014. Vol.3, nr.1, p. 71-79.
5. EMERY, P.G. Translation, Equivalence and Fidelity. A Pragmatic Approach. În: *Babel. International Journal of Translation.* 2004. Vol.20, nr.2, p. 143-167.
6. BAKER, M. *In Other Words*. *A Coursebook on Translation*. London/New York: Routledge, 1992. 304 p.
7. STEINBECK, J. *Of Mice and Men*. London: Penguin Books, 2000. 153 p.
8. STEINBECK, J. *Şoareci şi oameni*. Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1971. 154 p
9. *ChatGPT* [Accesat 4.12.2025] Disponibil: https://chatgpt.com/
10. *Cambridge Dictionary* [Accesat 4.12.2025] Disponibil: https://dictionary.cambridge.org/
11. *Collins Dictionary* [Accesat 4.12.2025] Disponibil: https://www.collinsdictionary.com/

CZU: 81’322.4:004.8:174:001.89 https://doi.org/10.59295/teia2025.09

THE TRIPARTITE CHALLENGE: ETHICS, QUALITY, AND RESPONSIBILITY IN AI TRANSLATION

Irina BAZAROVA

Free International University of Moldova (ULIM)

https://orcid.org/0000-0002-2446-3005

The rapid integration of Artificial Intelligence (AI) and Large Language Models (LLMs) into the language services industry has created a critical tripartite challenge concerning ethics, quality, and responsibility in translation. This paper, grounded in recent academic literature from 2023 to 2025, analyzes the emergent ethical conflicts surrounding data usage and algorithmic bias, the evolving, often contested, metrics of translation quality (particularly in high-stakes legal and medical domains), and the restructuring of professional responsibility among developers, users, and human translators. Key findings demonstrate a prevailing low trust in Generative AI for core translation tasks, persistent deficiencies in accuracy, particularly in specialized fields like legal documentation, and urgent demands for algorithmic transparency and human agency in the face of data exploitation and bias. Ultimately, navigating the future of AI translation necessitates not just technological refinement, but the urgent establishment of comprehensive ethical and professional guidelines, promoting AI literacy, and ensuring that human oversight remains the decisive factor in high-stakes linguistic mediation.

Keywords: *AI Translation, Ethics, Quality Assessment, Responsibility, Algorithmic Bias, Data Governance, Translator Agency, Neural Machine Translation (NMT), Hybrid Translation.*

PROVOCAREA TRIPARTITĂ: ETICĂ, CALITATE ŞI RESPONSABILITATE ÎN TRADUCEREA ASISTATĂ DE INTELIGENŢA ARTIFICIALĂ

Integrarea rapidă a Inteligenței Artificiale (IA) și a Modelelor de Limbaj de Mari Dimensiuni (LLM) în industria serviciilor lingvistice a generat o provocare tripartită critică în ceea ce privește etica, calitatea și responsabilitatea în procesul traducerii. Lucrarea de față, fundamentată pe literatura academică recentă din perioada 2023–2025, analizează conflictele etice emergente legate de utilizarea datelor și prejudecățile algoritmice (*algorithmic bias****), metricele în continuă evoluție și adesea contestate ale calității traducerii (în special în domeniile juridic și medical, unde mizele sunt ridicate), precum și restructurarea responsabilității profesionale între dezvoltatori, utilizatori și traducători umani. Rezultatele principale evidențiază un nivel scăzut de încredere în IA generativă pentru sarcinile de traducere de bază, deficiențe persistente în privința acurateței — în special în domenii specializate, cum este documentația juridică — și cerințe urgente pentru transparență algoritmică și autonomie umană în fața exploatării datelor și a subiectivității. În cele din urmă, gestionarea viitorului traducerii prin IA necesită nu doar rafinare tehnologică, ci și stabilirea urgentă a unor ghiduri etice și profesionale cuprinzătoare, promovarea alfabetizării digitale în domeniul IA și asigurarea faptului că supravegherea umană rămâne factorul decisiv în medierea lingvistică de înaltă responsabilitate.***

Cuvinte-cheie: *Traducere prin IA, Etică, Evaluarea calității, Responsabilitate, Prejudecată algoritmică, Guvernanța datelor, Autonomia traducătorului, Traducere automată neuronală (NMT), Traducere hibridă.*

1. Introduction: The Restructured Landscape of Translation

The advent of Neural Machine Translation (NMT) and subsequent Generative AI models marks a definitive paradigm shift in the translation profession. AI tools have moved from being mere computational aids to powerful, fluent content generators, fundamentally changing professional workflows and market dynamics. This technological revolution, while promising unprecedented efficiency and accessibility, has simultaneously generated a new wave of critical academic inquiry focused on three interconnected pillars: ethics, quality, and responsibility. The challenge is no longer merely to achieve technical accuracy but to ensure the resulting linguistic output is fair, culturally sound, and professionally accountable.

Recent research spanning 2023 to 2025 highlights these tensions vividly. The literature reveals that AI's powerful capabilities are deeply intertwined with complex moral dilemmas. For instance, the very foundation of AI translation—the immense datasets used for training—is identified as a core ethical problem, creating conflicts over data ownership and informed consent [1]. Simultaneously, the assessment of quality has moved beyond simple fluency to rigorous evaluations of accuracy and cultural appropriateness, especially in critical contexts [2]. The question of responsibility has also been restructured: who is liable when a fluent, yet erroneous, AI translation leads to professional or personal harm? The consensus in this body of literature suggests that the future sustainability and integrity of the translation industry depend entirely on establishing robust frameworks that govern these three areas. The following sections systematically analyze the ethical, quality, and responsibility challenges in AI translation, arguing that while AI offers undeniable benefits, its adoption must be conditional on prioritizing human agency, developing rigorous and domain-specific quality metrics, and enforcing transparent accountability structures.

2. The Ethical Imperative: Bias, Transparency, and Data Ownership

Ethical scrutiny of AI translation systems primarily focuses on the upstream mechanisms of data acquisition, processing, and the downstream effect of algorithmic outputs on fairness and human rights. Two major ethical battlegrounds dominate the discussion: algorithmic bias and data legitimacy.

2.1 Algorithmic Bias and the "Black-Box" Problem

One of the most pressing ethical risks in AI-assisted translation is the reproduction and amplification of societal biases present in the massive training corpora [3]. Neural Machine Translation (NMT) systems, trained on large, unchecked datasets, tend to reflect cultural, gender-based, or racial prejudices. For example, if a corpus contains disproportionate instances of male pronouns associated with professional roles (e.g., 'doctor,' 'engineer'), the AI system may systematically output biased translations that reinforce gender stereotypes when translating from gender-neutral languages.

The resulting translations can perpetuate harmful stereotypes, render minorities invisible, or distort sociocultural contexts, leading to outcomes that are professionally unacceptable and ethically damaging. As noted in *Ethical Challenges in AI-Assisted Translation* [3], the absence of control mechanisms can lead to an overreliance on technology, exacerbating this risk when users lack training in critical evaluation. The paper argues that this lack of control risks the deprofessionalization of the craft if the translator loses the critical distance required to interrogate the AI's underlying assumptions [3].

Compounding the issue of bias is the problem of transparency. Generative AI systems often operate as "black boxes," making it exceedingly difficult to determine precisely how a particular translation was generated [3]. This lack of explicability—or the inability to reverse-engineer the decision-making path—prevents human translators from justifying their interventions or identifying the source of deep-seated bias. This is not merely a technical annoyance but a fundamental ethical challenge, as transparency is a core principle in modern AI governance frameworks. Without understanding the *why* behind a translation error, mitigating bias becomes a futile exercise, and accountability becomes impossible to assign. The call for transparent, auditable, and culturally sensitive tools is therefore a non-negotiable requirement for ethically acceptable translation practice [3].

2.2 Data Legitimacy, Copyright, and Professional Rights

The second major ethical front concerns the origins and use of the data that powers AI models. The study *Ethical Conflicts, Legal Risks, and Translator Agency in the Algorithmic Era* [1], anchored in the critical question "Whose data?", investigates the ethical conflicts generated by data utilization. The paper identifies key risks, including unauthorized data extraction and a severe lack of informed consent regarding the training data sources, leading to a "data alienation" where the content is stripped of its original context [1].

Translation data, often stripped of its contextual and cultural features during computational processing, is frequently used without the consent of the original translators or copyright holders [1]. This constitutes an infringement of data rights, posing serious ethical challenges to the profession and marginalizing the intellectual and moral rights of human professionals. Furthermore, the use of proprietary client data for training models raises severe confidentiality and legal risks, particularly in sensitive sectors like corporate or government translation. The debate makes it clear that the translation industry cannot simply accept technological efficiency at the expense of ignoring fundamental issues of intellectual property and professional rights.

The research argues that to address these dilemmas, a new framework for fair, accountable, and human-centered data governance in AI translation must be proposed. This framework is essential not only for legal compliance but for safeguarding the translator's professional agency and the integrity of professional ethics in the digital age [1].

2.3 Ethical Implications for Low-Resource Languages and Linguistic Diversity

The ethics of AI translation extend beyond the protection of professionals to the protection of language itself. NMT systems are inherently data-hungry; consequently, high-quality AI translation is primarily optimized for high-resource language pairs (e.g., English, Spanish, Chinese). This creates a structural bias against low-resource languages which lack the extensive digital corpora needed for effective training.

The ethical implication is twofold: first, speakers of low-resource languages receive translation outputs of demonstrably lower quality due to the scarcity of data, which compounds social and economic disadvantages. Second, prioritizing the dominant languages risks the homogenization of linguistic output globally, potentially eroding linguistic diversity and cultural distinctiveness. The responsibility, in this case, falls on developers and funding bodies to implement strategies (such as zero-shot learning or synthetic data generation) that promote fair and equitable access to high-quality translation technologies across all linguistic communities. The failure to do so transforms a technological shortcoming into an act of linguistic injustice [3]; [1].

3. The Evolving Definition and Assessment of Quality in the AI Era

The concept of "quality" in translation has always been complex, involving fluency, accuracy, domain-specificity, and cultural appropriateness. With AI, this definition has become even more volatile, splitting into debates over AI's intrinsic accuracy and its reliability for high-stakes, specialized content.

3.1 Trust, Reliability, and the Cognitive Load of Fluent Errors

The human perception of AI-generated output is a direct measure of its perceived quality [4], a mixed-methods study involving professional translators, reveals a critical insight: **trust in Generative AI for core translation tasks is generally low**. This lack of trust is a direct reflection of historical and persistent quality concerns.

One key challenge is the nature of NMT errors. Unlike older rule-based systems that often produced clunky or obviously incorrect translations, NMT outputs are characterized by high fluency. This fluency can be deceptive, masking subtle, contextually inappropriate, or factually wrong mistranslations—what is often called "fluent error" or "hallucination." For translators, the usefulness of an AI tool is inextricably linked to its accuracy and the reliability of its output, which is highly sensitive to the nature and timing of system failures [4]. The process of identifying these fluent errors (post-editing) can be more cognitively demanding and time-consuming than translating from scratch, effectively undermining the efficiency benefit of the AI tool. This high cognitive load associated with deep correction is a significant factor contributing to professional distrust [4].

3.2 Quality in High-Stakes Domains: Legal and Medical Translation

The limitations of AI quality become acutely visible in high-stakes specialized fields where linguistic precision and accountability are paramount.

In legal translation, where a single mistranslation can have severe contractual or diplomatic consequences, AI has been shown to be inadequate. *A Comparative Study of Accuracy in Human vs. AI Translation of Legal Documents into Arabic* [5], which compared AI (ChatGPT) and human translation of legal documents, revealed a significant gap in accuracy. Human translations were found to be superior in terms of legal terminology usage, clarity of complex legal constructs, and adherence to formal legal standards [5]. Specifically, the study noted that while AI could produce coherent text, it often failed to capture the culturally sensitive and legally defined precision required for effective legal communication in the Arabic context. This research confirms that while AI can handle general language, it often falls short of the precision required in contexts where terminology is legally defined and culturally sensitive. The study strongly sug-

gests that a hybrid approach is necessary, where AI supports but does not replace human expertise [5].

A similar imperative for caution is seen in medical writing. *Challenges, Ethical Considerations, and Best Practices of Using AI-Assisted Translation in Medical Writing* [2] emphasizes that while AI can save time, mistakes in AI-generated translations can cause confusion, damage credibility, and even affect patient safety. The research underscores that effective translation in this domain involves more than just word-matching; it requires an understanding of cultural context, professional norms, and writing style that advanced AI models still struggle with [2]. The authors advocate for best practices that mandate authors must clearly disclose the use of AI tools and carefully review all AI translations before submission, placing the burden of final quality squarely on the human professional [2].

3.3 The Promises and Pitfalls of Automated Quality Assessment (A-TQA)

Given the high volume of machine-translated content, a logical technological extension is the use of AI for Translation Quality Assessment (TQA) itself. *Using AI in Translation Quality Assessment* [5] explores this concept, investigating the feasibility and reliability of using AI, specifically ChatGPT, for TQA in legal translation.

The promise of A-TQA is that it could reduce instructor workload, promote evaluation consistency, and scale quality checks across large corpora. However, the study found that while some correlation exists between AI evaluations and human judgments, there are inherent challenges. AI-based TQA may struggle to assess the semantic complexity, stylistic appropriateness, and contextual nuance that human reviewers deem critical. If A-TQA systems are not calibrated to look for the subtle, fluent errors typical of NMT, they risk rubber-stamping low-quality, biased, or contextually inappropriate output. Therefore, while AI can assist in TQA by flagging mechanical issues, the ultimate responsibility for the definition and verification of quality remains a human, professional task [5].

4. Redefining Responsibility and Translator Agency

The integration of AI has radically challenged traditional notions of accountability, shifting the locus of responsibility from a single human translator to a complex network involving developers, platforms, and post-editors.

4.1 The Crisis of Accountability, Authorship, and the Ethical Buffer

A central challenge is determining who assumes responsibility when errors occur in machine-generated translations [3]. The lack of algorithmic transparency means that liability—whether legal, professional, or ethical—is diffused.

The papers stress that this ambiguity is highly problematic. The invisibility of the translator's effort is a related concern: At what point does the translator cease to be the author and become merely a reviewer or a "post-editor," a role that risks rendering their professional competencies invisible [3]? This concern extends to the legal field, where the concept of "authorship" has historically been tied to human intellectual creation.

The literature argues that the human professional must consciously assume the role of the "ethical buffer," responsible not only for translating but also for correcting and calling out the ethical failures of automated systems. This necessitates a proactive stance where the translator, armed with critical ethical and technical literacy, becomes the ultimate guarantor of fidelity, accuracy, and fairness. This shift implies a significant expan-

sion of the translator's professional role, demanding they acquire a new set of ethical, technical, and critical competencies beyond traditional linguistic mastery Translation [3].

4.2 The Role of AI Literacy and Professional Autonomy in Education

In the face of technological dependency, the preservation of translator agency is paramount. *Investigating novice translation students' AI literacy* [5] and *Ethical Challenges in AI-Assisted Translation* [3] both advocate for a full-scale revision of translation curricula.

The purpose of this revision is to transform the pedagogical approach from avoiding AI to fostering AI literacy—the ability to evaluate, collaborate with, and utilize AI responsibly. Studies show that novice students who lack the competence to identify covert AI errors risk developing inaccurate skills or over-relying on the tools [5]. By integrating AI ethics and critical evaluation training from the earliest stages, educational institutions can fulfill their responsibility to prepare professionals who can engage with automated systems without relinquishing their professional judgment. This ensures the future workforce is equipped with the cultural and moral competencies necessary to tackle the changing environment of AI-based translation [3] [5].

4.3 Socio-Economic Responsibility: Market Precarity and the Freelancer

The responsibility challenge is not purely ethical or technical; it has profound socio-economic dimensions, particularly impacting freelance translators. *Translators' Trust and Distrust in the Times of GenAI* [4] notes that ongoing concerns over market precarity and falling rates are major factors contributing to translator distrust of GenAI.

As AI efficiency drives down the perceived value of human input (even when that input involves necessary post-editing for quality assurance), the financial sustainability of the profession is threatened. The ethical responsibility, therefore, extends to pricing structures and client education. Developers and large language service providers (LSPs) have a socio-economic responsibility to ensure that their business models do not systematically exploit the human post-editors whose labor is essential for ensuring the final, high-quality, accountable translation product. Fair compensation for the cognitive load of error detection and correction must be recognized as integral to upholding professional ethics [4].

4.4 Policy and Regulatory Demands: The Road to Accountable AI

Given the magnitude of the ethical and quality risks, the need for clear policy and regulatory frameworks is evident. The debate on ethics and artificial intelligence in translation is inseparable from the need for institutional implementation and consensus on fundamental principles. This includes:

1. **Mandatory Disclosure:** Requiring authors and service providers to clearly disclose the extent of AI use in the translation process [2].
2. **Data Governance:** Establishing legal mechanisms to ensure that training data is authorized and consent is obtained, protecting the intellectual property of translators [1].
3. **Auditing and Certification:** Implementing regular, independent audits of AI models to identify and mitigate biases, particularly in high-stakes domains.

These regulatory steps represent the institutional commitment required to ensure that technological advancement aligns with professional ethical standards and safeguards the public interest [2], [1].

5. Conclusion: Synthesizing the Future of AI Translation

The integration of AI into the translation field presents a complex and urgent tripartite challenge concerning ethics, quality, and responsibility. The research conducted between 2023 and 2025 provides a clear picture of this restructured landscape, underscoring that the core issues are less about technology development and more about professional governance.

Ethically, the conflicts revolve around the opacity of black-box algorithms and the violation of professional data rights stemming from massive, unauthorized training corpora [1] [3]. The industry must prioritize transparency, anti-bias filtering, and human-centric data governance to move forward responsibly and fairly address the historical marginalization of low-resource languages.

In terms of Quality, the academic consensus is that AI-generated output, while fluent, frequently fails to meet the stringent standards required in high-stakes domains like legal and medical translation, often lacking the contextual, cultural, and precise technical competence of human professionals [5] [2]). The enduring necessity of human oversight for quality assurance is undeniable, and the challenges of automating TQA must be approached with caution [5].

Regarding Responsibility, the burden has been complicated, necessitating a shift in the translator's role to that of an "ethical buffer" and critical evaluator. This demands enhanced professional AI literacy to resist over-reliance and ensure the final output aligns with deontological principles, as current studies show a deep-seated distrust in GenAI for core tasks [4]. Furthermore, the economic responsibility to ensure fair compensation for the critical, high-cognitive-load work of post-editing must be addressed.

The future of AI translation is not defined by the elimination of the human element, but by the successful integration of AI's efficiency within a framework rigorously governed by ethical principles and quality standards. This requires continuous technological refinement, comprehensive ethical regulation, and, most importantly, the empowerment of human translators as the final, accountable decision-makers in an increasingly automated world.

References:

1. ZIWEI C. Ethical Conflicts*, Legal Risks, and Translator Agency in the Algorithmic Era*. 2025. [Accessed 15.11.2025] Available: https://francis-press.com/uploads/papers/7a8ENUwrRP2GwUL2wAfVquXL0CWg8a35owaYdTjh.pdf
2. KOJIMA T., MORITA T., POPIEL H. *Challenges, Ethical Considerations, and Best Practices of Using AI-Assisted Translation in Medical Writing*. 2024. [Accessed 21.11.2025] Available: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12602140/]
3. ANDRADE PRECIADO J. S., RAMÍREZ HÉCTOR J. S., SÁNCHEZ BELÉM P., PÉREZ ESTHER E. G. *Ethical Challenges in AI-Assisted Translation.* 2025. [Accessed 21.11.2025] Available: https://www.researchgate.net/publication/392891457_Ethical_Challenges_in_AI-Assisted_Translation
4. RIVAS GINEL M. I. *Translators' Trust and Distrust in the Times of GenAI.* 2025. [Accessed 17.11.2025] Available: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14781700.2025.2507594
5. ALGHAMDI FATIMAH A., ALOTAIBI H. *Using AI in Translation Quality Assessment: A Case Study of ChatGPT and Legal Translation Texts*. 2025. [Accessed 21.11.2025] Available: https://www.mdpi.com/2079-9292/14/19/389

ATELIERUL 2. Traducătorul în era digitală: competenţe, formare şi adaptare
Traducerea literară în era inteligenței artificiale: între creativitate umană şi automatizare

CZU: 81’322.4:81’255.4:821.135.1-2.03=133.1 https://doi.org/10.59295/teia2025.10

DE LA SENSIBILITATEA UMANĂ LA COERENŢA ALGORITMICĂ : PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA PIESEI DE TEATRU *GRĂDINA DE STICLĂ* DUPĂ ROMANUL TATIANEI ŢÎBULEAC DIN ROMÂNĂ ÎN FRANCEZĂ

Angela GRĂDINARU

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0000-0001-5225-6583

Articolul analizează procesul de traducere a piesei** Grădina de sticlă **după romanul Tatianei Țîbuleac din limba română în limba franceză, având ca punct central confruntarea dintre sensibilitatea interpretativă umană și coerența algoritmică oferită de instrumentele de inteligență artificială. Textul explorează dificultățile specifice traducerii teatrale, unde dimensiunea estetică, ritmul replicilor și încărcătura emoțională sunt esențiale pentru păstrarea impactului asupra publicului. Se evidențiază provocările lexicale și culturale, precum transpunerea metaforelor, a expresiilor idiomatice și a nuanțelor socio-culturale legate de contextul Chișinăului postsovietic. În articolul se compară soluțiile propuse de un traducător uman cu rezultatele generate de un sistem de traducere automată, analizând diferențele în ceea ce privește acuratețea semantică, adaptarea culturală și naturalețea dialogului scenic. Se subliniază faptul că, deși inteligența artificială poate oferi rapiditate și coerență formală, aceasta riscă să reducă subtilitățile emoționale și creativitatea lingvistică necesare unei traduceri artistice reușite. Concluziile susțin ideea unei colaborări hibride, în care intuiția, sensibilitatea și competența traductorului uman se îmbină cu precizia tehnologică, rezultând un produs final fidel atât sensului original, cât și experienței teatrale dorite.

Cuvinte-cheie*: traducere teatrală, inteligență artificială, adaptare culturală, dificultate de traducere, metafore, dialog scenic, coerență algoritmică, sensibilitate umană, tehnici de traducere.*

FROM HUMAN SENSITIVITY TO ALGORITHMIC COHERENCE: CHALLENGES IN TRANSLATING THE PLAY *THE GLASS GARDEN*, ADAPTED FROM TATIANA ŢÎBULEAC’S NOVEL, FROM ROMANIAN INTO FRENCH

The article analyses the process of translating the play** The Glass Garden**, adapted from Tatiana Țîbuleac’s novel, from Romanian into French, focusing on the confrontation be-

tween human interpretive sensitivity and the algorithmic coherence offered by artificial intelligence tools. It explores the specific challenges of theatrical translation, where the aesthetic dimension, the rhythm of the lines, and the emotional charge are essential to preserving the impact on the audience. The study highlights lexical and cultural challenges, such as rendering metaphors, idiomatic expressions, and socio-cultural nuances related to the post-Soviet Chișinău context. It compares the solutions proposed by a human translator with the results generated by a machine translation system, analyzing differences in semantic accuracy, cultural adaptation, and the naturalness of stage dialogue. The article underlines that although artificial intelligence can offer speed and formal coherence, it risks reducing the emotional subtleties and linguistic creativity necessary for a successful artistic translation. The conclusions support the idea of a hybrid collaboration, in which the intuition, sensitivity, and expertise of the human translator combine with technological precision, resulting in a final product faithful to both the original meaning and the desired theatrical experience.

Keywords: *theatrical translation, artificial intelligence, cultural adaptation, translation difficulty, metaphors, stage dialogue, algorithmic coherence, human sensitivity, translation techniques.*

Introducere

În peisajul literar și dramaturgic contemporan din Republica Moldova, *Grădina de sticlă* după romanul Tatianei Țîbuleac ocupă un loc aparte, atât prin originalitatea vocii narative, cât și prin modul în care abordează teme universale printr-un filtru profund personal și poetic. Adaptarea scenică semnată de regizorul Petru Hadârcă a transformat romanul într-un text dramatic cu un puternic impact vizual și emoțional, păstrând farmecul metaforic al operei originale și adăugându-i dinamica teatrului viu. Într-o literatură marcată de căutări identitare, memorie colectivă și traume istorice, această piesă reușește să redea, printr-un limbaj dens și sugestiv, fragilitatea și reziliența unei lumi în tranziție.

Alegerea piesei *Grădina de sticlă* ca obiect de studiu în contextul traducerii teatrale nu este întâmplătoare. Limbajul Tatianei Țîbuleac se caracterizează printr-o poeticitate intensă, un amestec de expresivitate metaforică și concizie dramatică, care solicită din partea traducătorului nu doar competențe lingvistice, ci și o sensibilitate literară deosebită. Replicile, încărcate de imagini vizuale și sonore, devin veritabile unități de sens care trebuie transpuse nu doar semantic, ci și afectiv. În plus, inserțiile de limbaj popular, variațiile de registre și aluziile culturale specifice spațiului basarabean impun decizii complexe de adaptare, mai ales atunci când publicul-țintă provine dintr-un alt univers lingvistic și cultural.

În acest context, cercetarea de față își propune să investigheze una dintre cele mai actuale și controversate provocări ale traducerii dramatice: tensiunea dintre sensibilitatea umană a traducătorului și coerența algoritmică oferită de instrumentele de inteligență artificială. Pe de o parte, traducătorul uman are capacitatea de a intui nuanțele emoționale, ritmul replicilor și intențiile ascunse ale personajelor, integrându-le într-un discurs scenic fluent și natural. Pe de altă parte, algoritmii de traducere automată promit rapiditate, uniformitate și o anume rigoare formală, dar riscă să reducă bogăția expresivă la structuri corecte, însă lipsite de vibrație artistică.

Analiza acestui caz particular devine relevantă nu doar pentru studiile de traducere teatrală, ci și pentru dezbaterea mai amplă privind rolul și limitele inteligenței artificiale în domeniile creative. *Grădina de sticlă* se dovedește a fi un teren de testare ideal, întrucât îmbină cerințe lingvistice complexe cu provocări estetice și culturale semnificative. În plus, prin compararea traducerilor realizate de un traducător profesionist și de un sistem automat, cercetarea poate evidenția atât complementaritatea, cât și incompatibilitățile dintre aceste două abordări, oferind o perspectivă echilibrată asupra modului în care tehnologia poate sprijini, dar nu înlocui, sensibilitatea umană în transpunerea unui text teatral.

Particularitățile textului teatral

Textul teatral reprezintă o formă specifică de discurs scris, conceput în primul rând pentru a fi interpretat și pus în scenă, nu doar citit ca un text literar convențional. Această trăsătură fundamentală îi conferă o serie de particularități care îl diferențiază de alte genuri literare și care influențează în mod direct procesul de traducere.

Potrivit teoreticienilor teatrului, textul dramatic este „un text destinat performanței, alcătuit din replici, monologuri și indicații scenice, care creează o lume ficțională ce prinde viață prin intermediul actorilor și al regiei" [1, p. 86]. Această definiție subliniază dualitatea textului teatral, care combină elemente verbale cu cele non-verbale, necesitând o interpretare multiplă: lingvistică, vizuală și auditivă.

Din punct de vedere structural, textul teatral este fragmentat în replici și acte, iar construcția dialogică domină întreaga compoziție. Potrivit lui Steiner George, teatrul este în esență „un dialog în care sensul se construiește prin schimbul viu și dinamic al replicilor" [2, p. 18], ceea ce implică o atenție deosebită la ritm, tonalitate și coerență în procesul de traducere.

Un alt aspect important este prezența indicațiilor scenice (didascaliei), care oferă informații despre decor, acțiuni, gesturi și atitudini, esențiale pentru punerea în scenă. Acestea nu sunt doar note tehnice, ci contribuie la sensul global și la atmosfera piesei, iar traducătorul trebuie să decidă cum și dacă să le adapteze pentru a păstra echilibrul între fidelitate și funcționalitate dramatică [3, p. 1]. Algirdas Greimas și Joseph Courtés afirmă că textul dramatic, fiind scris pentru a fi jucat, este alcătuit din două niveluri de discurs, fiecare având un emițător diferit: autorul și personajul [4, p. 249]. Primul este nivelul didascaliei, care cuprinde indicațiile scenice, adică toate informațiile pe care autorul le oferă unui eventual regizor pentru a ghida adaptarea textului său pe scenă: numele personajelor și datele despre acestea (vârstă, sex, trăsături fizice etc.), didascaliile cu funcție „melodică" (o atitudine, o mimică), schimbările de interlocutori sau acțiuni diverse, precum și informațiile referitoare la spațiul și timpul dramatic. Al doilea nivel de discurs este cel al vorbirii personajelor. Această vorbire se poate manifesta sub forme diferite: dialog, monolog, cor și narațiune.

În ceea ce privește limbajul, textul teatral se caracterizează prin varietate stilistică și registre multiple, care reflectă identitatea personajelor, conflictele sociale și psihologice, dar și printr-un grad înalt de performativitate lingvistică [5, p. 12]. Metaforele, jocurile de cuvinte, expresiile idiomatice și aluziile culturale sunt frecvente și adesea au o funcție dramatică precisă, ceea ce crește dificultatea transpunerii lor în altă limbă fără pierderi semnificative.

Textul teatral depinde, atât pentru codificarea, cât și pentru decodificarea sa, de un număr flexibil de sisteme și de un ansamblu de coduri mai mult sau mai puțin comune surselor, actorilor și publicului. Un cod este ceea ce permite asocierea unei unități din sistemul semantic (un semnificat) cu o unitate din sistemul sintactic. Cu alte cuvinte, este vorba despre un ansamblu de reguli corelaționale care guvernează formarea relațiilor dintre semne. Potrivit lui Umberto Eco, codurile sunt înțelese ca un repertoriu de semne sau semnale și regulile sintactice interne care guvernează selecția și combinarea acestora [6, p. 107]. Într-adevăr, o limbă este în realitate un complex de coduri care variază de la reguli de corelație denotațională până la reguli dialectale, paraligvistice, retorice, pragmatice și contextuale, care constituie rețeaua bogată de constrângeri ce guvernează enunțurile și semnificațiile lor. Reprezentarea teatrală va implica o gamă largă de astfel de reguli de corelație – de fapt, aproape toate codurile în vigoare în societate sunt factori potențiali în teatru. Unele dintre aceste coduri (de exemplu, cinetica, scenica sau lingvistica) vor fi specifice unor sisteme particulare, în timp ce altele (convențiile teatrale și dramatice și codurile culturale mai generale) se vor aplica discursului teatral în ansamblu [6, p. 119]. Semiologul polonez Tadeusz Kowzan a propus un concept conform căruia fiecare detaliu al unei opere teatrale este un cod, iar semnificația unui astfel de cod, asemenea unui cuvânt, depinde de semne de tip diferit care îl însoțesc [7, p. 15]. De asemenea, este important să se ia în considerare că codurile în stare pură apar rar în teatru, fiecare dintre ele fiind inclus într-o gamă largă de mijloace expresive: intonație, expresii faciale, mișcare, machiaj etc.

Comunicarea teatrală cuprinde diferite sisteme de semne: actorul, sunetul, lumina, imaginea, spațiul, care sunt în interacțiune continuă, datorită relațiilor dinamice și creative dintre public și reprezentația scenică. Este o operă multidimensională care prinde formă într-un context de interacțiuni format din totalitatea elementelor scenei și sălii. Toți participanții de pe scenă, precum și cei din sală comunică, conștient sau inconștient, voluntar sau involuntar, prin acțiunile lor, prin cuvânt sau chiar prin tăcere. Totuși, jocul dramatic, prin care este formulat textul, se bazează direct pe personaje care, intrând în interacțiune, vor crea o situație teatrală, în plus, elementele descriptive ale personajelor trebuie să fie inevitabil în coeziune cu discursul și acțiunile acestora. Teatrul pune în valoare relația dintre ochi și ureche, dintre actul de a vedea și ceea ce se vede, păstrând multiple posibilități cognitive. Ray Birdwhistell, citat de Yves Winkin în *Anthropologie de la communication*, este unul dintre cei care vede comunicarea ca un proces cu mai multe canale simultane, care utilizează toate datele percepției: auzul, văzul, senzațiile tactile, verbalizarea fiind doar un „infrasistem" [9, p. 79]. Asemenea unui dirijor de orchestră, individul primește și procesează simultan mesaje provenind din mai multe direcții, deoarece fiecare organ receptor aduce informații încărcate de sens. Comunicarea se prezintă astfel ca un „sistem intergenerațional" și cuprinde toate modurile de comunicare – verbale și nonverbale. Comunicarea teatrală este o comunicare orchestrală datorită multitudinii de semne utilizate într-o reprezentație. Tadeusz Kowzan menționează că „totul devine semn într-o reprezentație teatrală: decorul, iluminatul, costumul, machiajul, mersul" [7, p. 176]. În ceea ce privește cuvântul – mult timp considerat purtătorul exclusiv al mesajului – acesta este susținut de ton, intensitate, atitudinea vocii și este prelungit sau înlocuit de „infrasistemul" nonverbal.

Teatrul este destinat să fie spus și jucat. Autorul se retrage și se ascunde în spatele vorbirii personajelor din dialoguri, care mimează un schimb direct. Totuși, teatrul se bazează pe principiul unei duble enunțări și al unei duble destinații. Anne Ubersfeld a definit dubla enunțare ca un proces care presupune că orice enunț teatral are doi emițători: autorul și personajul, și încă doi destinatari, pentru că personajul teatral se adresează unui alt personaj, dar se adresează și spectatorului [9, p. 21]. Autorul este emițătorul principal al textului. El se adresează cititorilor (regizorul este, de asemenea, un cititor) și spectatorilor. Acest model de comunicare constituie prima enunțare. Prezența autorului este discretă și pare să iasă în evidență doar în didascalii. În dialogurile care se înscriu în a doua enunțare, personajele apar în prim-plan și se exprimă direct. Textul teatral trebuie să producă și să provoace efecte atât asupra personajelor, cât și asupra spectatorilor. Pierre Larthomas, în lucrarea *Le langage dramatique*, a subliniat că vorbele rostite în dialoguri sunt adresate în primul rând interlocutorilor direcți ai replicilor. Totuși, specificul teatrului constă în prezența publicului, destinatar secundar, dar important, deoarece, în cele din urmă, spectacolul are loc pentru acesta. Totul se petrece ca și cum spectatorul, cufundat în întunericul sălii, surprinde cuvintele pe care le schimbă personajele [10, p. 25].

Piesa *Grădina de sticlă* după romanul Tatianei Țîbuleac explorează fragilitatea și vulnerabilitatea ființei umane într-un context marcat de tensiuni sociale și personale. O poveste tulburătoare despre o fetiță orfană, aflată în căutarea iubirii, a unor modele de viață, a propriei identități feminine și culturale, dar și a unui loc pe care să-l poată numi „acasă". Personajul central, devenit doctoriță, își rememorează cu luciditate și sensibilitate experiențele care au maturizat-o. Un spectacol care aliniază răni adânci și insuflă puterea de a iubi din nou. Acțiunea se desfășoară într-un spațiu simbolic, reprezentat prin imaginea unei grădini de sticlă, un loc aparent delicat și fragil, în care personajele își trăiesc zbuciumul interior și confruntările cu trecutul și prezentul. Tema centrală a piesei este lupta dintre dorința de libertate și constrângerile impuse de mediul social și cultural. Personajele, profund marcate de traume și amintiri dureroase, se găsesc prinse într-un univers al aparențelor, unde fiecare gest și cuvânt ascund suferință și speranță. Dialogurile sunt încărcate de metafore și imagini poetice, iar replicile evidențiază conflictele interioare și nevoia de comuniune umană. Piesa abordează teme precum alienarea, identitatea și memoria colectivă, în contextul unei Moldove post-sovietice aflate în schimbare. *Grădina de sticlă* invită publicul să reflecteze asupra fragilității existenței și asupra modului în care trecutul modelează prezentul, printr-un limbaj teatral poetic și profund emoționant. Astfel, textul devine o meditație asupra condiției umane și a relațiilor interumane în fața unor realități dure.

Textul acestei piese de teatru evidențiază următoarele particularități:

Fragmentarea dialogică și ritmul replicilor: Piesa este construită pe dialoguri scurte și incisive, care reproduc nu doar conversații, ci și tensiuni interpersonale și stări sufletești profunde. De exemplu, replicile personajelor adesea au un ritm fragmentat, aproape poetic, care reflectă tulburarea interioară sau impasul emoțional: *„- Nu mai pot. / - De ce? / - Pentru că totul e spart ca sticla..."*. Acest schimb scurt, care imită un dialog real, dar și poetic, este esențial în teatrul contemporan, unde ritmul contribuie la dinamica scenică. Traducerea trebuie să păstreze această succesiune rapidă și încărcată de emoție.

Limbajul poetic și metaforic: Textul abundă în imagini metaforice care captează fragilitatea vieții și a relațiilor umane, cum este metafora *grădinii de sticlă* în sine - un spațiu aparent frumos, dar vulnerabil, ce poate fi ușor distrus: *„Suntem ca niște flori într-o grădină de sticlă - frumoși, dar prizonieri, gata să ne spargem.”*. Această metaforă simbolizează condiția personajelor și starea generală de fragilitate și alienare. Traducătorul trebuie să găsească un echivalent poetic și sugestiv în limba franceză care să păstreze aceeași încărcătură emoțională și vizuală.

Indicații scenice încărcate de sens: Deși textul conține indicații tehnice, acestea nu sunt doar sugestii neutre, ci devin parte din atmosfera piesei. De exemplu: „*Lumina se stinge încet, lăsând doar o lumină slabă, difuză, care învăluie personajele ca o ceață.*”. Aceste detalii creează o atmosferă specifică, tensionată și melancolică, iar în traducere ele trebuie să fie clare, concise și ușor de realizat pe scenă, fără a distrage atenția de la dialog.

Registre stilistice variate: Dialogul alternează între limbaj colocvial și expresii lirice sau chiar filosofice. Această alternanță exprimă diferențele sociale și psihologice dintre personaje și stările lor de spirit. Un personaj poate vorbi în termeni simpli, aproape duri, iar altul folosind un limbaj încărcat de simboluri: „*Ai uitat cine suntem? / Suntem doar niște umbre, căutând lumină în grădina asta spartă.*”. Traducerea trebuie să reflecte această diversitate, astfel încât fiecare personaj să-și păstreze vocea proprie și autentică.

Aceste exemple din piesa *Grădina de sticlă* confirmă faptul că traducerea teatrală nu se reduce la o simplă transpunere literală, ci implică o recreare sensibilă și atentă a textului, pentru ca mesajul poetic și efectul dramatic să fie păstrate integral. Este o provocare majoră pentru traducător, mai ales când se încearcă integrarea instrumentelor automate, care pot omite subtilitățile expresive și performative ale limbajului teatral.

Astfel, particularitățile textului teatral implică nu doar o competență lingvistică ridicată, ci și o sensibilitate estetică și teatrală, necesară pentru a asigura o traducere care să fie atât fidelă sensului, cât și viabilă pe scenă. Traducătorul trebuie să fie conștient că fiecare replică are un impact performativ și că adaptarea limbajului trebuie să păstreze acest echilibru între mesaj și efectul artistic.

Particularitățile traducerii teatrale

Traducerea teatrală reprezintă un domeniu complex al traducerii literare, cu cerințe specifice care depășesc simpla transpunere lingvistică. Textul dramatic este destinat punerii în scenă, iar traducătorul trebuie să țină cont nu doar de sensul cuvintelor, ci și de ritmul replicilor, intonație, caracterul personajelor și impactul asupra publicului. Astfel, traducerea piesei de teatru implică o dublă fidelitate: față de textul original și față de efectul artistic pe care îl produce în contextul scenic.

Lingvistul spaniol Cardo José Maria Fernandez afirmă în lucrarea *De la pratique à la théorie de la traduction dramatique* că relația care se stabilește între traducător și textul teatral este eminamente literară, iar sarcina traducătorului teatral nu este diferită, fie că este vorba despre un poem sau o povestire [11, p. 195]. Traducătorul de teatru Jean-Michel Déprats a menționat în articolul *Deux ou trois choses que je sais d'elle* că astăzi cuvântul și textul scris sunt legate prin vocalitate și corporalitate, respirație și

ritm, toate împreună fiind la fel de importante ca logica intelectuală. Traducătorul trebuie să acorde atenție regiei, ritmului, caracterizării personajelor, astfel, putem considera că traducerea teatrală este o entitate specifică, fără un echivalent exact în literatură [12, p. 56]. Textul teatral se distinge prin trăsături proprii, întrucât interacțiunea dialectică dintre scriitura dramatică și punerea în scenă determină în mod direct metodologia de traducere. Scriitoarea americană Laurie Anderson estimă că primul aspect de luat în considerare în traducerea teatrală este raportul dintre replici și didascalii. Ea consideră că singurul aspect problematic este traducerea replicilor, deoarece didascaliile, în general, sunt pur și simplu descriptive-prescriptive și nu prezintă probleme deosebite pentru traducător [13, p. 226].

Un aspect esențial al discursului teatral este caracterul său imediat, deoarece mesajul trebuie să fie înțeles instantaneu de către spectator. Numeroși cercetători subliniază importanța păstrării valorilor culturale ale textului pentru a facilita această înțelegere. Regizorul american Stuart Seide afirmă că traducerile sale sunt gândite pentru a fi rostite și auzite, nu doar citite, ele trebuie să asigure o înțelegere imediată, iar în cazul anumitor genuri teatrale, textul trebuie adaptat în funcție de contextul cultural și de spațiul în care se pune în scenă. O traducere reușită a unui text teatral se caracterizează printr-o dicție clară și o rostire credibilă. De aceea, traducerea trebuie realizată cu voce tare, pentru a respecta ritmul și a crea un efect autentic. Traducerea nu constă doar în alegerea corectă a cuvintelor, ci și în redarea muzicalității și expresivității lor, acordând o atenție specială, de exemplu, consoanelor șuierătoare [14, p. 60-61].

Jean-Michel Déprats definește traducerea teatrală ca un transfer dintr-o limbă în alta, care trebuie să țină cont de specificul textului, de punerea în scenă, de actori și spectatori. El susține precizia și fidelitatea și se opune adaptării, considerând că aceasta aduce modificări și amputări nedorite textului. În *Dictionnaire encyclopédique du théâtre* de Michel Corvin, Jean-Michel Déprats propune trei perspective asupra traducerii teatrale: „A traduce nu înseamnă a adapta", „A găsi cuvinte care să fie gesturi" și „O muncă care se reia mereu" [15, p. 56]. Potrivit lui, traducerea trebuie să păstreze replicile, ordinea scenelor și personajele, fără modificări. Traducătorul trebuie să aleagă cuvinte care să transmită aceleași emoții și să mențină legătura dintre corp și voce, astfel încât să creeze o experiență sensibilă pentru spectator. Jean-Michel Déprats vede scena ca o „a treia limbă" între textul original și cel tradus, numind-o „limba-scenă", ce include mișcările corpului, inflexiunile vocii și ritmul. Fiecare cuvânt presupune o punere în voce, respirație și o atenție sporită la context, deoarece textul dramatic necesită timp și spațiu pentru a fi exprimat corect. Jean-Michel Déprats vorbește despre retraducere, considerând că traducerea, asemenea punerii în scenă, este un proces mereu schimbător. El susține că marile opere trebuie retraduse periodic, deoarece traducerea evoluează odată cu timpul. Astfel, retraducerea oferă ocazia de a „stabili o legătură nouă și vie cu opera" [15, p. 70].

În lucrarea sa *Dictionnaire du théâtre*, Patrice Pavis oferă o definiție a traducerii teatrale, punând accent pe traducerea pentru scenă și pentru punerea în scenă. Două aspecte sunt esențiale: „În primul rând, în teatru, traducerea trece prin corpul actorilor și urechile spectatorilor; în al doilea rând, nu este vorba doar de a traduce un text lingvistic în altul, ci de a confrunta și a face să comunice situații de enunțare și culturi heterogene, separate prin spațiu și timp" [16, p. 325]. Traducătorul reprezintă un canal esențial de comuni-

care între textul sursă și cel țintă, având rolul de a reda mesajul textului teatral în toate nuanțele și particularitățile sale. În acest proces, traducătorul se confruntă cu multiple provocări pe care trebuie să le depășească pentru a realiza o traducere fidelă și coerentă. El menține constant legătura cu echipa de scenă și cu dramaturgul pentru a putea evalua în profunzime versiunea sa de traducere și a efectua ajustările necesare.

Dificultățile traducerii piesei de teatru *Grădina de sticlă*

Una dintre principalele dificultăți în traducerea teatrală constă în reproducerea limbajului viu și a diverselor registre stilistice, care includ adesea expresii idiomatice, jocuri de cuvinte, metafore și aluzii culturale locale. În cazul piesei de teatru *Grădina de sticlă*, limbajul poetic și metaforic al Tatianei Țîbuleac pune traducătorul în fața unei provocări suplimentare: cum să transpună subtilitățile semantice și atmosferice fără a pierde autenticitatea și emoția textului. Mai mult, textul dramatic trebuie să fie natural și ușor de interpretat pe scenă, ceea ce solicită o adaptare creativă și nu doar o traducere literală.

Pentru a realiza o analiză a dificultăților de traducere a piesei *Grădina de sticlă* după romanul Tatianei Țîbuleac, este necesar să ținem cont de particularitățile specifice ale textului teatral, precum și de caracteristicile stilistice și culturale ale operei.

Limbajul poetic și metaforic: *Grădina de sticlă* este un text cu un limbaj intens poetic și metaforic, ceea ce pune traducătorul în fața provocării de a păstra impactul estetic și semnificațiile subtile. De exemplu, metafora „*grădina de sticlă*” evocă fragilitatea lumii interioare a personajelor, iar traducerea ei trebuie să redea aceeași senzație de delicatețe și vulnerabilitate. Această metaforă-cheie, ce reprezintă și titlul piesei, sugerează o lume delicată, vulnerabilă, care poate fi ușor afectată sau distrusă. Traducătorul trebuie să păstreze nu doar imaginea concretă a unei grădini făcute din sticlă, ci și încărcătura simbolică ce implică fragilitate, transparență și pericol. O traducere prea literală poate pierde rezonanța emoțională, în timp ce o adaptare excesivă riscă să deturneze sensul. Echilibrul între păstrarea imaginii și transmiterea sensului profund este dificil de realizat.

Metafora „*Fiecare cuvânt este o rană deschisă*” exprimă intensitatea durerii și vulnerabilitatea personajelor prin asocierea cuvintelor cu o leziune vie, sensibilă. În traducere, trebuie găsit un echivalent care să păstreze această imagine vie, încărcată emoțional, dar care să sune natural în limba țintă. Provocarea constă în redarea acelei imagini a unui cuvânt care nu este doar un simplu semn, ci un act dureros, ceea ce implică o complexitate semnificativă în traducere.

Metafora „*Zborul unei păsări captive în cuști invizibile*” reflectă tematica captivării, a limitărilor invizibile și a frustrării interne a personajelor. Pentru traducere, dificultatea vine din redarea acestei imagini poetice care combină un gest natural (zborul) cu o condiție de prizonierat subtil, „invizibil”. Traducătorul trebuie să păstreze simultan opoziția dintre libertate și captivitate, precum și sugestia subtilă a cuștilor care nu pot fi văzute, pentru a nu pierde profunzimea semnificației.

Metafora „*Icrele îmi plesneau*” exprimă durerea fizică extremă printr-o imagine legată de gastronomie și de realitățile culturale ale spațiului basarabean, unde „icrele” (ouăle de pește) sunt un element culinar familiar. Această asociere produce un efect visceral, amplificând senzația de presiune și explozie resimțită în corp. În traducere,

păstrarea acestei plasticități este dificilă, deoarece echivalentul literal riscă să pară bizar sau lipsit de încărcătura afectivă și culturală a originalului.

Aceste metafore nu sunt doar figuri de stil, ci fundamentează emoțional și tematic construcția piesei. Traducerea lor implică nu doar redarea semantică, ci și păstrarea atmosferei și profunzimii lirice, ceea ce reprezintă un adevărat test pentru sensibilitatea și competența traducătorului teatral.

Specificul cultural: Textul conține referințe culturale și sociale specifice Republicii Moldova și contextului post-sovietic, ceea ce poate crea bariere pentru publicul francez. De exemplu, referințele la anumite obiceiuri, expresii regionale sau situații socio-politice trebuie adaptate astfel încât să fie înțelese, fără a denatura sensul original.

Referințe la obiceiuri și tradiții locale: Piesa conține pasaje în care sunt evocate obiceiuri specifice spațiului moldovenesc, cum ar fi sărbătorile tradiționale, obiceiurile legate de familie sau ritualurile funerare.

Colindatul de Crăciun - în piesă, există momente în care personajele amintesc sau evocă colindatul, o tradiție specifică sărbătorilor de iarnă în cultura moldovenească și românească. Colindatul implică mersul din casă în casă pentru a cânta colinde și a aduce urări de bine. Pentru un public francez, această practică poate fi mai puțin familiară, iar traducătorul trebuie să decidă cum să o redea: fie printr-un echivalent explicativ („*chants de Noël traditionnels*"), fie prin păstrarea termenului original cu o notă explicativă. Sensibilitatea față de semnificația culturală și spirituală a obiceiului este esențială pentru a nu diminua impactul scenei.

Obiceiurile legate de moarte și înmormântare - piesa include referiri la ritualurile funerare, care sunt adesea încărcate de simboluri și practici specifice zonei. De exemplu, pomenile sau modul de a petrece momentele după înmormântare reflectă o dimensiune profundă a comunității și a legăturii cu strămoșii. Traducătorul trebuie să redea aceste elemente cu respect față de tradiție, dar și într-un mod accesibil pentru spectatorii străini, care pot percepe aceste obiceiuri ca fiind neobișnuite. Adaptarea trebuie să păstreze solemnitatea și rolul social al acestor practici fără a le reduce la simple curiozități exotice.

Referințele la obiceiuri și tradiții locale din *Grădina de sticlă* sunt esențiale pentru conturarea autenticității piesei și pentru transmiterea valorilor culturale. Traducerea lor presupune nu doar o transpunere lingvistică, ci și o adaptare culturală atentă, care să păstreze sensul profund și să faciliteze înțelegerea pentru un public din altă cultură.

Expresii regionale și argouri: Textul include expresii și regionalisme moldovenești, care adesea au un impact stilistic și emotiv puternic. De exemplu, expresii precum „*a se da cu capul de pereți*" (a se confrunta cu dificultăți mari) sau interjecții specifice zonei, cum ar fi „*hai, măi!*", trebuie traduse cu atenție pentru a păstra naturalețea și caracterul colocvial. O traducere literală riscă să devină nefirească sau dificil de înțeles pentru un vorbitor de franceză, în timp ce o adaptare potrivită poate reda autenticitatea și culoarea regională.

Expresia „*A da cu coada printre picioare*" este o expresie populară moldovenească, folosită pentru a descrie pe cineva care pleacă rușinat sau învins, este încărcată de o nuanță emoțională puternică. Traducătorul trebuie să găsească un echivalent în limba țintă care să păstreze aceeași imagine vizuală și efectul expresiv. În franceză, o variantă ar putea fi „*fuir la queue entre les jambes*", dar aceasta nu este neapărat o expresie uzu-

ală, deci traducătorul trebuie să decidă dacă păstrează traducerea literală sau adaptează printr-o expresie echivalentă în franceză, care să fie naturală și să redea același sens (de ex. „*partir honteusement*").

Argoul „*Măi băiete!*" este o expresie colocvială, frecvent întâlnită în dialogurile din piesă, are un rol important în redarea tonalității directe, prietenoase, uneori ușor ironice sau jignitoare. În traducere, este esențial să se păstreze familiaritatea și atitudinea din context, iar simpla traducere cu „*mon garçon*" poate suna prea formal sau nepotrivit. Traducătorul trebuie să aleagă un echivalent colocvial francez care să reflecte apropierea sau tonul imperativ, precum *„hé mec!"* sau *„eh, toi!"*.

Expresiile *„Schimbă umărul! Mută greul!"* reprezintă comenzi scurte, de tip muncitoresc, încărcate cu autoritate. Traducerea lor în franceză necesită echivalente care să transmită și tonul de comandă, nu doar sensul literal.

Aceste expresii regionale și argou nu sunt doar elemente de culoare locală, ci contribuie decisiv la caracterizarea personajelor și la autenticitatea dialogului. Traducerea lor necesită o atenție specială pentru a păstra sensul, tonalitatea și impactul emoțional, dar și pentru a fi naturală în limba țintă. Alegerea unei soluții potrivite poate face diferența între o traducere plată și una vie, autentică.

Contextul sociopolitic post-sovietic: *Grădina de sticlă* surprinde subtil tensiunile și anxietățile vieții în Republica Moldova post-sovietică, inclusiv impactul tranziției politice și economice. De exemplu, referiri la lipsuri, corupție sau emigrație apar în dialoguri și descrieri de situații cotidiene. În traducere, este important să se mențină această dimensiune socială pentru a păstra autenticitatea mesajului, dar și să se adapteze astfel încât să fie accesibilă publicului francez, posibil mai puțin familiarizat cu aceste realități. Aceasta poate implica explicarea contextului prin dialoguri adaptate sau comentarii regizorale.

Referințe la emigrație și dorul de casă - În piesă, una dintre temele recurente este emigrația – personajele discută despre plecarea masivă a tinerilor din Republica Moldova în căutarea unor condiții mai bune de viață în străinătate. Acest fenomen reflectă realitățile socioeconomice post-sovietice, cu impact profund asupra familiei și comunității. De exemplu, dialogurile în care se exprimă tristețea și alienarea cauzate de separare transmit o tensiune specifică acestei perioade. Traducătorul trebuie să redea nu doar conținutul literal, ci și această atmosferă de incertitudine și speranță amestecată cu dezamăgire, care poate fi greu de transmis unei audiențe care nu cunoaște pe deplin contextul.

Referințe la corupție și instabilitate - În anumite replici, se fac aluzii la corupția endemică, birocrația greoaie și instabilitatea politică care caracterizează perioada post-sovietică în Moldova. Aceste referințe sunt adesea implicite, dar esențiale pentru înțelegerea motivațiilor personajelor și a tensiunilor sociale prezentate. De exemplu, expresii critice la adresa „*sistemului*" sau aluziile la „*pile*" și „*șpăgi*" relevă o realitate socială dureroasă, care trebuie tradusă cu acuratețe pentru a păstra mesajul critic al textului. Traducătorul trebuie să aleagă formulări echivalente care să păstreze nuanța ironică sau pesimistă, dar care să fie accesibile și clare pentru publicul francez.

Contextul sociopolitic post-sovietic este un strat fundamental în *Grădina de sticlă*, influențând temele, conflictul și psihologia personajelor. Traducerea acestor referințe

impune o bună înțelegere a realităților istorice și sociale, precum și o sensibilitate sporită pentru a face aceste elemente accesibile fără a pierde încărcătura lor critică și emoțională.

Dublă enunțare și interacțiunea cu spectatorul: Conform teoriei traducerii teatrale, piesa trebuie tradusă nu doar pentru a fi citită, ci pentru a fi jucată și înțeleasă pe viu de spectatori. Astfel, traducătorul trebuie să aibă grijă de ritm, intonație și de sonoritatea replicilor. De exemplu, replicile scurte și fragmentate ale personajelor din *Grădina de sticlă* reflectă tensiunea emoțională, iar adaptarea lor în franceză trebuie să păstreze această dinamica.

Elemente non-verbale și didascalii: Didascaliile și indicațiile scenice, deși descriptive, au un rol esențial în transmiterea atmosferei și intențiilor dramatice. Traducătorul trebuie să le păstreze clare și să asigure coerența cu dialogurile, astfel încât regizorul și actorii să poată interpreta corect mesajul autorului.

Emoția și corpul în jocul actoricesc: Conform lui Déprats Jean-Michel, traducerea teatrală trebuie să găsească cuvinte care să se transforme în gesturi și să păstreze legătura dintre voce și corp [15]. În *Grădina de sticlă*, expresiile emoționale intense și pauzele dramatice solicită o traducere care să faciliteze exprimarea autentică a personajelor pe scenă.

Exemplul replicii scurte și fragmentate - În *Grădina de sticlă*, personajele adesea folosesc fraze foarte scurte, uneori doar un cuvânt sau o interjecție, pentru a exprima frustrare, durere sau confuzie. De exemplu, replici ca „*Nu... pot...*" sau „*Taci...*" sunt încărcate de emoție, dar sensul lor complet este susținut și de pauzele dramatice care urmează. Traducerea trebuie să păstreze aceste fragmente astfel încât actorii să poată transmite tensiunea interioară, iar spectatorii să resimtă neliniștea și suferința personajelor.

Exemplul pauzelor încărcate de tensiune - Pauzele nu sunt simple goluri în text, ci momente încărcate de semnificație, care permit reflectarea și intensifică impactul emoțional. De exemplu, în scenele în care personajele ezită să-și spună adevărul sau evită confruntarea, aceste tăceri devin un mijloc expresiv esențial. Traducătorul trebuie să marcheze aceste pauze în mod clar în text, pentru ca ele să fie respectate în montare și interpretare, conservând astfel ritmul și tensiunea dramatică.

Exemplul tonului și intensității vocii - Replicile din *Grădina de sticlă* sunt adesea încărcate cu variații subtile de ton și intensitate, de la șoaptă la strigăt, care reflectă stările conflictuale ale personajelor. O traducere rigidă, prea literară, riscă să piardă această gamă sonoră. De aceea, traducătorul trebuie să aleagă cuvinte și structuri care permit actorilor să exprime aceste nuanțe, astfel încât vocea să devină un instrument al emoției autentice.

Pentru ca *Grădina de sticlă* să își păstreze puterea emoțională în limba țintă, traducerea trebuie să fie sensibilă la caracteristicile expresive ale textului - replicile scurte, pauzele încărcate și variațiile tonale - facilitând astfel interpretarea vie și autentică pe scenă. Fără această atenție, piesa riscă să devină plată și să piardă din intensitatea sa dramatică. În concluzie, traducerea piesei *Grădina de sticlă* presupune un echilibru fin între fidelitatea față de textul original și adaptarea pentru a crea un impact teatral autentic. Fără o atenție specială la limbajul poetic, la contextul cultural, la ritm și la dimensiunea performativă, traducerea riscă să piardă profunzimea și forța dramatică a operei.

Analiză comparativă a traducerilor piesei *Grădina de sticlă* realizate de traducătorul uman și de inteligența artificială (studiu de caz)

Analiza comparativă a traducerilor piesei *Grădina de sticlă*, realizate de un traducător uman și de un sistem de inteligență artificială, evidențiază diferențele de abordare la nivel lexical, semantic, pragmatic și prozodic. În timp ce traducătorul uman privilegiază echivalența idiomatică, expresivitatea poetică și adaptarea stilistică la contextul scenic, IA tinde spre o redare mai literală, menținând structura și ordinea din textul sursă. Traducerea umană utilizează tehnici precum modularea, amplificarea și transpoziția pentru a intensifica efectul afectiv și teatral, în timp ce IA se bazează preponderent pe calc și traducere directă, ceea ce asigură lizibilitate, dar reduce uneori forța imagistică. Această comparație pune în evidență atât potențialul IA în traducerea textelor literare, cât și limitele sale în redarea nuanțelor emoționale și a ritmului scenic.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Noaptea, mamă, mângâi floarea covorului ca pe părul tău.	La nuit, maman, je caresse la fleur du tapis **comme si c'était tes cheveux**.	La nuit, maman, je caresse la fleur du tapis **comme tes cheveux**.	Traducător: modulare și adaptare idiomatică pentru ton poetic. IA: literal, mai direct, mai puțin imaginar.
Noaptea, tată, lovesc perna ca pe umărul tău drept, care nu m-a purtat niciodată, nicăieri.	La nuit, papa, je frappe l'oreiller comme si c'était ton épaule droite, qui ne m'a jamais portée, **nulle part**.	La nuit, papa, je frappe l'oreiller comme ton épaule droite, celle qui ne m'a jamais portée, **nulle part**.	Traducător: păstrează „comme si c'était" + echivalență idiomatică „nulle part". IA: formulare mai literală, schimbă „qui" în „celle".
Să îmi întindeți mâinile voastre de gheață, să vă arăt ochii mei de sticlă vreau.	**Tendez-moi vos mains glacées**, mes yeux de verre je veux vous montrer.	**Tendez-moi vos mains de glace**, je veux vous montrer mes yeux de verre.	Traducător: „mains glacées" → adjectiv, mai fluid și natural. Traducătorul inversează ordinea pentru efect scenic. IA: „mains de glace" → mai concret, mai dur.
Să vă întreb, la sfârșit, de ce povară m-ați văzut când v-aș fi încăput într-o palmă?	Pour vous demander, à la fin, pourquoi vous m'avez vue comme un fardeau, alors que **j'aurais tenu dans une paume** ?	Pour vous demander, à la fin, pourquoi vous m'avez vue comme un fardeau, alors que **je serais entrée dans votre paume** ?	Traducător: echivalență poetică („tenir" → imagine delicată). IA: traducere literală cu „entrer dans" → mai concret, mai prozaic.
Inima mi-e cioburi, mamă. Sângele mi-e apă, tată.	Mon cœur est en éclats, maman. Mon sang est de l'eau, papa.	Mon cœur est en éclats, maman. Mon sang est de l'eau, papa.	Identic la ambele, echivalență directă.

Orfană o dată, orfană o viață, asta nu ați știut voi.	Orpheline une fois, orpheline **pour toute la vie -** ça, vous ne l'avez jamais su.	Orpheline une fois, orpheline **pour la vie**, voilà ce que vous ne saviez pas.	Traducător: amplificare („pour toute la vie"), păstrează tonul dramatic și ritmul original. IA: formulare mai scurtă și mai explicită („voilà ce que…"), pierzând puțin din intensitatea lirică.

În exemplele analizate, traducătorul urmărește fidelitatea semantică, dar prioritizează expresivitatea, ritmul scenic și echivalența idiomatică. Folosește frecvent modularea, transpoziția, amplificarea și echivalența poetică. IA rămâne mai aproape de structura și ordinea cuvintelor din limba sursă, preferând traducerea literală și calculul, cu reformulări minime și uneori mai explicative. Prin urmare, traducerea umană este mai bogată stilistic, IA este mai neutră și mai transparentă, dar mai puțin teatrală.

Textul sursă (RO)	**Traducere traducător (FR)**	**Traducere IA (FR)**	**Diferențe și observații**
Mă visez mireasă.	Je me rêve **mariée**.	Je me rêve **en mariée**.	Traducător: omite „en" pentru concizie poetică. IA: menține construcția tipică franceză.
Merg ca o regină pe un pod de cristal. Rochia mea are sori de aur și coadă de mărgele.	Je marche comme une reine sur un pont de cristal. Ma robe a des soleils d'or et une traîne de perles.	Je marche comme une reine sur un pont de cristal. Ma robe a des soleils d'or et une traîne de perles.	Traducător: traducere literală IA: traducere literală
Prin geamul norului apare mama cu cercei romb și tata cu ciocan.	**À travers la vitre d'un nuage** apparaissent maman avec des boucles d'oreilles en losange et papa avec un marteau.	**Par la fenêtre du nuage** apparaît maman avec des boucles d'oreilles en losange et papa avec un marteau.	Diferențe lexicale: „vitre" *vs*. „fenêtre" (traducător: mai poetic (modulare lexicală), IA: mai concret (calc)); „d'un nuage" *vs*. „du nuage" (traducător: sens generic, IA: sens determinat). Diferență de acord verbal: traducător plural „apparaissent" (acord cu „maman et papa"), IA singular „apparaît" (acord cu primul subiect).

Analiza arată că traducătorul uman adaugă subtilități stilistice prin alegerea unor termeni mai poetici („*vitre*" în loc de „*fenêtre*") și prin adaptări care conferă fluiditate și expresivitate („*Je me rêve mariée*"). În schimb, IA păstrează o redare mai literală, cu structuri standardizate și acorduri gramaticale mai rigide, ceea ce asigură claritate, dar reduce ușor nuanțele lirice ale originalului. Astfel, diferențele relevă opoziția dintre creativitatea adaptativă a traducerii umane și precizia formală a celei automate.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Ziua aceea o port cu mine în toate țările, în toate stările.	Ce jour-là, **je l'emporte** avec moi dans tous les pays, **dans toutes les circonstances**.	Ce jour-là, **je le porte** avec moi dans tous les pays, **dans tous les états**.	Traducător: „l'emporte" → sens figurat, mai expresiv (modulare); „circonstances" → echivalență semantică adaptată. IA: „porte" → mai literal, mai concret; „états" → calchiere de la „stări".
Nu i-am găsit pereche nici în bani, nici în dragoste.	Je n'ai pas trouvé d'équivalent, ni en argent, ni en amour. **Je n'ai jamais rien trouvé d'équivalent, ni en argent, ni en amour.**	Je ne lui ai trouvé d'équivalent ni dans l'argent, ni dans l'amour.	Traducător: păstrează sensul prin „équivalent" și introduce repetiție pentru efect retoric. IA: „dans l'argent / dans l'amour" → mai literal, fără reluare.
Nimeni nu m-a vrut mai mult.	Personne ne m'a voulue davantage.	Personne ne m'a jamais plus voulue.	Traducător: „davantage" → mai natural în registru standard. IA: „jamais plus" → mai abrupt, ușor arhaizant în acest context.
Nici chiar voi.	Même pas vous.	Pas même vous.	Diferență de ordine: traducător → „même pas vous" (mai uzual, colocvial); IA → „pas même vous" (mai formal).

Traducătorul uman adoptă soluții mai expresive și idiomatice, folosind formulări figurative („*l'emporte*") și adaptări contextuale („*circonstances*" în loc de „*états*"), precum și repetarea strategică a unor segmente pentru intensificarea efectului retoric. IA optează pentru traduceri mai literale și structură directă, ceea ce menține claritatea, dar reduce subtilitatea poetică și flexibilitatea stilistică a originalului. Diferențele scot în evidență contrastul dintre creativitatea adaptativă a traducerii umane și fidelitatea formală a traducerii automate.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Să te ia cineva acasă, să împartă cu tine tot ce are, fără un gând ascuns?	Quelqu'un qui te prenne chez soi, qui partage avec toi tout ce qu'il a, **sans pensée cachée** ?	Qu'on t'emmène chez soi, qu'on partage avec toi tout ce qu'on a, **sans arrière-pensée** ?	Traducător: „Quelqu'un qui te prenne" - personalizare, direct; „pensée cachée" mai general. IA: „Qu'on t'emmène" - formulare impersonală; „arrière-pensée" - expresie idiomatică franceză pentru „gând ascuns".

Cât de ascuns trebuie să fie un gând ca să învingă frumosul din jur?	À quel point une pensée doit-elle être cachée pour vaincre la beauté autour ?	**Mais** à quel point une pensée doit-elle être cachée pour vaincre la beauté autour de soi ?	IA adaugă „Mais” (conjuncție adversativă) și „autour de soi” pentru claritate (amplificare); traducătorul e mai concis (economie lexicală).
Înger sau diavol, pe care să-l alegi când amândoi vânează același lucru?	Ange ou **démon**, lequel choisir quand les deux chassent la même chose ?	Ange ou **diable**, lequel choisir quand les deux chassent la même chose ?	„Démon” *vs* „diable”: sinonime, dar „diable” e mai comun și mai colocvial; traducătorul folosește un termen puțin mai poetic (alegere lexicală poetică), iar IA face o alegere lexicală curentă.
M-aș fi lipit și de-o lamă dacă m-ar fi mângâiat și mi-ar fi aruncat pâine.	Je me serais collée même à une lame, si elle m’avait caressée et **m’avait lancé du pain**.	Je me serais collée même à une lame si elle m’avait caressée et **jeté un morceau de pain**.	Traducătorul repetă verbul „m’avait” pentru ritm și claritate; IA simplifică; „jeté un morceau de pain” mai explicit decât „lancé du pain”.

Traducătorul uman preferă o abordare mai personalizată și ritmată, folosind repetiții și termeni cu nuanțe poetice („*démon*” față de „*diable*”), precum și o exprimare mai concisă și elegantă. Traducerea IA, în schimb, adoptă o formă mai neutră și uneori mai explicită, utilizând expresii idiomatice consacrate („*arrière-pensée*”) și simplificând structurile pentru claritate. Această comparație evidențiază echilibrul între sensibilitatea stilistică umană și eficiența traducerii automate.

Textul sursă (RO)	**Traducere traducător (FR)**	**Traducere IA (FR)**	**Diferențe și observații**
Nu, nu. Vreo două sticle s-au dezgheţat şi au început să sloboadă mirosul dulceag al mizeriei în care le găsisem.	Non, non. Deux bouteilles s’étaient décongelées et commençaient à dégager **l’odeur douceâtre de la crasse** dans laquelle **nous les avions trouvées**.	Non, non. Deux bouteilles s’étaient décongelées et commençaient à exhaler **l’odeur sucrée de la saleté** où **je les avais trouvées**.	Traducător: „douceâtre” (dulceag, ușor peiorativ), „crasse” (mizerie cu sens puternic), „nous” → incluziune narativă. IA: „sucrée” (mai neutru, mai pozitiv), „saleté” (mai general), „je” → perspectivă individuală.
Duhoarea îmi răscolea stomacul.	La puanteur me retournait l’estomac.	La puanteur me retournait l’estomac.	Traducător: traducere literală IA: traducere literală
Îmi părea că duc pe umeri un oraș întreg.	J’avais l’impression de porter une ville entière sur les épaules.	Il me semblait porter sur les épaules une ville entière.	Traducător: formă afirmativă simplă (echivalență stilistică); IA: inversiune și construcție impersonală (modulare sintactică).

Traducătorul uman folosește termeni mai expresivi și incluziuni narative care amplifică impactul emoțional („*douceâtre*”, „*crasse*”, „*nous*”), în timp ce IA preferă un

limbaj mai neutru și o perspectivă individuală, simplificând expresiile. Ambele traduceri redau fidel senzația de disconfort, însă diferențele stilistice reflectă alegerea dintre un discurs mai personalizat și unul mai obiectiv.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
De gura și de mintea ei se fereau toți ca de boală.	De sa langue et de son esprit, tous se méfiaient **comme de la peste**.	De sa bouche et de son esprit, tout le monde se méfiait **comme d'une maladie**.	Traducător: „langue" (limbă) pentru „gură" (modulare lexicală), expresie idiomatică „comme de la peste" (ca de ciumă) foarte expresivă (echivalență idiomatică). IA: „bouche" (gură) mai literal, „comme d'une maladie" (ca de boală) mai general, mai puțin expresiv.
Uneori, când ajungeam noaptea, și ea se despletea de culcare,	Parfois, lorsque nous rentrions de nuit et qu'elle défaisait ses **nattes** pour se coucher,	Parfois, quand nous rentrions la nuit, et qu'elle défaisait ses **tresses** pour dormir,	Traducător: „nattes" (codițe) + construcție mai fluidă și formală. IA: „tresses" (podoabe împletite) mai comun.
mi se părea că părul i se va preface în pene, iar limba în pară.	j'avais l'impression que ses cheveux allaient se transformer en plumes et sa langue en **une flamme enchantée**.	il me semblait que ses cheveux allaient se transformer en plumes et sa langue **en flamme**.	Traducător: „flamme enchantée" adaugă o nuanță poetică, mistică („pară" devine „flacără fermecată") (amplificare). IA: traducere directă „flamme" fără epitete.

Traducătorul uman introduce elemente poetice și o exprimare idiomatică puternică („*comme de la peste*", „*flamme enchantée*"), sporind intensitatea și nuanța textului. Traducerea IA rămâne mai literală și neutră, păstrând sensul, dar reducând expresivitatea și profunzimea metaforică. Astfel, diferența evidențiază contrastul dintre creativitatea artistică umană și acuratețea pragmatică a traducerii automate.

Textul sursă (RO)	Traducere traducător (FR)	Traducere IA (FR)	Diferențe și observații
Regina mea de gheață se transforma	Ma **Reine des glaces** redevenait	Ma **reine de glace** se transformait	Traducător: „Ma Reine des glaces" cu majusculă și plural „glaces" (efect poetic, metaforic). IA: singular „glace", formulare simplă.
într-o fată de la internat	une fille **d**'orphelinat	une fille **de l**'orphelinat	Traducător: „orphelinat" fără articol hotărât, sugerând o stare generală. IA: „de l'orphelinat" cu articol, mai precis, dar mai concret.

cu care începeam să mă bat de la brânzoaice.	avec qui je me battais pour **une brioche au fromage**.	avec qui je me battais pour **des petits pains au fromage**.	Traducător: „une brioche au fromage” - alegere lexicală mai specifică și mai franceză. IA: „des petits pains au fromage” - mai general, mai neutru.

Traducătorul uman adaugă un plus de expresivitate și nuanțe stilistice, folosind pluralul și majuscula („*Reine des glaces*”) și alegând termeni mai francezi și specifici („*une brioche au fromage*”). Traducerea IA este mai simplă și literală, păstrând sensul, dar cu o exprimare mai neutră și mai concretă. Această diferență reflectă echilibrul între creativitatea interpretativă a traducătorului și fidelitatea formală a traducerii automate.

Textul sursă (RO)	**Traducere traducător (FR)**	**Traducere IA (FR)**	**Diferențe și observații**
Tu, mamă, ce ai fost:	Toi, maman, qu'est-ce que tu as été,	Maman, qu'as-tu été :	Traducător: adresare directă și clară, folosind „Toi, maman” și întrebarea completă (amplificare). IA: formulare mai scurtă, omițând „Toi”.
coadă de câine	un paillasson	queue de chien	Traducător: „paillasson” = preș de intrare, metaforă pentru persoană umilită, varianta metaforică și idiomatică (modulare, echivalență idiomatică). IA: traducere literală „queue de chien” (coadă de câine), mai puțin uzuală ca metaforă.
sau sită de mătase?	ou une femme pure comme la soie ?	ou tamis de soie ?	Traducător: transformă „sită” în „femme pure”, adăugând o nuanță poetică și pozitivă (modulare). IA: traducere literală „tamis de soie” (sită de mătase).

Traducătorul uman recurge la adaptări creative și metaforice pentru a conferi textului un impact emoțional și poetic sporit, transformând imagini concrete în expresii idiomatice („*paillasson*” și „*femme pure comme la soie*”). Traducerea IA rămâne fidelă textului original, oferind o redare literală și mai neutră, dar mai puțin expresivă. Astfel, diferența reflectă contrastul dintre libertatea interpretativă umană și rigurozitatea traducerii automate.

Concluzii

Articolul explorează cu minuțiozitate diferențele esențiale dintre traducerea realizată de un traducător uman și cea generată de inteligența artificială. Analizele comparative efectuate la nivel lexical, semantic, pragmatic și prozodic relevă nu doar modalitățile diferite de abordare a textului, ci și limitele și avantajele fiecărei metode.

Traducătorul uman se evidențiază prin capacitatea de a adapta textul original în funcție de contextul cultural, expresivitatea poetică și subtilitățile emoționale ale piesei. Alegerea cuvintelor, variațiile stilistice și tehnicile precum modularea, amplificarea și transpoziția permit redarea fidelă a atmosferei și a intențiilor autorului. Astfel, traducerea umană reușește să păstreze impactul dramatic, să valorifice nuanțele metaforice și să susțină ritmul scenic, elemente esențiale într-un text teatral.

În contrast, traducerea automată se bazează pe un proces algoritmic de prelucrare a datelor, orientat spre coerența și claritatea structurală. Aceasta produce o redare mai literală și uneori rigidă, care, deși este precisă din punct de vedere gramatical și lexical, poate pierde în profunzimea afectivă și în plasticitatea stilistică. Limitările IA se observă mai ales în redarea metaforelor, a expresiilor idiomatice și a ritmului textului, aspecte esențiale în dramaturgie.

Totuși, traducerea automată oferă avantaje importante în termeni de rapiditate, accesibilitate și uniformitate terminologică, fiind un instrument valoros în contextul actual al globalizării și al necesității traducerilor rapide. În schimb, traducătorul uman rămâne indispensabil în procesele care cer sensibilitate artistică și adaptare culturală profundă.

În concluzie, articolul subliniază complementaritatea dintre sensibilitatea umană și coerența algoritmică, propunând o sinteză în care tehnologia să sprijine, dar să nu înlocuiască, creativitatea și judecata umană în traducerea textelor teatrale. Această abordare echilibrată deschide noi perspective pentru integrarea inteligentă a IA în practica traducerii literare, păstrând în același timp esența și sufletul textului original.

Referințe bibliografice:

1. BENNETT, Susan. *Theatre Audiences: A Theory of Production and Reception*. Routledge: Psychology Press, 1997. 248 p. ISBN 0415157226, 9780415157223
2. STEINER, George. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Great Britain: Oxford University Press, 1998. 538 p. ISBN 0192880934, 9780192880932
3. PAVIS, Patrice. *Theatre at the Crossroads of Culture*. London and New-York, Routledge, 1992. 219 p. ISBN 0415060370, 9780415060370
4. GREIMAS, Algirdas, COURTES, Joseph. *Sémiotique : Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris : Hachette, 2014. 456 p. ISBN 201181541X, 9782011815415
5. AUSTIN, John Langshaw. *How to Do Things with Words*. Clarendon Press, Oxford, 1975. 168 p. ISBN 019824553X, 9780198245537
6. UMBERTO, Eco. *A theory of Semiotics*. Indiana University Press, 1976. 368 p. ISBN 0253013313, 9780253013316
7. KOWZAN, Tadeusz. *The Sign in the Theater: An Introduction to the Semiology of the Art of the Spectacle*. Montreal: Fiesole Casalini Libri, 1968. 80 p.
8. WINKIN, Yves. *Anthropologie de la communication. De la théorie au terrain*. Paris: Editions du Seuil, 2001. 336 p. ISBN 978-2020402842
9. UBERSFELD, Anne. *Lire le théâtre*. Paris : Éditions sociales, 1982. 302 p. ISBN 978-2209055012
10. LARTHOMAS, Pierre. *Le langage dramatique*. Paris : PUF, 1980. 480 p. ISBN 9782130365143
11. CARDO, José Maria Fernandez. *De la pràctica a la teoria de la traduccion dramatica*. Barcelona : Universitat Pompeu Fabra, 1995. 412 p. ISBN 84-7859-915-0

12. DEPRATS, Jean-Michel. Deux ou trois choses que je sais d'elle. In *Cahiers de la Comédie-Française*, 1992, no 2, p. 55-58.
13. ANDERSON, Laurie. Pragmatica e traduzione teatrale. In *Lingua e letteratura*, Urbino PU, 1984, no 2, p. 224-235.
14. STUART, Seide. La traduction complétée par le jeu. In *Théâtre/Public*, 1982, no 44, p. 60-61.
15. DEPRATS, Jean-Michel. Traduction. In Corvin Michel (dir.) *Dictionnaire encyclopédique du théâtre,* Larousse, 1991, p. 836.
16. PAVIS, Patrice. *Dictionnaire du théâtre*. Paris: Armand Colin, 2002. 472 p. ISBN 978-2200263096

CZU: 81’255.4:81’322.4:004.8 https://doi.org/10.59295/teia2025.11

REFLÉXIONS SUR LES RAPPORTS ENTRE LE TRADUCTEUR (LITTÉRAIRE) ET L’INTELLIGENCE ARTIFICIELLE

Khatuna MZARELUA,

poétesse francophone, chercheuse indépendante Tbilissi, Géorgie

Le traducteur littéraire établit souvent une relation privilégiée avec l’auteur qu’il choisit de traduire ou avec l’œuvre elle-même. Cette relation peut être assimilée à une forme d’attachement intellectuel et esthétique. À ce binôme traditionnel s’ajoute aujourd’hui l’intelligence artificielle, qui intervient comme un nouveau partenaire dans le processus traductif. Cette évolution conduit à une redéfinition de la liberté créative et de l’autonomie professionnelle du traducteur.

Si le texte traduit n’est pas d’une grande clarté et d’une grande précision, et si, par conséquent, l’IA doit procéder à une correction approfondie et peaufiner le texte, le traducteur risque de se sentir dévalorisé, voire déçu par lui-même. C’est pourquoi le traducteur doit être plus exigeant envers lui-même pour pouvoir être fier – et non perplexe ou perdu – face à l’efficacité de l’IA.

La traduction du poème de Bessik Kharanauli, intitulé « *Il y a une grande excitation sur cette Terre* ***», a été soumise à un système d’intelligence artificielle. Le présent article se propose d’analyser les modalités et les enjeux de cette collaboration.***

Il convient de souligner le registre courtois adopté par le système d’intelligence artificielle. À titre d’exemple, celui-ci formule l’invitation suivante : « N’hésitez surtout pas si d’autres textes nécessitent une relecture ou une analyse ». Une telle formulation contribue à instaurer un climat interactionnel marqué par la politesse et la bienveillance.

Cependant, l’esprit critique du traducteur est le garant de la qualité du texte soumis à l’IA. Le dernier mot nous appartient, à nous, les humains. À nous de vérifier, de contester ou d’approuver, à nous de valider la version finale du texte traduit. C’est à nous d’insuffler à ce dernier une musicalité, une âme, un rythme, une résonance personnelle et irremplaçable.

Mots-clés *: clarté, précision, liberté, collaboration, IA, traducteur littéraire*

REFLECTIONS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE (LITERARY) TRANSLATOR AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The literary translator often establishes a privileged relationship with the author he or she chooses to translate, or with the work itself. This relationship may be understood as a form of intellectual and aesthetic attachment. To this traditional dyad is now added artificial intelligence, which intervenes as a new partner in the translation process. This development leads to a redefinition of the translator’s creative freedom and professional autonomy.

If the translated text lacks great clarity and precision, and if, consequently, the AI must carry out a thorough correction and polish the text, the translator risks feeling devalued, or even disappointed in themselves. This is why the translator must be more demanding of themselves to be able to feel proud – and not perplexed or lost – when faced with the AI’s efficiency.

The translation of the poem by Bessik Kharanauli, entitled *“There Is Great Excitement on This Earth,”* ***was submitted to an artificial intelligence system. The present article aims to analyze the modalities and the issues at stake in this collaboration.***

It is worth emphasizing the courteous register adopted by the artificial intelligence system. By way of example, it formulates the following invitation: "Please do not hesitate if other texts require proofreading or analysis." Such wording helps to establish an interactional climate characterized by politeness and benevolence.

However, the translator's critical mind is the guarantor of the quality of the text submitted to the AI. The final word belongs to us, the humans. It is up to us to check, to contest or to approve, and to validate the final version of the translated text. It is up to us to breathe a musicality, a soul, a rhythm, and a personal and irreplaceable resonance into it!

Keywords*: clarity, precision, freedom, collaboration, AI, (literary) translator*

Introduction

On peut décider de traduire une œuvre comme on peut avoir un coup de foudre. Ce dernier est défini telle la naissance immédiate et irraisonnée d'un sentiment amoureux pour une personne inconnue dont l'apparence physique correspondrait à notre idéal, tel un amour soudain contre lequel on ne peut pas lutter. Cependant, un groupe de scientifiques aurait essayé de « décrypter » le coup de foudre. Ils auraient placé une centaine de personnes, hommes et femmes, dans une pièce durant plusieurs minutes, en leur priant de se déplacer et de s'observer en silence. Ensuite, ils les auraient interrogés un à un, leur demandant d'indiquer quelles personnes les avaient le plus attirés. Puis ils auraient étudié le dossier génétique des participants : 90% des personnes qui se sont plues possédaient des gênes complémentaires, c'est-à-dire présentant la plus grande probabilité d'avoir de futurs enfants sains. Le coup de foudre serait donc une aptitude biologique naturelle à déceler le (ou la) partenaire idéal(e) pour la procréation.

Le traducteur ne trouve-t-il pas l'un de ses partenaires idéaux dans l'auteur qu'il choisit de traduire ou dans l'œuvre à traduire ? Le sentiment « amoureux » le conduit alors vers une expérience ponctuelle, répétitive ou permanente. Il tombe amoureux de l'auteur ou de son ouvrage fait de mots. Car comme le dit Otar Tchiladze (1933-2009), l'un des plus grands écrivains et poètes contemporains géorgiens, dans l'un de ses premiers recueils de poèmes intitulé *Les disques en terre cuite*, et, notamment, dans les *Fragments d'un poème* : « Ma précieuse, les mots ont leurs prix, leurs mesures et leurs poids, leurs odeurs et leurs couleurs. À l'instar de nous, ils rient, ils versent des larmes, ils rêvent et ils chantent. ». Ce rapport sentimental, rapport complexe, compliqué, tantôt lumineux, tantôt sombre, donne naissance à l'œuvre traduite. J'appartiens à la catégorie des traducteurs qui tombent amoureux de l'ouvrage à traduire.

Clarté et précision

D'une part, il est difficile de résister à la tentation d'avoir recours à l'intelligence artificielle, qui représente une formidable promesse (un puissant symbole) de progrès technologique. D'autre part, la confrontation avec l'IA pourrait rassurer le traducteur, le motiver et même le stimuler, à condition qu'il ne craigne pas de défier son « concurrent » et que cette rencontre n'anéantisse pas sa confiance en son propre talent et ses capacités de traduction.

L'expérience la plus familière consiste, après avoir soigneusement révisé le texte à traduire afin d'en assurer la clarté et la précision, à le soumettre à l'intelligence arti-

ficielle pour qu'elle procède à une révision grammaticale et stylistique. Plus ce dernier est clair et précis, plus le rendu sera fidèle à cette exigence. Par conséquent, il est de la responsabilité du traducteur de soumettre à l'IA un texte de haute tenue pour obtenir un résultat de qualité.

De mon point de vue, l'apparition de l'IA a radicalement transformé le rôle du traducteur et les critères de la traduction. Certes, la rapidité de la collaboration qu'offre l'IA facilite ces tâches, mais cette efficacité exige également du traducteur une grande compétence. En effet, non seulement l'IA est son premier lecteur, mais elle est également un traducteur, un éditeur, un correcteur, voire son concurrent le plus direct.

Outre cela, si le texte traduit n'est pas d'une grande clarté et d'une grande précision, et si, par conséquent, l'IA doit procéder à une correction approfondie et peaufiner le texte, le traducteur risque de se sentir dévalorisé, voire déçu par lui-même. C'est pourquoi le traducteur doit être plus exigeant envers lui-même pour pouvoir être fier – et non perplexe ou perdu – face à l'efficacité de l'IA.

Liberté

Le traducteur se revêt de la peau de l'auteur pendant l'acte de la traduction, tel un acteur qui doit incarner un personnage. Des liens invisibles se tissent alors entre les deux protagonistes que sont l'auteur et le traducteur. Entre l'approche méticuleuse de celui qui pèse ses mots, la précision d'un danseur de ballet classique et la spontanéité d'un enfant, le traducteur relève des défis qui font traverser des siècles aux textes. L'histoire, qui commence si souvent par un acte émotif, ne se termine presque jamais. À ce duo historique se joint aujourd'hui l'IA, tel un amant.

Quand un penseur, écrivain, homme public et traducteur géorgien de renom, Erekle Tatishvili (1884-1946), choisissait l'une des œuvres principales de Nietzsche, *Ainsi parlait Zarathoustra* (1885), pour la traduire de l'allemand en géorgien, cet homme éduqué entre la Géorgie, la Russie, l'Allemagne et la France, se donnait comme but de rester le plus fidèle et respectueux possible au langage du philosophe de génie.

La traduction est assurément un instrument à manier lorsqu'il s'agit de fidélité et de respect. Il est délicat de rester fidèle alors qu'on se trouve face à l'acte d'une nouvelle création, cette dernière étant l'une des finalités de la traduction. La fidélité et le respect envers le texte peuvent alors être envisagés comme les deux talons d'Achille de la traduction.

Mais dans l'acte de la traduction, le sentiment de la fidélité aveugle peut conduire à un effet sans relief. De même, le sentiment du respect inconditionnel risque de produire une traduction fade, dépourvue de personnalité. Or, il faut jouir d'une grande liberté personnelle, mais aussi savoir s'en servir pour ne pas devenir l'esclave fidèle d'un texte. Il faut également posséder une forte identité, même latente, même invisible aux autres, pour pouvoir véritablement comprendre l'auteur, le traduire, et par là même, lui donner une nouvelle vie.

L'intelligence artificielle ne se glisse-t-elle pas entre le traducteur et l'auteur ? Ne fait-elle pas basculer ce rapport historique fondamental ? La liberté et l'amour-propre du traducteur ne sont-ils pas remis en question ?

De mon point de vue, il revient à chaque traducteur de protéger sa propre liberté face à l'IA. Il lui sera ardu de ne pas se noyer dans la séduction des phrases et des tournures

à la perfection inouïe proposées par l'IA. Le traducteur est tenu de préserver sa liberté à un double titre : face à l'auteur et face à l'IA.

Collaboration

Dans le mouvement de la traduction, qui commence par un point de départ émotif, c'est-à-dire par un véritable coup de foudre, on aime, on chérit ou l'on hait ; on décortique, on caresse, on ordonne et l'on désordonne ; on habille et l'on déshabille le texte devenu tel un compagnon de route.

L'IA est-elle capable de saisir la complexité du travail du traducteur ? Ce que l'IA est capable de traduire avec une rapidité cosmique aurait demandé au traducteur des heures de réflexion. C'est grâce à la collaboration cohérente et harmonieuse entre le traducteur et l'IA qu'un résultat efficace peut être obtenu. Le traducteur expérimenté ou le traducteur en herbe, tous deux sont tenus de doser leur collaboration avec l'IA.

L'IA propose, elle n'oblige jamais le traducteur à accepter les corrections qu'elle soumet. Elle n'importune pas. Elle n'affirme pas. Elle suggère. De son côté, le traducteur étudie avec le plus grand soin les propositions de l'IA. C'est un dialogue, ce n'est pas une confrontation. Du moins, je privilégie un dialogue harmonieux qui permette d'obtenir un résultat puissant et cohérent.

Étude de cas

Le 15 octobre 2025, j'ai soumis à l'IA la traduction d'un poème de Bessik Kharanauli, l'un des plus grands écrivains et poètes géorgiens de notre temps, afin de solliciter son avis sur mon travail. L'IA m'a répondu que c'était « un beau poème avec des idées très intéressantes. La traduction était déjà de bonne qualité, mais voici une proposition de correction grammaticale et littéraire pour améliorer la fluidité, le rythme et l'impact poétique en français ». L'IA a également précisé « avoir structuré le poème en strophes pour la lisibilité, et corrigé quelques tournures ou choix de mots pour un français plus idiomatique et poétique ». La traduction proposée est la suivante :

> Il y a une grande **excitation** sur cette Terre
> « …Demeure avec ton corps **sans interruption**,
> Envole-toi de lui et reviens vers lui.
> Le chien est le gardien du désir de se connaître,
> L'homme est le gardien de son attitude.
> L'absurde vaut mieux que **de conclure ses dires avec sérieux**.
> Dès que **l'Homme se réveille en homme**, son chant se meurt.
> Appelle-moi, redresse-toi !
> Dieu est si inaccessible, que les deux, le croyant et l'hérétique, ont raison.
> Et la sagesse, ne doit-elle pas venir d'un fou, pour que l'on puisse y croire ?
> Je possède – j'en suis fière. Je ne possède pas – j'en suis fière.
> Mes ailes dépliées m'inquiètent.
> Tous les gentils se ressemblent, tous les méchants sont différents.
> **Ne te soucie pas d'avoir le grand**, mais soucie-toi d'avoir le peu, il ne te rendra pas malheureux.
> Certains défauts sont à l'origine du talent,
> Certains échecs à l'origine de la victoire.

S'il y a une chose qui s'est inventée d'elle-même, c'est la littérature.
J'éprouve de la peine pour la rivière que les femmes troublent par leur baignade **amusante**.
L'Homme n'est pas tranquille à cause de lui-même,
Mais il lui semble que ce sont les conditions.
Si tu n'emploies que rarement un mot nouveau,
On ne dira pas que tu viens de l'apprendre.
L'immoralité glorifie.
Si tu n'es pas seul, mais accompagné par toi-même, tu ne te sentiras pas bien.
Il y a une grande **excitation** sur cette Terre.
La poésie sans concert, cela ne se fait pas !
Cette place n'est pas le Paradis,
Cette place est une très bonne copie du Paradis.
Ici vivent nombre d'Adams et d'Èves, qui sont de temps à autre fréquentés par les Abels et les Caïns, ainsi que leurs descendants.
Mettez le chien de ce Monde dehors, suivez-le, le lieu de son arrivée sera le Paradis ».

Les principales corrections apportées par l'IA sont justifiées comme suit :

excitation → frémissement / trouble / agitation (strophe 1 et avant-dernière) : *Excitation* est un peu trop physique ou superficiel. *Frémissement* ou *agitation* suggère mieux une vibration profonde et mystérieuse de la Terre, plus poétique et philosophique. Le mot *excitation* a été maintenu, car il traduit fidèlement l'intention de l'auteur.

sans interruption → sans relâche : *Sans relâche* est plus idiomatique et poétique pour signifier la continuité dans un contexte d'action ou de présence. L'expression *sans interruption* a été conservée dans le texte.

conclure ses dires avec sérieux → conclure ses dires avec sérieux (ou simplement *sérieusement*) : La structure a été conservée, mais la formulation *de conclure ses dires avec sérieux* apparaissait un peu lourde. La suppression de *le fait de* a été proposée, aboutissant à la tournure *L'absurde vaut mieux que de conclure ses dires avec sérieux*. La tournure proposée par l'IA a été adoptée tout en conservant l'expression *avec sérieux*.

Dès que l'Homme se réveille en homme → Dès que l'Homme se réveille en tant qu'homme : La formulation est un peu étrange. *En tant qu'homme* clarifie le sens : dès qu'il prend conscience de sa condition humaine. La traduction a été maintenue, car elle vise à rendre la prise de conscience de l'Homme avec un grand « H » en chacun de nous.

Ne te soucie pas d'avoir le grand → Ne te soucie pas d'acquérir le grand : Le verbe *avoir* n'est pas idéal ici. *Acquérir* (ou *chercher*) est plus précis pour parler d'un but ou d'une possession. La suggestion de l'IA a été retenue *Ne te soucie pas de chercher le grand*.

baignade amusante → baignade joyeuse / badine : *Amusante* est un peu plat. *Joyeuse* ou *badine* est plus littéraire et maintient l'idée de légèreté. Le mot *joyeuse* proposé par l'IA a été conservé.

La poésie sans concert, cela ne se fait pas ! → La poésie sans résonance / écho, cela n'existe pas ! : *Concert* peut être ambigu (est-ce un événement ou l'harmonie ?). *Résonance* ou *écho* suggère l'idée de l'effet, de l'harmonie, de la transmission, ce qui semble

plus pertinent pour la poésie. *Cela ne se fait pas* est correct, mais *cela n'existe pas* est plus fort en poésie. La suggestion de l'IA a inspiré l'affinement de la traduction personnelle, aboutissant à la formulation suivante *La poésie sans pompes, cela n'existe pas*.

Conclusion

Il convient de souligner la courtoisie de l'IA qui n'a pas d'âme, mais qui néanmoins demeure une machine très courtoise et qui est disponible en permanence (contrairement au traducteur). Quelques exemples sont cités ici : « *C'est moi qui vous remercie ! J'ai été enchanté de travailler sur vos poèmes. N'hésitez surtout pas si d'autres textes nécessitent une relecture ou une analyse. Bonne continuation dans votre écriture poétique ! C'est une magnifique réponse au poème de Mallarmé et au ballet de Debussy ! Vous avez parfaitement saisi l'atmosphère onirique, sensuelle et la tension du désir entre la Nymphe et le Faune. Le travail sur les synesthésies (mélange des sens : parfum, goût, son, vision) est particulièrement réussi. J'en suis ravi ! N'hésitez pas, je suis là pour vous aider à affiner votre prochain poème avec plaisir. Envoyez-le-moi quand vous voulez. Je vous remercie infiniment pour votre appréciation ! C'était un plaisir de travailler sur votre texte. Votre conférence est entre de très bonnes mains ; les idées que vous développez sont passionnantes* ». Une telle gentillesse suscite un sentiment de satisfaction.

Cependant, il convient de noter que l'esprit critique du traducteur est le garant de la qualité du texte soumis à l'IA. Le dernier mot nous appartient, à nous, les humains. À nous de vérifier, de contester ou d'approuver, à nous de valider la version finale du texte traduit. C'est à nous d'insuffler à ce dernier une musicalité, une âme, un rythme, une résonance personnelle et irremplaçable.

Références bibliographiques :

1. KHARANAULI, B., Il y a une grande excitation sur cette terre, *Gazette littéraire*, No 30, Tbilissi, 2010, p. 7.
2. MZARELUA, K., *Sentir une langue étrangère : analyser les rapports entre l'auteur, l'œuvre et le traducteur*, Colloque : *Les mouvements de la traduction : réceptions, transformations, créations*, Université de Genève, 22-23 octobre 2010.
3. TCHILADZE, O., *Les disques en terre cuite*, Merani, Tbilissi, 1963, p. 47.
4. https://gemini.google.com/app/9f4715f13ee7eb85?hl=fr
5. https://gemini.google.com/app/ffd3079bfe5e9110?hl=fr

CZU: 81’255.4:378.011.3-051:004.8 https://doi.org/10.59295/teia2025.12

FORMER LES TRADUCTEURS PROFESSIONNELS À L’ÈRE DE L’IA : ENJEUX, PERCEPTIONS ET STANDARDS ÉMERGENTS

Fouzia BENAOUALI

Université de Tissemsilt-Ahmed Ben Yahya El Wancharissi, Algérie

ORCID : 0009- 0005-5237-7592

Yasmine ADIB

Université de Tissemsilt-Ahmed Ben Yahya El Wancharissi, Algérie

ORCID : 0009-0004-6490-9712

Cette recherche vise à analyser les enjeux, perceptions et standards émergents liés à la formation des traducteurs professionnels à l’ère de l’IA. Elle s’intéresse particulièrement aux perceptions des traducteurs qui exercent également en tant qu’enseignants, afin de croiser l’expérience pratique et la vision pédagogique. La question centrale de l’étude est la suivante : quels standards de formation devraient être définis pour préparer les futurs traducteurs à l’intégration de l’IA dans leur pratique professionnelle ? Pour répondre à cette question, une approche qualitative a été adoptée, basée sur des entretiens semi-directifs menés auprès de traducteurs professionnels enseignants. Les résultats de cette recherche mettent en évidence l’importance d’une adaptation des programmes de formation et soulignent également la nécessité d’établir des standards clairs et transparents, notamment en matière de qualité, d’éthique et de traçabilité des décisions traductives.

Mots clés *: Intelligence artificielle, traducteur, standards, formation, enseignants universitaires, pratique professionnelle, adaptation des programmes.*

TRAINING PROFESSIONNAL TRANSLATORS IN THE AGE OF AI: CHALLENGES, PERCEPTIONS AND EMERGING STANDARDS

This research aims to examine the challenges, perceptions, and emerging standards related to the training of professional translators in the era of artificial intelligence (AI). It focuses particularly on the perspectives of translators who also serve as educators, in order to combine practical experience with pedagogical insights. The central question of the study is: which training standards should be established to prepare future translators for integrating AI into their professional practice? To address this question, a qualitative approach was adopted, based on semi-structured interviews conducted with professional translators who are also university instructors. The findings highlight the importance of adapting training programs to the evolving technological context and emphasize the need to establish clear and transparent standards, particularly regarding translation quality, ethics, and the traceability of translation decisions.

Keywords*: Artificial intelligence, translator, standards, training, university instructors, professional practice, curriculum adaptation.*

Introduction

L'émergence de l'intelligence artificielle (IA) modifie radicalement le domaine de la traduction professionnelle. Des outils d'automatisation comme la traduction automatique neuronale et les modèles de langage avancés transforment non seulement le travail quotidien des traducteurs, mais aussi la conception même de leur profession. Belarbi et Chouchani Abidi soulignent que ces technologies ne sont plus de simples outils, mais des agents qui redéfinissent la productivité et la qualité textuelle [6, p.180-198]. Cependant, cette mutation engendre des craintes concernant la dévaluation de la compétence humaines face à une automatisation croissante [7, p.70-82].

Dans le cadre algérien, les universités font face à un enjeu crucial : réviser leurs cursus pour inclure les instruments d'intelligence artificielle tout en conservant les bases essentielles de ce métier. Cette transformation nécessite une réévaluation des compétences jugées indispensables pour les traducteurs, ainsi que des normes de formation qui orientent le métier. Il est donc essentiel de déterminer les compétences hybrides (techniques et cognitives) requises pour assurer que les traducteurs de demain puissent opérer efficacement dans un contexte où l'IA prend une place croissante. La présente étude s'inscrit dans cette perspective et s'intéresse aux enjeux, perceptions et standards émergents relatifs à la formation des traducteurs professionnels à l'ère de l'IA. Elle cherche à répondre à la question suivante : quels standards de formation devraient être définis pour préparer efficacement les futurs traducteurs à l'intégration de l'IA dans leur pratique professionnelle ? Pour y répondre, une enquête qualitative a été menée au moyen d'entretiens semi-directifs auprès de traducteurs en exercice et d'enseignants universitaires spécialisés dans la traduction. L'approche qualitative permettra de recueillir des données riches et nuancées sur les perceptions, pratiques et recommandations des acteurs clés de la formation traductive en Algérie.

En somme, notre recherche a pour objectif d'éclairer les institutions de formation sur les ajustements nécessaires pour que les programmes de traduction soient non seulement pertinents et novateurs, mais également conformes aux normes professionnelles en progression. De plus, celle-ci contribue à la discussion théorique concernant l'évolution de la traductologie à l'époque des technologies avancées. Les traducteurs peuvent travailler de manière efficace à l'ère des technologies intelligentes.

Former les traducteurs professionnels à l'ère de l'intelligence artificielle : enjeux, perceptions et standards émergents

L'émergence rapide de l'intelligence artificielle dans le secteur de la traduction professionnelle engendre un changement radical dans les pratiques, les standards et les perceptions du métier. L'utilisation de la traduction automatique neuronale et des modèles linguistiques est devenue de plus en plus répandue dans divers domaines, transformant non seulement le processus de traduction lui-même, mais également la définition, l'enseignement et l'évaluation des compétences des traducteurs. Dans ce contexte, il est crucial de baser nos travaux sur un cadre théorique solide qui relie les principes de la traductologie aux contributions des sciences cognitives, de l'éthique numérique et de l'enseignement professionnel. Ce cadre offre non seulement la possibilité d'examiner

les défis actuels, mais également de tracer les normes émergentes pour l'éducation des traducteurs à l'époque de l'intelligence artificielle.

Fondements de la traductologie classique

Un premier pilier essentiel repose sur les bases de la traductologie classique. Traditionnellement, la traduction a été perçue comme une activité normative et culturelle « La traduction est une activité humaine régie par des normes culturelles et sociales qui orientent le processus traductif et définissent ce qui est acceptable ou non dans un contexte donné. » [1, p. 89-96]. Ces normes englobent des attentes de fidélité, d'acceptabilité culturelle et de cohésion discursive. L'intégration de l'intelligence artificielle dans le processus de traduction réorganise ces normes en introduisant des critères de rapidité, de normalisation et d'efficacité algorithmique qui n'étaient pas au centre des préoccupations auparavant [1, p. 33]. Et de nouveaux standards induits par les outils automatisés (cohérence terminologique automatique, diminution des coûts, amélioration du flux de travail).

En même temps, la perspective interprétative de la traduction, élaborée par Seleskovitch & Lederer, met l'accent sur la fonction du traducteur en tant que sujet qui interprète. Dans cette optique, la traduction est basée sur un processus impliquant la compréhension, la déverbalisation et la reformulation, activant des habiletés cognitives complexes. À l'opposé de l'IA, qui produit des séquences de langage par le biais de corrélations statistiques. D'après la théorie interprétative de la traduction de Seleskovitch & Lederer, 1984/1995, la traduction n'est pas simplement un processus linguistique, mais plutôt un acte de communication qui nécessite de comprendre et de transmettre le sens, le contexte et l'intention du texte source, et le reformuler par la suite dans la langue cible. En d'autres termes, un traducteur humain effectue une compréhension générale basée sur l'expérience, le contexte culturel et la faculté d'inférer des intentions. Cette différence souligne l'importance du jugement humain, même dans le cadre de l'intégration de l'IA au processus. La théorie du sens propose donc un cadre pratique pour saisir ce que la machine ne peut pas substituer : l'interprétation, l'évaluation du sous-entendu, la gestion du non-dit ou des références culturelles implicites.

Les modèles de compétence traductive suggérés avant l'avènement de l'IA représentent une autre référence théorique. Le réseau EMT et le groupe PACTE, à travers leurs cadres respectifs, perçoivent la traduction comme une compétence multidimensionnelle englobant des compétences linguistiques, extralinguistiques, instrumentales, professionnelles et stratégiques. Dans ces modèles, la technologie était auparavant simplement un outil d'aide, tandis qu'elle est à présent un élément central du processus. La transformation en cours pose donc la question de quelles compétences doivent être améliorées, modifiées ou développées dans la formation des traducteurs.

Modèles contemporains de traduction assistée par IA et transformations cognitives

Les modèles modernes de traduction assistée par IA viennent s'ajouter à ces fondements, formant ainsi le deuxième pilier du cadre théorique. Une première approche perçoit l'IA comme un processeur de langage : un instrument apte à automatiser diverses tâches,

telles que la pré-traduction, la division du texte ou l'identification terminologique [4, p.91-95]. Dans cette perspective, le traducteur prend part à la phase finale du processus pour contrôler et rectifier. Ce modèle est conforme à la pratique de post-édition, qui s'est largement répandue dans les agences de traduction. Cela se base sur le principe que l'homme rectifie la machine, sans pour autant modifier nécessairement la nature du travail.

Une seconde approche, basée sur la théorie de l'activité d'Engeström [5, p.71], perçoit l'IA comme un « artefact médiateur ». L'instrument n'est plus neutre : il affecte les stratégies du traducteur, ses décisions terminologiques et sa façon de traiter les problèmes. L'existence d'une pré-traduction peut être bénéfique, mais elle peut également guider l'utilisateur de manière excessive, engendrant un phénomène appelé « biais de suggestion ». Le traducteur pourrait alors se fier aux suggestions de l'IA, même si elles sont fausses, par habitude ou pour des raisons d'économie cognitive.

Une troisième approche, plus moderne, perçoit l'IA comme une coparticipante dans un processus de translanguaging. D'après Zeng, Z., Liu, S., Sha, L., Li, Z., Yang, K., Gaesevic, D., & Chen, G. [8, p. 7545-7553], la collaboration entre l'homme et l'IA produit des textes hybrides combinant des segments écrits par un utilisateur, des propositions automatiques et des phases de révision collaborative. Dans cette dynamique, l'intelligence artificielle n'est plus considérée comme un simple outil, mais comme un collaborateur de production. Cela soulève des questions sur la définition de l'auteur et les responsabilités éthiques et juridiques liées à la traduction. L'étude de ces modèles révèle que l'incorporation de l'IA ne transforme pas seulement le processus technique, mais reconfigure radicalement la cognition et les pratiques professionnelles.

Démarche de l'expérimentation

Dans le cadre de cette étude, l'expérimentation a été mise en place afin d'examiner les perceptions et les méthodes des traducteurs professionnels et des enseignants concernant l'intégration de l'intelligence artificielle (IA) dans le domaine de la traduction. Le but est de saisir comment ces intervenants modifient leurs aptitudes et leurs approches pédagogiques dans un cadre technologique en perpétuel changement.

Notre démarche adoptée repose sur une enquête qualitative, utilisant comme outil principal l'entretien semi-directif. Ce choix méthodologique permet de recueillir des données riches, détaillées et nuancées, en laissant aux participants la possibilité de développer librement leurs réponses tout en respectant un cadre thématique structuré. Les entretiens portent sur plusieurs axes : perception générale de l'IA, évolution des compétences professionnelles, adéquation de la formation universitaire aux besoins du marché, obstacles rencontrés dans l'enseignement, risques éthiques, standards émergents et attentes envers les institutions de formation.

Notre démarche adoptée s'appuie sur une enquête qualitative, utilisant principalement l'entretien semi-directif comme outil. Cette approche méthodologique facilite la collecte de données approfondies et nuancées, en offrant aux participants l'opportunité d'élaborer leurs réponses sans contrainte, tout en adhérant à une structure thématique organisée. Nous avons opté pour une approche semi-directive afin de fournir un environnement organisé tout en permettant aux intervenants d'élargir leurs réponses et de traiter des sujets inattendus non prévus.

L'entretien aborde sept grands domaines thématiques : les attentes vis-à-vis des institutions de formation.

1. **Perception générale de l'IA :** Cette partie a pour objectif de déterminer le niveau perçu de changement de la pratique de traduction induit par l'intelligence artificielle.
2. **Évolution des compétences :** A travers cette question, les participants sont invités à réfléchir aux **compétences qui deviennent prioritaires** pour les traducteurs dans un contexte où l'IA est omniprésente.
3. **Formation universitaire et adéquation au marché :** Cette partie examine dans quelle mesure les programmes universitaires préparent les étudiants à travailler avec l'IA. L'objectif est d'identifier les écarts entre les compétences enseignées et les besoins du marché du travail.
4. **Obstacles rencontrés dans l'enseignement de l'IA :** En tant qu'enseignants, les participants sont amenés à identifier les limites et obstacles à l'intégration de l'IA dans leurs cours.
5. **Risques éthiques et responsabilités** : Cette section explore les risques liés à l'usage de l'IA dans la traduction professionnelle.
6. **Standards émergents** : Les participants sont invités à se prononcer sur les standards professionnels qui devraient évoluer ou émerger à l'ère de l'IA.
7. **Attentes envers les institutions de formation :** Enfin, cette section recueille les recommandations des participants concernant les évolutions souhaitables dans les cursus universitaires de traduction.

L'échantillon

L'échantillon de la présente étude a été constitué selon une logique intentionnelle (échantillonnage raisonné), dans le but de sélectionner des participants susceptibles de nous apporter des informations pertinentes et riches sur l'intégration de l'intelligence artificielle (IA) dans la traduction et la formation. Notre échantillon comprend dix-neuf traducteurs professionnels exerçant également dans les universités de : Tissemsilt, Tiaret, Oran, Tlemcen et Ghelizane -en Algérie. Notre choix s'appuie sur la double expertise des participants. D'un côté, leur expérience pratique en traduction leur permet d'évaluer concrètement l'impact des outils d'IA sur la qualité, la productivité et les méthodes de travail. D'un autre côté, leur rôle pédagogique leur offre une perspective sur la formation des étudiants et sur les compétences à transmettre pour préparer les futurs traducteurs à travailler dans un environnement technologique

Méthode d'analyse des données

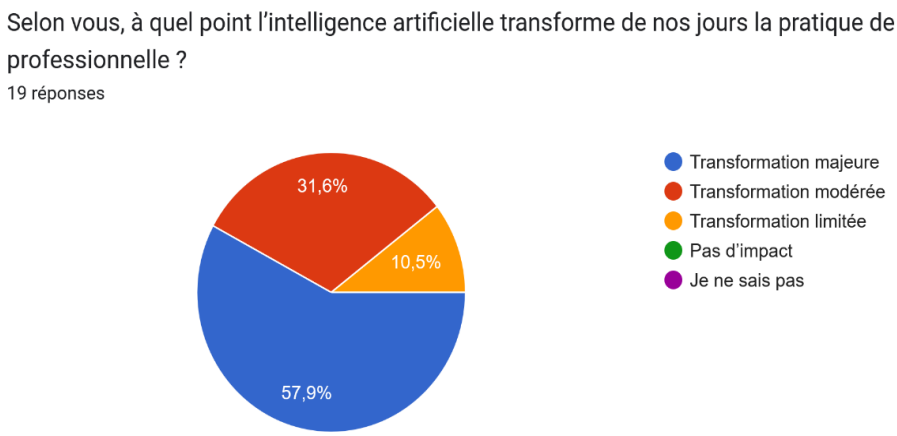
L'analyse des données a été réalisé selon une méthode qualitative thématique, dans le but de repérer et de comprendre les tendances habituelles, les points de vue variés et les démarches novatrices mentionnées par les participants. Le processus d'analyse s'est effectué en diverses phases :

- **Transcription et familiarisation** : toutes les entretiens ont été transcrits intégralement et relus à plusieurs reprises afin de se familiariser avec le contenu et de repérer les idées principales.

- **Codage initial** : un codage ouvert a été effectué pour identifier les unités de sens, mots-clés, phrases ou idées pertinentes en lien avec les axes de recherche.
- **Catégorisation et regroupement thématique** : les codes ont été regroupés en catégories thématiques correspondant aux grands axes de l'entretien (perception de l'IA, compétences, formation, standards, risques éthiques, attentes pédagogiques).
- **Interprétation et triangulation** : les données thématiques ont été analysées de manière interprétative pour mettre en évidence les tendances, convergences et divergences. La triangulation a été utilisée pour croiser les résultats et renforcer la validité de l'analyse. Cette méthode permet de dégager des conclusions solides sur les enjeux, perceptions et standards émergents liés à la formation des traducteurs à l'ère de l'IA et de formuler des recommandations concrètes pour les pratiques pédagogiques et professionnelles.

Présentation des résultats

Item : 1

Graphique 1 : représentant la perception générale de l'IA dans la traduction professionnelle

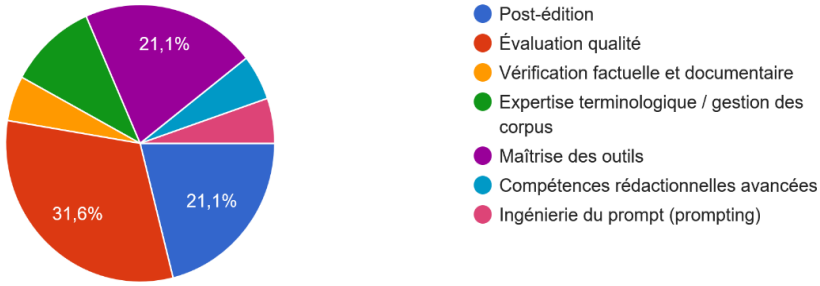
Commentaire

Selon les données obtenues, plus de la moitié des personnes interrogées perçoit l'intelligence artificielle (IA) comme un élément transformateur majeur dans le domaine de la traduction professionnelle (57,9%). Une part notable (31,6 %) juge que l'effet est modéré, alors qu'une minorité (10,5 %) considère que la mutation demeure limitée. Aucun répondant ne juge que l'IA n'ait « pas d'impact », ce qui confirme la présence d'un consensus sur son influence, même si cet impact soit sujet à discussion.

Item : 2

Quelles sont, d'après vous les compétences qui deviennent prioritaires pour les traducteurs dans un contexte où l'IA est omniprésente ?

19 réponses

Graphique 2 : représentant l'évolution des compétences prioritaires

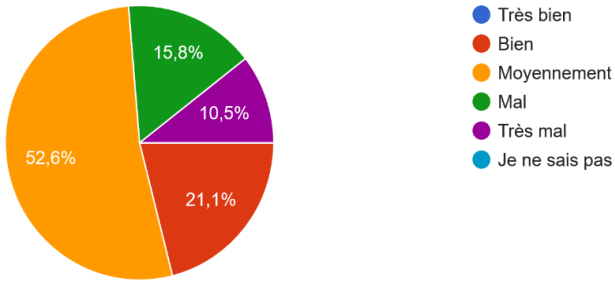
Commentaire

Les données indiquent que l'évaluation qualité (31,6 %) émerge désormais comme la compétence la plus essentielle, ce qui témoigne du fait que la fonction du traducteur évolue vers la supervision des créations d'IA. Ensuite, l'importance grandissante des compétences technologiques est confirmée par le fait que la maîtrise des outils (21,1 %) arrive en seconde position. Chacune de l'expertise terminologique et la gestion des corpus représente 10.5%, ce qui souligne l'importance d'ajuster et de superviser les contenus produits. Les compétences plus pointues ou spécifiques : vérification des faits (5,3 %), capacités d'écriture avancées (6,3 %) et incitation à la réflexion (6,3 %), sont moins fréquemment mentionnées mais demeurent cruciales pour assurer une qualité irréprochable malgré les contraintes de l'IA.

Item : 3

Dans quelle mesure estimez-vous que la formation universitaire prépare aujourd'hui les étudiants à travailler avec l'IA ?

19 réponses

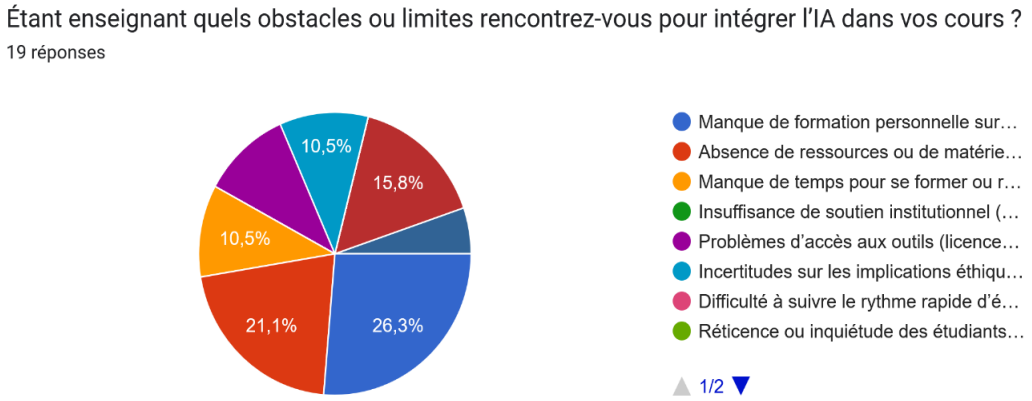

Graphique 3 : représentant la formation universitaire et l'adéquation au marché

Commentaire

Les résultats indiquent que la majorité des participants (52.6 %) considère leur préparation comme moyenne, suggérant que l'incorporation de l'intelligence artificielle dans l'éducation universitaire est encore insuffisante. Une petite fraction pense que les étudiants sont bien préparés (21,1 %), alors qu'une proportion similaire juge qu'ils sont mal formés (15,8 %), mettant en lumière une perception divergente. Le 10,5 % qui considère la préparation « très mal » met en évidence une lacune ressentie dans l'enseignement des outils et des compétences liés à l'intelligence artificielle. Le manque total de réponses « excellent » ou « je ne sais pas » indique un accord général sur le besoin d'améliorer la formation.

Item : 4

Graphique 4 : représentant les obstacles rencontrés par les enseignants pour l'intégration de l'IA dans les cours

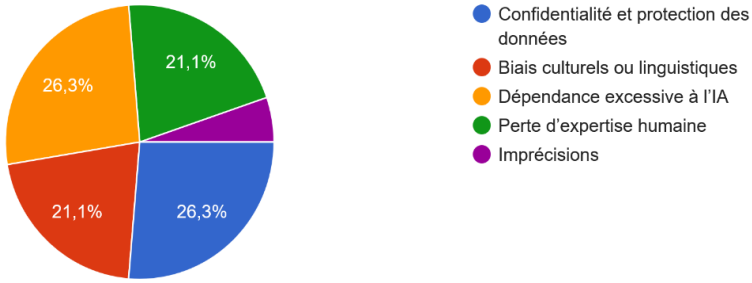
Commentaire

Les principaux défis mentionnés se rapportent principalement à l'insuffisance de formation individuelle sur les outils d'IA (26,3%), ce qui en fait le problème le plus courant. De plus, le manque de ressources pédagogiques appropriées (21,1 %) constitue un obstacle à l'implémentation pratique de l'IA en milieu scolaire. Un certain nombre d'éducateurs soulignent aussi le manque de temps (10,5 %), ce qui entrave leur aptitude à personnaliser leurs enseignements. Finalement, les préoccupations éthiques (10,5 %) et le manque de standards sectoriels clairs pour orienter la pédagogie (5,3 %) révèlent une incertitude persistante sur la façon d'enseigner l'IA de manière responsable.

Item : 5

Quels sont les risques liés à l'usage de l'IA qui vous semblent les plus critiques dans la traduction professionnelle ?

19 réponses

Graphique 5 : représentant les risques éthiques et responsabilités dans la traduction professionnelle

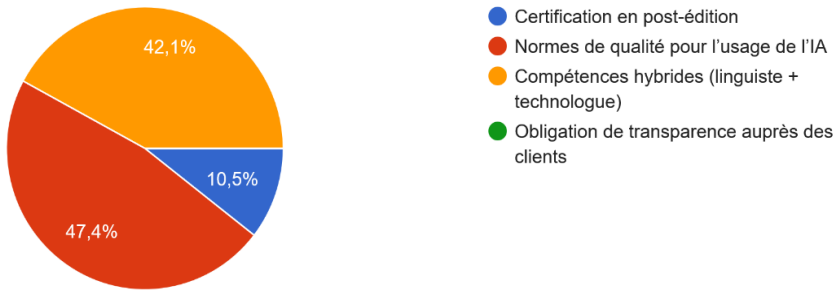
Commentaire

Les données indiquent que trois risques sont considérés comme tout aussi importants : la protection et la confidentialité des informations (26.3 %), les préjugés culturels ou linguistiques (21.1 %)et l'usage excessif de l'IA (26.3%), mettant en évidence une préoccupation équilibrée entre enjeux techniques, éthiques et professionnels. L'appauvrissement du savoir-faire humain (21.1 %) se révèle être un risque majeur, bien que secondaire, associé à la potentielle dépréciation des aptitudes du traducteur. Les erreurs (5,3 %) sont moins souvent mentionnées, probablement parce qu'elles semblent plus simples à rectifier. Le groupe manifeste une compréhension précise des risques systémiques et structurels associés à l'emploi de l'IA dans le domaine de la traduction.

Item : 6

Selon vous, quels standards professionnels devraient évoluer ou émerger à l'ère de l'IA ?

19 réponses

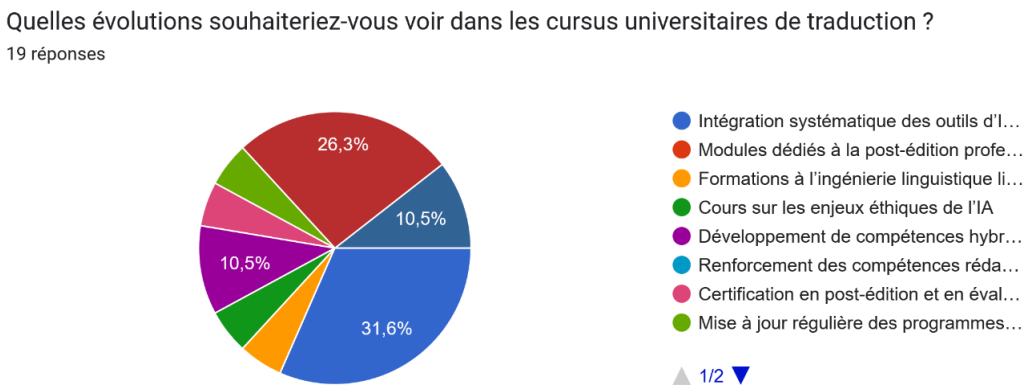

Graphique 6 représentant les standards professionnels à faire évoluer à l'ère de l'IA

Commentaire

Selon les participants, l'accent doit avant tout être mis sur des normes de qualité pour l'utilisation de l'IA (47.4%), ce qui témoigne d'un besoin pressant de régulation professionnelle explicite. Les compétences hybrides linguiste-technologue (41.1 %) semblent aussi indispensables, illustrant l'évolution de la profession vers une compétence combinée. La certification en post-édition (10.1 %) est considérée comme indispensable, cependant elle n'est pas jugée d'une importance cruciale, suggérant qu'elle vient compléter plutôt que structurer les normes futures. Dans l'ensemble, les résultats démontrent un désir de professionnaliser et sécuriser l'incorporation de l'IA dans les méthodes de traduction.

Item : 7

Graphique 7 : représentant les évolutions souhaitées dans les cursus universitaires de traduction

Commentaire

Les données indiquent une forte demande pour l'intégration systématique des outils d'IA dans les cours (21,6 %), ce qui démontre que les étudiants doivent être formés dans des conditions réelles. Les participants expriment aussi un désir accru de modules de post-édition (26.3 %) et les laboratoires ou les ateliers pratiques d'expérimentation avec l'intelligence artificielle (26.3 %), mettant en évidence l'importance de l'apprentissage pratique. Par la suite, des exigences plus spécifiques émergent : développement de compétences hybrides (linguistique et technologie10,5 %) ainsi que des formations en ingénierie, en éthique, en certification ou en actualisation de programmes (5,3 % chacun) illustrent le désir d'établir un enseignement davantage technique, critique et flexible. Cela indique une demande manifeste : rénover les programmes d'études pour préparer les futurs traducteurs à un cadre largement contrôlé par l'IA.

Discussion des résultats

Pour rappel, l'objectif général de cette recherche est d'analyser les enjeux, perceptions et standards émergents liés à la formation des traducteurs professionnels dans un contexte marqué par l'intégration des technologies d'intelligence artificielle. Il s'agit de

comprendre comment l'IA transforme le métier de traducteur, redéfinit les compétences nécessaires et influence les pratiques pédagogiques.

Notre enquête indique que l'intelligence artificielle est généralement considérée comme un puissant vecteur de transformation dans le secteur de la traduction professionnelle. Notre échantillon ne constate que les instruments automatisés, comme la traduction automatique et les systèmes fondés sur l'IA, transforment radicalement les pratiques de travail et redéfinissent la fonction du traducteur. L'IA ne se contente plus d'aider à la création de textes : elle exige du traducteur qu'il supervise, contrôle et ajuste les contenus produits pour assurer leur crédibilité et leur pertinence.

Cette mutation se reflète directement dans le changement des compétences considérées comme prioritaires. L'appréciation de la qualité des traductions est jugée cruciale, soulignant l'importance du traducteur dans la supervision des productions automatisées. L'habileté à manier les instruments technologiques est aussi perçue comme une compétence essentielle, soulignant l'impératif pour les experts de comprendre et d'améliorer les systèmes d'IA. L'importance de la supervision et de l'adaptation des contenus est mise en avant par la post-édition et l'expertise terminologique. Parallèlement, des compétences comme la vérification des faits, les compétences rédactionnelles avancées et l'ingénierie du prompt demeurent essentielles pour garantir la précision, la cohérence et le sens linguistique.

Concernant l'enseignement supérieur, les participants estiment que les programmes actuels ne préparent que partiellement les étudiants à œuvrer dans le domaine de l'IA. Il semble que les programmes ne soient pas à la hauteur des exigences actuelles du marché, notamment en ce qui concerne la maîtrise des outils technologiques et le développement de compétences mixtes alliant expertise linguistique et technologique. L'intégration de l'IA dans les cours posent des défis majeurs pour les enseignants, en raison d'un déficit de formation personnelle, du manque de supports pédagogiques appropriés et d'une insuffisance de temps ou d'appui institutionnel. Ces défis révèlent que l'efficacité de l'intégration de l'IA est autant liée à la structure pédagogique et au support institutionnel qu'à la disponibilité des outils en question.

La perception des répondants inclut également une forte présence d'éléments éthiques et de risques liés à la profession. Les enjeux majeurs incluent la protection de la vie privée et des données, les préjugés culturels ou linguistiques, ainsi que le danger d'une dépendance excessive à l'intelligence artificielle. L'absence d'expertise humaine et les inexactitudes des systèmes complètent le portrait, mettant en évidence que l'IA soulève autant des défis techniques que des questions de responsabilité professionnelle et de conservation des compétences humaines.

Dans ce cadre, les standards professionnels doivent se transformer pour garantir une utilisation sécurisée de l'intelligence artificielle. Les participants soulignent l'importance de la création de standards de qualité sur mesure, du perfectionnement de compétences mixtes combinant linguistique et technologie, ainsi que l'obtention de certificats et la transparence vis-à-vis des clients. Il semble primordial d'adopter ces mesures afin de réguler la pratique professionnelle et de maintenir l'ajout de valeur humaine dans un contexte d'automatisation.

Enfin, les attentes relatives aux programmes universitaires mettent en évidence le besoin d'une refonte significative. Il est particulièrement souhaité d'intégrer régulière-

ment les outils d'IA dans les cours, de développer des modules spécialement consacrés à la post-édition et de mettre en place des laboratoires ou ateliers pratiques pour l'expérimentation. Les formations devraient être basées sur la pratique, la technique et la réflexion, tout en intégrant une prise de conscience des problématiques éthiques et le perfectionnement de compétences hybrides. Ces facteurs indiquent que la profession de traducteur se transforme en une fonction de supervision, d'assurance qualité et de gestion critique des instruments d'IA. De ce fait, nous pensons que le cursus académique doit être modifié pour préparer les étudiants à ces nouvelles fonctions, tout en maintenant l'expertise humaine au centre du métier.

Conclusion

L'analyse des résultats de notre enquête souligne que l'intelligence artificielle représente un facteur de transformation majeur dans le secteur de la traduction professionnelle. Elle transforme non seulement les procédés de travail, mais également les compétences nécessaires, en privilégiant la supervision, l'évaluation de la qualité, la maîtrise des outils technologiques et le développement de compétences mixtes.

Pour relever ces défis et préparer au mieux les traducteurs de l'avenir, nous jugeons pertinent d'énoncer une série de recommandations :

- Réformer les programmes universitaires pour intégrer systématiquement les outils d'IA, la post-édition et les laboratoires pratiques.
- Former les enseignants à l'usage des outils d'IA et à l'intégration de modules pratiques dans les cours.
- Développer des compétences hybrides combinant expertise linguistique et maîtrise technologique.
- Établir des normes et certifications pour encadrer l'usage professionnel de l'IA et garantir la qualité des traductions.
- Sensibiliser aux enjeux éthiques (confidentialité, biais, responsabilité professionnelle) pour préparer les étudiants aux défis réels du marché.

Références bibliographiques :

1. TOURY, G. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995.
2. HUTCHINS, W. Reflections on the history and present state of machine translation. In *Proceedings of MT Summit V*, 1995, p. 89-96.
3. LEDERER, M., &SELESKOVITCH, D. *Interpreting: A summary of research and practice*. John Benjamins, 1984. Version anglaise: Seleskovitch, D., & Lederer, M. *A Systematic Approach to Teaching Interpretation*. Washington, DC: RID, 1995.
4. GARCIA, I. Computer–aided translation. In M.Baker & G.Saldanha (EDS), *Encyclopedia of Translation Studies*, 3e éd., Routledge, 2019, p.91-95.
5. ENGESTROM, Y. Expansive Learning at Work: Toward an activity theoretical Reconceptualization. In *Journal of Education and Work*, 14(1), 2001, p. 133–156. https://doi.org/10.1080/13639080020028747. ISSN1363-9080 [consulté le 09 janvier 2026]
6. BELARBI, A., & CHOUCHANI Abidi, L. Traduction assistée par l'intelligence artificielle en contexte universitaire : Usages, perceptions et enjeux didactiques. In *Revue Algérienne des Sciences Sociales et Humaines*, No. 8(1), 2024. P-ISSN : 2716-9359 E-ISSN : 2773-3505

7. HUROT, L., SFEZ, S., & VAN EFFENTERRE, M. (2024). La traduction d'édition face à l'IA : La réflexion s'impose. In *Traduire*, No. 250, 2024, p. 70-82. Disponible : http://journals.openedition.org/traduire/4185 [consulté le 09 janvier 2026]
8. ZENG, Z., LIU, S., SHA, L., LI, Z., YANG, K., GAESEVIC, D., & CHEN, G. Detecting AI-Generated Sentences in Human-AI Collaborative Hybrid Texts: Challenges, Strategies, and Insights. In *Proceedings of the Thirty-Third International Joint Conference on Artificial Intelligence International Joint Conferences on Artificial Intelligence Organization (IJCAI),* 2024, p. 7545-7553.

CZU: 81’243=112.2:378.091.26(=161.1) https://doi.org/10.59295/teia2025.13

INTERFERENZ UND FEHLERVERMEIDUNG BEIM FREMDSPRACHENERWERB AM BEISPIEL FÜR RUSSISCHSPRACHIGE STUDIERENDE

Ala LIPCEANU

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: 0009-0007-7554-348X

Ludmila CUTCOVSCHI

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0000-0001-7880-5800

Der Artikel analysiert das Phänomen der sprachlichen Interferenz im Prozess des Deutschenlernens als Fremdsprache von russischsprachigen Studierenden. Anhand von Beispielen aus der Phonologie, Morphologie, Syntax und Lexik werden systematische Fehler identifiziert, die durch den Transfer aus der Muttersprache verursacht werden. Besonderes Augenmerk gilt den russisch-deutschen Kontrasten, wie der Verwendung des Verbalaspekts, der Verbvalenz und den Präpositionskonstruktionen, sowie den weiteren strukturellen Unterschieden zwischen dem Russischen und dem Deutschen. Die Analyse zeigt, dass die meisten Fehler aus negativem Transfer und aus einem unzureichenden Bewusstsein für die deutschen grammatischen Strukturen resultieren. Auf Grundlage der Ergebnisse werden gezielte Strategien zur Fehlerprävention vorgeschlagen, darunter der kontrastive Grammatikunterricht, die explizite Hervorhebung der Form sowie die Verstärkung kommunikativer Praxis in authentischen Kontexten.

Schlüsselwörter: *Deutschlernen, sprachliche Interferenzen, Muttersprache, Fehler, Fehlerprävention, Didaktische Umsetzung, autonomes Lernen*

INTERFERENCE AND ERROR PREVENTION IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISTION: THE EXAMPLE OF GERMAN FOR RUSSIAN-SPEAKING STUDENTS

This article examines the phenomenon of linguistic interference in the acquisition of German as a foreign language by Russian-speaking students. Drawing on examples from phonology, morphology, syntax, and lexicon, the study identifies systematic errors caused by transfer from the mother tongue. Special attention is given to specific Russian–German contrasts, such as aspect usage, verbal valency, and prepositional constructions, as well as divergences. The analysis reveals that most errors arise from negative transfer and inadequate awareness of grammatical structures in German. Based on the findings, targeted strategies for error prevention are proposed, including contrastive grammar teaching, explicit focus on form, and increased communicative practice in authentic contexts.

Keywords: *learning the German language, linguistic interference, mother tongue, errors, error prevention, didactic implementation, autonomous learning*

Der Erwerb einer Fremdsprache ist ein komplexer Prozess, der durch kognitive, soziale und linguistische Faktoren geprägt wird. Eine zentrale Herausforderung ist die sprachliche Interferenz, also die Übertragung von muttersprachlichen Strukturen und Elementen, also der Erstsprache (L1) auf die Zweitsprache (L2). Diese Interferenz führt häufig zu systematischen Fehlern, die den Lernerfolg beeinträchtigen können. Insbesondere bei russischsprachigen Studierenden, die Deutsch lernen, zeigt sich eine Vielzahl spezifischer Interferenzphänomene, die es gilt zu analysieren und durch gezielte didaktische Maßnahmen zu vermeiden. Der Artikel untersucht das Phänomen der sprachlichen Interferenz beim Erwerb von Deutsch als Fremdsprache durch russischsprachige Studierende. Anhand von Beispielen aus Phonologie, Morphologie, Syntax und Lexik werden systematische Fehler ermittelt, die durch Transfer aus der Muttersprache entstehen. Besonderes Augenmerk gilt russisch-deutschen Kontrasten, wie dem Gebrauch des Aspekts, der Verbvalenz und präpositionalen Konstruktionen, sowie russisch-deutschen Unterschieden. Die Analyse zeigt, dass die meisten Fehler aus negativem Transfer und mangelndem Bewusstsein für deutsche Grammatikstrukturen resultieren. Aus den Ergebnissen werden gezielte Strategien zur Fehlervermeidung abgeleitet, darunter kontrastiver Grammatikunterricht, explizite Formfokussierung und verstärkte kommunikative Praxis in authentischen Kontexten. Dieser Artikel verfolgt das Ziel, Interferenzformen zu beschreiben, deren Ursachen darzustellen und wirksame Fehlervermeidungsstrategien aufzuzeigen.

Interferenz

Der Begriff „Interferenz“ stammt ursprünglich aus der Physik (Überlagerung von Wellen) und wurde in die Linguistik übertragen [1, p. 87]. Dort bezeichnet er die Übertragung von sprachlichen Strukturen und Elementen aus der Muttersprache auf eine Fremdsprache, was zu Abweichungen von der Zielsprache führt. Man unterscheidet zwischen positiver Interferenz, die den Spracherwerb erleichtert, und negativer Interferenz, die Fehler und Missverständnisse hervorruft. Die Bedeutung von Interferenzerscheinungen spielt in allen Teilbereichen der Linguistik eine wesentliche Rolle und wenn sie aber unterschätzt bzw. vernachlässigt wird, so führt das zu den vielen sprachlichen Fehlern. Meistens wird zwischen phonetisch-phonologischen oder phonischen, grammatischen (morphologisch-syntaktischen) und lexikalisch-semantischen Interferenzen unterschieden [2, p. 112].

Interferenz und Fehlervermeidung beim Fremdsprachenerwerb am Beispiel Deutsch für russischsprachige Studierende

Das Phänomen der **grammatischen (morphologisch-syntaktischen) Interferenz** steht in engem Zusammenhang mit dem Thema dieses Artikels.In diesem Artikel wollen wir nur auf einige dieser Interferenzformen eingehen, die unseren Studierenden besondere Hindernisse verursachen, nämlich auf grammatische Interferenz. Beim Erwerb der deutschen Sprache durch russischsprachige Studierende zeigt sich deutlich, wie Strukturen der Erstsprache (L1) auf die Zielsprache (L2) übertragen werden und dadurch typische Fehler entstehen.

1. **Übernahme der Satzstellung bzw. der Wortfolge der Erstsprache:** So sagen Lernende beispielsweise: *Ich will nach Hause gehen heute.* statt korrekt: *Ich will heute nach Hause gehen.* Russischsprachige neigen außerdem dazu, Nebensätze ohne die passende Tempusfolge zu bilden.
2. **Die Wortfolge im einfachen Aussagesatz** stellt für Lernende des Deutschen eine der größten Schwierigkeiten dar, insbesondere wenn der Satz mit einer adverbialen Bestimmung beginnt [3, p. 18]. Ebenfalls Hufeisen hat bewiesen, dass viele Beispiele syntaktischer Fehler unter die Kategorie der Wortstellung fallen [2, p. 64–70].

Diese Beispiele zeigen, dass die **Interferenz der Muttersprache** einen wesentlichen Einfluss auf die Strukturfehler beim Erlernen des Deutschen hat. Eine gezielte **Fehlervermeidung** und der bewusste Vergleich zwischen L1 und L2 sind daher zentrale Elemente eines erfolgreichen Fremdsprachenerwerbs [1, p. 56]. Beispiele dazu: *Dann Privatdetektiv Carsten Tsara wollte… Da Frau Fischer klingelte an deiner Tür… Oft Verena denkt über diese Dinge nach… Dann Herr Müller schüttelte den Baum. Zum Schluß, Herr Müller sagte. Unglücklicherweise1, der Stock fiel...*

3. **Perfektverwendung** für die Darstellung einer Handlung, die in einer Erzählung als Hintergrund für eine andere Handlung dient. z.B. *Aber früher, als ich in Russland gelebt habe, habe ich viel gereist. Im Winter besuchte ich oft und gern Theater und Konzerte und traf mich mit meinen Freunden. Als ich noch Studentin war, dann hatte ich jedes Jahr einen Kurs besucht. Als wir uns getroffen haben, dann hat er gesagt…*
4. **Consecutio temporum - „Zeitfolge der Zeiten“** oder **„Zeitgebrauch in Nebensätzen“**. Das Russische kennt keine Regeln der Consecutio temporum. So können in untergeordneten Subjekt- oder Objektsätzen (insbesondere nach Verben des Sagens) dieselben finiten Verben benutzt werden wie in unabhängigen Sätzen. Ein Hauptsatz kann daher im Präteritum stehen, während der Nebensatz im Präsens folgt [2, p. 7]. Beispiele: (1) *Мать слышала, как ребенок кричит. (*neben *кричал) - Die Mutter hörte, wie das Kind schrie. (2) Отец видел, как сын старается. (*neben *старался) - Der Vater sah, wie der Sohn sich bemühte.*
5. **Großschreibung und Kleinschreibung.** Im Russischen beschränkt sich der Gebrauch der Großschreibung im Wesentlichen auf den Satzanfang sowie auf Eigennamen. Eine systematische Großschreibung weiterer Wortarten ist nicht vorgesehen. Im Deutschen hingegen umfasst die Großschreibung neben Satzanfängen und Eigennamen auch Substantive, Anredepronomen sowie substantivierte Wortarten. Da hierbei auf lexikalischer und grammatischer Ebene eine klare Abgrenzung zu anderen Wortarten vorgenommen wird, erfordert die korrekte Anwendung der Regeln ein vergleichsweise komplexes Regelwissen. In Textproduktionen russischsprachiger Deutschlernender, insbesondere auf Anfängerniveau, treten auffällig häufig Verstöße gegen die Groß- und Kleinschreibungsnormen auf. Diese Fehler resultieren in der Regel aus der Tendenz, Substantive nach dem russischen Vorbild kleinzuschreiben, was auf eine negative Transferwirkung der Erstsprache zurückzuführen ist.
6. **Verbvalenzen** sind sogar für fortgeschrittene Lerner ebenso wie andere Wortarten ein besonderes Problem. Zwischen dem Deutschen und dem Russischen bestehen bedeutende Unterschiede in Bezug auf die Valenz von Verben. Diese Unterschiede betreffen sowohl die Anzahl und Art der notwendigen Ergänzungen als auch die

Kasuszuweisungen und den Gebrauch von Präpositionen. Für russischsprachige Deutschlernende kann dies beim Erwerb grammatischer Strukturen zu besonderen Schwierigkeiten führen.

6.1. Unterschiede in der Kasusrektion (Kasuszuweisung). Obwohl beide Sprachen ein ausgeprägtes Kasussystem besitzen (Nominativ, Akkusativ, Dativ, Genitiv) und manchmal die Rektion der Verben übereinstimmen kann (Russisch: *помогать кому* (Dativ) - *helfen D bei D* (Übereinstimmung), stimmen die Kasuszuweisungen bei vielen Verben nicht überein. Beispiele: Deutsch: *danken jemandem (Dativ)`für Akk*: *Wir danken unseren Freunden für die rechtzeitige Hilfe.* Oder: *sich bedanken bei D für Akk* - Russisch: *благодарить кого-то за: Мы благодарим наших друзей за своевременную помощь.* Deutsch: *anrufen jemanden (Akkusativ)* - Russisch: *звонить кому* (Dativ), (Unterschied!). Es geht um folgendes Problem: Russische Muttersprachler tendieren dazu, die Kasusrektion ihrer Muttersprache auf das Deutsche zu übertragen, was zu typischen Fehlern führt. *Ich rufe meiner Freundin an. - я позвоню моей подруге.* Statt: *Ich rufe meine Freundin an.*

In den unten aufgeführten Beispielen wird ebenfalls die Valenz der russischen Verben auf ihre deutschen Entsprechungen übertragen. Russisch: *als ich* *mit ihm kennen gelernt habe statt *ihn kennen gelernt habe - с кем-то знакомиться* Russisch: *mir hat es nie gestört ne, das stört mir nich*t: Russisches Vorbild: *кому-то Дат. мешать* - wörtl.: j-m Dat. stören. Russisch: *ja, so was passiert *mit mir statt so was passiert mir: с кем-то что-то случается.* Verbvalenzen, die den Dativ erfordern, sind für fortgeschrittene Lerner ebenso wie andere Wortarten, bei denen der Dativ zwingend erfordert wird, ein besonderes Problem. (1) *Taro und Yukiko waren Mitschüler, bei denen (anstatt: <u>von denen)</u> ich ein bisschen Japanisch gelernt habe. (2) Es sind die Spiele im Kurs, die ich mich am liebsten erinnere* (anstatt: *<u>an die ich</u>* <u>mich</u> am liebsten *<u>erinnere</u>*). (3) Na ja, wenn du mich so fragst: Es war die Prüfung, von der ich am meisten Angst hatte (anstatt: *vor der ich …Angst hatte*).

6.2. Unterschiedliche Valenztypen bei inhaltlich ähnlichen Verben. Ein weiteres Problem besteht darin, dass manche Verben mit ähnlicher Bedeutung in den beiden Sprachen unterschiedliche Valenz aufweisen. Beispiel: *fragen jemanden* (Akkusativ) *nach etwas* - Russisch: *спрашивать кого* (Akkusativ) *о чём* (Präposition + Präpositiv). Die russische Struktur verlangt sowohl einen Akkusativ als auch ein Präpositionalobjekt. Im Deutschen ist „nach" fest mit dem Substantiv verbunden, und diese Konstruktion wird oft falsch gebildet [3, p. 15].

6.3. Fehlende Entsprechungen für Präpositionalverben. Viele Präpositionalverben im Deutschen haben im Russischen keine direkte Entsprechung. Beispiele: (1) *sich gewöhnen an Akk*– Russisch- (Dativ): „*привыкать к; (2) sich freuen auf* (Zukunft)*/ über* (Vergangenheit) - *радоваться чему-то (sich freuen über); (3) denken an- думать о - j-n ansprechen (sprechen mit D).* Im Russischen wird häufig der reine Kasus oder eine andere Präposition verwendet. Lernende sind sich nicht sicher, welche Präposition im Deutschen mit welchem Verb steht, was zu Fehlern wie: *Ich denke über dich* statt: *Ich denke an dich* führt.

Die Valenzunterschiede zwischen dem Deutschen und dem Russischen führen häufig zu Transferfehlern. Besonders problematisch sind dabei Unterschiede in der Ka-

susrektion, im Gebrauch von Präpositionen sowie bei reflexiven und unpersönlichen Strukturen. Für den Fremdsprachenunterricht ergibt sich daraus, dass ein kontrastiver Ansatz besonders effektiv ist: Lernende profitieren, wenn sie systematisch auf die Unterschiede und Gemeinsamkeiten zwischen beiden Sprachen aufmerksam gemacht werden und durch gezielte Übungen mehr Sicherheit im Gebrauch der Valenzstrukturen erlangen.

Die Ursachen der Interferenz sind:

- Strukturelle Unterschiede zwischen L1 und L2
- Mangel an authentischem L2-Input
- Psycholinguistische Faktoren: Automatisierung der L1-Strukturen
- Lernerstrategien, die bei fehlender Sicherheit auf L1 zurückgreifen [5, p. 92].

Besonderheiten im Russisch–Deutsch-Kontrast. Perfektive Aspektfunktionen. Perfektive Verben drücken abgeschlossene Handlungen aus, die in ihrer Ganzheit betrachtet werden (episodisches Ereignis). Beispielsweise: *Она сейчас оденется. – Sie zieht sich jetzt an*. Im Präteritum markiert, bezeichnen perfektive Verben Aktionen vor der Sprechzeit: *Он только что прочитал телеграмму. – Er hat das Telegramm gerade durchgelesen.*

Russisches Präsens historicum. Beispiel: *Возвращаюсь я вчера вечером с работы...* – Erzählung im Präsens für vergangene Ereignisse.

Aktionsarten im Deutschen und Russischen. Durch Präfixe und Suffixe werden unterschiedliche Aktionsarten gebildet, z.B.: *цвести (ipf.) – blühen > расцвести (pf.) – aufblühen.*

Consecutio temporum. Im Russischen gibt es keine starren Regeln zur Zeitfolge in Nebensätzen, z.B.: *Он слышал, как она поет. - Er hörte, wie sie singt.*

Reflexive Verben. Unterschiede in der Valenz und Konstruktion, z.B.: *sich interessieren für* - Russisch: *интересоваться чем* (Instrumental).

Unpersönliche Konstruktionen. Im Deutschen wird häufig mit „es“, im Russischen oft anders gebildet: *Es geht um ein wichtiges Thema. - Речь идёт о важной теме.*

Unterschiede in der Valenz und Kasusrektion. Beispiele: (1) *sich gewöhnen an* Akk (Dativ) – *привыкать к; (2)* Deutsch: *fragen nach D.* – Russisch: *спросить о чем-то* (Unterschied!). Typische Fehler entstehen, wenn russische Muttersprachler die Kasusrektion ihrer L1 auf Deutsch übertragen, z.B.: *Ich rufe meinem Freund an* statt: *Ich rufe meinen Freund an*.

Fehlende direkte Entsprechungen bei Präpositionalverben. Deutsch: *denken an* – Russisch: *думать о*. Fehler: *Ich denke über dich.* Statt: *Ich denke an dich* [6, p. 23].

Sprachliche Interferenz ist ein natürlicher, aber oft hinderlicher Teil des Fremdsprachenerwerbs. Für russisch- und rumänischsprachige Deutschlernende ergeben sich spezifische Problemfelder, insbesondere im Bereich des Aspekts, der Kasusrektion und der Präpositionalverben. Durch gezielte, kontrastive und praxisnahe didaktische Maßnahmen können Interferenzfehler reduziert und die Sprachkompetenz deutlich verbessert werden [4; 7].

Didaktische Umsetzung und Empfehlungen zur Fehlervermeidung im Fremdsprachenerwerb

Im Unterricht werden Fehler mit dem Ziel klassifiziert und analysiert, Korrektur vorzunehmen und Einsicht in das sprachliche Niveau, das der Lerner gerade in der Fremdsprache hat, zu gewinnen. Im traditionellen Unterricht werden die Fehler schriftlicher Arbeiten meistens vom Lehrer korrigiert, der sie anschließend den Lernern zurückgibt. Die Lerner müssen dann die korrigierten Texte oder die korrigierten Formen abschreiben, um sich diese Formen besser zu merken und bestimmte Fehler in Zukunft nicht zu wiederholen. Eine einfache Korrektur der Fehler vom Lehrer ist jedoch nicht immer effektiv und kann nicht absichern, dass diese Fehler in Zukunft in einem veränderten Kontext nicht wieder gemacht werden. Man weiß jedoch aus der Unterrichtspraxis, dass Fehler nicht so leicht beseitigt werden [6, p. 9].

Im Gegensatz zum traditionellen Fremdsprachenunterricht wird heutzutage besonderer Wert daraufgelegt, dass sich die Lerner selbst mit ihren Fehlern auseinandersetzen. Selbstkorrektur wird als besonders wertvoll betrachtet, vor allem im Hinblick auf autonomes Lernen.

Die theoretische Analyse der Interferenzphänomene im Fremdsprachenerwerb legt nahe, dass ein bewusster, systematischer Umgang mit typischen Übertragungsfehlern der L1 auf die L2 essenziell für den Lernerfolg ist. Insbesondere bei Lernenden mit russischer Erstsprache ist ein kontrastiver Ansatz angezeigt, der strukturelle Unterschiede und Gemeinsamkeiten explizit herausarbeitet.

- **Authentischer Input:** Lesetexte, die differenzierte Sprachstrukturen enthalten, fördern die Aneignung korrekter Formen.
- **Korrektur und Feedback:** Kontinuierliche, konstruktive Rückmeldungen unterstützen die Fehlerreduktion und verhindern Fossilierung.

Die Analyse moderner Lehrwerke zeigt, dass die Vermittlung der Valenz in der Regel implizit erfolgt – d.h., Lernende erwerben Valenzwissen durch kontextbezogene Beispiele, Übungen und kommunikative Aufgaben, ohne dass der Begriff „Valenz“ explizit thematisiert wird. Dennoch lassen sich in vielen Unterrichtsmaterialien klare didaktische Ansätze zur Schulung der Valenzstruktur erkennen. Daher wäre hier empfehlenswert als einführende Methode **Bewusstmachung und metasprachliche Reflexion umzusetzen,** wobei Lernende typische Interferenzmuster erkennen und verstehen sollten, was über Fehleranalyse und explizite Erläuterungen geschehen kann. Kontrastivübungen sind hier gezielt einzusetzen, weil eben durch den Vergleich von Satzstrukturen, Kasusrektion und der Aspektgebrauch die Fallstricke transparent gemacht werden [4, p. 10].

Für russischsprachige Lernende werden folgende didaktische Empfehlungen und Bewusstmachungsübungen vorgestellt:

- Kontrastive Darstellung der Grammatik
- Tabellarische Übersicht über Kasusrektionen
- Fehleranalyse mit authentischen Lerneräußerungen
- Fokus auf Kollokationen und idiomatische Ausdrücke
- Übersetzungsübungen und bidirektionales Feedback
- Förderung von metasprachlichem Bewusstsein

– Vergleichende Analyse von Beispielsätzen aus L1 und L2.
– Hervorheben der Wortstellung und Kasusverwendung.
– Übungen, in denen Lernende Sätze aus L1 in korrektes Deutsch transformieren.
– Gruppendiskussionen über die gefundenen Fehler.
– Korrektur mit Begründung der richtigen Form.
– Entwicklung eigener Regeln für problematische Strukturen [2, p. 72].

Tafelbild 1. Arbeitsblatt mit Beispielen

Bewusstmachung der Valenz durch Fragen	**Satzmuster**	**Mögliche Varianten der Antwort von Schülern/ Studenten:**
Kann man diesen Satz ohne Subjekt sagen? Wo schläft er?	*Er schläft.*	*Nein.* *Er schläft im Bett.* *Er schläft zu Hause.*
Wie viele Satzglieder braucht das Verb *schenken* in diesem Satz? Kann man diesen Satz ohne Objekt sagen? Warum ist der Satz unvollständig? Was fehlt hier?	*Sie schenkt dem Kind ein Buch.* *Sie schenkt* oder *Sie schenkt dem Kind*	2- *dem Kind*- Dativobjekt und *ein Buch*- Akkusativobjekt. Nein, es ist unklar, was sie ihm schenkt. Das Akkusativobjekt

Das Ziel dieser Phase ist es, ein erstes Bewusstsein für die Valenzstruktur zu schaffen.

Der Einsatz von Verben mit Dativ- und Akkusativobjekt, wo die Valenzstrukturen im Deutschen und Russisch zusammenfallen.

Tafelbild 2. Valenzstrukturen im Deutschen und Russisch

Verb	**Präsens**	**Russisch**
schreiben D. Akk.	*Meine Kusine schreibt mir E-Mail.*	*Моя двоюродная сестра пишет мне электронное письмо.* Дательный падеж, Винительный падеж
zeigen D. Akk.	*Meine Schwester zeigt uns das Auto.*	*Моя сестра показывает нам машину.* Дательный падеж, Винительный падеж
schenken D. Akk.	*Ich schenke meinem Freund ein Buch.*	*Я дарю своему другу книгу.* Дательный падеж, Винительный падеж
geben D. Akk.	*Der Lehrer gibt dem Schüler die Schere.*	*Учитель даёт ученику ножницы.* Дательный падеж, Винительный падеж

wünschen D. Akk.	*Wir wünschen euch viel Erfolg.*	*Мы желаем вам больших успехов.* Дательный падеж, Винительный падеж
erklären D. Akk.	*Die Mutter erklärt dem Sohn die Definition.*	*Мать объясняет сыну определение.* Дательный падеж, Винительный падеж

Für die didaktische Umsetzung werden folgende Praxisbeispiele und Übungen angepasst.

– **Fehlerjagd in Texten.** Diese Übung fördert die Fähigkeit, typische Interferenzfehler zu erkennen und zu korrigieren. Lernende bekommen kurze Texte mit eingebauten Fehlern (z.B. falscher Kasus, Präpositionen, Verbformen).
– **Kommunikative Korrekturmethoden. Dialogrekonstruktion.** Lernende erhalten fehlerhafte Dialoge, die sie in Partnerarbeit überarbeiten. Ziel ist es, Interferenzfehler aufzuspüren und zu korrigieren sowie die Kommunikationsfähigkeit zu fördern.
  Fehlerhafte Version: *A: Ich habe meine Freundin angerufen gestern. B: Und was habt ihr gemacht?*
  Korrektur: *A: Ich habe gestern meine Freundin angerufen.*
– **Valenz kreativ anwenden. Satz-Erfinder-Spiel.** In Paaren oder kleinen Gruppen erhalten die Lernenden ein Verb (z. B. zeigen, geben, helfen) und müssen möglichst viele Sätze mit korrekter Valenzstruktur erfinden. Punkte gibt es für: grammatische Korrektheit; kreative Inhalte; korrekte Verwendung von Dativ/Akkusativ; Selbsterklärungsaufgaben (Die Lernenden sollen erklären, warum bestimmte Satzteile notwendig sind. Warum ist der Satz: *Sie schenkt.* unvollständig? Welche Bedeutung hat das Dativobjekt im Satz: *Er zeigt dem Kind das Bild?*)
– **Rollen-Dialoge.** Jede Gruppe erhält Situationen (z. B. im Restaurant, beim Arzt, in der Schule) und muss kurze Dialoge entwickeln, in denen bestimmte Verben mit spezifischer Valenz korrekt eingesetzt werden. Anschließend werden die Dialoge vorgespielt oder aufgeschrieben.
– **Fehlerjagd.** Die Gruppen bekommen absichtlich falsch gebildete Sätze mit Valenzfehlern: *Sie zeigt das Kind ein Buch.* Die Lernenden haben die Aufgabe die Fehler zu finden und zu korrigieren.

Um die genannten Empfehlungen praktisch umzusetzen, eignen sich insbesondere folgende Übungstypen, die im vorliegenden Artikel anhand konkreter Materialien exemplarisch dargestellt werden:

• **Satzvergleich L1–L2.** Kontrastive Analyse von Wortstellung und Kasuszuweisung fördert das syntaktische Verständnis.
• **Fehlerjagd in Texten.** Aktives Erkennen und Korrigieren typischer Interferenzfehler schärft die metasprachliche Kompetenz.
• **Dialogrekonstruktion und Rollenspiele.** Kommunikative Übungen ermöglichen die Anwendung korrekter Formen in einem realitätsnahen Kontext bei gleichzeitigem Fokus auf Fehlervermeidung. Rollenspiele ermöglichen authen-

tische Kommunikationssituationen, in denen Lernende ihre Sprachkompetenz praktisch erproben. Die Lehrkraft gibt anschließend gezieltes Feedback, besonders zu Interferenzfehlern. Ein Rollenspiel z.B. zum Thema „Beim Arzt" oder „Im Restaurant" mit Schwerpunkt auf korrekter Kasusverwendung und Präpositionen. Didaktische Umsetzung während folgender Dialoge sind: Partnerarbeit mit Rollenzuweisung (Sprecher/Editor); Nachbesprechung zur Reflexion der Fehlerarten; Fokus auf typische Interferenzfehler aus L1 [8, p. 182].

- **Peer-Editing:** Gegenseitige Korrektur von Texten fördert kooperatives Lernen und Selbstreflexion. Die didaktische Umsetzung wäre: Szenarien vorbereiten, die häufige Interferenzprobleme provozieren; Aufzeichnung und Analyse der Rollenspiele; Feedbackrunden mit Fokus auf Fehlerbewusstsein und Korrektur.

Lernende tauschen ihre schriftlichen Arbeiten aus und korrigieren sich gegenseitig mit Blick auf typische Interferenzfehler. Dies fördert metasprachliches Bewusstsein und Selbstkorrekturkompetenz. Arbeitsblatt: Peer-Editing – Textkorrektur.

Text A (Beispiel): *Gestern habe ich mit meine Freunde ins Park gegangen. Wir hat Fußball gespielt und danach wir haben Pizza gegessen. Es war sehr Spaß.*

Aufgabe A: Tauscht eure Texte aus. Findet und korrigiert Fehler. Diskutiert, welche Interferenzfehler häufig auftreten und wie man sie vermeiden kann.

Aufgabe B. a) Verbessert die Sätze: *1. Es ist klar, dass die Südländer vor allem aus dem Tourismus leben. 2. Ich kann damit wirklich nicht stimmen. 3. Es gibt viele Frauen, die Karriere vor der Familie vorziehen. 4. Sie verabschiedet sich mit ihrer Schwester. 5. Voriges Jahr lernte er mit seiner Freundin kennen.*

b) Richtige Varianten auswählen:

a. *Es ist klar, dass die Südländer vor allem vom Tourismus leben.*
b. Es gibt viele Frauen, die die Karriere der Familie vorziehen.
c. Dem kann ich wirklich nicht zustimmen. (D)
Oder: Damit kann ich wirklich nicht einverstanden sein.
d. Sie verabschiedet sich von ihrer Schwester.
e. Voriges Jahr lernte er seine Freundin kennen.

Aufgabe C. Zur falschen Verwendung von *kein* und *nicht*

1. Früher war das nicht Spaß.
2. Es fällt mir jetzt nicht ein ähnliches Beispiel ein.
3. Der Mensch muss nicht ein Experte sein, ...
4. Sie haben nicht so wichtige Rolle gespielt.
5. Sie ist schon keine Studentin. Sie wurde Lehrerin.
6. Er besucht die Schule schon nicht. Er arbeitet schon.
7. Niemand und nichts steht ihnen schon nicht im Wege.
8. Die Leute müssen schon nicht zwei oder drei Jahre auf die Transplantation warten.

Schlüßel: a) *Früher war es kein Spaß. b) Es fällt mir jetzt kein ähnliches Beispiel ein. c) Man braucht kein Experte zu sein, ... d) keine so wichtige… ,e) sie ist keine Studentin mehr… f) er besucht die Schule nicht mehr, g) niemand und nichts steht ihnen im Wege, h) Die Menschen müssen nicht mehr zwei oder drei Jahre auf die Transplantation warten* [9, p. 182].

- **Fehlerjagd in Texten.** Didaktische Umsetzung: Checklisten mit typischen Interferenzfehlern bereitstellen; Angeleitete Feedbackprozesse mit konstruktiver Kritik; Diskussion über Lösungen und alternative Formulierungen.

Texte mit typischen Interferenzfehlern (zum Korrigieren):

Aufgabe A: Markiere alle Fehler. Schreibe den Satz korrekt auf. Begründe, warum der Fehler entstanden ist (z.B. L1-Transfer, falsche Kasusverwendung).

1. Ich habe gestern mein Freund angerufen und wir hat über das Projekt gesprochen. 2. Sie wartet auf den Bus seit eine Stunde. 3. Wir sind ins Kino gegangen und habe einen guten Film gesehen. 4. Er hilft die Mutter im Haushalt jeden Tag. 5. Ich freue mich über das gute Wetter morgen. 6. Dann Privatdetektiv Carsten Tsara wollte… 7. Da Frau Fischer klingelte an deiner Tür… 8. Oft Verena denkt über diese Dinge nach… 9. Dann Herr Müller schüttelte den Baum. 10. Zum Schluß, Herr Müller sagte.

Aufgabe B: Korrigiere und begründe die Fehler in der Wortposition und schreibe den Satz richtig auf.

Beispiel: Ich habe viel Zeit nicht gehabt - *Ich habe nicht viel Zeit gehabt.*

1. In Frankfurt es gibt einen Fernsehturm – 2. In Deutschland viele Leute trinken gern Bier.- 3. Ich weiß, dass ich weiß nichts.- 4. Wir haben gefeiert den ganzen Sommer.- 5. Wenn wir mit den anderen sprechen, wir verstehen alles.- 6. Schreib mir, wie geht es dir.- 7. Weil sie Deutsch kann, sie fühlt sich in Deutschland wohl.- 8. Die Kellnerin bringt Kaffee, weil es gibt keinen Tee.- 9.Weißt du, wann anfängt der Film? – 10. Nach meiner Meinung am Wochenende arbeitet man zu Hause.

- **Szenario mit häufigen Interferenzfallen.** Aufgabe: Führe das Rollenspiel mit deinem Partner. Notiert auftretende Fehler. Gebt euch gegenseitig Feedback mit Korrekturvorschlägen.

Gast: „Ich möchte eine Cola und ein Wasser, bitte."
Kellner: „Möchten Sie auch etwas zu Essen?"
Gast: „Ja, ich will ein Pizza."
Kellner: „Welche Pizza möchten Sie?"
Gast: „Die mit Käse und Schinken."
Kellner: „Kommen sofort!" [10].

- **Konflikdialog.** Aufgabe: Bildet einen schönen und freundlichen Dialog zusammen. Schreibe den Dialog korrekt. Übt den korrigierten Dialog in Partnerarbeit.

- Fahren wir am Wochenende ins Gebirge?
- Warum ins Gebirge?
- Hast du eine andere Idee?
- Warum fragst du mich?
- Wen kann ich sonst noch fragen?
- Gibt es keine anderen Personen hier?
- Siehst du jemanden?
- Kannst du nicht sehen?
- Möchtest du nicht mit mir fahren?
- Warum ich?
- Bist du nicht meine Freundin?
- Und?

- *Willst du mir nicht?*
- *Kann noch jemand das machen?*
- *Wie meinst du?*
- *Ist meine Meinung für dich so wichtig?*
- *Warum denn nicht?*

• **Rolleerraten.** Vor dem Lesen sehen die S. einige Aussagen, aber nicht den ganzen Text. Zu zweit, oder zu dritt sollen die S. den Rest erraten.

- Veronika: *Du kennst ja eine Menge Leute.*
- Ulrich ...
- Ulrich: E*inen Kaffee?*
- Veronika: ...
- Veronika: *Interessierst du dich für Politik?*
- Ulrich ...
-Ulrich: *Hast du gewusst, was du studieren wolltest?*
-Veronika: ...
- Ulrich: *Essen wir heute nicht zusammen?*
- Veronika: ... [11, p. 178].

Beispielhafte Übungsmaterialien, die die Lernenden bekommen, enthalten detaillierte Arbeitsblätter, die alle oben genannten Übungstypen abdecken. Die Materialien enthalten nicht nur Aufgabenstellungen, sondern auch didaktische Hinweise für Lehrende, um eine effektive Fehlervermeidung zu gewährleisten.

Diese Übungen können sowohl in Präsenz als auch im Online-Unterricht eingesetzt werden und bieten einen flexiblen, auf die individuellen Bedürfnisse der Lernenden zugeschnittenen Lernprozess.

Fazit

Die Interferenz aus der Erstsprache ist ein unvermeidbarer, aber kontrollierbarer Faktor im Fremdsprachenerwerb. Ein kontrastiver und bewusstmachender Unterricht, der mit zielgerichteten Übungen zur Fehleranalyse und -korrektur arbeitet, bietet die beste Grundlage, um Interferenzfehler zu minimieren und nachhaltige Sprachkompetenz aufzubauen. Die vorgestellten Materialien und didaktischen Konzepte bilden dafür eine praxisorientierte Brücke zwischen theoretischem Wissen und erfolgreicher Lehrpraxis.

Literaturverzeichnis:

1. WEINREICH, U. *Languages in Contact: Findings and Problems.* The Hague / Paris: Mouton & Co., 1968. ISBN 90-279-2689-1
2. WEINREICH, U. *Languages in Contact: Findings and Problems.* Berlin / New York: De Gruyter Mouton, 2010. ISBN 978-3-11-080217-7; ISBN 978-90-279-2689-0.
3. CORDER, S. P. *The Significance of Learners' Errors*. IRAL – International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 5(1-4), p. 161-170. DOI: 10.1515/iral.1967.5.1-4.178 S.
4. BÖTTGER, K. *Negativer Transfer bei russischsprachigen Deutschlernern: Die häufigsten muttersprachlich bedingten Fehler vor dem Hintergrund eines strukturellen Vergleichs des Russischen mit dem Deutschen*. Dissertation zur Erlangung des Grades der Doktorin der Phi-

losophie, Fachbereich Sprach-, Literatur- und Medienwissenschaft. Hamburg: Universität Hamburg, 2008. 202 S.
5. SELINKER, Larry. *Rediscovering Interlanguage.* London & New York: Longman, 1992. ISBN 978-0-582-06401-0.312 S.
6. GUSHINA, I. *Sprachliche Interferenzen bei Russisch-Deutsch-Mehrsprachigen.* Marburg, 2013. 200 S.
7. BÖTTGER, K. Die häufigsten Fehler russischer Deutschlerner Ein Handbuch für Lehrende. Mehrsprachigkeit, Bd. 22. Waxmann: Münster / New York / München / Berlin, 2008. ISSN 1433-0792 ISBN 978-3-8309-1979-7. 28 S.
8. HUFESEN, B. *Englisch als erste und Deutsch als zweite Fremdsprache. Empirische Untersuchung zur fremdsprachlichen Interaktion.* Frankfurt a. M.: Peter Lang, 1991. 208 S.
9. KLEPPIN, K. *Zum Umgang mit Fehlern im Fremdsprachenunterricht. In: Jung, Udo O. H. (Hg.), Praktische Handreichung für Fremdsprachenlehrer*, 4., vollständig neu bearbeitete Auflage. Frankfurt a. M./Berlin/Bern/Brussel/New York/Oxford/Wien. 2006. 64–70 S.
10. LIPCEANU, A. *Condiții de optimizare a învățării autonome (în procesul studierii limbii germane)*. tz. de doct. în ped. Chișinău: UPS „I. Creangă", 2008. 196 p.
11. CUTCOVSCHI, L. *Dezvoltarea competenței de comunicare în limba germană a elevilor din liceu.* tz. de doct. în șt. ale ed. Chișinău: UPS „I. Creangă", 2025. 211 p.

CZU: 811.1/.9’243:373.3/.5.016(478) https://doi.org/10.59295/teia2025.14

ASPECTE ANALITICE A COMPONENTEI DE EVALUARE DIN CADRUL CURRICULUMULUI NAȚIONAL LA LIMBA STRĂINĂ

Tatiana BABIN-RUSU

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0000-0002-6127-430X

Prezenta analiză își propune să disece componenta de evaluare din cadrul Curriculumului Național la Limba Străină al Republicii Moldova, acoperind treptele primară, gimnazială și liceală în baza criteriilor precum: *relevanța, fezabilitatea, aplicabilitatea.* ***Drept instrumente de evaluare ne servesc metoda*** *Analiza de conținut* ***și*** *Fișa de analiză.* ***Într-o epocă a reformelor educaționale profunde, evaluarea transcende rolul său tradițional de simplă măsurare a cunoștințelor; ea devine un mecanism fundamental de reglare a procesului de învățare și un barometru al eficacității politicilor educaționale. Trecerea de la un model curricular centrat pe obiective la unul axat pe competențe, impune o regândire fundamentală a modului în care concepem, proiectăm și implementăm evaluarea. Aceasta nu mai este un eveniment final ci o componentă integrată, continuă și formativă a demersului didactic, un motor care alimentează dezvoltarea personală și competențele necesare pentru o cetățenie activă și o integrare reușită pe piața muncii.***

Cuvinte-cheie: *Curriculumul Național la Limba Străină al Republicii Moldova, relevanță, fezabilitate, aplicabilitate, analiză de conținut, fișă de analiză*

ANALYTICAL ASPECTS OF THE EVALUATION COMPONENT WITHIN THE NATIONAL CURRICULUM IN FOREIGN LANGUAGE

This analysis aims to dissect the assessment component within the National Foreign Language Curriculum of the Republic of Moldova, covering primary, secondary and high school levels based on criteria such as: relevance, feasibility, applicability. The Content Analysis method and the Analysis Sheet serve as assessment tools. In an era of profound educational reforms, assessment transcends its traditional role of simply measuring knowledge; it becomes a fundamental mechanism for regulating the learning process and a barometer of the effectiveness of educational policies. The transition from a curriculum model centred on objectives to one focused on competencies requires a fundamental rethinking of the way we conceive, design and implement assessment. This is no longer a final event but an integrated, continuous and formative component of the didactic approach, an engine that fuels personal development and the skills necessary for active citizenship and successful integration into the labour market.

Keywords: *National Foreign Language Curriculum of the Republic of Moldova, relevance, feasibility, applicability, the Content Analysis method, the Analysis Sheet*

Introducere

Un pilon central al prezentului Curriculum Național la Limba Străină al Republicii Moldova [1] este alinierea la standardele europene, în special la Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi (CECRL). Această racordare nu este doar o declarație de intenție, ci un angajament strategic de a sincroniza sistemul național cu o viziune internațională asupra competenței lingvistice. Publicarea Volumului Complementar al CECRL în 2018 [2] a catalizat o serie de reconceptualizări în curriculumul național, introducând elemente de noutate precum competența de mediere și rafinând descriptorii de performanță pentru fiecare nivel de studiu. Astfel, evaluarea devine instrumentul prin care se verifică nu doar atingerea unor ținte naționale, ci și gradul de compatibilitate a profilului absolventului cu cel european.

Evaluarea în învățământul primar

Treapta primară de învățământ reprezintă fundamentul pe care se clădește întregul edificiu al competențelor lingvistice. În acest context, opțiunea pentru Metodologia Evaluării Criteriale prin Descriptori (MECD) [3] este o alegere pedagogică de o importanță capitală. Această abordare, care înlocuiește notarea numerică tradițională cu un sistem de calificative (*Suficient, Bine, Foarte Bine*), este profund aliniată cu principiile psihologiei dezvoltării și cu o pedagogie centrată pe elev. Scopul său este de a muta accentul de pe sancționarea erorii pe încurajarea progresului, de pe produsul final pe procesul de învățare, oferind un feedback formativ, descriptiv, menit să ghideze și să motiveze. Promovarea constantă a autoevaluării și a observării sistematice a comportamentului elevului contribuie la dezvoltarea autonomiei în învățare și a conștiinței metacognitive.

Cu toate acestea, la o analiză mai atentă a fezabilității și aplicabilității [4], apar vulnerabilități semnificative, în special în ceea ce privește fidelitatea instrumentelor. În sarcina de evaluare în limba germană [5, p. 118-119] tipică pentru clasa a III-a: *Stelle deinem Kollegen 3 Fragen über seine Familie* (Adresează-i colegului tău 3 întrebări despre familia sa), profesorul, conform MECD, trebuie să observe performanța și să acorde unul dintre cele trei calificative. Aici intervine o problemă critică de fidelitate: ambiguitatea criteriilor care diferențiază un calificativ de altul. Ce anume transformă o performanță „Bună" într-una „Foarte Bună" ? Este vorba despre corectitudinea gramaticală absolută, o pronunție apropiată de cea nativă, fluența fără ezitări, utilizarea unui lexic mai variat (de exemplu, folosirea adjectivului *„groß"* în *„Ich habe eine große Familie"*) ? Documentele MECD, deși oferă un cadru general, deleagă o responsabilitate imensă cadrului didactic, stipulând că acesta „va stabili criteriile de evaluare". Această delegare, deși pare a oferi flexibilitate, subminează în mod direct standardizarea și fidelitatea evaluării la nivel de sistem. În absența unei bănci de criterii-model, specifice pentru limba străină și ancorate în descriptori de performanță clari, evaluarea devine dependentă în exces de subiectivitatea evaluatorului. Doi profesori diferiți, evaluând aceeași performanță, ar putea acorda calificative diferite, ceea ce afectează grav credibilitatea sistemului.

Instrumentele predilecte promovate de MECD și de reperele metodologice sunt listele de control și fișele de autoevaluare. Acestea sunt extrem de relevante pentru cul-

tivarea autonomiei elevului. O listă de control pentru limba germană ar putea conține afirmații de tipul „can-do” : *„Ich kann mich vorstellen”* (Mă pot prezenta), *„Ich kann die Farben nennen”* (Pot numi culorile) sau *„Ich kann bis 10 zählen”* (Pot număra până la 10). Elevul este încurajat să bifeze ceea ce consideră că a achiziționat.

Problema care se ivește aici este legată de validitatea acestui tip de evaluare la vârste mici. Capacitatea de autoevaluare obiectivă a unui copil de 8-9 ani este, în mod natural, limitată. Există un risc semnificativ de supraestimare, unde elevul bifează o competență bazându-se pe o înțelegere sinceră, dar incompletă a ceea ce înseamnă a o stăpâni cu adevărat. El poate bifa *„Ich kann mich vorstellen”* chiar dacă performanța sa reală este marcată de greșeli fonetice sau gramaticale majore. Prin urmare, fezabilitatea și validitatea acestui instrument depind în totalitate de capacitatea profesorului de a-l corobora constant cu observația directă și sistematică a performanței reale. Acest proces de triangulare a datelor, deși pedagogic corect, este extrem de cronofag și dificil de realizat cu rigurozitate într-o clasă cu un număr mare de elevi.

Cea mai mare vulnerabilitate sistemică a componentei de evaluare se manifestă la punctul de tranziție dintre ciclul primar și cel gimnazial. Aici are loc o ruptură bruscă și neamortizată: trecerea de la evaluarea criterială prin descriptori (MECD) la sistemul de notare numerică pe o scară de la 1 la 10. Documentele oficiale recunosc implicit această problemă, recomandând o „perioadă de adaptare” în primele luni ale clasei a V-a, în care elevii să fie evaluați fără note, utilizând în continuare descriptori și calificative. Această „perioadă de adaptare” este o problemă, care poate fi descrisă ca un decalaj de competențe de evaluare. Dificultatea nu este doar pentru elevi, care se confruntă brusc cu presiunea notei, ci și pentru profesori. Un profesor de gimnaziu primește o clasă a cărei istorie academică este consemnată în calificative. Întrebarea fundamentală, la care cadrul normativ nu oferă niciun răspuns, este: cum se traduce un portofoliu bogat, plin de lucrări apreciate cu „Foarte Bine”, într-o notă de pornire sau într-o evaluare inițială numerică în clasa a V-a. Regulamentul privind evaluarea și notarea este complet tăcut în privința unei metodologii de conversie sau de articulare între cele două sisteme. Această lipsă de coerență verticală creează un vid normativ și metodologic. Se naște astfel întrebarea dacă MECD, în forma sa actuală, pregătește cu adevărat elevii pentru rigorile evaluării sumative numerice care îi așteaptă în gimnaziu. Dacă ciclul primar se concentrează exclusiv pe proces, feedback și dezvoltare, iar gimnaziul introduce abrupt nota ca produs final cuantificabil, se generează un șoc pedagogic și cultural. O soluție sistemică nu ar trebui să se limiteze la o perioadă de adaptare, ci ar trebui să vizeze o tranziție mai lină, fie prin introducerea graduală a unor elemente de evaluare numerică ghidată în clasa a IV-a, fie, mai important, prin dezvoltarea unui sistem de conversie standardizat și a unor instrumente de evaluare inițială pentru clasa a V-a care să facă o punte reală între cele două paradigme.

Evaluarea în învățământul gimnazial

Ciclul gimnazial marchează o etapă de consolidare și expansiune a competențelor lingvistice, având ca țintă atingerea nivelurilor A2 și B1 din CECRL. Propunerile de evaluare pentru această treaptă, așa cum sunt ele prezentate în Curriculumul pentru învățământul gimnazial [6] și în Ghidul de implementare aferent, demonstrează o maturitate conceptuală și o diversitate remarcabile. Diversitatea strategiilor de evaluare

recomandate este un punct forte incontestabil al cadrului curricular. Sunt menționate evaluarea formativă și cea sumativă, evaluarea directă (observarea performanței) și cea indirectă (teste), precum și o panoplie de metode moderne: conversația simulată, raportul scris, sarcinile de cooperare, proiectul, portofoliul. Această abordare multifacetată este extrem de relevantă pentru obiectivul formării holistice a competențelor de comunicare, acoperind atât receptarea, cât și producerea, atât interacțiunea, cât și medierea (într-o formă incipientă). Cu toate acestea, fezabilitatea implementării acestor metode avansate în practica de zi cu zi ridică semne de întrebare. Metode precum evaluarea bazată pe proiecte (de exemplu, proiectul video despre o rețetă de gătit, menționat în ghid pentru limba franceză) sau evaluarea portofoliului sunt extrem de valoroase din punct de vedere pedagogic, dar sunt, în același timp, mari consumatoare de timp și resurse. Succesul lor depinde în mod critic de factori externi, precum dotarea tehnică a instituției de învățământ și, la fel de important, de nivelul de competențe digitale atât al cadrelor didactice, cât și al elevilor. Fără un suport adecvat în aceste domenii, recomandările, oricât de relevante ar fi, riscă să rămână la stadiul de deziderat. O analiză aprofundată a instrumentelor concrete de evaluare relevă o tensiune fundamentală între logica pedagogică, formativă, promovată de ghiduri și logica administrativă, normativă, impusă de regulamentele de notare. Să luăm exemplul fișei de autoevaluare („Selbstevaluation") pentru limba germană, clasa a VI-a, prezentată în ghidul de implementare [ibidem, p. 137-138]. Această fișă conține itemi de tip „can-do", precum *„Ich kann kurze mündliche Präsentationen verstehen"* (Pot înțelege prezentări orale scurte), la care elevul își autoevaluează performanța folosind calificative precum *„sehr gut"* (foarte bine), *„gut"* (bine), *„es geht"* (merge) sau *„das muss ich noch üben"* (mai trebuie să exersez).

Ca instrument formativ, această fișă este excelentă. Ea încurajează reflecția, conștientizarea propriilor puncte tari și slabe și stabilește un dialog constructiv între elev și profesor. Problema de aplicabilitate apare în momentul în care profesorul trebuie să transpună aceste date calitative într-o notă numerică, așa cum o cere Regulamentul privind evaluarea și notarea, care stipulează calculul unei medii aritmetice semestriale pe baza notelor curente. Cum se traduce un „gut" auto-atribuit într-o notă ? Este un 8 sa un 7 ? Poate un 9, dacă elevul este foarte exigent cu sine ? Documentele curriculare nu oferă nicio grilă de conversie, care să lege aceste două sisteme. Profesorul este lăsat singur în fața acestei decizii, fiind forțat practic să „inventeze" o corespondență. Această discrepanță între instrumentul pedagogic (fișa de autoevaluare) și instrumentul normativ (catalogul școlar) reprezintă un punct nevralgic, care deschide larg poarta subiectivității și reduce drastic fidelitatea evaluării. Pentru a rezolva această tensiune, ghidurile ar trebui să ofere modele clare de „ancorare" a instrumentelor formative la scara de notare. De exemplu, s-ar putea specifica: „Demonstrarea constantă a performanțelor descrise de calificativul „sehr gut" în sarcinile practice aferente unei unități de învățare corespunde, în evaluarea sumativă, intervalului de note 9-10".

Un progres semnificativ în direcția transparenței și obiectivității este reprezentat de includerea în ghidul pentru gimnaziu a unor grile de evaluare pentru sarcini specifice, cum ar fi proiectul video sau expunerea orală. Aceste grile, care detaliază criteriile de apreciere, sunt esențiale pentru a ghida atât învățarea elevului, cât și actul de evaluare al profesorului. Analizând exemplul grilei pentru o expunere orală la limba spaniolă și ex-

trapolând pentru limba germană, putem constata că setul de criterii propus – „pronunție și fluență", „coerență și coeziune", „corectitudine gramaticală", „vocabular" – este extrem de relevant și aliniat cu o viziune modernă asupra competenței de comunicare. Totuși, se remarcă o tendință spre generalitate. Deși utile, aceste criterii generale nu sunt suficiente pentru o evaluare fidelă și nuanțată. Fidelitatea evaluării în domeniul limbilor străine crește exponențial atunci când criteriile sunt adaptate specificului fiecărei limbi. De exemplu, la limba germană, la nivelul A2/B1, un aspect gramatical de o importanță crucială este corectitudinea topicii în propozițiile secundare (*Wortstellung im Nebensatz*). O grilă de evaluare cu adevărat eficientă pentru limba germană ar trebui să includă un astfel de criteriu specific, pe lângă cele generale. Absența acestor criterii lingvistice specifice din exemplele oferite de ghiduri reprezintă o oportunitate ratată de a crește rigoarea și fidelitatea instrumentelor de evaluare. Prin urmare, o recomandare fermă este ca viitoarele versiuni ale ghidurilor să depășească acest cadru general și să ofere modele de grile cu criterii adaptate particularităților fonetice, morfosintactice și lexicale ale fiecărei limbi străine predate.

Evaluarea în învățământul liceal

Treapta liceală reprezintă apogeul parcursului preuniversitar, având ca obiectiv final aducerea elevilor la un nivel de competență lingvistică solid, definit în curriculum ca B1+. Această țintă ambițioasă necesită strategii de evaluare pe măsură, capabile să măsoare nu doar corectitudinea lingvistică, ci și fluența, complexitatea și adecvarea socio-pragmatică a discursului. Curriculumul și ghidul de implementare pentru liceu [7, 8] continuă și aprofundează diversificarea strategiilor de evaluare, introducând sarcini cu un grad sporit de complexitate cognitivă și interacțională: discursul argumentativ, dezbaterea, studiul de caz și, un element de noutate absolută și de maximă relevanță, activitățile de mediere. Introducerea medierii (traducere, interpretare, rezumare, parafrazare pentru un terț), în deplină concordanță cu Volumul Complementar al CECRL din 2018, este un pas înainte remarcabil. Această competență este esențială în societatea globalizată a secolului XXI, iar includerea ei în curriculum demonstrează un angajament ferm față de modernizarea și actualizarea conținuturilor educaționale. Relevanța acestor strategii pentru dezvoltarea unor competențe de nivel superior este, așadar, incontestabilă. Din punct de vedere al fezabilității, organizarea și evaluarea unor activități precum dezbaterile sau sarcinile de mediere (de exemplu, un elev citește un articol de presă simplu în germană și trebuie să explice oral, în limba română, punctele cheie unui coleg care nu cunoaște limba) sunt, fără îndoială, complexe. Ele necesită o planificare riguroasă, scenarii de lucru clare și, mai ales, timp. Cu toate acestea, ele sunt indispensabile pentru a verifica și dezvolta competențe reale de nivel B1 și B1+.

Analiza instrumentelor concrete de evaluare pentru ciclul liceal dezvăluie atât progrese, cât și noi provocări legate de aplicabilitate și fidelitate. Să examinăm în detaliu grila de evaluare a unei prezentări orale (*„Bewertungsbogen für eine Präsentation"*) pentru clasa a XI-a la limba germană, oferită ca exemplu în ghidul de implementare. Grila include criterii lingvistice solide precum *„Inhalt"* (conținut), *„Struktur"* (structură), *„Korrektheit"* (corectitudine) și *„Aussprache/Flüssigkeit"* (pronunție/fluență). În mod lăudabil, grila include și criterii de natură pragmatică și non-verbală: *„Blickkontakt"* (contact vizual) și

„Körpersprache" (limbajul corpului). Includerea acestor aspecte pragmatice este extrem de relevantă pentru o evaluare completă a competenței de comunicare. Totuși, ea introduce un risc semnificativ în ceea ce privește fidelitatea evaluării. Aprecierea unor elemente precum contactul vizual sau limbajul corpului este, prin natura sa, mult mai subiectivă decât evaluarea corectitudinii gramaticale. Performanța unui elev poate fi influențată de factori de personalitate (timiditate, introversiune) sau de norme culturale, care nu au legătură directă cu competența sa lingvistică. Fără o formare specifică a evaluatorilor și fără descriptori de performanță foarte clari pentru aceste criterii, există riscul ca profesorii să le aprecieze în moduri extrem de diferite, afectând astfel consistența și echitatea notării. Mai mult, o problemă majoră de aplicabilitate a acestei grile este absența unei ponderi a criteriilor. Să ne imaginăm doi elevi: Elevul A susține o prezentare impecabilă din punct de vedere gramatical și structural, dar este introvertit, vorbește monoton și evită contactul vizual. Elevul B este carismatic, folosește gesturi ample și un ton captivant, dar comite mai multe greșeli gramaticale și de lexic. Cine merită o notă mai mare? Grila, în forma sa actuală, nu oferă niciun indiciu. Profesorul este lăsat să decidă singur ce contează mai mult: acuratețea lingvistică sau impactul pragmatic? Această ambiguitate subminează fidelitatea instrumentului. O soluție directă și eficientă ar fi introducerea unor ponderi clare în grilele de evaluare (de exemplu: Corectitudine lingvistică și lexic – 40%; Conținut și structură – 30%; Fluență și pronunție – 20%; Aspecte pragmatice – 10%), ceea ce ar ghida actul de evaluare și l-ar face mai transparent și mai standardizat.

Punctul culminant al analizei coerenței sistemului de evaluare este confruntarea dintre inovațiile promovate în curriculum și structura conservatoare a examenului național de Bacalaureat. O comparație directă între setul de competențe vizate de curriculumul și ghidurile pentru liceu și structura probei de examen la limba străină, relevă o discrepanță ilustrată prin soarta competenței de mediere. Această omisiune creează o problemă majoră de relevanță sistemică și generează un puternic efect de „washback" negativ. Astfel, evaluarea națională, în loc să stimuleze și să valideze implementarea inovațiilor curriculare, acționează ca o frână, perpetuând o viziune mai restrânsă asupra competenței lingvistice și golind de conținut practic una dintre cele mai importante modernizări ale curriculumului.

În concluzie remarcăm unele aspecte forte, dar și unele vulnerabilități ale evaluării. Drept **puncte forte** menționăm**:**

- Un angajament ferm față de Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi, inclusiv față de inovațiile aduse de Volumul Complementar din 2018.
- O paradigmă curriculară centrată pe competențe, care mută accentul de la cunoștințe declarative la abilități practice.
- Existența unor ghiduri de implementare care oferă exemple concrete și încearcă să traducă teoria curriculară în practică pedagogică.
- Promovarea unei game largi de metode de evaluare, cu un accent deosebit pe cele formative și alternative (proiect, portofoliu, autoevaluare).

Vulnerabilități :

– **O fractură de coerență verticală:** Ruptura metodologică și normativă bruscă dintre evaluarea calitativă prin descriptori din ciclul primar și evaluarea cantitativă, numerică, din ciclul gimnazial, creează confuzie și discontinuitate în parcursul educațional al elevului.

– **O tensiune nerezolvată între pedagogie și normativitate:** Există o discrepanță fundamentală între logica formativă, centrată pe proces, a instrumentelor de evaluare recomandate în ghiduri și logica sumativă, centrată pe produs, a Regulamentului de notare, care impune calculul de medii aritmetice.
– **Un decalaj între inovația curriculară și evaluarea națională:** Absența unor competențe cheie promovate în curriculum (precum medierea) din structura examenului de Bacalaureat generează un efect de „washback" negativ, inhibând implementarea reală a reformei la nivelul clasei.
– **O problemă de fidelitate instrumentală:** Multe dintre grilele și instrumentele de evaluare propuse, deși relevante, sunt prea generale, nu au criterii ponderate și lasă o marjă prea mare de subiectivitate, afectând consistența și echitatea evaluării.

Recomandări de perfecționare a sistemului de evaluare

Pe baza concluziilor formulate, se propune un set de patru recomandări strategice, menite să consolideze sistemul de evaluare, să-i sporească coerența și să asigure o implementare mai eficientă și mai echitabilă a curriculumului, după cum urmează :

1. Armonizarea tranziției primar-gimnaziu

- Elaborarea unui Ghid de Tranziție dedicat, cu statut de document normativ-metodologic, care să facă o punte între paradigma MECD și sistemul de notare numeric.
- Acest ghid ar trebui să conțină o matrice de corespondență detaliată, care să lege descriptorii de performanță din MECD pentru clasa a IV-a de nivelurile de competență așteptate la începutul clasei a V-a. De asemenea, ar trebui să ofere o bancă de sarcini-model pentru evaluarea inițială în clasa a V-a, concepute special pentru a combina elemente din ambele sisteme (de exemplu, o sarcină practică evaluată prin descriptori, al cărei rezultat este apoi transpus într-o notă pe baza unei grile de conversie clare).

2. Consolidarea și extinderea ghidurilor de implementare

- Transformarea ghidurilor din documente de „reper" în instrumente esențiale și direct aplicabile în practica de evaluare.
- Separarea completă a capitolului „Sugestii de evaluare" din corpul curriculumului și dezvoltarea sa în Ghiduri de Evaluare dedicate, specifice pentru fiecare limbă străină și pentru fiecare treaptă de învățământ. Aceste ghiduri ar trebui să aibă un caracter mai prescriptiv și să conțină obligatoriu:
  - O bancă extinsă de sarcini de evaluare-model pentru fiecare competență specifică.
  - Grile de evaluare detaliate, care să includă: (a) ponderi clare pentru fiecare criteriu și (b) descriptori de performanță explicați pentru fiecare treaptă a scalei de notare (de exemplu, ce anume constituie o „Corectitudine gramaticală" de nota 7 versus una de nota 9).
  - Criterii de evaluare adaptate specificului fonetic, lexical și morfosintactic al fiecărei limbi străine, depășind cadrul generalist actual.

3. Alinierea evaluării naționale cu inovația curriculară

- Revizuirea graduală, dar fermă, a formatului examenului de Bacalaureat pentru a reflecta întregul spectru de competențe promovate de curriculumul modernizat.
- Introducerea, pe termen mediu (cu un orizont de 2-3 ani pentru a permite adaptarea sistemului), a unei probe care să evalueze competența de mediere. Aceasta ar putea lua inițial forma unei sarcini de mediere scris-scris sau scris-oral (de exemplu, rezumarea în limba română, pentru un scop specific, a unui text în limba germană sau redactarea unui e-mail în limba germană care sintetizează informații din mai multe surse). O astfel de măsură ar genera un efect de „washback" pozitiv, legitimând și încurajând predarea și învățarea acestei competențe esențiale și asigurând o coerență reală între curriculum și certificarea finală.

4. Formarea continuă axată pe docimologie

- Dezvoltarea și implementarea unor programe naționale de formare continuă a cadrelor didactice, centrate exclusiv pe teoria și practica evaluării (docimologie).
- Aceste programe ar trebui să depășească nivelul informativ și să aibă un caracter preponderent practic, sub formă de ateliere de lucru în care profesorii să exerseze:
  - Proiectarea de instrumente de evaluare valide și fidele.
  - Utilizarea corectă a grilelor de evaluare cu ponderi și descriptori de performanță.
  - Tehnici de oferire a feedback-ului formativ eficient.
  - Metode de analiză și interpretare a datelor obținute din evaluări pentru a ajusta și personaliza demersul didactic. Materialul de bază pentru aceste formări ar trebui să fie Ghidurile de Evaluare propuse în recomandarea a doua, asigurând astfel o legătură directă între formare și practica standardizată la clasă.

În concluzie, drumul de la o viziune curriculară admirabilă la o practică evaluativă echitabilă și eficientă este pavat cu aceste măsuri de consolidare. Fără ele, riscăm ca întregul efort de modernizare să rămână un exercițiu teoretic, cu un impact limitat asupra competențelor reale ale elevilor.

Referinţe bibliografice:

1. ANDRIȚCHI, V., GREMALSCHI A., MARIN, M. *Cadrul de referință al Curriculumului Național.* Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Chișinău, 2025, 58 p.
2. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Companion volume, 2018, Education Department, Council of Europe.
3. *Metodologia privind evaluarea criterială prin descriptori în învățământul primar.* Ministerul educației, culturii și cercetării. Chișinău, 2019, 69 p.
4. *Programul de formare pentru experții evaluatori*. Suport de curs. Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Chișinău, 2025, 77 p.
5. *Curriculum național. Învățământul primar. limba străină 1*. Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Chișinău, 2018, 124 p.

6. *Curriculum național. Limba străină. Clasele* V-IX. Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Chișinău, 2020, 156 p.
7. *Curriculum național. Limba străină. Clasele X-XII*. Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Chișinău, 2020, 128 p.
8. GUȚU, I. *Analiză comparativă a curricula la disciplina Limba străină*. Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Chișinău, 2025, 38 p.

CZU: 81’232’271.14:378.011.3-051 https://doi.org/10.59295/teia2025.15

DIE ROLLE DER LEHRKRAFT IM HOCHSCHULBEREICH BEI DER MÜNDLICHEN FEHLERKORREKTUR

Svetlana CORCEVSCHI

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0000-0001-6807-1946

Der Umgang mit Fehlern stellt einen wesentlichen Aspekt im Hochschulkontext dar. Dabei beschränkt sich die Aufgabe der Lehrenden nicht allein auf die Vermittlung von Fachwissen und Fähigkeiten. Vielmehr übernehmen Lektorinnen und Dozenten die Funktion von Lernbegleitern, Feedbackinstanzen und Mitgestaltern einer unterstützenden Kommunikationskultur. In der Hochschullehre kommt der mündlichen Kommunikation – insbesondere in Seminardiskussionen, Referaten von Studierenden sowie in sprachpraktischen Lehrveranstaltungen – eine besondere Bedeutung zu. Fehler im mündlichen Sprachgebrauch sind ein natürlicher Bestandteil des akademischen Lernprozesses. Ihr angemessener Umgang stellt Lehrkräfte jedoch vor didaktische Anforderungen: Zum einen müssen fachliche und sprachliche Korrektheit gewährleistet werden, zum anderen gilt es, den kommunikativen Fluss in der Fremdsprache sowie die Lernmotivation der Studierenden aufrechtzuerhalten. Vor allem im Hochschulbereich, in dem Lernende mit sehr unterschiedlichen Vorkenntnissen zusammenkommen, ist eine bewusste, einfühlsame und situationsgerechte Fehlerkorrektur von großer Relevanz.

Schlüsselwörter: *Kommunikation, mündliche Fehlerkorrektur, Lernmotivation, Sprachkompetenz, Korrekturstrategien, Spracherwerb*

THE ROLE OF THE HIGHER EDUCATION TEACHER IN ORAL ERRORS CORRECTION

Dealing with mistakes is an essential aspect of higher education. The task of teachers is not limited to imparting specialist knowledge and skills. Rather, lecturers and instructors take on the role of learning guides, feedback providers, and co-creators of a supportive communication culture. Oral communication is particularly important in university teaching, especially in seminar discussions, student presentations, and practical language courses.

Errors in oral language use are a natural part of the academic learning process. However, dealing with them appropriately poses didactic challenges for teachers: on the one hand, technical and linguistic correctness must be ensured, while on the other hand, it is important to maintain the flow of communication in the foreign language and the students’ motivation to learn. Especially in higher education, where learners with very different levels of prior knowledge come together, conscious, sensitive, and situation-appropriate error correction is of great relevance.

Keywords*: Communication, oral error correction, learning motivation, language confidence, correction strategies, language acquisition*

Einführung

Der Umgang mit Fehlern stellt einen wesentlichen Aspekt im Hochschulkontext dar, wobei der Fokus insbesondere auf der mündlichen Fehlerkorrektur durch Lehrende liegt. Dabei beschränkt sich die Aufgabe der Lehrkraft nicht allein auf die Weitergabe von Wissen und Fähigkeiten. Vielmehr übernehmen Lektorinnen und Dozenten die Funktion von Begleitenden des Lernprozesses, geben Rückmeldungen und tragen aktiv zur Gestaltung einer lernförderlichen Kommunikationskultur bei. Die Art, der Zeitpunkt und die Form der mündlichen Korrektur haben nicht nur Auswirkungen auf den Lernerfolg, sondern beeinflussen ebenso das Selbstbewusstsein sowie die aktive Mitwirkung der Studierenden. Während unbedachte oder zu direkte Korrekturen hemmend wirken können, unterstützen wertschätzende und konstrive Rückmeldungen den Lernprozess nachhaltig.

Im Rahmen der Hochschullehre nimmt die mündliche Kommunikation, besonderes in Seminardiskussionen, studentischen Präsentationen oder sprachpraktischen Lehrveranstaltungen, eine zentrale Rolle ein. Fehler im mündlichen Ausdruck sind dabei ein untrennbarer Bestandteil jedes Studienprozesses. Der Umgang mit diesen Fehlern stellt Lehrkräfte jedoch vor eine didaktische Herausforderung: Einerseits gilt es, fachliche und sprachliche Richtigkeit sicherzustellen, andererseits muss Kommunikation in der Fremdsprache gewahrt und die Motivation der Studierenden erhalten bleiben. Gerade im Hochschulkontext, in dem erwachsene Studierende mit unterschiedlich ausgeprägten Vorerfahrungen aufeinandertreffen, ist eine reflektierte, sensible und situationsangemessene Fehlerkorrektur besonders bedeutsam.

Eine positive Fehlerkultur im Fremdsprachenunterricht bedeutet, Fehler als natürliche und notwendige Bestandteile des Lernprozesses zu begreifen und sie als Lerngelegenheiten zu nutzen. Besonders im Hochschulkontext erfordert dies von Lehrkräften, ein Umfeld zu schaffen, in dem Studierende keine Angst vor Fehlern haben, sondern ermutigt werden, sprachlich zu experimentieren. Statt Schuldzuweisungen und negativer Reaktionen sollte konstruktives Feedback gegeben werden, das auf die Ursachen der Fehler eingeht und die Studierenden zur Selbstkorrektur und Weiterentwicklung anregt.

Nach Oser und Spychiger [1] wird das Lernpotenzial von Fehlern häufig unterschätzt oder gar nicht wahrgenommen, weshalb es im Unterricht ungenutzt bleibt. Ein zentraler Bestandteil einer konstruktiven Fehlerkultur besteht darin, Fehler bewusst aufzugreifen und nicht einfach zu übergehen. Besonders im Fremdsprachenunterricht beschränkt sich Fehlerkorrektur oftmals darauf, falsche Äußerungen durch korrekte Formen zu ersetzen, ohne zu erklären, worin der Fehler genau liegt. Dabei ist gerade diese Auseinandersetzung von großer Bedeutung, da korrektes Wissen erst im Vergleich zum Fehlerhaften entsteht. Studierende benötigen sowohl die Auseinandersetzung mit dem Falschen, um zu erkennen, was etwas nicht ist, als auch mit dem Richtigen, um zu verstehen, was zutrifft. Erst durch diesen Gegenüberstellungsprozess wird korrektes Wissen nachvollziehbar und anwendbar. Fehlt eine vertiefte Beschäftigung mit Fehlern, bleiben häufig Einsicht und Verständnis aus – Aspekte, die jedoch grundlegend für erfolgreiches Lernen sind [1].

Nach Kleppin [2] bedeutet ein bewusster und konstruktiver Umgang mit Fehlern nicht, dass Lernprozesse frei von Frustration oder negativen Emotionen ablaufen. Ler-

nende müssen zunächst akzeptieren, dass ihnen Wissen oder Fähigkeiten fehlen. Oser und Spychiger [1] betonen jedoch, dass gerade in dieser Auseinandersetzung auch ein motivierendes Moment liegt: Das erfolgreiche Bewältigen eigener Fehler und Schwächen kann Stolz erzeugen und die Bereitschaft fördern, weiterzulernen. Ein reflektierter Umgang mit Fehlern ist daher eine grundlegende Voraussetzung sowohl für nachhaltigen Lernerfolg als auch für die Motivation der Studierenden.

Ein Fehler im Hochschulkontext bei dem Erlernen einer Fremdsprache ist etwas Natürliches und Selbstverständliches. Der Umgang mit Fehlern – insbesondere im mündlichen Ausdruck – hat weitreichende Auswirkungen auf zentrale Aspekte des Lehr-Lern-Geschehens im Hochschulkontext. Ein gezieltes und reflektiertes Fehlermanagement durch die Lehrkraft trägt wesentlich zur Qualität des Lernprozesses bei und beeinflusst unter anderem das Lernklima**,** das Selbstbild der Studierenden sowie deren Beteiligungsbereitschaft**.**

Ein offenes und unterstützendes Lernklima, in dem Fehler nicht als Mängel, sondern als Lernchancen betrachtet werden, fördert eine angstfreie Lernumgebung. Studierende trauen sich eher, aktiv am Unterricht teilzunehmen, Fragen zu stellen und eigene Beiträge zu leisten. In einem solchen Klima werden Fehler nicht sanktioniert, sondern gemeinsam analysiert und konstruktiv genutzt.

Das Selbstbild der Studierenden ist eng mit den Reaktionen auf eigene Fehler verknüpft. Werden Fehler als Teil des Lernprozesses anerkannt, stärkt dies das Gefühl von Selbstwirksamkeit und Lernkompetenz. Eine sensible Rückmeldung der Lehrkraft kann dabei helfen, negative Selbstzuschreibungen zu vermeiden und ein dynamisches Selbstbild zu fördern. Umgekehrt können herabwürdigende oder entmutigende Korrekturen zu einem statischen Selbstbild führen, das mit Angst, Unsicherheit und Leistungsdruck verbunden ist.

Die mündliche Fehlerkorrektur im Unterricht nach Ellis [3] und Reichenauer [4] kann auf unterschiedliche Weise erfolgen. Die Auswahl der Methode hängt dabei von verschiedenen Faktoren ab – etwa vom Lernziel, vom Sprachniveau der Studierenden, von der sozialen Dynamik oder von der Art des Fehlers (sprachlich, fachlich, pragmatisch). In der hochschuldidaktischen Literatur werden verschiedene Formen der Fehlerkorrektur unterschieden, die sich grob in explizite und implizite Verfahren unterteilen lassen.

1. **Explizite (direkte) Fehlerkorrektur** – Bei der expliziten beziehungsweise direkten Fehlerkorrektur greift die Lehrkraft unmittelbar in den Redebeitrag der Studierenden ein, macht den Fehler deutlich und stellt sofort die richtige Form zur Verfügung. Nach Ellis [3] und Reichenauer [4] eignet sich diese Korrekturform besonders für formale und grammatische Fehler. Gleichzeitig besteht jedoch das Risiko, dass der Redefluss gestört wird oder sich die sprechende Person in ihrer Äußerung verunsichert oder bloßgestellt fühlt.
2. **Implizite (indirekte) Fehlerkorrektur** - Bei der impliziten beziehungsweise indirekten Fehlerkorrektur wird der Fehler nicht ausdrücklich angesprochen. Stattdessen erfolgt die Korrektur auf indirektem Weg, etwa durch eine umformulierte Wiederholung, eine gezielte Betonung der richtigen Form oder durch eine verständnisbezogene Nachfrage, die zur Selbstkorrektur anregt.

3. **Peer-Korrektur (Korrektur durch Mitstudierende)** – Bei der Peer-Korrektur erhalten Studierende Rückmeldungen zu ihren Äußerungen von ihren Mitlernenden, die auf Fehler hinweisen oder Verbesserungsvorschläge machen. Nach Reichenauer [4] unterstützt diese Korrekturform die aktive Beteiligung, fördert kooperatives Lernen und stärkt das Verantwortungsbewusstsein innerhalb der Gruppe. Voraussetzung dafür sind jedoch ein wertschätzendes Lernumfeld sowie eindeutig vereinbarte Regeln für den Umgang miteinander.
4. **Selbstkorrektur anregen** - Beim Anregen zur Selbstkorrektur unterstützt die Lehrkraft die Lernenden durch gezielte Hinweise oder Impulse, sodass diese ihre Fehler eigenständig wahrnehmen und selbstständig verbessern können.
5. **Delayed Correction (verzögerte Korrektur)** – Bei der sogenannten verzögerten Fehlerkorrektur werden Fehler nicht unmittelbar aufgegriffen, sondern erst zu einem späteren Zeitpunkt thematisiert, beispielsweise am Ende einer Unterrichtssequenz oder in einer eigenen Reflexionsphase. Nach Ellis [3] und Reichenauer [4] eignet sich dieses Vorgehen besonders für kommunikative Aufgaben und Diskussionsformate, da der Redefluss der Lernenden nicht unterbrochen wird. Die Lehrkraft hält während der Gesprächsphase typische Fehler fest und greift diese anschließend gemeinsam mit der Lerngruppe auf.

Das Rollenbild der Lehrkraft in der Hochschullehre ist komplex und wandelbar. Nach Caspari und Küchler [5] nehmen Lehrende sowohl die Funktion fachlicher Expertinnen und Experten als auch die Rolle sprachlicher Vorbilder ein. Dabei kommt nicht nur der Fehlerkorrektur eine zentrale Bedeutung zu, sondern ebenso dem bewussten Einsatz der eigenen Sprache als didaktischem Mittel. Durch ein korrektes, differenziertes und normorientiertes Sprachhandeln veranschaulichen Lehrpersonen akademische Ausdrucksformen und angemessene Sprachverwendung.

Eine zentrale Rolle der Lehrkraft besteht in der Rückmeldung über studentische Beiträge. Effektives Feedback soll nicht bloß bewerten, sondern Orientierung bieten, zur Selbstkorrektur anregen und Weiterlernen ermöglichen. Eine einfühlsame und konstruktive Fehlerkorrektur trägt dazu bei, Lernbereitschaft und Selbstvertrauen zu stärken.

In zahlreichen Seminaren, Diskussionen oder Gruppenarbeiten ist die Lehrkraft als Moderator gefragt. Sie muss die Balance zwischen der Aufrechterhaltung eines flüssigen Gesprächs und der didaktisch sinnvollen Intervention bei Fehlern halten.

Ziel der Untersuchung

Das Anliegen der durchgeführten Untersuchung war es, die theoretischen Grundlagen der Rolle der Lehrkraft bei der mündlichen Fehlerkorrektur im Hochschulbereich zu thematisieren sowie aufgrund der schriftlichen Befragung die Meinung der Studenten der Staatlichen Universität Chisinau/Moldawien der philologischen Fakultät zu diesem Thema zu ermitteln. An der schriftlichen Befragung haben 30 Studenten teilgenommen, die Deutsch als Hauptfach studieren. Die meisten Studierenden (83,3%) haben begonnen, Deutsch an der Universität zu studieren. Die Studierenden haben anhand eines strukturierten Fragebogens ihre Ansichten zu diesem Thema ausgedrückt. Der

Fragebogen bestand aus 19 geschlossenen Fragen. Die Probanden wurden gefragt, wie Hochschullehrende Fehler beim mündlichen Ausdruck korrigieren, um ihre mögliche Wirkungen auf das Lernverhalten der Studierenden zu sehen.

Ergebnisse der Untersuchung

Bevor es um die Strategie der Lehrkraft bei der mündlichen Fehlerkorrektur geht, ist es notwendig festzustellen, welche Arten von Fehlern im universitären DaF-Unterricht am meisten oder am seltensten vorkommen. Die durchgeführte Befragung hat gezeigt, welche Fehler am häufigsten beim Sprachenlernen auftreten.

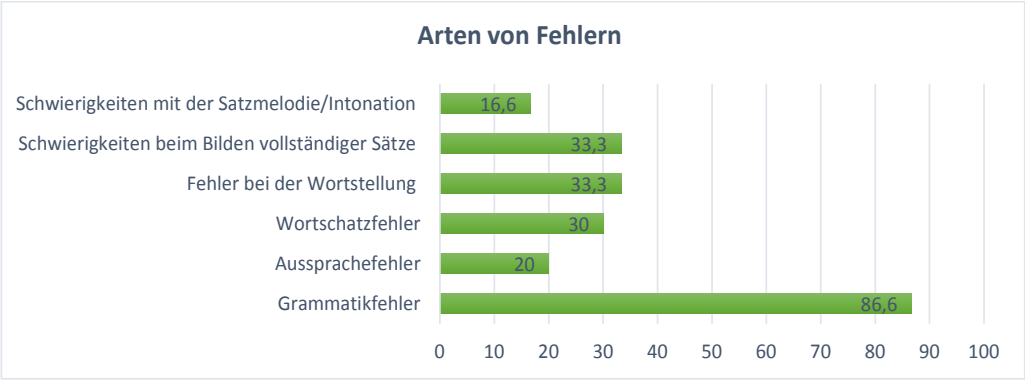

Abbildung 1. Welche Arten von Fehlern machen Sie häufig, wenn Sie Deutsch sprechen? (Mehrfachnennungen möglich) [6, p. 67]

Aus der Abbildung 1 geht hervor, dass bei den Studierenden am häufigsten Grammatikfehler vorkommen. Sie machen 86,6 % aller Fehler aus. Das ist deutlich mehr als alle anderen Kategorien. An zweiter Stelle liegen Fehler bei der Wortstellung und Schwierigkeiten beim Bilden vollständiger Sätze, jeweils mit 33,3 %. Auch Wortschatzfehler sind relativ häufig und machen 30 % aus. Aussprachefehler treten seltener auf – nur bei 20 % der Fälle. Am wenigsten Probleme haben die Lernenden mit der Satzmelodie und Intonation; dieser Fehler kommt nur bei 16,6 % vor. Insgesamt zeigt die Abbildung, dass grammatische Kenntnisse eine große Herausforderung beim Sprachenlernen darstellen, während Aussprache und Intonation seltener zu Schwierigkeiten führen [6, p. 67].

Die durchgeführte Befragung zeigt verschiedene Strategien von Studierenden, wie sie mit Fehlern beim Deutschsprechen umgehen. Die Befragung macht deutlich, dass viele Studierende beim Sprachenlernen aktive Strategien anwenden, um aus Fehlern zu lernen. Besonders das Selbstkorrigieren ist eine verbreitete und wirkungsvolle Methode. Insgesamt zeigt sich ein reflektierter und positiver Umgang mit mündlichen Fehlern, was eine wichtige Voraussetzung für erfolgreichen Spracherwerb ist.

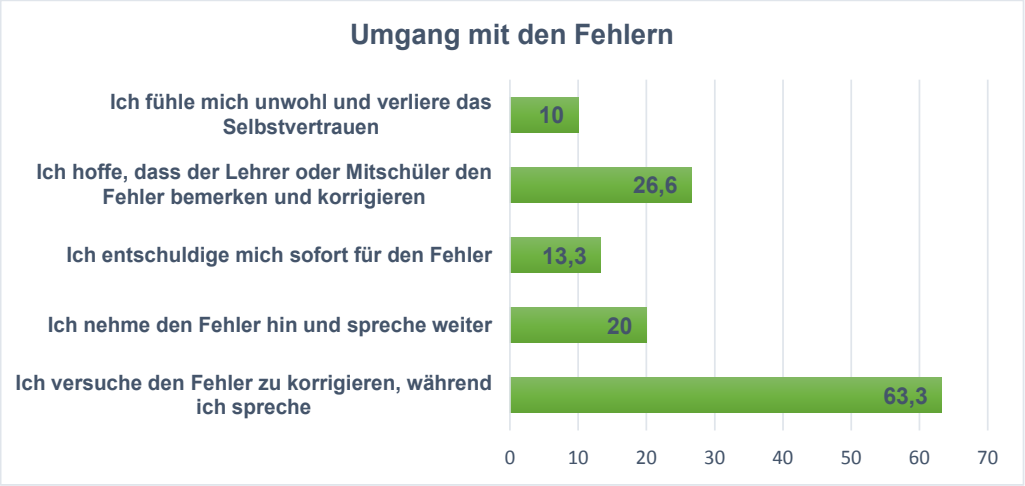

Abbildung 2. Wie gehen Sie mit Fehlern um, wenn Sie beim Deutschsprechen Fehler machen? [6, p. 71]

Die am häufigsten genutzte Strategie ist, den Fehler sofort zu korrigieren, während man spricht**.** Diese Methode wenden 63,3 % der befragten Studierenden an. Das zeigt, dass viele Studierende aktiv an ihrer sprachlichen Genauigkeit arbeiten und versuchen, ihre Fehler direkt zu verbessern. Diese Strategie kann sehr effektiv sein, um nachhaltig zu lernen.

Ein Teil (26,6 %) der Studierenden hofft auf Rückmeldung von außen, also vom Lehrer oder von Mitschülern. Auch das ist eine bewusste Strategie, bei der die Lernenden auf Korrektur durch andere setzen, anstatt sich selbst zu korrigieren. Ein Fünftel 20 % der Befragten verfolgt die Strategie, trotz Fehler einfach weiterzusprechen**,** ohne sich zu unterbrechen. Diese Vorgehensweise kann helfen, den Redefluss zu erhalten und mehr Selbstsicherheit beim Sprechen zu gewinnen, auch wenn die sprachliche Genauigkeit manchmal leidet. Ein kleiner Teil der Studierenden (13,3 %) entschuldigt sich direkt für den Fehler – das zeigt eine eher emotionale Reaktion, die nicht unbedingt strategisch ist, aber Teil des persönlichen Umgangs mit Unsicherheit sein kann. Nur 10 % der Studierenden geben an, dass sie sich unwohl fühlen und Selbstvertrauen verlieren**,** wenn sie einen Fehler machen.

Insgesamt kann man feststellen, dass die Mehrheit der Studierenden versucht, konstruktiv mit Fehlern umzugehen und eher lösungsorientierte Strategien nutzt.

Die durchgeführte Befragung gibt Aufschluss darüber, welche Strategien Lehrpersonen anwenden, um den mündlichen Ausdruck der Studierenden zu korrigieren. Man kann deutlich sehen, dass die meisten Lehrkräfte sehr aktiv korrigieren, was von vielen Studierenden als hilfreich empfunden wird. Gleichzeitig spielen auch indirekte Unterstützung und Motivation eine wichtige Rolle. Eine gute Mischung aus Korrektur, Ermutigung und Vertrauen scheint für den Sprachlernprozess besonders effektiv zu sein.

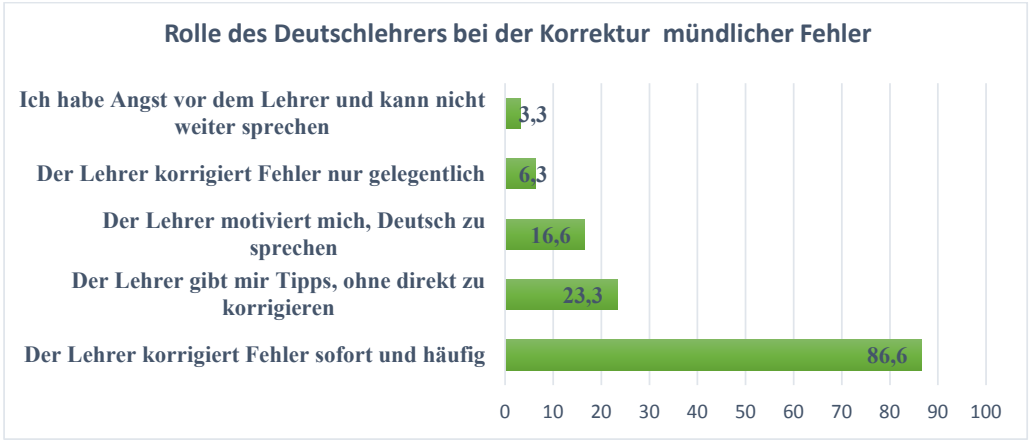

Abbildung 3. Welche Rolle spielt Ihr Deutschlehrer bei der Korrektur Ihrer mündlichen Fehler?

Die vorliegenden Daten zeigen, wie Studierende die Rolle ihres Deutschlehrers bei der Korrektur mündlicher Fehler wahrnehmen. Die am häufigsten eingesetzte Strategie von Lehrkräften ist die sofortige und häufige Korrektur von Fehlern, was von 86,6 % der befragten Studierenden berichtet wird. Das zeigt, dass viele Lehrkräfte großen Wert auf sprachliche Genauigkeit legen und möchten, dass Fehler gleich erkannt und verbessert werden. Diese Methode ist direkt und effektiv, kann aber für manche Studierende auch unter Druck setzen. 23,3 % der Studierenden geben an, dass die Lehrpersonen eher indirekt helfen, indem sie Tipps geben, ohne direkt zu korrigieren. Diese Strategie fördert das selbstständige Nachdenken und Lernen. Sie kann besonders hilfreich sein, wenn das Ziel ist, das Sprachbewusstsein zu entwickeln. 16,6 % der Befragten erleben, dass der Lehrer sie vor allem motiviert, Deutsch zu sprechen, anstatt Fehler ständig zu verbessern. Diese Strategie fördert das Selbstvertrauen und die Spontaneität beim Sprechen, was für die kommunikative Kompetenz sehr wichtig ist. Nur 6,3 % berichten, dass der Lehrer Fehler nur gelegentlich korrigiert. Das kann sinnvoll sein, um den Redefluss nicht zu stören, ist aber eher selten. Besorgniserregend ist, dass 3,3 % der Lernenden angeben, Angst vor dem Lehrer zu haben, was sie daran hindert, weiterzusprechen. Diese Reaktion zeigt, wie wichtig ein unterstützendes und respektvolles Lernklima ist, damit alle Lernenden sich trauen, aktiv zu sprechen.

Schlussfolgerungen

Zusammenfassend lässt sich feststellen, dass Lehrpersonen der Staatlichen Universität in Chisinau in der Republik Moldau beim Korrigieren des mündlichen Ausdrucks unterschiedliche Strategien anwenden, wobei die sofortige Korrektur klar dominiert. Diese Methode hilft vielen Lernenden, ihre Fehler direkt zu erkennen und zu vermeiden. Gleichzeitig zeigt die Befragung, dass auch indirekte Korrekturen sowie motivierende Unterstützung eine wichtige Rolle spielen, um das Selbstvertrauen und die Sprechfreude der Studierenden zu fördern. Ein gutes Gleichgewicht zwischen sprachlicher Korrektheit

und Kommunikationsfähigkeit ist entscheidend für den Lernfortschritt. Ebenso wichtig ist ein positives Lernklima, in dem sich die Lernenden sicher und unterstützt fühlen. Lehrpersonen sollten daher flexibel auf die Bedürfnisse ihrer Studierenden eingehen und sowohl fachlich korrigierend als auch pädagogisch motivierend handeln, und ein angstfreies, unterstützendes Lernumfeld schaffen, um die mündliche Ausdrucksfähigkeit langfristig zu fördern.

Literatur:

1. OSER, F., SPYCHIGER, M. *Lernen ist schmerzhaft. Zur Theorie des Negativen Wissens und zur Praxis der Fehlerkultur.* Publisher Beltz GmbH, Julius, 2005, ISBN-10: 3407253737
2. KLEPPIN, K. *Fehler und Fehlerkorrektur*. Berlin: Langenscheidt. 1998, ISBN 10: 3468496567
3. ELLIS, R. *Corrective Feedback and Teacher Development.* In L2 Journal, No. 1, 2009, p. 3-18. https://doi.org/10.5070/L2.V1I1.9054
4. REICHENAUER, C. Fehler und Fehlerkorrektur im Fremdsprachenunterricht. In: Surkamp & Viebrock (Hrsg.) *Fremdsprachendidaktik* (UTB), 2019.
5. CASPARI, D., KÜCHLER, I. Lehrerrolle im Fremdsprachenunterricht, 2004. In: Barkowski, H. (Hrsg.) *Handbuch Deutsch als Fremdsprache.* Barkowski, H., Krumm, H.J. (Hrsg.). *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Tübingen: A. Francke on, 2010. ISBN: 9783838584225
6. CORCEVSCHI, S. Mündliche Fehlerkorrektur bei den Studierenden im DaF-Unterricht. In *Noi tendințe în predarea limbajelor de specialitate în contextul racordării învățământului la cerințele pieței muncii*, ediția a VIII-a, Chișinău: CEP USM, 2025, p. 64-73. ISBN 978-9975-62-904-1
7. BARKOWSKI, H., K RUMM, H. *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Stuttgart: UTB, 2010. ISBN: 9783838584225

ATELIERUL 3. Traducerea specializată şi IA: eficienţă în domenii cu terminologie controlată

CZU: 81’322.4:81’276’373.612.2 https://doi.org/10.59295/teia2025.16

TERMINOLOGIA IA ŞI METAFORA GLOBALIZĂRII

Eugenia MINCU

Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Filologie Română „B. P.-Haşdeu”

https://orcid.org/0000-0002-3774-2599

Dorina MACOVEI

Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Filologie Română „B. P.-Haşdeu”

https://orcid.org/0000-0002-5345-5725

Din perspectiva traducerii textelor specializate, terminologia IA reprezintă o expresie „vie” a metaforei într-un context profund globalizat. Formarea și stabilirea termenilor, acceptarea și integrarea lor în discursul terminologic reflectă dinamica domeniului. Articolul propune analiza etimologică, metaforică, funcțional-semantică a termenilor, parte a domeniului IA, raportată la Teoria Generală a Terminologiei (Wüster). Această abordare permite crearea arborelui conceptual ierarhic. Astfel, sintagma inteligență artificială, hiperonim conceptual, subordonează o serie de hiponime specializate, printre care – rețea neuronală/ neurală, algoritm de tokenizare, halucinație etc. Termenii (simpli și complecși) reprezintă împrumuturi din limbile moderne și însumează concepte universale, supuse procesului de metaforizare. Metafora globalizării se manifestă prin uniformizare conceptuală: termenii IA sunt preluați aproape identic în diferite limbi (cu mici excepții) printr-un proces în care imaginile metaforice originare devin universale și funcționează ca repere cognitive. Astfel, metafora „percepției eronate” este prezentă în termenul halucinație și vizează un conținut fals, generat de un model IA. Termenul algoritm reprezintă metafora „ordinii”, ancorată, inițial, în matematică. Utilizată în domeniul IA, această metaforă devine model conceptual în descrierea funcționării unui sistem IA. Metafora „plasei de păianjen” evoluează în conceptul „rețea” care, proiectat la nivel de sistem nervos, devine „nod” și „fir”; ulterior, achiziționat în domeniul IA, în sintagma rețea neuronală/neurală reprezintă „model matematic (IA) bazat pe noduri și legături”→ „obiect” mental, „arhitectură de procesare”, concept abstractizat. Terminologia IA se impune prin convergență metaforică și tinde spre omogenizare și standardizare internațională.

Cuvinte-cheie: *terminologie standardizată, traducere, inteligență artificială, metaforă, globalizare.*

AI TERMINOLOGY AND THE METAPHOR OF GLOBALIZATION

From the perspective of specialised translation, AI terminology constitutes a "living" expression of metaphor in a deeply globalised context. The formation and stabilisation of terms, as well as their acceptance and integration into terminological discourse, reflect the dynamics in the field. This article offers an etymological, metaphorical, and functional-semantic analysis of terms belonging to the AI domain, framed within the General Theory of Terminology (Wüster). This approach enables the construction of a hierarchical conceptual tree: thus, the phrase *artificial intelligence****, as a conceptual hyperonym, encompasses a set of specialised hyponyms such as*** *neural network****,*** *tokenisation algorithm****,*** *hallucination****, etc. The terms – simple and complex – are borrowed from modern languages and encode universal concepts shaped by the process of metaphorisation. The metaphor of globalisation manifests itself through conceptual uniformity: AI terms are adopted almost identically by other languages (with minor exceptions) in a process through which the original metaphorical images become universal and function as cognitive anchors. For instance, the metaphor of "faulty perception" is reflected in*** *hallucination****, denoting false content generated by an AI model; the term*** *algorithm* ***embodies the metaphor of "order", originally rooted in mathematics, which in the AI domain becomes a conceptual model for describing system functioning. The "spider-web" metaphor evolves into the concept of "network", which becomes "node" and "wire" when projected onto the nervous system; subsequently, in the AI field, the expression*** *neural network* ***denotes a "mathematical model based on nodes and links", a mental object, a processing architecture. AI terminology thus establishes itself through metaphorical convergence and tends toward international homogenisation and standardisation.***

Keywords*: standardised terminology, translation, artificial intelligence, metaphor, globalisation.*

Introducere. *Inteligența artificială* (în continuare – IA) reprezintă domeniul care vizează dezvoltarea sistemelor informatice, cu abilități intelectuale, similare celor ale oamenilor: soluționarea problemelor, recunoașterea tiparelor și luarea deciziilor, având drept reper o bază de date; în absența unui spirit, a emoției sau a unei intuiții. Domeniul a evoluat rapid (de la primele cercetări, realizate de H. Simon, depășind vechea percepție de *science-fiction*) și a devenit un instrument uzual în informatică.

Din perspectivele psihologiei și ale filosofiei, IA include funcțiile: a) de achiziție a informațiilor (senzație, percepție, conștiință), conservare (memorie); și b) de procesare intelectuală (asociere, reflecție, judecată, rațiune, imaginație). Inteligența artificială doar simulează aceste procese cognitive. Totuși, beneficiul IA constă în capacitatea de a procesa și a sintetiza, în timp restrâns, o cantitate mare de informații și de a achiziționa modele predictive, eficiente în soluționarea sarcinilor complexe și/sau repetitive, în absența posibilității de a integra experiența, contextul sau judecata autonomă. Prin urmare, inteligența artificială este un instrument viguros, dar subordonat capacităților algoritmice și datelor disponibile, reflectând un progres continuu, la nivel de interacțiune cercetări tehnologice *vs* informații; un instrument elaborat, implementat, dezvoltat de om și subordonat omului.

Metode și materiale aplicate. În cadrul analizei terminologiei IA, s-au aplicat principiile *Teoriei Generale a Terminologiei*, formulate de Eugen Wüster [*apud* 1, 2], care impun analiza termenilor prin conceptele pe care le denumesc și structurarea acestora

prin elaborarea *unui arbore conceptual ierarhic*. Metoda de bază este analiza onomasiologică – hiperonimul, conceptul generic (=*genus*) *inteligență artificială*, care subordonează hiponimele (=*species*) pe baza unui criteriu unic de diviziune. Analiza este completată de o investigație etimologică, funcțional-semantică, utilizând dicționare etimologice și terminologice în limbile latină, franceză, engleză, română etc., pentru a elucida evoluția conceptului și formarea termenului complex. Prin urmare, materialul faptic include texte lexicografice, corpusuri de specialitate, tratate de informatică și surse terminologice standardizate.

Rezultate obținute. Din momentul în care sintagma *inteligență artificială* (=*genu*s) denumește un concept generic („sistem tehnic, capabil să execute sarcini care imită funcții cognitive umane: raționare, percepție, învățare, comunicare), ea este considerată hiperonim (*cuvânt-umbrelă* în arhitectonica *arborelui conceptual ierarhic*), subordonând alți termeni, cu poziție de hiponime (=*species*). Au fost supuse analizei funcțional-semantice hiperonimul *inteligență artificială* și hiponimele *halucinație, algoritm de tokenizare, rețea neuronală/neurală* (*Teoria Generală a Terminologiei*, Eugen Wüster), a fost explicat procesul de metaforizare a termenilor utilizați în terminologia IA și au fost identificate tipurile de metaforă implicate (*apud* Lakoff, Johnson).

Hiperonimul *inteligență artificială*

Termenul-sintagmă *inteligență artificială*, format din substantivul *inteligență* și adjectivul *artificial(ă),* inițial, este o îmbinare liberă de cuvinte, ulterior – o sintagmă consacrată, denumind un concept complex în domeniul IA.

Inteligență artificială (< fr. *intelligence* < lat. *intellegentia, ae, f* „înțelegere, rațiune, capacitate cognitivă” < lat. *intellego, ere* „a percepe, observa”, „a cunoaște, a înțelege” + < fr. *artificiel, elle* < lat. *artificialis, e* „artistic, priceput, iscusit, abil” < lat. *artificium, i n* „artă, măiestrie; meșteșug, profesie”, „sistem de reguli, teorie, învățătură”; „procedeu, metodă, șiretlic, viclenie” < lat. *arti-fex, icis, m* „meșteșugar, artist, maestru în artă”/ „*artifex, icis* „isteț, priceput”)

Prima componentă a sintagmei *inteligență artificială*, substantivul *inteligență* este un împrumut din limba franceză *intelligence*, cu rădăcini savante *intellegentia, ae, f* „înțelegere, rațiune, capacitate cognitivă” – facultatea prin care mintea percepe lucrurile; „cunoaștere, noțiune, idei, concepte”, „percepție senzorială, prin gust sau miros”; „pricepere, artă – de exemplu, pricepere în administrarea banilor”. Substantivul derivă de la verbul latin *intellego, ere, lexi, lectum,* polisemantic, de asemenea: „a percepe, observa”: *ex vultu alicujus aliquid intellegere* „a cunoaște ceva după expresia cuiva”; „a cunoaște, a înțelege, a presupune”: *res difficilis intellectu* „a pătrunde în esența lucrurilor dificile”; „a gândi”, „a fi expert, a cunoaște domeniul”. Același verb este suport de derivare a cuvântului *intelect* < lat. *intellectus, iis, m* „senzație, percepție”: *intellegere saporum* „a percepe gusturile”; „înțelegere, cunoaștere”: *sermonis patrii* „cunoașterea patriei/limbii materne”; „reprezentare”: *intellectum alicujus rei amittere* „a pierde ideea unui lucru”; „concept, rațiune”: *intellegere animi* „rațiunea sufletului”; „sens, semnificație” etc. [3, p. 540].

Astfel, deja în limba latină, s-a făcut diferența între a) *intellectus, iis, m* – actul de a cunoaște, percepția și înțelegerea unui lucru; adică facultatea de a percepe și a înțelege imediat lucruri individuale, concepte, cuvinte și sensuri și b) *intelligentia, ae, f* – faculta-

tea generală de a cunoaşte şi de a raţiona, puterea cognitivă, perspicacitatea, capacitatea universală de a înţelege lucrurile.

În limba franceză, termenul *intelligence* „funcţie mentală de organizare a realului în gânduri la fiinţa umană, în acte la fiinţa umană şi la animal" face trimitere la zeiţa Atena, înarmată cu o lance, întruchiparea inteligenţei străpungătoare de monştri, care împrăştie falsele motive de a suferi şi de a râde. Atestări şi sensuri: aproximativ anul 1175 – „facultatea de a înţelege"; anii 1370-1372 – „fiinţă spirituală"; aproximativ anul 1500 – „relaţie mai mult sau mai puţin secretă între diferite persoane"; anul 1559 – „actul sau capacitatea de a înţelege", împrumut din latină *intelligentia/intellegentia* „acţiunea de a înţelege", „facultatea de a înţelege", „bună înţelegere, acord comun", derivat verbul *intellego, ere* „a înţelege" [4].

În limba engleză, cuvântul *intelligence* „cea mai înaltă facultate a minţii, capacitatea de a înţelege adevăruri generale" (sfârşitul secolului al XIV-lea); „facultatea de a înţelege" (aproximativ 1400), este un împrumut din franceza veche *intelligence* (sec. al XII-lea) şi din latină *intelligentia/intellegentia, ae, f* „înţelegere, cunoaştere, puterea de a discerne; artă, pricepere, gust". Se consideră că verbul *intelligo, ere* „a înţelege, a cuprinde, a cunoaşte" provine din forma < lat. *inter* „între" + < lat. *lego, ere* „a alege, a culege, a citi", de la rădăcina PIE *leg-* „a aduna, a colecta", a vorbi, a alege cuvintele". Atestări şi utilizări: începutul secolului al XV-lea – „înţelegere superioară, perspicacitate, calitatea de a fi inteligent"; mijlocul secolului al XV-lea – „informaţie primită sau transmisă, ştire"; sec. al XVI-lea – „informaţii secrete de la spioni"; anul 1921 – „coeficient de inteligenţă IQ" [5], [6].

Componenta a doua a sintagmei *inteligenţă artificială,* adjectivul *artificial* (în limba română) este un împrumut din limba franceză *artificiel, elle,* cu rădăcini latine: < lat. *artificialis, e* „artistic, priceput, iscusit, abil", format de la *artificium, i, n* „artă, măiestrie; meşteşug, profesie", „sistem de reguli, teorie, învăţătură"; „procedeu, metodă, şiretlic, viclenie" etc., care, la rândul lui, este un derivat din adjectivul latin *artifex, icis* „isteţ, priceput (*stilus*)/abil (*manus*); artistic" „meşteşugit, dresat, domesticit" [3, p. 99].

În limba franceză, adjectivul *artificiel*, *elle* „care se datorează artei, care este fabricat, făcut din toate bucăţile; care imită natura, care se substituie acesteia; care nu este natural; referitor la obiecte artificiale, produse de înlocuire, reacţii condiţionate" este preluat din latină *artificialis, e* „făcut cu artă, realizat conform artei", utilizat, în special, în retorică „cu referire la dovezi, bazat pe deducţie". În franceza veche, este utilizată forma *arteficial* (aproximativ anul 1270). Atestări: anul 1370 „care imită natura prin mijlocul artei"; anul 1534 – cu referire la obiecte artificiale, produse de înlocuire, reacţii condiţionate: „făcut cu artă" [4].

În limba engleză, adjectivul *artificial* este atestat la sfârşitul secolului al XIV-lea: „nenatural sau spontan", din franceza veche *artificial*, din latina *artificialis, e* „al artei sau aparţinând artei", de la *artificium, ii, n* – „lucrare de artă; pricepere; teorie, sistem", de la substantivul *arti-fex, icis, m* „meşteşugar, artist, maestru în artă" (muzică, actorie, sculptură etc.), din rădăcina *ars* „artă" + *-fex* „creator", de la *facere* „a face"; din rădăcina PIE *dhe-* –„a aşeza, a pune". Prima utilizare în engleză este în expresia *artificial day* „partea zilei de la răsărit până la apus" (în opoziţie cu ziua naturală de 24 de ore). Atestări: începutul secolului al XV-lea – „făcut de om, realizat prin pricepere şi muncă

umană"; începând cu secolul al XVI-lea – „lucru-imitație, substitut al ceea ce este natural, real"; anul 1590 – „afectat, neautentic"; anul 1640 – „fictiv, presupus, nesincer". Sintagma „*inseminare artificială"* datează din 1894.

Sintagma *inteligență artificială* (*artificial intelligence*) este creată în limba engleză de către John McCarthy în 1956, în cadrul proiectului de cercetare *Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence*. Aceasta desemna „știința și ingineria creării mașinilor inteligente", adică a sistemelor capabile să execute sarcini considerate anterior specifice inteligenței umane.

Începând cu anul 1979 se introduce abrevierea *a.i.*, din 1971, prescurtare pentru *inteligență artificială*. Remarcăm faptul că, în primele decenii ale secolului al XX-lea, prescurtarea desemna termenul *inseminare artificială*.

În limba franceză, sintagma *intelligence artificielle* este preluată din limba engleză și înseamnă „căutarea de mijloace susceptibile să doteze sistemele informatice cu capacități intelectuale comparabile cu cele ale ființelor umane".

Procesul de metaforizare. Sintagma *inteligență artificială* este un termen metaforic, rezultat prin transferul semantic al două cuvinte cu sensuri concrete și abstracte:

a) Substantivul *inteligență* – inițial, în latină (*intellegentia, ae, f* „înțelegere, rațiune, capacitate cognitivă" < lat. *intellego, ere* „a percepe, observa") desemna facultatea de a cunoaște, de a înțelege și de a raționa. În franceza medievală și în engleză, termenul este supus metaforizării, prin asociere cu zeița Atena, simbol al cunoașterii și al percepției superioare. Astfel, „inteligență" trece de la sensul strict uman, cognitiv, la o conceptualizare abstractă a capacității de procesare a informației.
b) Adjectivul *artificială* provine din *artificialis*, *e* „făcut cu artă, meșteșugit", cu rădăcini în *artifex, icis, m* („meșteșugar, artist"). Metaforizarea intervine prin transferul de la „realizat de om" la „capabil de a produce inteligență asemănătoare celei umane", atribuind obiectelor non-umane (mașinilor) o caracteristică tipic umană – „gândirea".

Termenul-sintagmă *inteligență artificială* generează o metaforă conceptuală complexă, în care mașina sau sistemul informatic este perceput ca o ființă cu facultăți cognitive, deși nu posedă conștiință sau percepție umană. Astfel, sensul concret „mașină creată de om" și sensul abstract „capacitate de a înțelege și a raționa" se asociază. Prin urmare, termenul-sintagmă *inteligență artificială* este unul termen metaforic complex, unde inteligența umană este extrapolată la mașini și sisteme, iar *artificial* marchează intervenția creativă și tehnologică a omului.

În opinia cercetătorilor Lakoff și Johnson, metaforele sunt structuri conceptuale, prin care înțelegem un domeniu abstract în termeni ai unui domeniu concret. Sintagma *inteligență artificială* este un model relevant de metaforă conceptuală: domeniul-țintă – inteligența, capacitatea de a raționa și de a cunoaște, considerată inițial o facultate umană; domeniul-sursă – obiectele artificiale, sistemele și mașinile realizate de om. Caracterul concret, manipulabil și programabil al mașinilor servește drept schemă pentru a înțelege inteligența ca fenomen procesabil.

Principiul transferului constă în faptul că se atribuie mașinilor caracteristici abstracte ale inteligenței umane: raționament, percepție, capacitate de învățare. Astfel, înțelegerea

abstractă a inteligenței este „structurată” prin analogie cu experiența umană de utilizare a obiectelor fizice.

Schematic, procesul de metaforizare este următorul: a) < lat. *intelligentia*, *ae*, *f* „înțelegere, rațiune, capacitate cognitivă” (< lat. *intellego*, *ere* „a cunoaște, a înțelege”) → conceptualizare a funcțiilor cognitive umane → metaforizare, „atribut transferat mașinilor” → „sistem capabil să execute sarcini considerate anterior specifice inteligenței umane” → „entitate funcțională/obiect mental” → terminologie standardizată în informatică; b) < lat. *artificialis*, *e* „făcut cu artă, iscusit” (<lat. *artificium*, *i, n* „artă, meșteșug”) → conceptualizare a creației umane deliberate, contrafăcute în raport cu natura → metaforizare, „atribut al inteligenței non-umane” → „sistem artificial creat pentru a emula inteligența” → „entitate funcțională/obiect mental” → terminologie standardizată în informatică.

Tipurile de metafore implicate (Lakoff, Johnson): metaforă structurală – funcțiile cognitive umane proiectate asupra mașinilor: „inteligență” → „capacitate de gândire a sistemelor artificiale”; metaforă ontologică – conceptualizarea inteligenței ca obiect sau entitate: „inteligență artificială” → „sistem/entitate capabil să raționeze”; metaforă orientațională – transformarea caracterului uman într-un cadru artificial: „artificial” → „creație umană, controlată, în afara naturii”.

Hiponimul *halucinație*

În 2023, *Cambridge Dictionary* a introdus o nouă definiție pentru verbul *to hallucinate*, desemnându-l, totodată, cuvântul anului. Noul sens reprezintă o extensiune semantică a termenului prin raportare la domeniul inteligenței artificiale.

Halucinație (< engl. *hallucinate* „a genera informații false” < fr. *hallucination* < lat. *alucinatio, onis, f* „vorbăraie fără sens, aiureli, visuri irealizabile”)

Termenul *halucinație* este un împrumut din limba franceză *hallucination*. În pofida faptului că, în unele surse, este arătată forma latină *hallucinatio, onis, f,* dicționarele etimologice explică substantivul *alucinatio, onis, f* „vorbăraie fără sens, aiureli, visuri irealizabile”, care derivă din verbul deponent *alucinor, atus sum, ari*: „a vorbi aiureli”; „a se deda visurilor irealizabile”; „a face grimase”.

Alte dicționare fac trimitere la adjectivul *hallucinatus, a, um*, participiu trecut de la verbul *hallucinari* „a rătăci cu mintea, a visa, a vorbi nerezonabil”, cu probabilitatea de a fi raportat la grecescul *alyein/halyein* „a fi rătăcit în minte, pierdut, tulburat; a fi mâhnit sau nedumerit”. Este atestată, de asemenea, și o origine onomatopeică în unele interpretări: < lat. *alucin* „delir, vorbăraie fără sens” [3, p. 60-62].

În limba franceză, se consideră un împrumut din latina târzie *hallucinatio, onis*, *f* „confuzie, halucinație”; este utilizat în anul 1660, într-un tratat de medicină; în anul 1831, este folosit cu sens figurat „orice abatere a imaginației”. În prezent, termenul desemnează „stare de veghe a subiectului, în care acesta trăiește percepții sau senzații, fără ca vreun obiect exterior să le provoace”, „a percepe ceva eronat”, „starea de iluzie” [4].

În limba engleză, cuvântul *hallucinate* se consideră un împrumut din latina clasică *hallucinatus, a, um,* participiu trecut de la verbul *alucinari* „a rătăci (în minte), a visa, a vorbi nerezonabil, a rătăci în gând”, probabil din grecescul *alyein, attic halyein* „a rătăci în minte, a fi pierdut, a fi lângă tine (cu mâhnire)” etc. Cea mai veche utilizare cunoscută

a termenului *halucinație* este cea de la începutul anilor 1600. Cele mai vechi dovezi de utilizare sunt din anul 1604, în lucrările semnate de Robert Cawdrey, cleric și lexicograf al Bisericii Angliei.

La mijlocul secolului al XVII-lea, lexemul este folosit cu sensul „a fi înșelat, a-și face iluzii" [8].

O nouă definiție a termenului *hallucinate* a fost una dintre numeroasele actualizări legate de *inteligența artificială* adăugate în *Cambridge Dictionary* în 2023. Instrumentele de inteligență artificială au „halucinat" informații false, părtinitoare sau dăunătoare. Noua definiție este următoarea: „Când o inteligență artificială (= un sistem informatic, care are unele dintre calitățile creierului uman, cum ar fi capacitatea de a produce un limbaj într-un mod care pare uman) „halucinează", aceasta produce informații false". Prin urmare, un sistem IA „halucinează" atunci când produce „informații false". Fenomenul, numit și *confabulație*, poate genera afirmații ilogice sau, dimpotrivă, plauzibile, deși faptic eronate, care „halucinează".

Dicționarul explicativ englez *Cambridge* menționează că *halucinațiile IA* reamintesc de necesitatea gândirii critice umane, deoarece modelele lingvistice nu pot depăși calitatea datelor de antrenament și tind „să greșească", în special, când sunt solicitate să fie creative. Expertiza umană rămâne indispensabilă în producerea informațiilor veridice pe care se bazează sistemele inteligente. În același timp, termenul, în noua sa definiție, ilustrează tendința de antropomorfizare a tehnologiei, prin aplicarea metaforelor specifice experienței umane. Potrivit opiniei formulate de eticianul Henry Shevlin, verbul *a halucina* atribuie IA calitatea de agent, sugerând o ruptură de realitate care, deși nu implică conștiință, indică modificări la nivel de percepție și prognozează cultivarea *in perpetuum mobile* a vocabularului specializat (aici, psihologie) [9].

Procesul de metaforizare este următorul (Lakoff, Johnson): < lat. *alucinārī* / *hallucinārī* „a rătăci cu mintea", „a vorbi nerezonabil", „a delira", „a se deda visurilor irealizabile" → domeniu de bază, stare psihică deviantă, „minte rătăcită", „pierdere a contactului cu realul"; a) schema conceptuală originară, „stare mentală" → „perturbare a percepției" → „a vedea/a simți ceva acolo unde nu e nimic"; b) specializare medicală (epoca modernă), localizare clinică a fenomenului, percepții fără obiect exterior → termen standardizat în psihologie și psihiatrie (sec. XVII-XIX); c) metaforizare, proiecție a percepției asupra imaginației „a-și face iluzii", „a interpreta eronat", „a fi indus în eroare" (sec. XVII-XIX); d) extensiune semantică modernă (discurs general), „a crede lucruri false", „a percepe greșit realitatea", „a confunda aparențe cu fapte"; e) remetaforizare în domeniul IA, proiecție a stării mentale umane asupra sistemelor tehnice, „IA halucinează" = „produce informații inexistente în date, inventează fapte"; f) conceptualizare nouă în lexicografie, extensiune semantică specializată, „a genera informații false" → fenomen tehnic „confabulație algoritmică", conceptualizat prin experiență umană; stabilizare terminologică → „halucinație IA", termen standardizat în tehnologia modelelor lingvistice → „obiect" mental-tehnologic, autonom din punct de vedere semantic.

Tipurile de metafore implicate (Lakoff, Johnson): metafora structurală – „percepția umană" → „producerea de informație de IA"; metafora ontologică – „stare mentală umană" → „stare a unui sistem tehnic" – IA este conceptualizată ca agent cu percepție și conștiință de sine (deși nu are), halucinația devine obiect conceptual, cu un contur și

identitate proprie – proiecția „minte/percepție” asupra unui mecanism nebiologic; metafora orientațională – „pierderea contactului cu realitatea” = „deviație de la adevăr”; „a rătăci” → „a devia”; „a nu mai fi ancorat” → „a produce răspunsuri greșite”; lipsa unei ancore în date = „instabilitate cognitivă” tehnică.

Hiponimul *algoritm de tokenizare*

Termenul *algoritm de tokenizare*, format din substantivul *algoritm* + *de* + substantivul *tokenizare* este o sintagmă consacrată, denumind un concept complex în domeniul IA.

Algoritm de tokenizare (< fr. *algorithme* < lat. *algorismus, i, m* < arab. *al-khuwarizmi* „nativ din Khwarazm” + < engl. *tokanization* < engl. *token* „metal, plastic sau hârtie folosită în loc de bani” < engl. veche *tacen* „semn, simbol, dovadă” < engl. veche *tacan* „a arăta, a explica”)

Prima componentă a sintagmei *algoritm de tokenizare* este substantivul *algoritm,* împrumut din limba franceză *algorithme* „procedură pentru rezolvarea unei probleme matematice (de la găsirea celui mai mare divizor comun) într-un număr finit de pași care implică frecvent repetarea unei operații. Etimologia termenul este incertă. Totuși, se consideră ca fiind de origine arabă; provine de la numele matematicianului, astronomului persan Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi, bine cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniul matematicii (algebră, elaborarea unor metode de calcul). Termenul este format din latinizarea numelui său, *Algoritmi*, o transliterare alterată din arabă – *Al-Khwarizmi* „nativ din Khwarazm”. Matematicianul folosește el însuși termenul *algoritm* în lucrarea sa *Al-Kitab al-Mukhtasar fi Hisab al-Jabr wal-Muqabala* (*Cartea despre calculul prin completare și echilibrare*), scrisă în anul 820 *post Chr*. Ulterior, cuvântul este atestat în limba latină medievală (anul 1300 *post Chr.*) – *algorismus*, *i, m* cu sensul „sistem de cifre arabe”.

În limba franceză, cuvântul *algorithme* se consideră un împrumut din limba spaniolă veche *alguarismo* „arta de a număra, aritmetică”, începând cu anii 1256-1276 (*Libros del Saber de Astronomía*, în Cor., s.v. *guarismo),* cu rădăcini arabe: *Al-Khuwārizmī* – literalmente, „cel din Khwārizm” (regiune din Asia Centrală), nume-poreclă dată matematicianului arab (secolul al IX-lea) Abdallah Muhammad ibn Mūsā, ale cărui traduceri au introdus *aritmetica* în Europa medievală: *prima species algorizmi additio licitur* „prima specie a algoritmului se numește adunare”.

Se crede că lexemul *algorithme* este rezultatul unei hibridări de cuvinte – *algorisme* și grecescul *arithmós* „număr”. Sensurile deținute: a) sistem de numerotare zecimal cu cifre arabe; b) „ansamblu de reguli pentru calculul numerelor scrise în sistemul zecimal (cele „patru operații”)” (Lal. 1968); „ansamblu de reguli operaționale implicate în orice tip de calcul. *Algoritmul împărțirii* (Lar. encycl.), *algoritmul înmulțirii* (Foulq.-St-Jean 1962)”. Atestări: anii 1220-1230: *augorisme* „procedeu de calcul care utilizează cifrele arabe”, secolul al XIII-lea: *algorisme*; anul 1534: *algorisme* „aritmetica, arta calculului în general”; anul 1554: *algoritme*; anul 1845 (Besch.): *algorithme* – „matematică, metodă și notație pentru orice tip de calcul” [4].

În limba engleză, este atestat în 1690: „sistem arab de calcul”, un împrumut din limba franceză *algorithme*, derivat (sub influența eronată a unei asocieri cu grecescul

arithmos „număr") din *algorisme* „sistemul de numerație arab" (sec. al XIII-lea), din latina medievală *algorismus*, o transcriere deformată a arabului *al-Khwarizmi* „originar din Khwarazm" (în prezent Hiva, în Uzbekistan), supranumele matematicianului ale cărui lucrări au introdus matematica avansată în Occident. Forma anterioară, în engleza medie, era *algorism* (începutul sec. al XIII-lea), preluată din franceza veche. Sensul s-a extins, termenul desemnând „oricare metodă de calcul", începând cu mijlocul secolului al XX-lea, în special, prin raportare la informatică. Totodată, menționăm faptul că și termenul *algebră* „matematică formală; analiza ecuațiilor; arta raționamentului despre relațiile cantitative cu ajutorul unei notații compacte și extrem de sistematizate", atestat începând cu anul 1550, din latina medievală *algebra*, are la bază aceeași etimologie arabă: *al-mukhtasar fi hisab al-jabr wa al-muqabala* („compendiu despre calcul prin restaurare și echilibrare"), titlul faimosului tratat din secolul al IX-lea despre ecuații, scris de matematicianul din Bagdad Abu Ja'far Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi. Cuvântul arab *al-jabr* (pronunțat popular *al-jebr* [Klein]) înseamnă „reunirea părților rupte" (reducerea fracțiilor la întreg în calcul); una dintre cele două etape pregătitoare în rezolvarea ecuațiilor algebrice și provine din verbul arab *jabara* „a reintegra, a reuni, a consolida".

Algoritmii, de asemenea, sunt utilizabili în biologie, genetică (algoritm de analiză a datelor genetice, algoritm de proteine), știința datelor (algoritm de analiză a datelor și de extragere a informațiilor relevante din seturile mari de date), criptologie (algoritm de criptare) etc.

A doua componentă a sintagmei *algoritm de tokenizare* este substantivul *tokenizare,* care în contextul *inteligenței artificiale* și al *procesării limbajului natural*, desemnează procesul prin care un text este împărțit în *tokenuri* „tokens", adică unități lingvistice semnificative, cum ar fi cuvinte, subcuvinte sau caractere.

Prin urmare, termenul *tokenizare* este un împrumut din limba engleză, derivat de la substantivul *token.* Etimologia termenului *token* indică o evoluție semantică complexă, ancorată în conceptul fundamental „semn, dovadă". Cuvântul provine din engleza veche *tacen,* cu sensul inițial „semn, simbol, dovadă, presimțire". Această rădăcină este strâns legată de verbul englez învechit *tacan* „a arăta, a explica, a învăța" și, în cele din urmă, de la rădăcina protoindoeuropeană *deik-,* care însemna „a arăta", „a pronunța solemn". Această legătură etimologică plasează termenul *token* într-o familie de cuvinte referitoare la acțiunea de a indica sau de a demonstra ceva. Alte surse consideră termenul moștenit din limba germană. Cea mai veche utilizare cunoscută a substantivului *token* este din perioada englezei vechi (înainte de 1150) și tot atunci este înregistrat ca verb.

La sfârșitul englezei vechi, *token* desemna deja „o caracteristică observabilă sau o acțiune care indică o stare interioară", servind drept „mijloc de identificare a unei persoane". În jurul anului 1200, sensul se extinde pentru a include „obiecte fizice care reprezintă o acțiune, o stare sau o divinitate". Ulterior, la sfârșitul secolului al XIV-lea, cuvântul capătă un sens juridic „act efectuat în recunoașterea unui contract sau a unui acord". În anul 1590, *token* înseamnă „piesă de metal asemănătoare unei monede", adică un obiect fizic care substituie o valoare monetară.

În limba engleză, cuvântul *token* păstrează o varietate de sensuri: „bucată rotundă de metal sau plastic, folosită în loc de bani sau o bucată de hârtie pe care cineva o poate schimba cu ceva într-un magazin"; în informatică –„substitut securizat", utilizat pentru a

schimba informații sensibile fără a expune datele de bază, cum ar fi numerele de card de credit"; „un identificator de sesiune, un jeton de autentificare sau o entitate (sau unitate) lexicală în cadrul analizei lexicale".

Limba franceză, de regulă, utilizează termenul *jeton.* Utilizarea anglicismului *token* este predominantă în jargonul informatic și financiar; totuși, sunt preferențiale sintagmele *jeton d'authentification, jeton échangeable.*

În limba română, cuvântul *token* este un împrumut din engleză. Dicționarele românești ($DOOM_3$) îl definesc ca substantiv neutru cu pluralul *tokenuri*. Totuși, nu există vreo definiție a acestui termen.

Procesul de metaforizare a termenului-sintagmă *algoritm de tokenizare* este următorul:
< arab. *al-Khwarizmi* „nativ din Khwarazm" → < lat. *algorismus* „sistem de cifre arabe" → < fr. *algorithme* „procedură de calcul" → < engl. *algorithm* „procedură formalizată, set de pași finit pentru rezolvarea problemelor" → conceptualizare abstractă, „procedură sistematică de rezolvare a problemelor" → metaforizare, „procedură aplicată asupra unităților lingvistice (*tokenuri*)" → extensiune semantică, „proces de manipulare a textului prin unități discrete" → „entitate funcțională/obiect mental" → terminologie standardizată IA: *algoritm de tokenizare* < engl. *token* „semn, dovadă" → conceptualizare abstractă, „unitate discretă de informație" → metaforizare, „text continuu transformat în elemente manipulabile" → extensiune semantică, „tokenizare ca operație formală asupra datelor textuale" → „obiect mental/entitate procesabilă" → terminologie standardizată IA, *tokenizare*.

Tipurile de metafore implicate (Lakoff, Johnson): metaforă structurală – proiecția structurii unui algoritm asupra procesului de *tokenizare*: „algoritm" → „proces de manipulare a unităților textuale (*token*)"; metaforă ontologică – conceptualizarea *tokenurilor* ca entități discrete: „token" → „obiect asupra căruia algoritmul acționează"; metaforă orientațională – transformarea continuului textual în spațiu discret: „text continuu" → „spațiu discret de tokenuri".

Astfel, termenul-sintagmă *algoritm de tokenizare*, împrumut din engleză *tokenization algorithm,* este o procedură algoritmică, prin care un text continuu este împărțit în unități mai mici, denumite *tokenuri*, care reprezintă elemente semnificative pentru procesarea lingvistică ulterioară. *Tokenurile* pot fi cuvinte, subcuvinte, semne de punctuație sau caractere individuale, în funcție de *metoda de tokenizare* aplicată.

Hiponimul *rețea neuronală/neurală*

Termenul *rețea neuronală/neurală*, format din substantivul *rețea* și adjectivul *neuronală/neurală,* este o sintagmă consacrată, denumind un concept complex în domeniul IA.

Rețea neuronală/neurală (< it. *rezza* < lat. *retella, ae, f* < lat. *rete, is, n* „plasă, năvod" + < fr. *neural, ale, aux*/< engl. *neural* < lat. *nervus, i, m* „tendon, fibră, „coardă" a corpului" < gr. *neuron* „coardă, tendon")

Prima componentă a sintagmei *rețea neuronală/neurală* este substantivul *rețea.*

În limba română, cuvântul *rețea* „împletitură, plasă" provine din limba latină *retella*, diminutivul cuvântului *rete, is, n* [10].

Totuși, „ipoteza nu se poate susține din moment ce românescul *rețea* este un neologism și, prin urmare, nu poate proveni dintr-o formă latină neatestată. Provine din italiană *rezza*, cu accentul pe ultima silabă” [11, p. 811].

Prin urmare, diminutivul *retella, ae, f* derivă de la *retis, is f* „rețea”, care, la rândul său, are la bază substantivul *rete, is, n* „plasă, năvod”. Unele surse arată verbul *re-tego, -texi, -tectum* ca drept punct de pornire (cu sensurile: „a descoperi”, „a deschide, a dezveli”) în formarea cuvântului *retella, ae, f* [3, p. 877-878].

În limba franceză, substantivul *réseau* (derivat cu sufixul *-eau* din franceza veche *reiz, rez* „plasă” din latinescul *rets*) „plasă destinată prinderii anumitor animale”, „țesătură cu ochiuri foarte fine” este atestat aproximativ în 1180; forma *resel* „plasă mică folosită la vânătoare și pescuit”. Alte atestări și utilizări: aproximativ anul 1599 – „țesătură în formă de plasă”; 1690 – zoologie, „a doua pungă (secțiune) a stomacului rumegătoarelor”; anul 1748 – anatomie; anul 1762 – „ansamblu de linii, benzi etc. întrețesute sau încrucișate”; 1763 – heraldică; 1835 – geodezie; 1839 – artă, „plasele de plumb ale unui vitraliu”; 1856 – arhitectură, „nervurile de piatră ale unei ferestre sau rozete gotice” etc.; în domeniul de telecomunicații: 1849 – telegraf; 1882 – telefon; 1958 – televiziune; 1962 – „rețea de radare”; 1964 – „rețea radiofonică”; 1964 – „rețea hertziană”; 1968 – informatică, *rețea de teleprelucrare* [4].

În limba engleză este utilizat substantivul neutru *network*, de la care s-a format verbul *network*, cu sensurile: „a acoperi cu o rețea” (1887); „a transmite printr-o rețea (radio) (1940)”; „cu referire la computere” (1972); cu referire la persoane, „a interacționa cu alții pentru a face schimb de informații și a dezvolta contacte” (1982). Cuvântul este prezent, cu formă trunchiată, în mai mulți termeni: *internet* – prescurtare din *internetwork, internetwork*, termen folosit din 1972 cu referire la rețele (atunci ipotetice) care implicau multe computere separate; *meshwork – mesh-work* „rețea, pânză, plex” (1830) etc.

Cuvântul de origine latină *reticule* („poșetă mică pentru dame”, inițial, realizată dintr-o rețea (plasă); mai târziu, din orice material țesut; împrumut din limba franceză *réticule* (sec. al XVIII-lea) „plasă pentru păr, o poșetă”, din latinescul *reticulum, i, n* „plasă mică, săculeț din plasă”, dublu diminutiv al substantivului *rete, is, f* „plasă”, cuvânt de origine incertă, înrudit cu lituanianul *rėtis* „sită” sau un împrumut dintr-o limbă non-indoeuropeană) este rar utilizat în IA, fiind specializat în domeniul medicinei: „rețea vasculară”, „plex de vase sanguine” [5].

A doua componentă a sintagmei *rețea neuronală/neurală* este adjectivul *neuronal(ă)/neural(ă)*. În limba română, forma adjectivului *neuronal(ă)* este un împrumut din limba engleză, iar *neural(ă)* – din limba franceză [10].

Ambele forme au la bază substantivul latin *nervus, i, m* din grecescul *neuron* „coardă, tendon” [11, p. 574]. În limba latină, *nervus, i, m* este un substantiv polisemantic – „tendon, fibră, „coardă” a corpului”: *nervi a quibus artus continentur* „tendoanele prin care sunt ținute membrele”; „membru viril”; „coardă (de instrument muzical); „fir, sfoară”; „metaforic, coardă de arc, arc”; „forță, putere, vigoare”; „motor, principiu conducător, factor decisiv”. Adjectivul *nervalis, e* „nervos, tendinos”, derivat de la *nervus, i, m* era utilizat, în special, în expresia *herba nervalis* „pătlagină”; adjectivul *nervicus, a, um = neuricus, a, um* înseamnă „care suferă de nevralgie”, „bolnav nervos”; din grecescul *neurikos* [3, p. 668-669].

În limba franceză, adjectivul *neural, ale, aux* „în medicină, care ține de sistemul nervos”, „aparat neural” este atestat în anul 1855, un împrumut din limba engleză (1834-1847); cu sens specializat este atestat în anul 1955, format de la elementul formativ *neur(o)-* „nerv, sistem nervos” de la *neurone* (1896), din grecescul *neuron* „nerv, fibră”) + sufixul *-al* [4].

În limba engleză, adjectivul *neural* „care ține de un nerv sau de nervi, care ține de sistemul nervos în general” este atestat în anul 1830; format din elementul *neur-* „referitor la un nerv, la nervi sau la sistemul nervos” (din cuvintele grecești *neura* „nerv”; inițial, „tendon, coardă de arc”; *neuron* „tendon; coardă (de arc sau instrument muzical); șnur”; la plural „forță, vigoare”, din PIE *(s)neuro-* „tendon, nerv”) + sufixul adjectival *-al*. În cultura greacă, păpușile se numeau *neurospastos*, literalmente „trase de sfori” [5].

Procesul de metaforizare este următorul: < *lat. rete, is, f* „plasă, năvod” *(< rădăcină indo-europeană ret-* „a împleti, a țese” + sufix diminutival *-ella* în *retella* > *it. rezza* > rom. *rețea)* → „întrețesere materială”, „plasă cu noduri și fire” → „structură fizică interconectată”: elemente unite prin „fire”, „ochiuri” → specializare, „dispunere de elemente conectate între ele” (< fr. *réseau*/ < engl. *network*) → metaforizare, „proiecția structurii plasei asupra sistemului nervos”: „neuroni” → „noduri, sinapsele drept fire” → extensiune semantică, „model conceptual al conectivității neuronale” → abstracție structurală, „model matematic (IA) bazat pe noduri și legături” → „obiect” mental, „arhitectură de procesare” → terminologie standardizată: *rețea neuronală*/*neural network*.

Tipurile de metafore implicate (Lakoff, Johnson): metafora structurală – proiecția structurii unei plase asupra funcționării neuronale: „plasă” → „rețea de neuroni”, „nod” → „neuron”, „fire” → „sinapse” → „structura concretă a plasei oferă forma conceptuală a sistemului nervos și a IA”; metafora ontologică – proiecția obiectului material (plasa) asupra unui sistem abstract (funcționare neuronală): „plasă concretă” → „entitate cognitivă”, „fire materiale” → „legături neuronale” → „sistemul nervos, conceptualizat ca un obiect manipulabil, cu noduri, straturi, conexiuni”; metafora orientațională – proiecția orientării spațiale a plasei asupra procesării informației – „sus/jos”, „înainte/înapoi”, „straturi superioare/inferioare” → propagare înainte/înapoi, nivel de activare, „strat ascuns” = orientări metaforice aplicate unui proces abstract.

Concluzii. Analiza terminologică, etimologică, metaforică, funcțional-semantică a termenilor care fac parte din domeniul IA a fost raportată la *Teoria Generală a Terminologiei* (Wüster). Această abordare a permis elaborarea *arborelui conceptul ierarhic*. Astfel, sintagma *inteligență artificială,* hiperonim conceptual, subordonează o serie de hiponime specializate, printre care – *rețea neuronală/neurală, algoritm de tokenizare, halucinație* etc. S-a demonstat că domeniul IA nu este doar o tehnologie, ci un sistem conceptual emergent, în care terminologia IA devine instrument de clasificare a cunoașterii specializate.

Internaționalizarea termenilor IA elucidează tendința de uniformizare conceptuală. Termenii sunt preluați aproape identic în diverse limbi, iar structurile metaforice originare sunt menținute, fapt care facilitează înțelegerea universală. Această stabilitate se explică prin imaginile conceptuale care stau la baza termenilor și prin modelul conceptual recunoscut și acceptat la nivel interlingvistic.

Metaforizarea deține un rol fundamental în arhitectonica terminologiei IA. Termenii *rețea neuronală/neurală*, *algoritm de tokenizare*, *halucinație* sunt structuri metaforice, provenite din domeniile: biologie, matematică, psihologie, industrie etc. Reinterpretarea acestor metafore în contextul IA facilitează descrierea proceselor interne ale sistemelor inteligente. Adaptarea terminologică relevă o tendință de resemantizare a conceptelor existente pentru a desemna fenomene noi: termenul *halucinație* din psihologie „tulburare psihică constând în perceperea unui obiect sau a unui fenomen fără ca acesta să existe în realitate" este utilizat în domeniul IA – „generare de informații false".

Concomitent, fenomenul globalizării terminologice conferă procesului de standardizare funcția de convergență conceptuală. Structurile metaforice permit stabilitatea termenilor și reduc ambiguitatea în comunicarea specializată.

Sistemul terminologic IA nu este doar un inventar lexical, ci reprezintă o arhitectonică conceptuală globală, un model paradigmatic de cunoaștere specializată în era digitală.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hașdeu" al USM.

Referințe bibliografice:

1. CANDEL, D. Wüster par lui même. În: *Cahier du C.I.E.L. (Centre Interlangue d'Études en Lexicologie), Des fondements théorique de la terminologie*, Université Paris, Denis Dieror et Equipe VolTer, Université du Littoral – Côte d'Opale, 2004, p.16-30.
2. LERAT, P. L' hyperonymie dans la structuration des terminologies. În : *Languages*, 1990, vol. 25, p. 79-86.
3. DVORETSKY, I. *Latinsko-russkiy slovar'*. Moskva, Izdatelstvo Russkiy yazyk. 1976.
4. *Dictionnaire du Trésor de la Langue Française Informatisé (TLFi)*. Disponibil: https://www.le-tresor-de-la-langue.fr/
5. *Online etymology dictionary*. Disponibil: https://www.etymonline.com/
6. *Merriam-Webster Dictionary*. Disponibil: https://www.merriam-webster.com/
7. ЛАКОФФ, Дж., ДЖОНСОН, М. *Метафоры, которыми мы живем*. În: Теория метафоры. Москва: Прогресс, 1990, с. 387-415.
8. Oxford Learner's Dictionary. Disponibil: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/
9. *'Hallucinate' is Cambridge Dictionary's Word of the Year 2023*. Citat: 11/01/2026. Disponibil: https://www.cambridgeenglish.org/news/view/hallucinate-is-cambridge-dictionarys-word-of-the-year-2023/
10. *Dicționar explicativ al limbii române*. Disponibil: https://dexonline.ro/
11. VINEREANU, M. *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indoeuropenistică*. București: Alcor Edimpex, 2008, ISBN 978-973-8160-31-6.

CZU: 81‘322:81‘276.6=61 https://doi.org/10.59295/teia2025.17

DIGITAL DATABASES AND MEDICAL TRANSLATION: OPTIMIZING TERMINOLOGICAL ACCURACY IN THE HEALTH FIELD

Inga STOIANOVA

Free International University of Moldova

ORCID: 0000-0003-2413-3468

In today's digital environment, medical translators take advantage of digital tools and specialized terminology databases. The study offers an overview of e-resources like SNOMED CT, MeSH, UMLS, TermiumPlus®, and other medical terminology databases. It discusses the benefits of these tools in making terminology more consistent, their impact on the translation quality and the way translators can use both their language and cultural knowledge along with digital tools to produce accurate translations.

Key terms: *digital medical databases, accuracy, standardization, hierarchical organization of medical terminology, interoperability, granular complexity, medical translation*

BAZE DE DATE DIGITALE ŞI TRADUCEREA MEDICALĂ: OPTIMIZAREA ACURATEŢEI TERMINOLOGICE ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂŢII

În mediul digital de astăzi, traducătorii în domeniul medicinii profită de instrumentele digitale și de bazele de date terminologice specializate. Studiul oferă o prezentare a resurselor digitale precum SNOMED CT, MeSH, UMLS, TermiumPlus® și alte baze de date de terminologie medicală. De asemenea, sunt evidențiate beneficiile acestor instrumente în uniformizarea terminologiei, impactul lor asupra calității traducerii și modul în care traducătorii pot aplica cunoștințele lingvistice, și culturale, precum și instrumentele digitale în traducerea medicală de calitate.

Cuvinte-cheie*: baze de date medicale digitale, acurateţe, standardizare, organizare ierarhică a terminologiei medicale, interoperabilitate, complexitate granulară, traducere medicală*

The medical translation field is at the nexus of language, medical science, and patient safety. Properly translated terms are essential to all facets of health care delivery, including public health communications, regulatory documentation, clinical trial operations, patient educational materials, etc. As such, it is incredibly important when it comes to the proper transfer of information between languages and making sure that any medical information is correctly translated. If medical terms are translated incorrectly, it can create confusion, lead to incorrect treatment, result in problems with regulation, a breakdown in trust between the patient and the health care provider [1, p. 394]. With the globalization of medicine, the increasing number of multilingual clinical trials and explosive growth in medical knowledge, there continues to be a dramatic increase in the amount and complexity of terminology that requires translation [2].

This article examines how digital databases support the use of terminology in medical translation. The main objectives are to review digital resources, identify the main linguistic challenges in medical translation, and assess how databases help reduce errors and improve translation accuracy. The study draws on theories from text translation, lexical and phraseological studies, and computer systems for medical information [3].

Medical translation is a significant field, and digital databases play a major role; used together optimal results may be achieved. As healthcare moves toward a more global economy and large collections of medical data continue to grow in number and language, medical terminological resources have emerged including MeSH, SNOMED CT, UMLS, ICD, Termium Plus® etc., becoming essential in identifying precise medical terms via the medical translator's profession.

Medical vocabulary forms the foundation of communication in healthcare, acting as a detailed, well organized, and specialized language that allows for accurate information sharing among clinicians, researchers, and, more recently, artificial intelligence systems. In contrast to everyday language, medical terminology is defined by its need for accuracy, strict standardization, and its ability to adapt across multiple languages to cater to global healthcare requirements. Yet, the same features that make them identical also create major difficulties, especially when medical data are communicated through different languages or when technology is involved. Mistakes in the use of medical terms can lead to severe consequences, hitting both the patients' and the public's health, causing misdiagnoses, putting patients' lives at risk, and making people sceptical about health care services. In this context, medical terminology arises not only as a set of specialized words but as an organized framework, that supports clinical communication, research, and health information management. To understand its role in today's medicine, we have to examine the main characteristics of medical terminology, such as its standardization, structured hierarchy, and semantic accuracy.

Standardization. The standardization of medical terminology is a global acceptance that guarantees interoperability, quick knowledge transfer, and patient safety. The coding systems like SNOMED CT and the UMLS provide internationally recognized codes or ontologies that are considered structured vocabularies. These vocabularies enable health care facilities and practitioners globally to communicate using the same terms, regardless of country, language, and institution. Standardized terminology provides a foundation for how to map symptom terms (for example, *myocardial infarction*) to the same object, regardless of the digital or written language of the country where the term is used. Furthermore, standardized terminology serves as the basis for constructing computational models and clinical decision support systems. For example, Schulz and Juric used SNOMED CT to create large datasets for the purpose of conducting semantic similarity analyses of medical terms [4, p. 4-6], while Yang and Huang described several of the reasons why standardization is essential as a component for facilitating the practice of machine learning within healthcare [5, p. 58].

Consequently, the hierarchical structure of medical terminology enables clinicians or researchers to use terms that are appropriate for a given level of specificity, while maintaining the logical relationship between one medical term and another (e.g., *parent to child* or *part to whole*). To illustrate the idea, SNOMED CT parent–child (*is–a*)

hierarchical relationship is provided: *pneumonia* is a subtype of *infectious disease*, and *bacterial pneumonia* represents a further specialization of *pneumonia*, where each child concept inherits the clinical meaning of its parent, while adding greater specificity. A *part–whole relationship* exists between anatomical concepts, such as the *left ventricle*, which is part of the *heart*, which in turn is part of the *cardiovascular system*. All of them allow SNOMED CT to model complex clinical knowledge accurately to facilitate precise documentation, semantic querying, and reliable data aggregation across healthcare systems. The structured arrangement of medical terminology is essential for data management and knowledge representation. It enables precise coding, effective information retrieval, and significant data aggregation for epidemiological research, health metrics, and policy development. Additionally, hierarchical organization supports interoperability among terminological systems and health information technologies, facilitating uniform understanding of clinical data across institutions, languages, and healthcare environments.

Accuracy. Medical terminology should contain accurate definition and eliminate any ambiguity. The intent of a term should be clear, whether that is an illness, a process, or a part of the body. Schulz and Juric emphasize that a physician must possess a robust vocabulary of medical terminology and a mature understanding of its semantic relationships, such as synonymous, hierarchical, and associative [4, p. 2]. In the context of computational systems, the accuracy requirement is heightened because AI systems rely on the accurate representation of terms to perform functionally similar operations on clinical data. The accuracy that distinguishes medical terminology also makes it difficult for non-experts to interpret. Accurately acquiring knowledge from medical dialogue is a challenge for automated systems, for example, as they must be able to distinguish medically appropriate language from expressions that are not. If an automated model cannot correctly recognize a medical term's meaning, any output it produces will likely be inaccurate, misleading, and could even be harmful [6, p. 1].

The healthcare industry is a global one, and healthcare providers need to use medical terminology that is adaptable to many languages and cultures. Being able to speak multiple languages means that there will be standardized terms for medical concepts available to healthcare professionals, patients, and research scientists all over the world. This will enhance their ability to collaborate internationally and provide medical care to diverse groups of people. For example, SNOMED CT is referred to as the "most comprehensive, multilingual clinical healthcare terminology in the world" [4, p. 4]. Nevertheless, true multilingual equivalence is very difficult to achieve, and direct term-for-term translations are often insufficient, as medical concepts may not have exact equivalents in other languages or may not have the same connotations or cultural meaning. This is further complicated in low-resource languages, where medical vocabularies have not been established, and there are no computational resources to support the translation of healthcare communication [7].

Digital medical databases are structured and electronically accessible repositories that systematically store, manage, and disseminate health-related information to support healthcare functions such as clinical decision-making, research, education, and administration. The main purpose of digital medical databases is to guarantee semantic

interoperability: the capability of different healthcare systems to share, understand, and apply clinical data without losing significance. Standardized terminology databases like SNOMED CT and ICD serve as the linguistic foundation for electronic health records, decision support systems, and AI models, guaranteeing that a diagnosis, procedure, or finding documented in one system is clearly comprehended by another, irrespective of language or context [4, p. 7].

The typology of digital medical databases can be broadly classified as follows:

- *Terminological databases* are used to store, manage, and retrieve standard medical terms and their relationships, which provide the linguistic and conceptual basis for accurate clinical documentation, coding, billing, and interoperability between healthcare systems (SNOMED CT, ICD, TERMIUM Plus® etc).
- *Bibliographic databases* index literature of the scientific type like journal articles, conference papers, and clinical guidelines. They are subsequently used for literature reviews, evidence-based practice, and knowledge synthesis such as in the case of PubMed and MEDLINE.
- *Clinical and Patient Databases* consist of patient-level data that includes EHRs, medical images, lab test results, and treatment histories, used for patient care, epidemiological research, and AI-assisted diagnostics [8, p.129].
- *Multilingual and Translation Databases*. As healthcare becomes more global, databases with multilingual terminologies and translation, such as TERMIUM Plus® and translation engines are crucial for cross-border communication and inclusivity [7].

The divisions between these categories are not well-defined, and many current systems combine characteristics from several typologies (e.g., clinical documentation, research, public health surveillance, and medical translation support).

The most influential systems are SNOMED CT, ICD, UMLS, Termium Plus®, each with a different purpose, but all contributing to semantic interoperability across healthcare domains.

SNOMED CT (***Systematized Nomenclature of Medicine – Clinical Terms***) is a multilingual most comprehensive clinical terminology in the world, designed to capture detailed clinical information at the point of care. It covers over 349,000 medical concepts, a broad spectrum of concepts related to diseases, clinical findings, procedures, body structures, microorganisms, and substances [9]. One of the main linguistic benefits of SNOMED CT is that language-neutral Concept IDs identify its concepts. Each SNOMED CT concept has a unique, language-independent identifier. This identifier acts like a permanent, universal label for the underlying clinical meaning, regardless of how clinicians describe it in different languages or vocabularies. For example, the term *fracture* is captured in terminology by a single CT ID (such as 125605004).

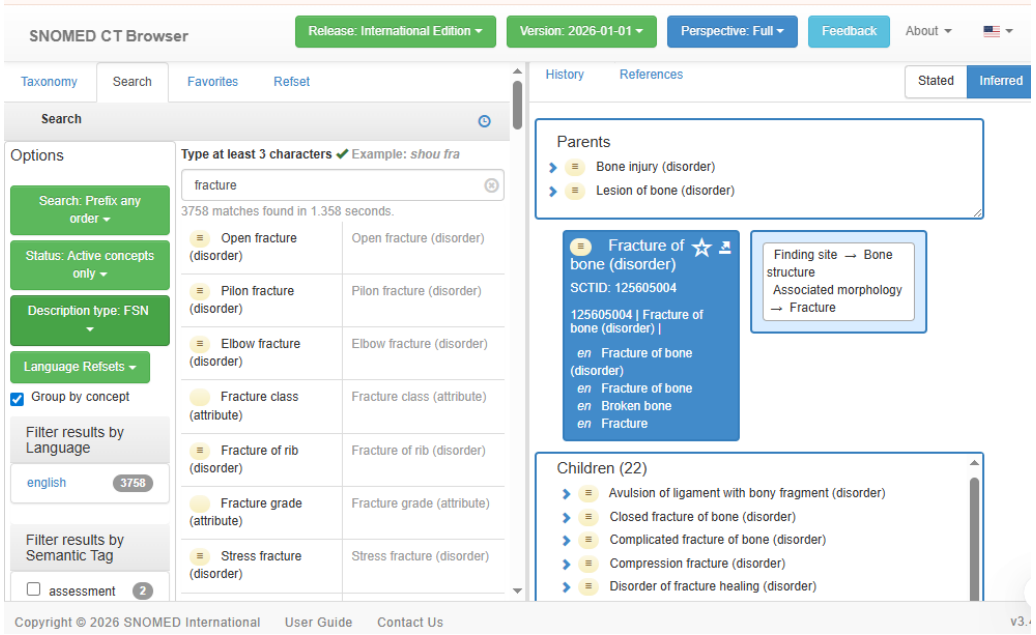

Fig. 1. Screenshot illustrating the SNOMED CT term *Fracture* [Accessed January 2, 2026].

Since Concept IDs are not only non-semantic but are also very stable, they act as interlingual pivots that enable a translator to find the equivalent term in the target language, even if the two languages do not share any lexical similarity at the level of the original text. For instance, a term can be found corresponding to different expressions in different languages, e.g., *accident vascular cerebral* in Romanian or *инсульт* in Russian for the English word *stroke* (SNOMED CT ID 230690007-IDs may vary by edition). Thus, by linking all these terms together with a single SNOMED CT concept, the translators can maintain the conceptual equivalence despite the variation in the lexical forms. The proposed way of working, thus making literal translation errors and false equivalences, is virally impossible.

From the point of view of language and translation interplay, SNOMED CT is an excellent example of how medical meaning can be standardized, restructured, and transferred across languages. Conventional terminologies, which have the tendency to mix up forms of words with the content of concepts, are contrasted here by SNOMED CT which actually insists on keeping a clear division between concepts (units of meaning) and descriptions (linguistic realizations). Moreover, the translators should be instructed that at times, the reason for not grasping a term or concept might not be their ignorance but rather a confusion in the core terminology (international release) that needs to be clarified. This difference matters a lot when it comes to the translation of medical documents, terminology management, and achieving interoperability among languages.

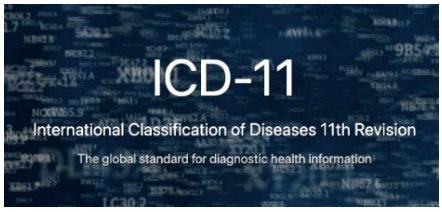
On the level of description, SNOMED CT offers an option to incorporate both multilingual variation and synonymy via its classification of description types. Preferred

terms are said to be those that most accurately represent the usages of the culturally and institutionally normalized languages. Synonyms are basically alternative terms that could be used in different contexts of the same language and have different language registers [8, p. 130]. As an illustration, the general concept of *myocardial infarction* (SNOMED CT Concept ID: 22298006) may be represented in the following way: the preferred clinical term goes hand in hand with the synonyms such as *infarction of heart, MI - myocardial infarction, myocardial infarct, cardiac infarction,* while *heart attack* is most frequently used in communication with patients. Consequently, the translators can make a decision whether the terms they want to use fit the communicative context or not, and at the same time, they remain in conceptual agreement with the standardized clinical meaning.

Nevertheless, the system introduces some difficulties in the translation area as well, especially if FSNs (Fully specified names) are considered. FSNs were not really made with linguistic naturalness in mind, but rather they are meant to be as terminologically precise as possible; therefore, they normally come with parenthetical semantic tags (e.g., *chronic kidney disease* (disorder), c*oronary artery bypass* graft (procedure)*).* The direct translation of FSNs is likely to produce, on the one hand, expressions that are linguistically unnatural, but, on the other hand, they might also be too explicit, e.g., FSN *appendectomy* (procedure) ID 80146002 and its synonyms *appendix removal and appendix excision*. Translating the FSN literally might yield *excizie de apendice (procedură)* in Romanian, which is technically accurate but awkward; the preferred term *apendicectomie* is natural in clinical use.

Post-coordination additionally hinders translation work. Here, translators are faced with the challenge of having to find the right equivalent conceptual compositions in their languages when the source-language clinical ideas are not a single concept. They are rather a complicated combination of the latter with various attributes [8, p. 131]. A post-coordinated phrase such as *fracture of femur* with *left* and *open* attributes requires quite a syntactic and semantic reorganization if the target language involved is one that has grammatical agreement or different word order rules and the like (English *left femour open fracture* vs Romanian *fractură deschisă a femurului stâng* vs Russian *открытый перелом левой бедренной кости*).

The International Classification of Diseases (ICD) is a coding framework created and overseen by the World Health Organization (WHO), mainly utilized for classifying diseases, epidemiological studies, and health data analytics [10]. In contrast to SNOMED CT, which is intended for intricate clinical expression, ICD is tailored for the aggregation, reporting, and comparability of health data internationally and throughout time. ICD codes serve purposes such as morbidity and mortality statistics, health policy formulation, reimbursement processes, and monitoring of public health. The shift to ICD-11 (launched in 2018 and approved by WHO in 2019) has brought about more detailed coding, enhanced digital access, and better connections with other nomenclature systems like SNOMED CT.

ICD is organized hierarchically to enable systematic recording and reporting of health concerns. At the most fundamental level, chapters classify wide categories of diseases. For instance, Chapter IX – Disorders of the circulatory system in ICD-10 comprises all heart and vascular ailments, whereas Chapter VI – Mental, behavioural or neurodevelopmental disorders in ICD-11 addresses issues like depression and anxiety. In chapters, diseases are arranged in sections that categorize related conditions. In the circulatory system chapter, the section I10– I15 *Hypertensive diseases* encompasses all disorders caused by high blood pressure. Every block is additionally segmented into categories, denoted by three-letter abbreviations. For example, *I10 – Essential (primary) hypertension* denotes the primary disease category without associated complications. To offer additional clinical data, categories are divided into subcategories. For instance, *I10.0 – Hypertensive heart disease with (congestive) heart failure,* indicating a causal link where uncontrolled high blood pressure leads to heart failure, often involving structural changes like hypertrophy. ICD-11 implements extension codes to document extra features like severity or laterality; for instance, XM0PW can signify mild severity, whereas *BD11.Z - left ventricular failure, unspecified* might indicate that the left side is involved. Each code is assigned a specific term and definition, ensuring consistency across clinical documentation, research, and statistical analysis. Another illustration comes from mental health: *6A70.3 - Single episode depressive disorder, severe, without psychotic symptoms; 6A71 - recurrent depressive disorder; 6A71.3 -recurrent depressive disorder, current episode severe, without psychotic symptoms; 6A71.1-recurrent depressive disorder, current episode moderate, without psychotic symptoms* providing very precise clinical details.

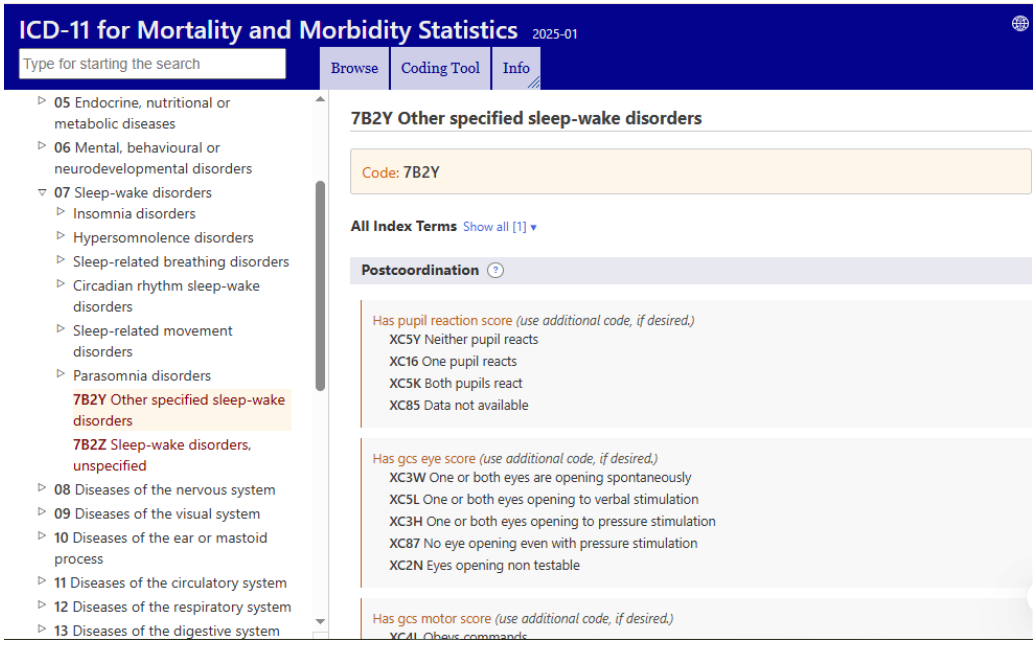

Fig. 2. The concept of *Sleep-Wake Disorders* in ICD -11 (screenshot) [Accessed January 2, 2026].

This hierarchical arrangement (from chapters to blocks, categories, subcategories, and extension codes) enables the ICD to support comprehensive epidemiological research and accurate patient classification. The effective implementation of ICD heavily depends on accurate translation into different languages. Since healthcare is inherently multilingual in various sectors, translating ICD codes and terminology is essential for consistent clinical documentation, research, epidemiology, and worldwide reporting [10].

Languages frequently use different terms to denote (the same) illnesses, and occasionally, classifications might differ slightly (common usage, abbreviations, or medical standards) based on regional medical practices. For instance, *type 2 diabetes mellitus* is translated as *diabet zaharat tip 2* in Romanian and *сахарный диабет 2 типа* in Russian, emphasizing the significance of consistent terminology across languages. Besides, languages vary in their construction of medical terminology. English frequently employs compound nouns or analytic structures, whereas Romance or Slavic languages might utilize phrases or morphologically intricate forms. For example, the English term *heart failure with reduced ejection fraction* becomes *insuficiență cardiacă cu fracție de ejecție redusă* in Romanian, which reorganizes the components and uses a prepositional construction. In Russian, it is *сердечная недостаточность с пониженной фракцией выброс,* where the word order and modifiers differ. These structural disparities can hinder automated translation, indexing, and integration with electronic health records.

Medical Subject Headings (MeSH) is a standardized word and phrases (controlled vocabulary) of biomedical terms produced by the U.S. National Library of Medicine (NLM) to help index, categorize, and search for articles. The idea behind this is that the same types of articles can be retrieved consistently using the same or different terminology. The structure of MeSH is hierarchical in nature, where several methods are available to search for medical literature, and the search can be refined to the level of specificity. The terms are presented as descriptors, which include qualifiers, as well as by Supplementary Concept Records (SCGs) for all compounds/drugs/chemicals, including emerging terms. Therefore, a descriptor could exist in more than one branch of the hierarchy, indicating the multifaceted aspects of biomedical knowledge. An example of this would be *diabetes mellitus* appearing in both endocrine system and metabolic disorders branches of the hierarchy, which provides flexible and context-sensitive searching. This polyhierarchical structure provides MeSH with an important support structure as it reflects the overlap of concepts in medicine.

MeSH is not designed to be used for clinical documentation; rather, it was designed to organize knowledge and information to facilitate biomedical research, systematic reviews, and evidence-based medicine [11].

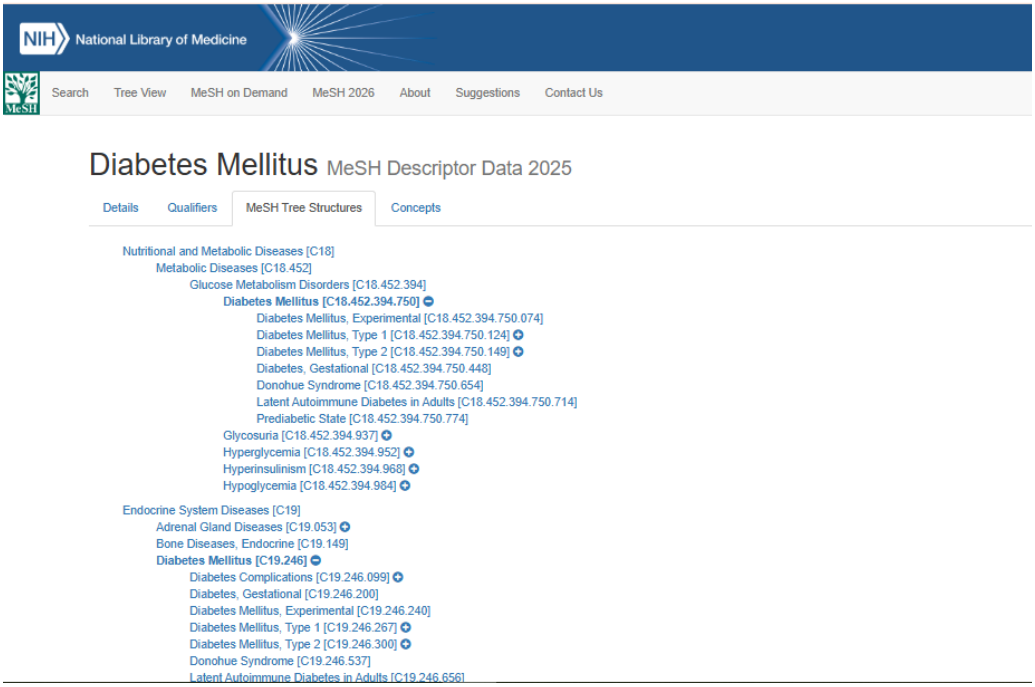

Fig. 3. Polyhierarchical representation of *Diabetes Mellitus* in MeSH (screenshot) [Accessed January 2, 2026].

Linguistically, MeSH is focused on controlling terminology and managing synonyms. A descriptor has its synonyms (which the indexer does not use), lexical equivalents, abbreviations, and other variations. Users can apply the synonyms to locate the best term, thus reducing confusion and ambiguity in the terminology. This is particularly helpful for medical translators, who can find the best term and alternative forms in the literature, and determine how to equate non-preferred terms to preferred terms for each text. MeSH also has a multilingual aspect, which is very helpful for translation and cross-linguistic studies. There are floating translations of the MeSH into French, Spanish, Portuguese, German, and others, and the floating translations keep the same concept as the best English term for the concept without being literal translations, especially because of the large number of composite nouns in English that are often replaced with flexional or prepositional forms in the Romance languages.

From a clinical and translational standpoint, MeSH is somewhat limited because it is designed as a very broad indexing system for literature. For example, it lacks the necessary detailed descriptions of clinical aspects of disease processes and the ability to accurately represent the finer distinctions between individual diseases and conditions [11]. As such, it does not provide fine-grained diagnostic details (e.g., the level of granularity that would be required to be able to apply a diagnosis based on a specific patient's situation) or procedural data (i.e., detail on the procedure being performed on a specific patient). Compared to the above-mentioned databases, MeSH does not provide the same high level of detail. Additionally, MeSH does not have a short-term update cycle, and

thus, there can be delays in incorporating new diseases, technologies, or therapies as they emerge in public health settings where there are rapid changes.

The Unified Medical Language System (UMLS) is the USA meta-terminology source. It allows biomedical interoperability via a meta-terminology framework that offers a mechanism for mapping medical terminologies together through a series of overlays, as opposed to replacing one medical terminology with another (National Library of Medicine, 2023). It has a central role in extensive mining of text, biomedical informatics as a result of UMLS' comprehensive cross-database links and support of natural language processing applications. However, translators and the general public are unable to take advantage of UMLS' technical complexity and limited availability of languages to obtain direct access to UMLS' capabilities. UMLS is viewed primarily as an informatics tool and not a linguistic one, given that training is required for the majority of effective implementations of UMLS. The UMLS framework has three key elements: *Metathesaurus*, which maps similar concepts across a variety of terminologies; the *Semantic Network*, which groups similar concepts conceptually and describes their connections; and the *SPECIALIST Lexicon*, which provides tools to facilitate natural language processing. UMLS facilitates cross-terminology mapping and aligns semantics in biomedical research, retrieval of information from various databases, and multilingual applications [12].

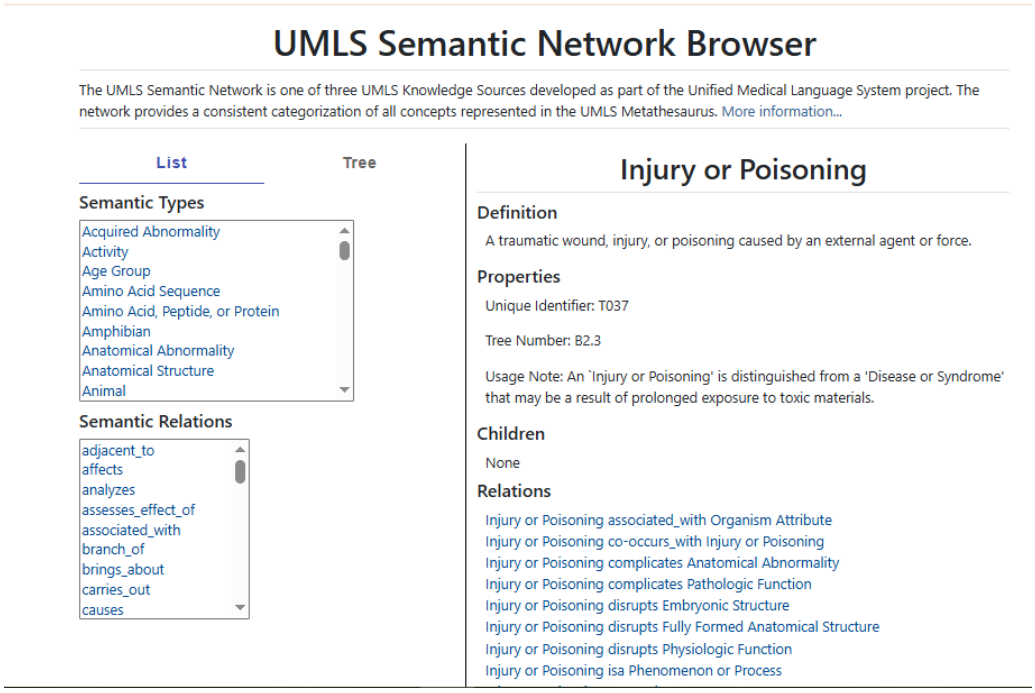

Fig.4. The UMLS Semantic Network for *Injury or Poisoning* (screenshot) [Accessed January 2, 2026].

Among the inherent complexities of the system are an extensive and layered set of hierarchies, along with a dense network of relationships that can complicate navigation, particularly for those without an adequate level of informatics training. This includes clinicians, linguists, and medical coders who may possess insufficient technical knowledge, skills, or computational tools necessary to use the system effectively. Additionally, the system has inherited inconsistencies from the source vocabularies used to build the UMLS because it incorporates different vocabularies generated for different purposes (clinical documentation, billing, indexing, regulatory reporting, etc.). As a result, some concepts were redundantly created, others have slightly different definitions or scopes, and some concepts are ambiguous or have multiple meanings, which is a significant issue when translating or cross-mapping [12].

The coverage of multilingual terminology is still uneven from a linguistic viewpoint. In many cases, there are numerous non-English terms present; and there has been limited focus on certain important linguistic phenomena, including compounding, inflection, and syntactic variation, which makes it difficult to achieve an exact cross-lingual equivalent. The UMLS was created to serve as a meta-thesaurus and not a point-of-care terminology; as a result, the number of concepts may be considered too abstract or too many for clinicians to incorporate into their clinical documentation. The final issue identified pertains to maintenance and version alignment; updating the UMLS regularly presents a challenge, with the potential for discrepancies to occur when integrating with other systems.

The Canadian government's official terminology and linguistic repository, **TERMIUM Plus®**, is a multilingual terminology resource. It contains standardized terminology in French and English, as well as some Spanish and Portuguese terminology; in addition, it has definitions, context examples, use notes and grammatical information, etc. For translators, the goal of TERMIUM Plus® is to assist them in finding the best and most appropriate term(s) to use in a translation; it does so through means of its use of attested usage, preferred term(s), and use of proper register. Unlike other systems, such as SNOMED CT and UMLS, which may be organized and represented as formal ontologies based on concepts, the TERMIUM Plus® focuses on the terminology being used and how they relate to each other for the practical use of translation [13].

The structure of TERMIUM Plus® gives preference to those lexical units as opposed to abstract biomedical concepts. Each record may have preferred term(s) and accepted variants of use; the grammatical category; the gender, where applicable; domain labels (medicine, pharmacology, public health, etc.), examples of context reflecting the authoritative use of the word; and usage notes indicating any constraints of regional, institutional, and stylistic nature. The focus of the structure of TERMIUM is in supporting those who are translating and who make sure the terms used are both semantically and practically correct and stylistically appropriate.

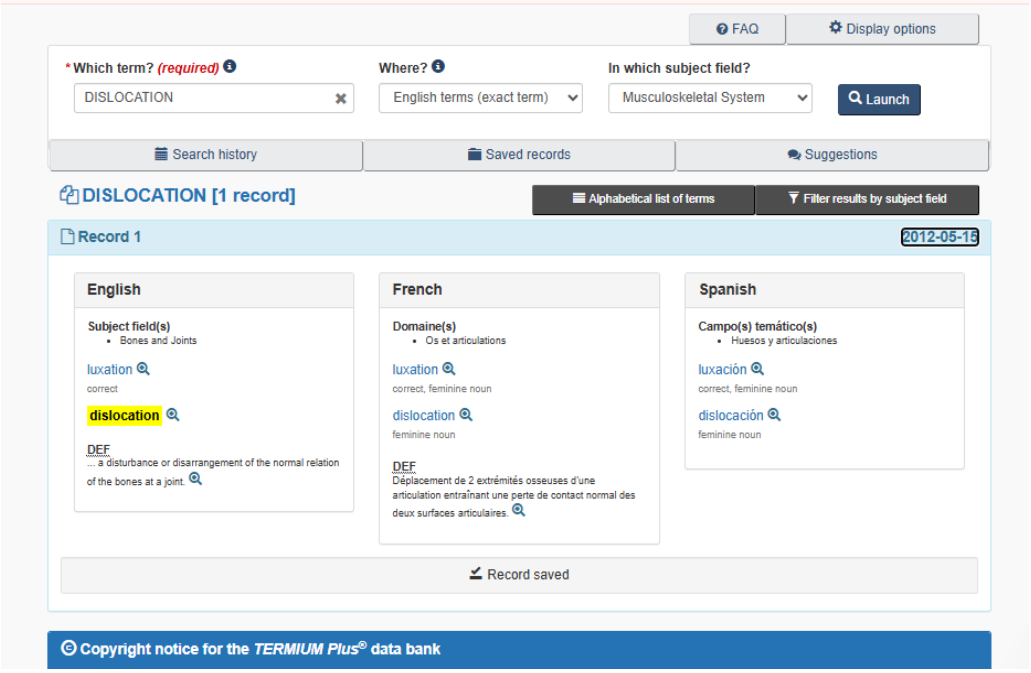

Fig.4. The concept *Dislocation* in TERMIUM Plus® (screenshot) [Accessed January 2, 2026].

One of the main benefits of using TERMIUM is its focus on the translation aspect of language. It allows for accurate cross-linguistic equivalencies across multiple languages, especially in areas where a literal translation could mislead. When creating bilingual medical documentation, this tool is invaluable for providing consistent terminology when resolving differences between British, American, and Canadian English; it helps to identify preferred versus deprecated terms that are crucial to consider when creating public health and regulation-related documentation. For instance, in English, the term *adverse drug reaction* translates to *réaction indésirable à un médicament* in French and keeps the same conventional phrasing and the same semantic meaning in both cases, allowing us to avoid the use of calques and non-idiomatic constructions. Another advantage of TERMIUM Plus® is its ability to handle morphosyntactic differences between working languages with ease, for instance, English compound nouns are often rendered in French as either analytic constructions. English compound nouns are typically expressed as either an analytic construction or a prepositional construction in French (e.g., disease *surveillance system* vs. *système de surveillance des maladies*). In addition to providing clear mappings of these terms for consistency in developing a translation memory, it also provides a system of recording the mappings, which permits building a consistent translation memory and the identification of similar terms or phrases across different languages.

From the standpoint of language, TERMIUM contains strategies for creating terms (compounding vs. analytic structures); differences in usage depending on the context of

language (technical, administrative, and common); rules of institutional language use (health policy, public administration etc.). For medical translators, the foundation allows a functional equivalent to be used instead of an identity for the terminology being translated; this can be especially useful when translating materials intended for patients, policy documents, or clinical guidelines, where clarity and acceptability may be more important than complete terminology [13].

There are some limitations regarding biomedical ontology and clinical terminology. Only English and French languages are included in the term base, meaning that it cannot be used in a multilingual setting. The term base does not provide formal concept identifiers or explicit hierarchical relations; therefore, it cannot provide the semantic reasoning capabilities to allow concepts to be normalized automatically, nor can it be used between different electronic health record systems. The content is selective rather than exhaustive, meaning that highly specialized clinical terms and/or rare diseases often have better representation in terms of covered content by SNOMED CT or UMLS. SNOMED CT provides machine-readable and clinical precision, with UMLS providing cross-terminology mapping, while TERMIUM provides access to practical terminology use.

These systems are complementary, not competing, although their scope and function are different: SNOMED CT, on the other hand, supports detailed forms of clinical documentation; ICD is used for standardizing reports or statistics between institutions, while UMLS helps create a common language between different systems of health information through its semantic framework.

All three (SNOMED CT, ICD & UMLS) assist in providing interoperable information systems for health care by allowing ways to share data between organizations and countries. They also support evidence-based medicine as well as growing use cases within health informatics, artificial intelligence and public health research requiring accurate terminology and concepts aligned to one another.

Therefore, numerous medical terminology databases have been developed since the rapid digitization of both biomedical research and healthcare to assist in standardizing, structuring, and disseminating specialized knowledge. These databases differ widely with regard to their scope, aims, granularity, and language compatibility; some focus on clinical documentation and interoperability, while others cover the areas of pharmacy, biomedical research, regulatory affairs, or multilingual communication. The diverse functions can lead to challenges associated with translating medical documents as well as harmonizing terminology across all languages and disciplines when analysing the description, strengths, and weaknesses of an individual database. A single medical terminology database cannot satisfy all the requirements for clinical, research, regulatory, and translational purposes. More user-friendly resources such as MeSH and ICD share much of the same linguistic/technical complexity, but grranular Systems, such as SNOMED CT and UMLS, excel at interoperability.

References:

1. CIMINO, J. Desiderata for controlled medical vocabularies in the twenty-first century. *Methods of Information in Medicine*. 1998. No. 37(4-5), pp. 394–403.
2. BOWKER, L., PEARSON, J. *Working with Specialized Language: A Practical Guide to Using Corpora*. London: Routledge, 2002. 256 p.

3. GOODMAN N. *Medical Writing: A Prescription for Clarity*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2014. 382 p.
4. SCHULZ CL., JURIC D. *Can Embeddings Adequately Represent Medical Terminology? New Large-Scale Medical Term Similarity Datasets Have the Answer!*' [Retrieved 3 December, 2025]. Available at: https://arxiv.org/abs/2003.11082
5. YANG, J., LI, Y., LIU, Q., LI, L., et al. Brief introduction of medical database and data mining technology in big data era. In *Journal of Evidence-Based Medicine*. 2020. Nr.13, pp. 57 - 69.
6. TANG CH., ZHANG H., et al. *Terminology-aware Medical Dialogue Generation*. [Retrieved 20 December, 2025]. Available at: https://arxiv.org/pdf/2210.15551v2
7. DELFANI J., ORASAN C., HADEEL S. et al. *Google Translate Error Analysis for Mental Healthcare Information: Evaluating Accuracy, Comprehensibility, and Implications for Multilingual Healthcare Communication*. [Retrieved 15 December, 2025]. Available at: https://arxiv.org/pdf/2402.04023v1
8. BODENREIDER O., CORNET R. et al, Recent Developments in Clinical Terminologies — SNOMED CT, LOINC, and RxNorm. [Retrieved 23December, 2025]. Available at: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6115234/pdf/10-1055-s-0038-1667077.pdf
9. SNOMED International. *SNOMED CT International Edition.* 2022. [Retrieved 17 December 2025]. Available on: https://www.snomed.org/
10. INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF DISEASES *11th Revision (ICD-11)*. [Retrieved 16 December 2025]. Available on: https://icd.who.int.
11. MEDICAL SUBJECT HEADINGS (MESH). National Library of Medicine. 2022. [Retrieved 15 December 2025]. Available on: https://meshb.nlm.nih.gov.
12. UNIFIED MEDICAL LANGUAGE SYSTEM *(UMLS).* Retrieved 20 December 2025]. Available on: https://www.nlm.nih.gov/research/umls.
13. *TERMIUM Plus.* [Retrieved 20 December 2025]. Available on: https://www.btb.termiumplus.gc.ca/

CZU: 81’322:004.8:81’276.6=338.48 https://doi.org/10.59295/teia2025.18

IMPACTUL IA ASUPRA INTRODUCERII ŞI DIFUZĂRII NOILOR TERMENI ÎN TERMINOLOGIA DOMENIULUI TURISMULUI DIN REPUBLICA MOLDOVA

(studiu de caz – aplicații mobile)

Svetlana CIOBANU

Școala Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0002-9202-5602

Inteligența artificială (IA) transformă terminologia profesională din domeniul turismului, accelerând formarea și difuzarea de noi termeni specializați și dezvoltarea unor instrumente *software* ***inovatoare pentru traducerea automată. Aplicațiile mobile turistice, lansate în Republica Moldova, sunt susținute de IA pentru a oferi experiențe de utilizare mai captivante. Acestea au generat schimbări în modul în care se comunică și se accesează informațiile, în diverse versiuni lingvistice, de operatori turistici, ghizi de turism și de clienți. Studiul de caz include patru aplicații mobile:*** *Gems Around, Smart Guide Moldova, Eko App Moldova* ***și*** *Village Travel Bot.* ***Sunt elucidate două particularități: (1) identificarea funcționalității bazate pe IA, ce creează și popularizează concepte terminologice noi; (2) extragerea și clasificarea termenilor noi și evaluarea potențialului lor de răspândire în terminologia turismului din Republica Moldova. Analiza relevă că, IA este un accelerator terminologic, care generează un vocabular nou pe baza algoritmilor de recomandare, a analizei comportamentului vizitatorilor și a tehnologiilor de realitate augmentată. Termenii emergenți se răspândesc rapid în mediul profesional datorită utilizării de aplicații, influențând discursurile textuale utilizate de profesioniști în ghidurile digitale, pe site-urile turistice și în materialele de instruire ale personalului. IA schimbă rapid terminologia domeniului turismului, ceea ce generează necesitatea de a monitoriza și de a standardiza terminologia pentru a oferi o mai multă precizie și pentru a facilita comunicarea profesională. Acest studiu de caz evidențiază necesitatea de a continua cercetarea** *vs* ***impactul IA asupra terminologiei și adaptarea acesteia la contextul profesional al turismului național.***

Cuvinte-cheie: *sistem de IA, inteligența artificială generativă, tururi autoghidate, targetare geografică, narațiune audio, traseu ecoturistic, conținutul generat de consumatori, traseu digitalizat, experiență turistică durabilă*

THE IMPACT OF AI ON THE INTRODUCTION AND DISSEMINATION OF NEW TERMS IN THE TOURISM INDUSTRY TERMINOLOGY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

(case study – mobile applications)

Artificial intelligence (AI) transforms tourism-related professional terminology, driving the coin and dissemination of new specialized terms, as well as the development of innovative software tools for machine translation. The mobile travel apps launched in Moldova are powered by AI for more immersive user experiences. This has led to changes in how

travel operators, tour guides, and customers communicate and access information in different languages. This study focuses on four mobile applications: *Gems Around, Smart Guide Moldova, Eko App Moldova,* ***and*** *Village Travel Bot****, which point out two features: (1) the identification of functionalities based on artificial intelligence that coin and promote new terminological concepts; (2) the extraction and classification of new terms and the evaluation of their potential for dissemination in the tourism terminology of the Republic of Moldova. The analysis reveals that AI is a terminology accelerator, which generates new vocabulary based on recommendation algorithms, visitor behaviour analysis and augmented reality technologies. New terms are rapidly spreading in professional communities due to the use of mobile applications, shaping the textual discourses used by professionals in digital guidebooks, tourism websites, and staff training resources. AI changes the terminology of the tourism industry, which necessitates constant updating and standardization of terminology to ensure clarity, accuracy and facilitate professional communication. This case study highlights the need for further research to explore the impact of AI on terminology and its adaptation to the professional context of national tourism.***

Keywords: *IA system, GenAI, self-guided tours, geo-targeting, audio-storytelling, eco-trail, User Generated Content (UGC), digital trail, sustainable experience*

Introducere

Inteligența artificială (în continuare – IA) este tot mai prezentă în domeniul turismului, fiind în egală măsură tehnologie-cheie a procesului de digitalizare, dar și factor motrice de diversificare și de dezvoltare ale afacerilor, cu scopul de a le îmbunătăți și a le eficientiza. IA este un produs al informaticii, capabil să rezolve probleme, să ia decizii, să facă prognoze, să creeze conținut și să ofere recomandări, foarte apropiate de cele ale ființei umane.

Subiectul de cercetare abordat se referă la crearea și la difuzarea termenilor noi în terminologia specializată în baza rolurilor, provocărilor și oportunităților de integrare a IA în aplicațiile mobile, care susțin tranziția digitală a domeniului turismului din Republica Moldova.

Metode şi materiale aplicate

Metoda analizei și generalizării teoretice a permis: obținerea unor reflecții teoretice referitoare la *inteligența artificială*, în general, și în domeniul turismului, în particular; cercetarea unor exemple internaționale din domeniul industriei turismului; analiza cadrului legislativ european și național pentru unele considerații, necesare a fi luate în calcul de creatorii de produse digitale.

Studiul de caz vizează 4 (patru) aplicații mobile, lansate în perioada anilor 2023-2025 în Republica Moldova și este o analiză a termenilor specializați în informatică, *marketing* digital, comunicare și conectivitate la nivel de domeniu al turismului. Obiectivul a constat în extragerea, clasificarea termenilor și în evaluarea gradului de răspândire a acestora.

Sondajul de opinie a permis colectarea de date esențiale de la părțile interesate din industrie: gradul de acceptare a IA, beneficiile pe care aceasta le implică și modul în care IA este adaptată, pentru a îmbunătăți activitățile profesionale în turismul național.

Informațiile au fost colectate prin metoda de investigație; chestionar, creat în format online cu ajutorul instrumentului *Google Forms*. Au fost supuși chestionării 101 respondenți, repartizați pe eșantioane pentru a asigura calitatea și relevanța datelor statistice.

Rezultate obținute

I. Repere teoretico-aplicative ale inteligenței artificiale în domeniul turismului

Cercetătorul Juan Carlos Nuño de la Universitatea Politehnică din Madrid realizează o analiză matematică a fenomenului *inteligența artificială (IA),* afirmând că reunește două dintre conceptele cele mai eluzive din istoria științei, cel de „inteligență" și cel de „artificialitate". Autorul prezintă *inteligența* ca „fiind un amestec de noțiuni provenite din discipline științifice clasice, ca filosofia, matematica, economia […] și lingvistica" [1, p.15-26]. În Cartea Albă, elaborată de Comisia Europeană, „turismul este considerat sector cu valoare adăugată ridicată" [2]. Pentru a atinge aceste valori înalte în turism și călătorii, profesioniștii recurg la tehnologia IA, care îmbunătățește diverse aspecte ale contextului profesional: serviciile pentru clienți, planificarea călătoriilor, stabilirea prețurilor, planificarea și aplicarea unor strategii de *marketing*. IA poate analiza cantități mari de date pentru a oferi recomandări personalizate, pentru a automatiza sarcinile de rutină și pentru a îmbunătăți procesele de luare a deciziilor. Drept urmare, antreprenorii în domeniul turismului, utilizând tehnologiile IA, pot oferi „avantaje importante în funcționarea internă a unor afaceri" [3], asistență pentru clienți 24/7, pot dezvolta platforme digitale și/sau aplicații turistice mobile, care să ofere clienților recomandări personalizate, narațiuni audio, trasee turistice individualizate și pot antrena clienții în jocuri bazate pe realitate augmentată sporind vădit interesul și în consecință experiența lor. Conform Articolului 3 al *Regulamentului (UE) 2024/1689 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială*, *sistem de IA (AI System)* înseamnă „un sistem bazat pe o mașină, conceput să funcționeze la diferite niveluri de autonomie, care poate prezenta adaptabilitate după implementare și care, urmărind obiective explicite sau implicite, deduce, din datele de intrare pe care le primește, modul de generare a unor rezultate, cum ar fi prognozele, recomandările sau deciziile, care pot influența mediile fizice sau virtuale" [4]. Toate acestea reprezintă dileme pentru mulți antreprenori, dar, în același timp – oportunități pentru cei care valorifică IA cu succes în activitatea lor profesională, inclusiv și în cea a domeniului turismului. Un alt termen aplicabil în turism este *inteligența artificială generativă (GenAI)* „un subsistem al inteligenței artificiale ce generează conținut nou, cum ar fi textul, codul, imaginile și sunetul" [5]. Un tip de *inteligență artificială generativă* sunt transformatoarele cu menirea de a procesa *limbajul natural* și care stau la baza modelelor lingvistice: *GPT-3* (*Generative Pre-trained Transformer 3 (GPT-3))* și *GPT-4*. Modelele produc textul, generând următorul cuvânt dintr-o propoziție pe baza contextului anterior. Aceste transformatoare au mecanisme de atenție, pentru a analiza importanța cuvintelor cuprinse într-o propoziție și înțelegerea limbajului; altfel spus, contextul și relațiile dintre cuvinte sunt esențiale în producere de text. În aplicațiile mobile, dezvoltate în domeniul turismului, apar diverse transformatoare: generarea de conținut creativ, traducerea în alte limbi a textelor etc. și *roboții software*, care furnizează răspunsuri asemănătoare celor

umane, oferind, prin această modalitate, asistență beneficiarilor. Pentru a înțelege limbajul natural și a genera răspunsuri, ultimele transformatoare, *roboții software* și *asistenții virtuali* se bazează pe modele de învățare programată și pe *procesarea limbajului natural (NLP)*. Pentru generarea de text asemănător celui uman, unele aplicații mobile utilizează *modele lingvistice mari (LLM)* în diverse scopuri: „generarea de texte coerente; analiza de sentiment care ajută companiile să înțeleagă opiniile și *feedback*-ul beneficiarilor și să mențină reputația mărcii; alimentarea *roboților software* și a asistenților virtuali, asigurând implicarea acestora în conversații firești și dinamice cu utilizatorii; facilitarea traducerilor între diferite limbi prin înțelegerea contextului și a nuanțelor, permițând traduceri cu un grad înalt de precizie și fluente în aplicații, dispunând de instrumentele-reper comunicarea globală și localizarea; divizarea volumelor mari de text în rezumate concise, ajutând la înțelegerea rapidă a documentelor, articolelor sau a rapoartelor de proporții; categorisirea textului în funcție de conținut, tonalitate sau intenție (aplicațiile includ detectarea spamului, moderarea conținutului și organizarea seturilor mari de date textuale); integrarea *feedback*-ului uman în bucla de antrenare, reflectând așteptările utilizatorilor și reducând părtinirea sau inexactitatea" [6]. Cercetând subiectul privind impactul IA asupra introducerii și difuzării noilor termeni în domeniul turismului din Republica Moldova constatăm că IA nu a reușit, deocamdată, să rezolve două abilități, pe care le dețin ființele umane: recunoașterea modelelor și dezvoltarea simțului realității. Problema, după cum menționează Michio Kaku, este că „nu există nicio teorie matematică capabilă să le exprime" [7]. Referindu-se la *Testul Turing,* elaborat de matematicianul britanic Alan Turing (cea mai influentă persoană din domeniul IA, cu un aport considerabil la fundamentarea cercetării în IA), același autor remarcă diferența sintaxă *vs* semantică „roboții pot stăpâni sintaxa unei limbi (de exemplu, gramatica, structura formală etc.), dar nu și semantica (de exemplu, semnificația cuvintelor), pot manipula cuvintele fără a înțelege ce înseamnă" [7].

II. Tendințe actuale în aplicarea IA prin prisma agențiilor de turism online (OTA)

În lucrarea *Language and the Internet,* David Criystal afirmă că „Internetul este un mediu eclectic, iar acest lucru se reflectă și în caracterul său multilingvistic. Nu oferă doar un spațiu pentru toate stilurile lingvistice dintr-o limbă, ci și pentru toate limbile; în momentul în care comunitățile respective dispun de tehnologia informațională necesară" [8]. Pentru a înțelege realitățile globale în la nivel de utilizare a aplicațiilor mobile și de funcționalitate a acestora, bazate pe IA, vom analiza câteva *agenții de turism online (OTA)*, devenite puncte de referință pentru milioane de utilizatori.

Expedia Group a anunțat în luna mai 2025 despre *Expedia Trip Matching*, funcție unică care permite călătorilor să creeze un itinerariu, în baza clipurilor video de tip *Reel* de pe *Instagram* și apoi să facă rezervări directe. Călătorii pot partaja direct la *Expedia* orice filmuleț disponibil public, legat de călătorii – preluat de la creatorii de conținut pe care îi urmăresc sau de pe postările în trend; drept urmare primesc un mesaj transmis de un *robot software (bot)*, care sugerează idei de destinații turistice, oferă sfaturi de călătorie și creează itinerarii personalizate în funcție de buget, tipuri de activități etc. Cu ajutorul IA această nouă experiență „transformă inspirația în planuri de călătorie, făcând mai ușoară ca niciodată rezervarea unei călătorii direct de pe *Instagram*". Practic, *Ex-*

pedia Trip Matching „face legătura între inspirația vizuală (*social media*) și rezervarea propriu-zisă: de la idee-plan până la rezervare, cu minim efort manual” [9].

Booking Holdings este principalul furnizor mondial de servicii de călătorie online și servicii conexe. Dispune de mai multe produse bazate pe inteligența artificială, care fac „planificarea vacanțelor intuitivă pentru călători” [10]. Printre acestea se numără: *Planificatorul de călătorii AI* –turiștii pot interacționa într-un mod conversațional pentru a-și programa călătoriile; *Filtre inteligente* – inteligența artificială adaptează automat rezultatele, pentru a le afișa pe cele mai distinctive dintre structurile de cazare; *Întrebări și răspunsuri despre proprietate* **–** inteligența artificială generativă regăsește instantaneu informații relevante, pentru a genera automat răspunsuri la întrebările călătorilor; *Ajutor pentru răspunsuri,* această funcție de *chat* utilizează mesageria, asistată de IA, pentru a furniza schițe de răspuns, care ajută la formularea de explicații rapide la mesajele utilizatorilor pe extranet; *Instrumentul de înscriere AI* permite noilor parteneri să parcurgă procesul de integrare mai rapid și mai eficient, asigurându-se că listările pe platformă au un conținut relevant chiar de la etapa inițială; Instrumentul *Rezumatele regenziiilor AI* rezumă evaluările clienților într-un în mod atractiv și relevant; *Caracteristici importante ale proprietății* – cu ajutorul IA, pe pagina fiecărei proprietăți afișate, se evidențiază facilitățile care contează cel mai mult pentru clienți [6].

Airbnb, lider mondial în închirierea de locuințe, și-a modernizat serviciile prin intermediul *inteligenței artificiale*, implementând *Turul foto bazat pe inteligență artificială* cu ajutorul transformatorului vizual *Vision Transformer*. Drept urmare, *Airbnb* etichetează proprietățile locative cu o evaluare medie de 4,9 stele și cu anulări ale rezervărilor sub nivelul de 1%, ca fiind „favoritele oaspeților”, adică un total de două milioane de locuințe dintre cele șapte milioane de pe pagina web, în baza evaluărilor și a recenziilor și oferă oaspeților un „tur foto” al proprietății locative, pe care o închiriază. „Capabilitățile și tehnologia trebuie adaptate astfel, încât să contribuie la facilitarea tranzacțiilor”, subliniază Brian Chesky, cofondatorul și directorul executiv al *Airbnb* [11]. Angajații *Airbnb* au transformat *conținutul generat de consumatori* (*User Generated Content – UGC)* în parte centrală a identității lor, demonstrând că utilizatorii pot fi unii dintre cei mai convingători ambasadori. Acest tip de conținut are ca avantaj reducerea costurilor de *marketing* și sporirea gradului de implicare emoțională a comunității.

Tripadvisor, o platformă bine cunoscută pentru recenzii și rezervări de călătorii, a lansat *Trips* un produs de planificare a călătoriilor, bazat pe *inteligență artificială generativă*, care și-a propus „să reimagineze modul în care călătorii planifică, partajează și rezervă călătorii”. Noua funcție utilizează *tehnologia OpenAI* pentru a crea itinerarii de călătorie personalizate, prin valorificarea informațiilor umane de peste un miliard de recenzii și de opinii ale celor de peste opt milioane de întreprinderi, listate pe *Tripadvisor*, oferind îndrumări fiabile și de încredere din partea comunității de călători reali. Directorul general al *Tripadvisor*, Matt Goldberg, ne informează că „prin valorificarea puterii *inteligenței artificiale generative* se poate debloca pe deplin potențialul datelor de neegalat privind recenziile și intențiile călătorilor de pe platforma *Tripadvisor*, oferind membrilor un ghid de călătorie cu adevărat unic. Scopul este de a face „planificarea călătoriilor extrem de personalizată prin integrarea de conținut *Tripadvisor,* cu abilități avansate de inteligență artificială ale *OpenAI*” [12].

Trip.com Group, cu o prezență semnificativă, în special în Asia, lansează în 2023 *TripGeni,* ce reprezintă nu doar un asistent de călătorie, ci și un „geniu personal de călătorie" sau partenerul de călătorie al utilizatorului, care „oferă sfaturi de călătorie adaptate și itinerarii personalizate" [13].

III.Studiu de caz: aplicațiile mobile *GemsAround, Smart Guide Moldova, Eko App Moldova, Villag eTravel Bot*

Studiul de caz a avut drept scop preliminar familiarizarea cu aplicațiile mobile, evidențierea funcționalității care permite interacțiunea cu utilizatorii și scalarea lor pe diverse piețe turistice.

Smart Guide Moldova este o platforma tehnologică de publicare a ghidurilor audiodigitale, lansată pe teritoriul Republicii Moldova în anul 2023, cu o acoperire internațională de peste 700 de destinații turistice din întreaga lume. Platforma oferă conținut audio și textual-descriptiv, hărți, *chat IA*, *planificator de itinerarii IA* și funcții bazate pe *realitatea augmentată (AR)*. Are un suport multilingv până la 30 de limbi, cu *traducerea automată bazată pe IA* (*AI translation)*, comunicarea se efectuează prin *tehnologia TTS (Text to Speech - TTS),* adică generarea de cuvinte rostite pe baza textului scris. Vizitatorii pot desfășura *tururi autoghidate* (*self-guided tours)*, deoarece aplicația utilizează *sistemul de poziționare globală (GPS)* (*Global Positioning System - GPS),* pentru a te ghida, pentru a arăta unde te afli pe hartă etc. și cu alte funcții de navigație [14].

Eko App Moldova este o aplicație mobilă, lansată în 2025, centrată pe ecoturism, care susține turismul responsabil de mediu. Aplicația include *hărți interactive*, elemente de *realitate augmentată (AR)*, *teste tematice* și *materiale multimedia* [15]. Dispune de un suport în trei versiuni lingvistice: limba română, limba poloneză și limba engleză. De asemenea, a fost dezvoltată o versiune de limbaj mimico-gestual. Prin intermediul acestei aplicații, „utilizatorii pot afla despre rolul ecosistemelor locale și se pot implica în experiențe interactive: chestionare educaționale, animale virtuale ce pot fi întâlnite pe traseu sau în centrul orașului, datorită *realității augmentate*" [16].

Gems Around este o platformă digitală (aplicație + pagina web), care începând cu anul 2023, ajută turiștii să descopere *itinerarii inteligente (smart tours)*, locuri „instagramabile", *comori ascunse* (*hidden gems*) și experiențe locale [17]. Creatorii pun accent pe experiențe locale și neexplorate – turiștii descoperă mai mult decât „destinațiile clasice". Chiar dacă *startup*-ul este înregistrat oficial în Republica Moldova, aplicația este menționată la *Viva Tech Paris 2024*, ceea ce arată că dezvoltatorii vizează o scalare internațională [18]. În prezent, călătorii se confruntă cu informații dispersate, *site*-uri web învechite, probleme pe care dezvoltatorul le rezolvă, reunind totul într-o singură experiență mobilă: videoclipuri scurte, locații exacte, hărți interactive și informații autentice de la creatori și călători. Sistemul de conținut acceptă *conținut generat de utilizatori* (*User Generated Content - UGC)* despre locuri verificate și trasee selectate, îmbogățind platforma cu fiecare contribuție.

Village Travel Bot reprezintă un *robot software*, lansat în 2024, care operează în mediul de mesagerie Telegram și funcționează în peste 45 de limbi. Generarea textelor și traducerile sunt realizate prin *modelul de limbaj de mari dimensiuni (Large Language Model - LLM)* - traducerea este, mai degrabă, contextuală, decât literală, cu o adaptare la terminologia domeniului turismului. *Robotul software* integrează baze de date și modele

IA, având funcții precum *procesarea limbajului natural (Natural Language Processing - NLP*), pentru căutare semantică; *interfață de programare a aplicației (Application Programming Interface - API),* pentru comunicarea între servicii; *Google Maps API,* pentru afișarea hărților, calcularea distanțelor etc. Aplicația utilizează tehnologia *OpenAI tts-1-hd,* un motor de sinteză vocală automată (*Text to Speech - TTS)* de înaltă fidelitate, pentru a genera narațiuni adaptate pentru ghidaj audio [19].

În scop de a studia terminologia specializată, aplicațiile mobile *Gems Around, Smart Guide Moldova, Eko App Moldova și Village Travel Bot* au oferit posibilități de a extrage și de a clasifica termeni noi, deoarece, strategiile de *marketing* ale companiilor dezvoltatoare sunt orientate spre captarea atenției unui flux mare de turiști; or, pentru acest scop trebuie să ai o bază terminologică dezvoltată.

În continuare prezentăm, **70 de termeni, extrași din aplicațiile mobile** *Gems Around, Smart Guide Moldova, Eko App Moldova* și *Village Travel Bot* și clasificați în **4 categorii**:

1) **20 de termeni specifici tehnologiei informației**: (1) flux web > *web feed*; (2) prototip interactiv > *clickable prototyp*; (3) conținut generat de utilizatori *(UGC)* > *User Generated Content (UGC)*; (4) conținut audio multilingv > *multilingual audio content*; (5) realitatea augmentată (AR) > *Augmented Reality (AR)*; (6) fluxul utilizatorului > *user flow*; (7) soluție software cu etichetă albă > *white-label version*; (8) funcționalitate de bază > *core functionality*; (9) panou de administrare > *admin panel*; (10) ghid IA > *AI guide*; (11) interfață de programare a aplicațiilor (API) > *Application Programming Interface (API)*; (12) integrarea (utilizatorilor) > *onboarding*; (13) comandă neexecutată > *backlog*; (14) gamificare > *gamification*; (15) glisare > *swipe*; (16) test > quiz; (17) date de conținut > *content data*; (18) meniu > *menu*; (19) Versiune Alpha > *AlphaVersion*; (20) Versiune Beta > *Beta Version.*
2) **9 termeni de comunicare și de conectivitate:** (1) harta călătoriei clientului > *travel tech map*; (2) optimizarea traseului > *route optimization*; *(3)* informații despre utilizator > *user insights*; (4) recomandări personalizate > *personalized recommendations*; (5) puncte de interes (POI) > *Point of Interest (POI)*; (6) hartă > *map*; (7) sistem de poziționare globală (GPS) > *Global Positioning System (GPS)*; (8) robot software > *bot*; (9) asistenți virtuali > *virtual assistants.*
3) **11 termeni de *marketing* digital:** (1) Actualizare rapidă de informații de călătorie > *real-time travel updates*; (2) instrumente digitale de planificare > *on-the-go planning tool*; (3) lista de așteptare > *waitlist*; (4) public țintă > *target audience*; (5) sondaj > *poll*; (6) feedback > *feedback*, (7) experiență imersivă > *immersive experience*; (8) comentariu spam > *comment spam*; (9) rata de abandon > bounce rate; (10) monetizare > *monetization*; (11*)* targetare geografică > *geo-targeting.*
4) **30 de termeni din domeniul turismului:** (1) aplicație multifuncțională de călătorie > *all-in-one travel app*; (2) planificarea călătoriei > *travel planning*; (3) atracții turistice populare > *tourist traps,* (4); sfaturi de călătorie > *travel tips*; (5) produs minim viabil (MVP) > *Minimum Viable Product (MVP)*; (6) călătorie sigură > *hassle-free travel*; (7) comori ascunse > *hidden gems*;

(8) călătoria utilizatorului > *user journey*; (9) idei de călătorie > *travel insights*; (10) călătorie pe cont propriu > *DIY Travel*; (11) tururi inteligente > *smart tours*; (12) călătorie neconvențională > *offbeat travel*; (13) tururi autoghidate > *self-guided tours*; (14) călătorii în extrasezon > *off-season travel*; (15) ghid inteligent > *smart guide*; (16) ghiduri offline > *offline guides*; (17) confirmare instantanee > *instant confirmation*; (18) ghid de turism > *live tour guide*; (19) turism sustenabil > *sustainable tourism*; (20) traseul portocaliu > *Orange trail*; (21) traseul dragonului > *Dragon trail*; (22) traseu de patrimoniu > *heritage trail*; (23) traseu ecoturistic > *eco-trail*; (24) ghid pentru utilizatori > *user guide*; (25) narațiune audio > *audio-storytelling*; (26) traseu digital > *digital trail*; (27) experiență turistică durabilă > *sustainable experience*; (28) politica de anulare > *cancellation policy*; (29) voucher mobil acceptat > *mobile voucher accepted*; (30) obiective turistice de top > *top sights*.

În Tabelul 1, prezentăm termenii identificați cu ajutorul motorului de căutare *Google* cu scopul de a înțelege dacă aceștia sunt prezenți în terminologia specializată. Deoarece sunt pagini cu diverse domenii web, s-au luat în considerare 2 indici, care completează înțelegerea noastră referitoare la gradul de răspândire a termenilor pe teritoriul Republica Moldova: indicele 1 (I-1) arată gradul de răspândire a termenului și este obținut în baza rezultatelor restrânse doar pentru „limba română" și doar pe „teritoriul Republicii Moldova", iar indicele 2 (I-2) arată gradul de răspândire a termenului în baza rezultatelor restrânse obținute doar pentru „limba română" și pentru „orice regiune". După cum se relevă în tabel, în Republica Moldova, termenii au un grad de răspândire, deocamdată, infim, iar unii dintre aceștia, nici nu apar în căutări. Este evident, utilizatorii aplicațiilor mobile descoperă termeni necunoscuți, care nu sunt utilizați sau sunt utilizați parțial doar de profesioniștii din domeniul turismului și de profesioniștii din domeniul tehnologiilor informaționale și comunicațiilor. Remarcăm, de asemenea, că era digitală creează termeni inclusiv prin faptul că le dă un alt sens.

Tabelul 1. Gradul de răspândire a termenilor extrași din aplicațiile mobile

TERMENII EXTRAȘI DIN APLICAȚIILE MOBILE					**I-1, %**	**I-2, %**
Termenii în limba engleză	**Rezultate restrânse în funcție de limbă și de regiuni**	**Termenii în limba română**	**Rezultate restrânse în funcție de limbă și de regiuni**			
	Limba engleză, orice regiune		**Limba română, Republica Moldova**	**Limba română, orice regiune**		
1. Web Feed	384000	Flux web	4	1500	0,0010	0,39
1.1 Feed	1430000000	Feed	386000	5610000	0,027	0,39
2. Clickable Prototype	135000	Prototip interactiv	48	755	0,036	0,56
2.1 Prototype	131000000	Prototip	18400	653000	0,014	0,50

3. User Generated Content (UGC)	2180000	Conținut generat de utilizatori *(UGC)*	89	2080	0,004	0,095
4. Multilingual Audio Content	11200	Conținut audio multilingv	0	8	0	0,071
5. Augmented Reality (AR)	13300000	Realitatea augmentată (AR)	852	47600	0,006	0,36
6. Offbeat travel	156000	Călătorie neconvențională	0	523	0	0,34
7. Self-guided tours	16300000	Tururi autoghidate	6	12200	0	0,075
8. Heritage trail	2430000	Traseu de patrimoniu	2	13200	0	0,54
9. Geo-targeting	648000	Targetare geografică	1370	7800	0,21	1,20
10. Digital trail	305000	Traseu digital	0	1020	0	0,33

Sursa: Elaborat de autoare, în baza rezultatelor identificate cu ajutorul motorului de căutare *Google* (citat 12.12.2025).

Oxford English Dictionary [20] ne informează că cea mai veche dovadă a utilizării termenului *Flux web (Web Feed),* extras din aplicația mobilă *Gems Around,* datează începând cu anul 1890 în variantă printată. În domeniul informaticii, același dicționar face referire la anul 1990. Pentru a argumenta faptul că aplicațiile mobile, prin utilizarea tehnologiei IA diseminează noi termeni, am consultat *Dicționarul de informatică* elaborat de Traian Anghel [21]. Acesta conține termenul împrumut *feed (feed),* denumit și *flux de știri* sau *canal de știri*, care „este un fișier realizat într-un format special, bazat pe XML, care furnizează informații de sumar despre articolele noi publicate într-un site sau un blog"; de altfel, acest împrumut (după cum se observă) este mai cunoscut și mai răspândit în Republica Moldova. Termenul *flux web* este puțin cunoscut, deși în baza de date terminologică a Uniunii Europene IATE este înregistrat și definit – „format de date (de obicei, sub forma unui fișier XML), utilizat pentru a oferi cititorilor conținut web sau sumare de conținut web, însoțit de linkuri care direcționează la conținutul complet al sursei de informații, cu actualizări frecvente" [22].

Termenul *călătorie neconvențională (offbeat travel),* extras din aplicația *Gems Around*, înseamnă explorarea unor destinații neobișnuite, mai puțin cunoscute, departe de aglomerația turistică tipică, pentru a descoperi experiențe unice și autentice, concentrându-se pe cultura locală, *comori ascunse* (*hidden gems*) și obiective turistice neobișnuite. În căutările desfășurate în limba engleză, sunt atestate companii de vacanțe și de călătorii, care au acest termen inclus în denumirea mărcii comerciale. Interesant este faptul că fiecare dintre aceste companii vin cu propriile sale definiții ale termenului.

Tabelul 2. Definirea termenului *offbeat travel* de companiile de vacanțe și de călătorii

Offbeat Travel	Offbeat. travel	Offbeat Travel authentic experiences
„se dedică creării de experiențe unice și captivante prin dezvoltarea de programe de turism durabil, creând legături semnificative între călători și comunitățile locale” [23].	„este specializată în proiectarea de experiențe de călătorie personalizate pentru exploratori exigenți” [24].	„este pasionată de experiențele de călătorie autentice, creând tururi personalizate cu activități culturale, gastronomice și sportive, pentru a oferi momente unice călătorilor” [25].

Sursa: Elaborat de autoare, în baza informațiilor extrase de pe paginile web ale companiilor.

După cum observăm, în fond toate aceste companii mențin sensul de bază al termenului, referindu-se la impactul asupra comunităților locale și la experiențele autentice ale celor mai exigenți turiști. Aceste trei modele sugerează ideea că termenii pot fi creați nu doar de terminologi, dar și de antreprenori sau dezvoltatorii de produse digitale.

Un alt termen *traseu de patrimoniu (Heritage trail),* introdus pe piața turistică națională grație aplicației *Eko App Moldova*, datează începând cu anul 1970 [20]. Termenul asociază cuvintele „patrimoniu” (din franceza veche *heritage* „moștenire/tradiție”) și „traseu” (cale), pentru a descrie un itinerar definit, care leagă situri istorice, elemente culturale sau evenimente turistice, în scopuri de a împărtăși istoria locală, de a promova identitatea culturală și de a conserva resursele.

Tururi autoghidate (*Self-guided tours),* sintagmă extrasă din aplicația *Smart Guide Moldova,* este un termen arhicunoscut la nivel internațional, dar neutilizat, deocamdată, pe teritoriul Republicii Moldova. În cercetarea efectuată, am observat că apar doar 6 rezultate, dintre care doar o singură companie de turism națională, îl folosește pe pagina sa web. Termenul conține rădăcina *auto-* care indică faptul că acțiunea se referă la însuși subiectul (din grecescul *autós* „însuși, singur”), asociată la cuvintele „ghidat” (=„dirijat sau condus”) și „tur” (=„o călătorie sau o excursie”). Se observă o evoluție a termenului de la un concept de explorare individuală, folosind materiale tipărite (hărți, pliante etc.) la aplicații moderne și dispozitive audio, ceea ce oferă libertate și furnizează în același timp informații.

Dat fiind faptul că instrumentul digital interactiv *Village Travel Bot* are termenul *robot software (bot)* în denumirea sa, cu ajutorul motorului *Google,* am restrâns rezultatele obținute, limitându-ne doar la pagina web a dezvoltatorului. Rezultatul generat ne informează că este „un bot personalizat în *Telegram*, care îți oferă o experiență interactivă” [19]. Platforma de *E-learning Wordpandit* ne ajută să descoperim etimologia: „rădăcina *bot*, derivă din grecescul *bótēs* „păstor” sau „crescător de vite”, a evoluat într-un termen fundamental specializat în tehnologia modernă. De la *chatboturi* la roboți, această rădăcină reprezintă parcursul inovației și al eficienței în toate industriile. Astăzi, acesta vizează automatizarea și inteligența artificială, modelând industrii de la serviciile pentru clienți până la securitatea cibernetică” [26].

Sondajul de opinie, realizat la sfârșitul lunii noiembrie 2025, vine să sprijine activitățile de cercetare a dinamicii terminologice în domeniul turismului. Intenția noas-

tră a fost de a analiza în ce măsură IA are impact asupra difuzării noilor termeni, în baza aplicațiilor mobile, care susțin „transformarea digitală rapidă și de impact" [27] a domeniului turismului din Republica Moldova. Un alt obiectiv al sondajului a fost analiza surselor de informare în procesul de asimilare a termenilor noi. Studiul cantitativ a vizat 7 categorii de respondenți. Eșantionul de 101 este constituit din: 32 de tineri specialiști în formare; 10 cadre didactice, care pregătesc specialiști pentru industria turismului și pentru domeniul de traducere și de interpretare; 32 de profesioniști, care activează în domeniul turismului; 5 specialiști (IT, *marketing*, traducere); 9 reprezentanți ai mediului asociativ de profil; 9 reprezentanți ai instituțiilor publice și de cercetare și 4 reprezentanți ai *mass-media*. Din cei 101 respondenți, 41 de persoane sunt tineri cu vârste cuprinse între 17-25 de ani; 8 persoane – cu vârste între 26-35 de ani; 23 de persoane – cu vârste între 36-45 de ani; 31 de persoane – cu vârste cuprinse între 46-55 de ani și 4 persoane – cu vârste între 56-67 de ani. Dintre aceștia, 75 de persoane sunt de sex feminin, iar 26 de sex masculin; 85 de respondenți locuiesc în mediul urban, 16 persoane, din totalul de respondenți, locuiesc în mediul rural.

Majoritatea (58,3%) din totalul respondenților au un nivel mediu de utilizare a tehnologiilor informaționale și comunicațiilor; 37,9% – un nivel avansat și 3,8% – un nivel scăzut de utilizare a TIC. Atât femeile, cât și bărbații utilizează mai frecvent telefoanele mobile și laptopurile. Indiferent de vârstă sau de sex, 55 de persoane, din totalul respondenților, utilizează IA în activitatea lor profesională, 39 de persoane utilizează IA parțial și doar 7 persoane au menționat că nu utilizează IA în activitatea lor profesională.

Din totalul respondenților, 73,10% folosesc aplicațiile mobile de călătorii și de vacanțe, iar 26,9% nu le utilizează. Printre aplicațiile mobile de călătorii (naționale și/sau internaționale), menționate de către respondenți, sunt *Booking.com, Google Maps, Expedia, Bolt, Waze, Michelin, Moovit, Easyway, Tripadvisor, Uber, Romania Atractiva, Tu si Tulcea, ARTVive, Airbnb, Maps.me* și altele. În ceea ce se referă la cunoștințele despre aplicațiile mobile lansate în Republica Moldova, acestea sunt insuficiente. Aproape 60% dintre intervievați nu cunosc aplicațiile mobile selectate pentru acest studiu de caz. Din totalul răspunsurilor oferite de respondenții-cunoscători, deducem că cea mai cunoscută aplicație mobilă este *Village Travel Bot* (25%), urmată de *Smart Guide Moldova* (21,3%), *Eko App Moldova* (16,3%) și *Gems Around* (6,7%). Unul dintre respondenți a menționat aplicația mobilă *Stefan.guide*.

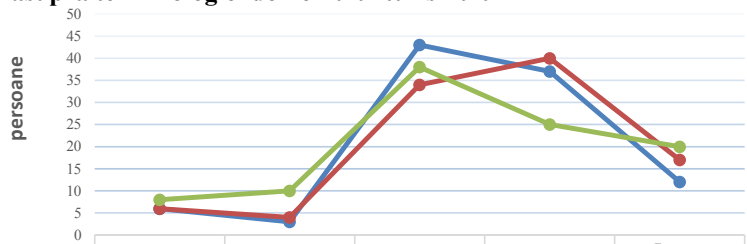
Referindu-ne la percepția fenomenului de creare a termenilor noi, remarcăm următoarele: 66,3% dintre respondenți au arătat că termenii noi sunt necesari în dezvoltarea turismului național modern; 30,8% – parțial avem nevoie de termeni noi; 2,9% dintre respondenți – termenii noi nu sunt necesari. În calitate de argumente *pro vs* fenomenul de creare sunt diverse păreri: „În domeniul turismului, IA își găsește aplicare, iar împrumuturile din limba engleza este metoda cea mai simpla de transpunere a conceptelor terminologice în limba română. În acest caz, o inserție a termenului în uzul limbii este imposibilă fără explicațiile de rigoare, atât pentru publicul care nu cunoaște limba engleză, cât și pentru cel care are o tangență minimă cu procesele de digitalizare"; „IA are un impact major asupra terminologiei turistice prin introducerea unor termeni noi"; „IA contribuie la modernizarea terminologiei, la extinderea vocabularului de specialitate și la adaptarea acestuia la noile tehnologii utilizate în planificarea călătoriilor"; „IA aju-

tă la uniformizarea terminologiei, deoarece multe concepte digitale sunt preluate de la nivel internațional, facilitând astfel comunicarea globală în domeniul turismului"; „IA inventează termeni noi în domeniul turistic şi din acest motiv domeniul turistic necesită studiere continuă. Cu atât mai mult, utilizând termenii împrumuturi se reduce folosirea termenilor elocvent românești"; „Odată cu asimilarea noilor termeni şi expresii ar fi de dorit să nu uităm şi de echivalentele în limba română, căci este o limba la fel de bogată, chiar daca mai analitica decât limba engleză"; „IA permite personalizarea terminologiei, în funcție de utilizatori"; „Aplicațiile de turism care folosesc IA pot ajusta maniera comunicării în funcție de preferințele şi comportamentele utilizatorilor. Acestea sunt mai adaptabile comunicării dacă cu ajutorul IA au suport multilingv pentru a efectua traduceri automatizate"; „Când IA introduce în turism termeni noi, acești termeni nu sunt adaptați, ei pătrund în domeniu neadaptați, ca anglicisme, etc., respectiv are loc o îmbogățire lexicală, dar şi o mai mare sarcină asupra oamenilor, care nu cunosc sensul şi sunt nevoiți să se adapteze creşterii gradului de internaționalizare".

Respondenții au expus şi câteva puncte de vedere opuse, care sugerează folosirea mai restricționată a IA, deoarece „Turismul e o industrie a ospitalității, iar ospitalitatea poate fi asigurată doar de om, IA poate fi cel mult un facilitator şi atât"; „IA ar trebui ignorată, ca să păstrăm în continuare o dorință mai mare de explorare a mediului fizic nu celui virtual"; „Cu ajutorul IA, limbajul a devenit mai plastic, doar că a scăzut din naturalețe"; „IA ajută la conturarea şi organizarea informațiilor, însă oamenii rămân cei care pun sufletul-emoția"; „Utilizarea IA trebuie să fie „dozată", să nu înlocuiască inteligența umană".

Din sondajul efectuat pe teritoriul Republicii Moldova, am observat că 72,10% din totalul respondenților găsesc termeni noi în postările de pe rețelele sociale, 45,2% – în aplicațiile mobile, 15,5% – în presă, 24% – se inspiră de pe paginile web naționale, iar 31,7% – de pe paginile web ale diverselor companii din domeniul turismului.

Figura 1. Percepția respondenților despre termenii noi şi impactul IA asupra terminologiei domeniului turismului

	Deloc	Puțin	Mediu	Mult	Foarte mult
IA cultivă terminologia turistică	6	3	43	37	12
Termenii noi dezvoltă şi completează informațiile din domeniul turismului	6	4	34	40	17
Termenii noi ajută să fie înțelese mai bine serviciile şi produsele turistice	8	10	38	25	20

Sursa: Elaborat de autoare, în baza datelor colectate (101 respondenți).

Informația inclusă în Figura 1 reprezintă percepția respondenților *vs* termeni noi în domeniul turismului, care variază de la limita „deloc" până la „foarte mult". IA cultivă terminologia domeniului și eficientizează nu doar diseminarea acestuia. Utilizarea corectă a termenilor facilitează înțelegerea serviciilor și a produselor turistice. 63 de respondenți acceptă termenii noi, dacă aceștia sunt întâlniți de mai multe ori; 15 respondenți au afirmat că încep să utilizeze termenii noi, imediat când i-au cunoscut; 18 persoane au răspuns că utilizează termenii noi, dacă aceștia sunt în uzul altor persoane; 5 respondenți au afirmat, că „se documentează despre originea și semnificația termenului din surse de încredere (dicționare, glosare, articole)"; „se informează din mai multe surse, inițial îi tratează cu suspiciune, apoi încep să se obișnuiască cu termenii noi, ca ulterior să-i accepte"; folosește termenii noi „doar dacă îi găsește în dicționarele de specialitate"; „se informează din mai multe surse", „acceptă termeni noi, dacă sunt prezenți în surse oficiale".

La rugămintea de enumerare a unor termeni noi, pe care i-au memorat din aplicațiile mobile de călătorii, respondenții au evidențiat următorii termeni: *dynamic pricing, skip-the-line ticket, focus area, E-ticket, smart destination, virtual tour, lead, rewards, micro engagement, contactless, Digital Concierge, API, ride sharing, glamping, Reels, travel coach, chatbot, self check-in, booking, immerse, smart itinerary* ș.a. Observăm că toți termenii, comunicați de respondenți, sunt în limba engleză. Acest fapt relevă două aspecte ce se remarcă în terminologia domeniului turismului în Republica Moldova: (1) majoritatea utilizatorilor nu au cunoștințe despre echivalentele în limba română a termenilor (inclusiv în rândul profesioniștilor) și (2) caracterul lacunar al terminologiei turismului în limba română.

Concluzii

Cercetarea la nivel de evoluție a terminologiei turismului trebuie efectuată prin prisma tranziției digitale, iar impactul inteligenței artificiale trebuie să fie evaluat în profunzime. Actualmente, antreprenorii autohtoni din domeniul turismului se află în etapa precoce de utilizare a inteligenței artificiale, iar un real progres ar fi să se treacă de la un consum superficial de IA la o producție orientată spre scopuri clare, deoarece avantajul rezidă în eficiența de gestionare a activităților operaționale complexe.

Progresul tehnic-științific facilitează dezvoltarea turismului și a terminologiei specializate, dar frecvent cu întârziere. Depășirea depinde de schimbările instituționale și de capacitatea de absorbție în domeniul turismului; or, în acest sens, IA a pus bazele unor experiențe turistice complet noi.

Aplicațiile mobile accelerează adaptarea noilor termeni în terminologia profesională, ilustrează modul în care inteligența artificială influențează terminologia, derivată din conținutul creativ. Terminologia utilizată în aplicațiile mobile reflectă hibridizarea limbajului digital cu terminologia domeniului turismului.

Inteligența artificială schimbă rapid activitatea profesională mai mult decât orice altă tehnologie modernă, dar trebuie să ne asigurăm că aceasta cultivă mediul profesional și umanitatea.

Referințe bibliografice:

1. NUNO, J.C., traducere de DINU, A. *Inteligența artificială: Un pas înainte în evoluție*. Chișinău: Editura Litera, 2022, 140 p. ISBN 978-606-33-8728-9
2. COMISIA EUROPEANĂ, *Cartea Albă Intelegența artificială – o abordare axată pe excelență și încredere*, Bruxelles: Document 52020DC0065 din 19.02.2020, 2020 [citat 30.11.2025]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0065
3. MATEI A., *Inteligența artificială în turism: revoluționează conținutul pentru social media*, 2023, [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://adnanamatei.ro/inteligenta-artificiala-in-turism/
4. EUR-Lex, *Regulamentul (UE) 2024/1689 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială (Text cu relevanță pentru SEE)*, 2024 [citat 30.11.2025]. Disponibil: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj
5. MICROSOFT, *Inteligența artificială generativă față de alte tipuri de inteligență artificială* [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://www.microsoft.com/ro-ro/ai/ai-101/generative-ai-vs-other-types-of-ai.
6. ADAMCZYK D., *Cum utilizăm inteligența artificială generativă pentru a vă ajuta proprietatea să iasă în evidență,* [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://partner.booking.com/ro/click-magazine/industry-perspectives/how-we-use-generative-ai
7. KAKU, M., *Physics of the Impossible: A Scientific Exploration into the World of Phasers, Force Fields, Teleportation, and TimeTravel*, Toronto: ON Random House of Canada, 2009 [citat 30.11.2025]. Disponibil: https://archive.org/details/physicsofimpossi00mich
8. CRYSTAL D., *Language and the Internet-2nd edition*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 304 p. ISBN 978-0-521-86859-4
9. EXPEDIA GROUP**,** *Expedia Launches Industry-First Feature That Turns Reels on Instagram into Bookable Travel Itineraries*, ©2026 Hotels.com, an Expedia Group company, [citat 01.12.2025]. Disponibil: https://www.expedia.com/newsroom/expedia-trip-matching/
10. BOOKING HOLDINGS, *Booking.com Enhances Travel Planning with New AI-Powered Features for Easier, Smarter Decisions*, ©2026 Booking Holdings, [citat 01.12.2025]. Disponibil: https://www.bookingholdings.com/press-releases/booking-com-enhances-travel-planning-with-new-ai-powered-features-for-easier-smarter-decisions/
11. AIRBNM, *Airbnb 2023 Winter Release: Introducing Guest Favorites, a collection of the 2 million most-loved homes on Airbnb*, ©2026 Airbnb, Inc. [citat 01.12.2025]. Disponibil: https://news.airbnb.com/airbnb-2023-winter-release/
12. TRIPADVISOR, *Tripadvisor launches AI-powered travel planning product*, ©2025 Tripadvisor LLC, [citat 01.12.2025]. Disponibil https://tripadvisor.mediaroom.com/Tripadvisor-launches-AI-powered-travel-planning-product.
13. SUN J., Trip.com Group, *How is AI reshaping the travel experience?*, © 2026 World Economic Forum, [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://www.weforum.org/stories/2023/12/how-is-ai-reshaping-the-travel-tourism/
14. SMART GUIDE, SmartGuide s.r.o.,[citat 22.11.2025]. Disponibil https://www.smartguide.app/
15. ECO APP MOLDOVA, Eko App Moldova by HumanDoc, 2025, ©2026 [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://apps.apple.com/us/app/ekoapp-moldova-by-humandoc/id6738282982
16. OFICIUL NAȚIONAL AL TURISMULUI, *EkoApp pentru Moldova: Tehnologii moderne în slujba turismului durabil* ©2026 [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://turism.gov.md/ro/investitii-proiecte/ekoapp-pentru-moldova-tehnologii-moderne-in-slujba-turismului-durabil/.

17. GEMS AROUND, *Planificarea călătoriilor personalizate*, [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://gemsaround.com/.
18. GEMS AROUND, GemsAround S.R.L., [citat 22.11.2025]. Disponibil: https://app.gemsaround.com/login
19. VILLAGE TRAVEL BOT, A.O. InnoVillage , [citat 09.12.2025]. Disponibil: https://t.me/VillageTravel_bot
20. OED, *Oxford English Dictionary,* ©2026 Oxford University Press, [citat 12.12.2025]. Disponibil: https://www.oed.com/dictionary/web-feed_n.
21. ANGHEL T., *Dicționar de informatică*, București: Corint Books, 2017, 448 p. ISBN 978-606-793-178-5.
22. IATE (Terminologie Interactivă pentru Europa), IATE 3.0.1 din17.12.2025, [citat 12.12.2025]. Disponibil: https://iate.europa.eu/search/result/1765475986397/1.
23. OFFBEAT Travel, ©2022 Offbeat Travel, [citat 12.12.2025]. Disponibil: https://www.offbeattravel.us/about/mission
24. OFFBEAT.TRAVEL, ©2026 Offbeat Travel, [citat 12.12.2025]. Disponibil: https://offbeat.travel/
25. OFF BEAT Travel, ©2026 Offbeat Travel, [citat 12.12.2025]. Disponibil: https://offbeat-travel.com/our-beat/
26. WORDPANDIT, Learning Inc., [citat 12.12.2025]. Disponibil: https://wordpandit.com/
27. MINISTERUL DEZVOLTĂRII ECONOMICE ȘI DIGITALIZĂRII, *Republica Moldova – Strategia de transformare digitală 2023–2030*, Chișinău: 2023 [citat 30.11.2025]. Disponibil: https://www.egov.md/sites/default/files/document/attachments/strategia_de_transformare_digitala_2023-2030.pdf

CZU: 81‘322:004.8 https://doi.org/10.59295/teia2025.19

MEASURING COGNITIVE EFFORT IN TECHNOLOGY-MEDIATED TRANSLATION

Lucia ŞCHIOPU

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: 0000-0001-8342-1385

This article is written as part of the project ‚The Digitization of the Initial Training Process for Teaching Staff to Ensure an Efficient Educational Approach, in Line with the Demands of the Labor Market’” explores the evolving landscape of translation in multilingual and digital contexts, focusing on machine translation (MT), and computer-assisted translation (CAT). It examines CAT and MT and how it has shifted translation workflows from linear to interactive, increasing efficiency but also cognitive load. The article reveals the theories like the Translation Process Model, Technology Acceptance Model, and Cognitive Load Theory that help explain translators’ mental processes and adaptation to digital tools. Practical applications of CAT tools and controlled language are highlighted, showing how they support consistency and quality in specialized domains. Overall, the translator’s role is changing from creator to editor raising questions about creativity, control, and the ethics of technologized translation.

Keywords: *Machine Translation (MT), Computer-Assisted Translation (CAT), Controlled Language, Translation Process Model.*

MĂSURAREA EFORTULUI COGNITIV ÎN TRADUCEREA MEDIATĂ DE TEHNOLOGIE

Acest articol, elaborat în cadrul proiectului „Digitalizarea procesului de formare inițială a cadrelor didactice pentru a asigura o abordare educațională eficientă, în concordanță cu cerințele pieței muncii” explorează tabloul în schimbare al traducerii în contexte multilingve și digitale, cu accent pe traducerea automată și traducerea asistată de calculator. Sunt analizate traducerea automată și traducerea asistată de calculator, și modul în care acestea au transformat fluxurile de lucru din procese liniare în procese interactive, sporind eficiența, dar și încărcătura cognitivă. Articolul valorifică teorii precum Translation Process Model, Technology Acceptance Model, and Cognitive Load Theory pentru a explica procesele mentale ale traducătorilor și adaptarea acestora la instrumentele digitale. Sunt evidențiate aplicații practice ale instrumentelor digitale și ale limbajului controlat, care sprijină consistența și calitatea în domenii specializate de traducere. În ansamblu, rolul traducătorului se schimbă de la creator la editor ridicând întrebări despre creativitate, control și etica traducerii tehnologizate.

Cuvinte-cheie: *traducere automată (TA), traducere asistată de calculator (TAC), limbaj controlat, modelul procesului de traducere.*

Introduction

In the context of globalized media and multilingual societies Computer-Assisted Translation (CAT) and Machine Translation (MT) of the multilingual content (subtitling international films, translating websites, global news feeds speed) is indispensable. In the context of globalized media and multilingual societies, where vast amounts of information circulate at unprecedented rates, Computer-Assisted Translation (CAT) and Machine Translation (MT) content are not only imperative but also vital for ensuring fast, reliable cross-cultural communication. These technologies have revolutionized translation practices by dramatically accelerating the speed of delivery while simultaneously reshaping the very role and profile of the translator [1].

Th role of the translator is no longer of language experts but also digital literacy experts to interact with translation memory systems, terminology databases, and corpora platforms. There are to be considered considerable changes in translation workflow, as traditional translation was largely a linear and manual process following the sequence: read → understand → translate → revise; with CAT and MT integration, the process now often involves pre-editing → automatic translation → post-editing → quality assurance stages changing the once-clear boundaries between comprehension and production. The shift toward post-editing, rather than translating from scratch, redefines professional practices and expectations in the translation field.

However, while these technologies offer speed and translation services, they also raise questions about accuracy, cultural nuance, and the human touch in translation.

Bernardini and Federico Gaspari (2016) confirm that CAT tools and MT systems affect the workflow, productivity, and cognitive processes of professional translators. There are identified both the technical and human aspects of integrating technology into translation [1].

With CAT tools and MT, the translation process now involves [1]:

1. Pre-translation using MT,
2. Post-editing the MT output
3. Quality check using CAT tools.

This pattern is called the “non-linear” or “interactive” translation process that is based on the Translation Process Model (Krings, 2001) that explains how translation includes problem-solving, decision-making, and revision [2].

While translating multilingual content multiple challenges arise like maintaining the foreign words, subtitling code-switching, translating into the target language [3].

Jorge Díaz Cintas and José Manuel Martínez Sierra (2021) identify various effective strategies to work while being involved in CAT and MT [4, 5]:

1. Preservation of multilingual elements (reflecting on the original sociolinguistic richness),
2. Normalization (translating everything into the same language),
3. Selective translation (translating only where comprehension is vital),
4. Visual/textual cues (using color, font, labels to distinguish languages).

Krings (2001) stipulates that several translation issues can appear during translation with CAT and MT that activate cognitive processes. These issues are lexical ambiguity and cultural references both of which pose significant challenges for CAT and MT [2].

Lexical ambiguity arises in the contexts when a source word or phrase has multiple possible meanings, making it difficult for the translation system to select the correct interpretation without sufficient context. Cultural references, on the other hand, involve idioms, realia, culturemes, metaphors, or culturally specific knowledge that do not have direct equivalents in the target language, leading to mistranslations or loss of meaning.

According to Krings the indispensable cognitive processes in CAT and MT are: reading and rereading, pausing, looking up dictionaries or databases, rewriting and reformulating. The last but the not least is the decision-making involved in solving these translation problems that is central to the process. Another must have strategies of CAT and MT emphasized by the researcher are the use of external resources or external aids (dictionaries, MT systems, glossaries).

Krings (2001) determined the following types of activities used during MT and CAT [2]:

Table 1. MT and CAT activities

Types of activity	Description
Comprehension	Reading and understanding the source text
Transfer	Moving meaning from source to target language
Reformulation	Creating an appropriate expression in the target language
Monitoring	Reviewing and evaluating the target text
Resource consultation	Using dictionaries, MT suggestions, glossaries, or online searches
Revision	Going back to correct or improve earlier translated segments

Models in CAT and MT

Translator's experience has moved towards speed and making a choice from a variety of suggestions. However, the translator can be caught or "trapped" by low-quality MT or rigid software. The process of adaptation is troublesome; it depends on translator's experience with technology, personal attitude, openness to change, language pair and text type. The Technology Acceptance Model (TAM) by Davis (1989) states that translators accept or reject new technologies based on usefulness and ease of use [6]. According to the Technology Acceptance Model (TAM) proposed by Davis (1989), translators accept or reject new technologies based on two key factors [6]:

1. Perceived Usefulness (PU)- the degree to which a translator believes that using a particular technology will increase the performance or make their tasks easier.
2. Perceived Ease of Use (PEOU)- the degree to which a translator believes that using the technology will be less effortful.

When translators identify a technology both useful and easy to use, they develop a positive attitude toward it, having in mind the formula: Perceived Usefulness + Perceived Ease of Use → Attitude Toward Use → Behavioral Intention to Use → Actual Use.

The theory of Ergonomics of Translation (Dragsted, 2012) focuses on translator's comfort, wellbeing, and mental load when translating with digital tools. The focus is

made on the human factors within the translation environment (the physical setup, interface design, and workflow structure) which have a direct impact on the translator's long-term efficiency, health, and mental state. Poorly designed interfaces can lead to physical strain (e.g., eye fatigue, back pain, or wrist injury) as well as mental fatigue, such as reduced attention, stress, or burnout [7].

Well-designed digital tools can support the translation process, minimizing redundant work, and providing visual clarity that can improve productivity and reduce cognitive overload. The translator in this case makes a shift from creator of text to editor or reviewer of machine output. In this scenario the translator loses his creative agency.

Post-Editing Process Model developed by O'Brien (2002) describes how translators revise machine output with pre-translated content, making fast decisions about what to keep, change, or rewrite. Through this model the role of translator has shifted toward editing rather than producing original content [8].

Another model, Keystroke Logging and Eye Tracking by Carl et al. (2011–2016) show technology-mediated environments and how translators do the post-editing, and how they behave when translating from scratch. The findings of this research show that translation is a dynamic, cognitively demanding, and interactive process mainly because [9]:

1. Translation is Non-Linear and Iterative because translators don't work word-for-word or linearly from start to finish but they travel back and forth between source and target texts.
2. The Cognitive Load demands Fixation Patterns like Eye tracking (it reveals which segments are cognitively demanding, often correlating with lexical ambiguity, cultural references, or MT errors).
3. Pauses and revisions are tied to problem solving realized through Keystroke logging (tracking and recording of all keyboard activity) as a process of negotiation, especially in post-editing machine translation (PEMT).
4. Post-Editing Involves Different Cognitive Effort.
5. Individual Styles and Experience of the translator matter as more experienced translators tend to show smoother workflows, shorter pauses, and better use of segmentation strategies.

Poor MT can increase workload and fatigue because the process of editing is harder than translation from scratch. Carl & Schulz (2012) compare translation and post-editing in real-time. The study compares the cognitive effort and editing behavior of professional translators when translating from scratch (HT: Human Translation) vs. Post-editing machine translation output (PEMT) [10].

Carl & Schulz wanted to see how the processes differ in terms of time, effort, and workflow using keystroke logging and eye tracking to measure where translators looked, for how long, and how often they switched between source and target texts. Carl & Schulz (2012) found [10]:

1. Post-editing is faster but not always easier, speed doesn't always equal less effort, especially when machine output was poor or unnatural, requiring intense revision.
2. Cognitive effort is more concentrated in PE (Post-editing) because eye fixations and pauses were more focused on problematic segments in the machine translated text.

3. There are different workflows in human translation: translators worked more linearly, creating content word by word, in PE they spent more time scanning and jumping around, selectively revising or skipping correct segments.
4. Revision patterns differ in post-editing, as translators often made minimal changes, correcting grammar or fluency; but retaining MT structure compared to human translation.

O'Brien (2010) analyzes how users evaluate and correct MT output and explores how much cognitive effort is involved when professional translators post-edit machine-translated texts. O'Brien defines Cognitive Effort as the mental processing required to complete a task that includes: detecting errors, deciding whether to keep or change segments, reformulating unnatural or awkward phrasing. O'Brien proposes using indirect process data to measure cognitive effort, such as [11]:

- Pause length (longer pauses means higher effort),
- Eye-tracking data (long fixations or regressions),
- Keystroke logging (number of edits, deletions, and insertions),
- Subjective rating (asking translators how difficult they found each segment).

O'Brien found that the quality of the MT output directly affects the mental effort: High-quality MT requires less cognitive effort. Low-quality MT increases effort i.e. translators spend more time reading, understanding, and rewriting large parts. Translators, even, report mental fatigue from dealing with badly structured MT, even if the text seems fluent.

Tools, Controlled Language, and Specialized Language Use

Schubert (2009) explains the concept of Controlled Language (CL) and how it can improve Machine Translation (MT) with the focus on rule-based and earlier statistical systems. The idea is to use a simple, standard version of natural language that according to Schubert is CL. Controlled language reduces ambiguity and complexity, with fewer errors in translation, more predictable and consistent output from MT systems that are important for rule-based MT systems, which follow fixed grammar and vocabulary rules. Schubert sees Controlled Language as a form of "pre-editing" in order to improve the source text before translation. Controlled Language is a bridge between natural and formal language that requires acquiring certain rules, creating and maintaining approved vocabularies. Schubert emphasizes the need for collaboration between: linguists, terminologists, translators, MT developers [12].

MT and CAT gives the feeling of loss of control over language, reduces creativity and autonomy with the risk of becoming „machine editors" rather than full language professionals. The Posthumanism in Translation Theory (Cronin, 2013) states that machine translation devalues and decenters the human translator, which is not the only actor in the translation process viewed as technological mediation. Within the Posthumanism Theory there should be considered the following concepts [13]:

- Posthuman translator is a figure entangled with machines, networks, and systems;
- Distributed agency is decision-making that is shared between human and non-human entities;

- Technological embeddedness is the framework where translation happens i.e. digitally-mediated contexts;
- Eco-translation is linking translation ethics with ecological sustainability.

The theory of Resistance to Technologization (Pym, 2011) encourages a balanced view of tools - useful, but not neutral. Bernardini & Gaspari determine the advantages and disadvantages of technology emphasizing the need for careful evaluation, proper training, and ethical reflection in how these tools are used [1].

Moorkens, J. (2020) investigates the human side of post-editing i.e. how professional translators (post-editors) feel about working with machine translation output, and what motivates or frustrates them in this hybrid translation environment. Translators often feel ambivalent about MT impacting their job satisfaction. Some value it as a time-saving tool, others find it frustrating and demotivating [14].

Bowker & Pearson (2002) gives step-by-step guides and examples showing how translators use software tools in real-life scenarios. When a translator is translating a technical manual that includes repeated terminology and instructions he might use Trados (or a similar CAT tool) to streamline the translation. There are the following steps that should be taken [15]:

1. Importing the Source File (File types supported: DOCX, HTML, XML, IDML, etc.). The CAT tool converts the document into translation units (TUs), typically sentence-level segments.
2. Pre-Translation using Translation Memory (TM). The CAT tool checks the existing TM for types of matches (exact match (100%), fuzzy match (e.g., 75–99%), or no match.
3. Interactive Translation is when checking segment by segment. If no match is found, it is entered a new translation manually. The tool may highlight terminology from the termbase or suggest phrasing from concordancers or MT plugins.
4. Terminology Management is when the tool identifies terms from a built-in termbase (or external source) and it suggests standard translations for technical or specialized vocabulary.
5. Consistency Checking is when CAT tools alert the translator about inconsistent terminology, formatting issues, or missing translations.
6. Saving Translations to the TM.
7. Generating the Target File when The CAT tool reconstructs the translated document in the original format (DOCX, HTML, etc.).
8. Post-Editing and Final Review when the translator or editor checks the file for accuracy, fluency and style.

Bowker & Pearson (2002) explain languages for Specific Purposes (LSPs) that refer to the specialized forms of language used in professional, academic, or technical fields like law, medicine, science, or engineering. Key Features of specialized forms of language are controlled vocabulary, domain-specific grammar (grammatical structures that appear more frequently in a certain field, phraseology unique to the field) [15].

Another aspect researched by Bowker & Pearson (2002) is corpus, a structured collection of real-world texts, either written or spoken, often organized by domain, language, or genre, used to provide authentic examples of language use. Unlike textbooks

or dictionaries, a corpus helps users observe how language behaves in context, showing frequency, typical patterns, and collocations that are not always obvious. Bowker & Pearson suggest to gather domain-relevant materials (scientific articles, reports, websites), remove irrelevant content (ads, menus, formatting errors), use software like: AntConc, Sketch Engine, WordSmith Tools that generate frequency lists (most common words/phrases), explore collocations (words that frequently appear together) and see concordances (words in their surrounding context).

Sennrich, Haddow, and Birch (2016) show how to handle rare or unseen words (out-of-vocabulary (OOV) words) in translation. The authors propose a method called Byte Pair Encoding (BPE) for splitting words into smaller subword units so that neural translation models can process any word, even unseen or rare ones, and still maintain morphological and semantic consistency. This helps reduce vocabulary size while improving translation quality, especially for languages with rich morphology (e.g., German, Finnish, Turkish). Sennrich, Haddow, and Birch (2016) fix, in this way, a big problem in early machine translation systems [16].

In older systems, if the model didn't recognize a word (like a rare or new word), it would just label it as [UNK] (unknown). That meant it couldn't translate it at all, which made translations incomplete or wrong. Sennrich, Haddow, and Birch came up with a smart idea to break words into smaller parts (called subword units) using a method called Byte Pair Encoding (BPE). By splitting words into smaller pieces, the system can understand and translate words it had never seen before. The machine didn't need to replace words with [UNK] anymore. That made the translation more complete and fluent. Instead of remembering 50,000 full words, the system only needed to learn a smaller list of parts (like ing, un, ness, tion, etc.). This made training faster, and translation more flexible. Instead of learning entire words, the computer learns parts of words translating almost everything, even if it's a rare or new word.

Method

To explore how translators work with multilingual content and digital tools, three hands-on classroom activities were designed for students as part of the master's degree course *Philosophy of Translation*, giving them the opportunity to experience real-life translation practices. The first activity focused on audiovisual translation (AVT). Students watched short scenes from multilingual films or series and examined how subtitles handled multiple languages. They looked for strategies like preserving original languages, translating everything into one language (normalization), or using visual cues like italics or color to show language changes. After that, the students discussed how the subtitles could be improved by applying different strategies.

In the second task, students practiced Controlled Language (CL). They were given a complex, ambiguous technical paragraph and asked to rewrite it using clear, simple sentences and standardized vocabulary. Then, both the original and rewritten versions were translated using machine translation (MT), and students compared the results. This helped them see how clarity in the source language can improve translation quality.

The third activity involved corpus analysis. Students were proposed real texts from a specialized field and explored how key terms were used. They examined word frequen-

cies, common word combinations (collocations), and the context of specific terms. This showed them how corpora can support accurate and consistent translation by providing examples from real language use.

Together, these activities gave students practical experience with tools and strategies that professional translators use in today's multilingual, tech-driven environment.

Discussion

Several theories were meaningfully integrated into the Controlled Language (CL) classroom activities. Through Controlled Language (CL) and Machine Translation (MT) **s**tudents rewrote complex texts into Controlled Language and compared MT output before and after. Through Posthumanism in Translation Theory students exercised to reflect on how translators become posthuman agents in decision making. Human Factors in Post-editing **b**rings in the emotional and cognitive aspects of working with MT output (**s**tudents may observe that texts rewritten in CL result in less frustrating post-editing experiences).

Table 2. Application within a lesson

Lesson Stage	Theory Applied	Pedagogical Purpose
Introduction	Schubert (2009)	Explain CL and pre-editing
Text rewriting	Bowker & Pearson (LSP)	Simplify and standardize terminology
MT Output Comparison	Sennrich et al. (2016)	Understand subword modeling benefits
Discussion	Cronin (2013), Pym (2011), Moorkens (2020)	Reflect on translator agency, satisfaction, and ethics

In the first task about audiovisual translation, students came to the conclusion how hard is to write subtitles, when there are spoken different languages in the same scene. The students chose to translate all texts into one language, it made the meaning clearer, sometimes something important was lost. Most students agreed that it depends on the situation.

In the second task, students practiced using controlled language. They took a difficult technical text and rewrote it using short, clear sentences and easy words. Then they used machine translation to compare the original and the rewritten texts. The controlled version gave better, cleaner results. Many students were surprised to see how big the difference was. But they also noticed that writing this way was not easy. It takes time to learn how to write clearly without losing important meaning.

The third task was about using a corpus to study how words are used in special fields. This helped them understand how to translate better without dictionaries.

To conclude, these activities showed students that translation today is more than just changing words from one language to another. Many students evoked that technology can save time and make their work easier though too much technology is less creative and original.

Conclusions

The translator suffers a great shift in efficiency, cognitive effort and quality because MT and CAT software definitely increase the speed, but affects quality. Today's translators need to do more than just know two or more languages. They need to think strategically, use digital tools wisely, and make decisions that balance clarity, accuracy, and creativity.

The empirical study gives a chance to experience the landscape of translation using technology, with the touch to lose creative control or to deal with poor machine output. The translator changes the role in this fast-changing field by combining the language skills, cultural insight and wise use of tools to stay creative, confident, and in control.

References:

1. BERNARDINI, S., GASPARI, F. Evaluating the impact of CAT tools and MT on translators' workflow. In: O'BRIEN, S., BALLING, L. W., CARL, M., SIMARD, M., SPECIA, L. (eds.). *Post-editing of machine translation: Processes and applications*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2016, p. 121-142.
2. KRINGS, H. P. *Repairing texts: Empirical investigations of machine translation post-editing processes*. Kent, OH: Kent State University Press, 2001.
3. BOWKER, L. *Computer-aided translation technology: A practical introduction*. Ottawa: University of Ottawa Press, 2002.
4. DÍAZ-CINTAS, J. Subtitling: Theory, Practice and Research. In: MILLÁN, C., BARTRINA, F. (eds.) *The Routledge Handbook of Translation Studies*. London: Routledge, 2012, p. 285-299.
5. MARTÍNEZ SIERRA, J. J. (ed.) *Multilingualism, Translation and Language Teaching: The PluriTAV Project*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2021.
6. DAVIS, F. D. Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 1989, p. 319-340.
7. DRAGSTED, B. Translation process research: From psycholinguistics to cognitive ergonomics. In: P. K. Pedersen (Ed.), *Cognitive approaches to translation* (p. 57-72). Copenhagen: Samfundslitteratur, 2012.
8. O'BRIEN, S. Teaching post-editing: A proposal for course content. In: RODRIGUEZ-INES, E. Y. (ed.). *Tradumàtica*, 2002, nr. 1, p. 1-8.
9. CARL, M., SCHAEFFER, M., & BANGALORE, S. (Eds.). The CRITT Translation Process Research Database. *New Directions in Empirical Translation Process Research*, 2016, p. 1-10. Singapore: Springer.
10. CARL, M., SCHULZ, P. The process of post-editing: A pilot study. In: *Proceedings of the 13th Nordic Conference on Computational Linguistics*. Copenhagen: Association for Computational Linguistics, 2012, p. 1-8.
11. O'BRIEN, S. Cognitive effort and strategy in post-editing machine translation. In: *Proceedings of the 14th Annual Conference of the European Association for Machine Translation (EAMT 2010)*. Saint-Raphaël: EAMT, 2010, p. 27-34.
12. SCHUBERT, K. The role of controlled language in machine translation. In: SCHMIDT, D., SCHMIDT, T. (eds.). *Proceedings of the Conference on Controlled Languages*. Copenhagen: Copenhagen Business School, 2009, p. 11-18.
13. CRONIN, M. *Translation in the Posthuman Era*. London: Routledge, 2013.
14. MOORKENS, J. In the name of the user: Post-editor motivations and attitudes towards machine translation. *Translation Spaces*, 2020, vol. 9, nr. 1, p. 113-132. DOI: https://doi.org/10.1075/ts.00021.moo

15. BOWKER, L., PEARSON, J. *Working with specialized language: A practical guide to using corpora*. London: Routledge, 2002.
16. SENNRICH, R., HADDOW, B., BIRCH, A. Neural machine translation of rare words with subword units. In: *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Berlin: ACL, 2016, p. 1715-1725. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/P16-1162
17. PYM, A. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge, 2011.

CZU: 81‘322.4:004.8:81‘276.6=33 https://doi.org/10.59295/teia2025.20

AVANTAGES ET ENJEUX DE L’IA POUR LA TRADUCTION ÉCONOMIQUE : DE LA TRADUCTION AUTOMATIQUE NEURONALE À L’IA GÉNÉRATIVE

Alessandra ROLLO

Università del Salento – Lecce, Italie

ORCID: 0000-0003-2602-3908

En nous appuyant sur un corpus de textes économiques français/italien, nous proposons une comparaison entre un moteur de TAN (DeepL) et un agent conversationnel génératif (ChatGPT-4o), en vue de nous interroger sur l’impact de l’IA en traduction.

Mots-clés *: textes économiques, nouvelles technologies, traduction automatique neuronale (TAN), intelligence artificielle générative (IAG), DeepL, ChatGPT, avantages, inconvénients, erreurs*

ADVANTAGES AND ISSUES OF ARTIFICAL INTELLIGENCE FOR ECONOMIC TRANSLATION: FROM NEURAL MACHINE TRANSLATION TO GENERATIVE AI

Based on a corpus of French/Italian economic texts, this article proposes a comparison between a NMT engine (DeepL) and a generative chatbot (ChatGPT-4o), in order to reflect on the impact of AI on translation.

Keywords *: economic texts, new technologies, Neural Machine Translation (NMT), Generative Artificial Intelligence (Generative AI), DeepL, ChatGPT, advantages, disadvantages, errors*

1. Introduction

Ces dernières décennies, on a enregistré un véritable essor de textes relevant de la communication spécialisée – scientifique, technique et professionnelle – [1] et par là une augmentation croissante de la demande en traductions spécialisées. Parallèlement, les innovations technologiques se sont installées d’une manière toujours plus marquée dans l’univers de la traduction [voir, entre autres : 2-7]. Comme on peut le lire dans la *Prise de position* de la Société française des traducteurs, publiée le 13 juin 2024, le secteur des services linguistiques et traductifs est « un des premiers à avoir été concerné par l’introduction d’outils informatiques basés sur l’IA » [8, p. 2], avec des retombées évidentes sur les services proposés et sur les conditions de travail des professionnels.

Les récentes avancées dans le domaine de l’intelligence artificielle générative (IAG) et des grands modèles de langage (LLM ou *Large Language Models*) [9] ont fourni une nouvelle et prometteuse alternative à la traduction automatique de type statistique, neuronal ou hybride, en déplaçant la perspective de la simple traduction texte source > texte cible à un processus plus semblable aux processus traductifs humains. Mais quels sont

au juste les effets d'une véritable course aux nouvelles technologies ? S'agit-il d'un atout majeur pour le métier des traducteurs, ou bien y a-t-il une dérive dangereuse qui n'assure pas forcément une bonne qualité des produits ?

Dans notre contribution, nous souhaitons réfléchir à cette question à partir de l'analyse d'un corpus de documents économiques (français/italien). Nous allons proposer une comparaison entre un moteur de traduction automatique neuronale (TAN) de type freeware, comme DeepL, et un agent conversationnel génératif, comme ChatGPT-4o, afin d'examiner la qualité de la traduction et l'impact que les hallucinations des systèmes d'IA peuvent avoir sur le processus traductif.

Pour commencer, nous ouvrons un volet sur les réactions des traducteurs professionnels face à l'usage de plus en plus répandu de l'IA, avec une attention particulière aux avantages et aux inconvénients des deux outils susmentionnés. Ensuite, nous présentons notre corpus, en fournissant quelques remarques techniques quant à la démarche suivie.

2. Le traducteur face au défi des nouvelles technologies

Avec l'affirmation des nouvelles technologies et des systèmes de traduction d'IA, le traducteur est venu se configurer en tant que « véritable consultant en ingénierie linguistique » [10, p. 5].

Les professionnels du secteur se sont sentis inévitablement interpellés face à ce nouveau scénario, ainsi, des tribunes se sont succédé, donnant la parole aux experts et aux différents positionnements à cet égard. Ci-dessous, à titre d'exemple, trois tribunes publiées à quelques jours d'intervalle au mois de septembre 2024, dont nous synthétisons les passages essentiels.

- *Non, l'intelligence artificielle ne remplacera pas les traducteurs et traductrices !* (Tribune dans *Le Monde* – 09.09.2024, Nicolas Froeliger, Katelle Hernandez Morin, Vasilica Le Floch, Rudy Loock, Will Noonan, Alain Volclair, Membres du bureau de l'AFFUMT, Association française des formations universitaires aux métiers de la traduction) [11] :

L'IA ne va pas faire disparaître les traducteurs, seuls sont peut-être menacés « ceux qui traduisent d'ores et déjà comme des machines », ainsi que le disait, il y a une dizaine d'années, le terminologue et traductologue américain Alan Melby à propos de la TA. Qu'elle utilise ou non l'IA, « la traduction humaine, outillée, […] a et aura toujours une valeur ajoutée à apporter ». Il faut donc miser sur « une intégration fructueuse de l'IA dans les métiers de la traduction » impliquant des compétences accrues et non diluées ni rabaissées des traducteurs professionnels.

- *Non, l'intelligence artificielle ne remplacera pas les traducteurs et traductrices, mais elle détruit leur métier !* (13.09.2024, Tribune conjointe de l'ATLF, Association des traducteurs littéraires de France, avec ATLAS, Association professionnelle des métiers de la traduction littéraire) [12] : Les données de terrain montrent que la post-édition, qui n'est pas de la traduction, s'accompagne d'une qualité médiocre et d'une précarisation de celles et ceux qui la pratiquent[2] ; le refus de l'usage de l'IAG ne relève pas d'« une technophobie primaire ». Il faut s'appuyer sur des professionnels possédant « l'outillage

[2] Selon une enquête menée fin 2022 auprès des professionnels ayant pratiqué la post-édition, le gain de temps mis en avant par les donneurs d'ordre est nul, les conditions de rémunération sont dégradées et l'aliénation à une forme de travail plus fastidieuse est évidente.

intellectuel critique nécessaire à la perpétuation d'un savoir-faire profondément humain ».

➢ *Non, l'IA ne va pas faire disparaître la traduction humaine !* (11.09.2024 [18 sept.], Chambre Belge de Traducteurs et Interprètes) [13] :

Au lieu d'envisager l'IA comme une menace, il convient d'y voir un outil complémentaire au service du traducteur. « Les traducteurs et traductrices de chair et d'os gardent une valeur ajoutée indispensable lorsque les textes se destinent à un usage professionnel ». En bref, l'IA, c'est « une révolution à relativiser ». Ses avantages sont indéniables : coût, rapidité, accessibilité et capacité à traiter de grandes quantités de données en quelques secondes. Il y a néanmoins des sujets de préoccupation : difficulté à assurer une qualité professionnelle sans faille (la présence de complexités, de subtilités ou d'imperfections rédactionnelles dans le texte source augmente la possibilité d'erreurs) ; hallucinations de l'IA (elle invente sa propre interprétation sans consulter l'auteur de l'original, d'où la nécessité d'une révision minutieuse par un expert humain, en particulier pour les textes destinés à un usage professionnel) ; confidentialité des données (il manque des codes déontologiques stricts en matière de sécurité des informations sensibles).

2.1. Deux outils de traduction automatique : DeepL et ChatGPT

Depuis sa naissance aux années 50, la traduction automatique a évolué de manière significative, en premier lieu grâce aux progrès en traduction automatique neuronale. Cette technologie utilise des algorithmes d'apprentissage profond (*Deep Learning*, DL) et des réseaux neuronaux artificiels capables de mimer les actions du cerveau humain, de manière à accroître la qualité des traductions par la prise en compte de phrases entières plutôt que d'expressions isolées.

L'avènement de l'IA générative a marqué une accélération par l'utilisation d'algorithmes avancés, soit des plateformes très puissantes qui s'appuient sur des réseaux neuronaux artificiels pour identifier les structures au sein des données existantes ; on arrive par là à créer des données nouvelles qui ressemblent à celles créées par des êtres humains, au point qu'il est pratiquement impossible de les distinguer. L'un des exemples les plus populaires de modèles génératifs est représenté par les grands modèles de langage[3], exploitables, entre autres, pour la traduction.

Nous allons donc illustrer quelques caractéristiques des deux outils employés pour notre travail[4].

2.1.1. DeepL

Outil de TAN connu pour ses traductions très soignées, DeepL utilise une technologie de réseau neuronal propriétaire pour garantir plus de précision et de fluidité.

Ses points forts sont :

- Traductions de haute qualité : il est jugé comme l'outil offrant des traductions très naturelles et fiables, notamment pour les paires de langues européennes ;
- Version gratuite disponible : une version gratuite (DeepL Traducteur) permet aux utilisateurs d'essayer l'outil sans frais préalables, quoique certaines fonctionnalités avancées nécessitent une version payante (DeepL Pro), améliorée et mise à jour ;

[3] Ils sont conçus pour générer et compléter du contenu écrit à grande échelle.

[4] Voir, à ce sujet, la Sitographie finale [1-9].

- Prise en charge du ton formel et informel : il permet aux utilisateurs d'ajuster le ton des traductions, afin qu'elles soient contextuellement appropriées.

Il y a quand même des inconvénients :

– Soutien linguistique limité : depuis son lancement, DeepL Traducteur a élargi sa couverture à 30 langues (outre les grandes langues européennes, certaines langues asiatiques telles que le japonais, le chinois et le coréen), mais le nombre de langues prises en charge reste bien inférieur par rapport à des services comme Google Traduction qui en propose plus de 200 ;
– Variabilité de la qualité des traductions : les performances varient en fonction des combinaisons linguistiques, ainsi que du type et de la complexité du texte à traduire, avec des résultats plus efficaces pour les langues européennes ;
– Confidentialité des données : les données sensibles peuvent être stockées sur les serveurs, surtout si l'on utilise la version gratuite.

2.1.2. ChatGPT

GPT-4 marque une nouvelle étape des efforts d'OpenAI pour faire monter en puissance l'apprentissage profond. En l'espèce, ChatGPT est un agent conversationnel (*chatbot*) alimenté par l'IA, utilisant de grands modèles de langage. Il appartient à la catégorie des modèles Transformateurs Pré-entraînés Génératifs (*Generative Pre-trained Transformers*, GPT), qui exploitent de vastes ensembles de données pour comprendre et générer du langage.

En fait, au-delà de sa fonction de générateur de texte, ChatGPT offre de nombreux services : il ne se limite pas à fournir une expérience de conversation, mais peut gérer plusieurs tâches complexes, dont la traduction. À la différence d'autres outils de TA comme DeepL, où l'utilisateur entre simplement un texte à traduire, ChatGPT nécessite un *prompt* spécifique, c'est-à-dire une requête ou consigne permettant une interaction dynamique et contextuelle pour affiner les traductions.

Ses bénéfices sont incontestables :

- Accessibilité : il est disponible sous un modèle *freemium* qui offre des fonctionnalités gratuites, tout en proposant des mises à niveau payantes pour des options avancées ;
- Multilinguisme : il peut converser dans plus de 80 langues ; côté traduction, il prend en charge plus de 50 langues, couvrant les principales langues européennes, asiatiques, africaines et américaines ;
- Rapidité : les traductions sont généralement très rapides, assurant une interaction fluide.
- Gestion du style : depuis janvier 2026, ChatGPT a une interface spécifiquement dédiée à la traduction, ChatGPT Translate, un outil web autonome qui permet de personnaliser le style des traductions (un style formel et professionnel, un registre académique, une formulation plus fluide).

Mais en contrepartie de ces avantages, il y a également des problèmes :

– Précision variable : la qualité des traductions peut varier, avec des risques d'inexactitude, d'ambiguïté culturelle ou de perte idiomatique dans le texte généré ;

– Manque d'intégrations : ChatGPT ne propose pas d'intégrations directes avec d'autres outils ou glossaires, ce qui peut compliquer son utilisation dans des contextes professionnels ;
– Dépendance du contexte : pour obtenir la meilleure qualité de traduction, l'utilisateur doit fournir un contexte clair, faute de quoi on risque d'obtenir des réponses non pertinentes, et cela peut être une source de difficulté supplémentaire pour les utilisateurs novices.

En plus, il faut rappeler le biais dans l'entraînement des données (les modèles qui reposent sur GPT peuvent perpétuer les biais sous-jacents aux textes utilisés pour l'entraînement, produisant des résultats inappropriés, ce qui exige de nettoyer la base de données avant de perfectionner le modèle), auquel va s'ajouter le piège du biais d'ancrage (un biais cognitif qui nous pousse à nous fier fortement à l'information reçue en premier sur un sujet, ce qui peut fausser notre jugement et nous empêcher de prendre en considération les nouvelles informations).

3. Présentation du corpus

Venons-en maintenant au corpus faisant l'objet de notre analyse ; il se compose de deux documents relevant du domaine économico-financier :

(FR) Dossier de presse *Feuille de Route « Lutte contre toutes les fraudes aux finances publiques »* - Mai 2023 (Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique) >> *Axe 3 – Mieux lutter contre les fraudes à l'international* (Extrait, p. 43-47) [14] ;

(IT) *Rapporto su investimenti, partenariati e commercio tra Italia e Francia* - Edizione 2023 (Ufficio Economico dell'Ambasciata d'Italia a Parigi) / Version française *Rapport sur les investissements, les partenariats et le commerce entre l'Italie et la France* - Édition 2023 [15].

3.1. Bref survol sur la langue de l'économie

S'inscrivant dans le domaine de la communication spécialisée, la langue économique partage une série de propriétés avec les autres langues de spécialité, à savoir : précision, clarté, transparence, économie linguistique, objectivité, pertinence [pour des approfondissements, voir : 16-18].

Pour mieux encadrer le domaine dont il est question, nous reprenons la définition que donnent Flouzat-Osmont D'Amilly et Pelé : « La langue économique est une langue jeune, en développement rapide, par conséquent fortement néologique et incluant des termes techniques […]. Elle transmet des mots aux significations parfois différentes selon les écoles de pensées, ce qui peut impliquer une nécessaire bonne connaissance pour pénétrer pleinement le sens de certains termes. C'est aussi une langue au vocabulaire riche dû à la création de termes nouveaux, aux apports des langues étrangères ainsi qu'aux emprunts d'autres disciplines. En définitive, la langue économique contemporaine se caractérise par deux tendances essentielles : le recours à l'expression mathématique et l'influence de la langue anglaise » [19, p. 499].

À côté d'une vaste distribution horizontale dudit domaine, articulé autour de plusieurs spécialités (entreprise, banque, assurances, bourse, épargne, …), on peut aussi observer une certaine hétérogénéité sur l'axe vertical, du fait que les textes et les actes

langagiers doivent être adaptés, au cas par cas, aux attentes et aux modalités communicatives des publics visés [20, p. 123, 138]. En général, les documents en rapport avec l'économie vont des extraits d'ouvrages de spécialité et des rapports de spécialistes aux articles de la presse quotidienne ou hebdomadaire, en passant par les informations économiques diffusées à la télévision, les commentaires des cours de bourse, etc. [21, p. 17]. En outre, il faut considérer que certains documents liés au domaine de l'économie et donc « concernés par la traduction économique, financière et commerciale recoupent en partie ceux relevant de la traduction technique et de la traduction juridique » [22, p. 35]. Ce sont là des traits marquants dont le traducteur doit tenir compte lors de l'opération de traduction.

Par leur nature, les textes choisis pour notre analyse – à caractère d'information et de divulgation – ont vocation à aborder des sujets économiques, parfois entrelacés avec des aspects juridiques, d'une manière claire et objective, s'appuyant sur un lexique précis, mais pas alourdi de termes trop techniques. Le recours aux anglicismes est un autre trait récurrent, mais leur présence est, sans surprise, plus marquée dans le texte italien.

3.2. Méthodes appliquées

En ce qui concerne la démarche suivie pour le traitement du matériel sélectionné, en voici quelques précisions[5] :

1. On a employé des versions gratuites de DeepL et de ChatGPT pour éviter des comparaisons entre des outils non comparables.
2. Les deux outils ont des limitations différentes quant à la longueur maximale du texte à traduire : DeepL free accepte 1 500 caractères (espaces comprises) à chaque fois ; ChatGPT 4o_mini en accepte environ 4 096[6]. Cela peut avoir un impact sur la qualité de la traduction : chaque bloc de texte copié en DeepL free est coupé du précédent (le système n'a pas de mémoire du texte qui précède) ; avec ChatGPT 4o_mini on peut contourner cet aspect en utilisant un *prompt* adéquat.
3. Les *prompts* utilisés pour ChatGPT 4o_mini sont :

FR --> IT : *Traduis le texte économique suivant du français à l'italien. Le texte sera divisé en blocs de 4 096 caractères, à partir du message qui suit celui-ci. Écris OK pour démarrer*.

IT --> FR : *Traduis le texte économique suivant de l'italien au français. Le texte sera divisé en blocs de 4 096 caractères, à partir du message qui suit celui-ci. Écris OK pour démarrer*[7].

4. Par ce système, ChatGPT 4o_mini peut garder en mémoire les blocs de texte précédents, mais il faut tenir compte de la fenêtre de contexte globale – à peu près 32 000 caractères pour cette version – qui se remplit au fur et à mesure que l'outil répond.

5 Nous tenons à remercier l'ingénieur Marco Salvatore Zappatore, Université du Salento, pour la saisie et le traitement des données, ainsi que pour les précisions techniques à cet égard.

6 Il ne faut pas les compter précisément, parce que l'outil utilise un autre paramètre (appelé *token*) qui correspond en moyenne à 3-4 caractères ; le nombre total pour chaque bloc est donc arrondi à 4 096 caractères. Cela veut dire que la machine opère de la même manière soit que l'on entre 3 900 caractères soit que l'on entre 4 200 caractères, mais si l'on dépasse de beaucoup la limite de 4 096 (par exemple, 5 000 caractères), la qualité de la traduction baisse considérablement.

7 Les consignes ont été données en italien.

Les caractères comprennent : la requête initiale de l'utilisateur + toutes les réponses et questions suivantes, dans notre cas : le *prompt*, le texte source divisé en blocs et ses traductions reçues en blocs.

Le premier texte source (FR-IT) est d'environ 16 000 caractères, le texte cible est de quelque 15 000 caractères ; plus on se rapproche de la fin du texte, plus on risque de perdre la partie initiale (*Traduis le texte économique suivant* et le fait qu'il sera divisé en blocs).

Le deuxième texte (IT-FR) a une longueur considérable, à peu près 63 500 caractères, ce qui n'est pas sans impact sur la fenêtre de contexte globale : chaque fois que la somme de *prompt* + blocs de texte original à traduire + traductions produites atteint et dépasse le seuil admis, ChatGPT arrête de traduire et se limite à paraphraser/synthétiser, ou bien à retranscrire le texte italien, voire à omettre des passages entiers, le comportement étant aléatoire. Autrement dit, ChatGPT oublie ce qu'on lui a demandé de faire et vu que le premier élément entré est justement le *prompt*, il faut redonner la même consigne pour que l'outil reprenne à marcher correctement. On a là un cas emblématique d'hallucination[8] de l'IA, plus précisément d'incohérence par rapport à la requête.

4. Analyse traductive comparative : réflexion autour de quelques cas de figure

Dans cette section, nous passerons en revue quelques exemples parmi les plus saillants relevés dans les traductions des deux textes et inscrits dans les Tableaux 1-4[9]. Notre attention sera focalisée notamment sur des erreurs traductives plus manifestes, identifiés sur la base de la taxonomie de Vilar *et al.* [23, p. 699] : *Missing Words*, *Word Order*, *Incorrect Words*, *Unknown Words*, *Punctuation*.

4.1. 1° Texte (FR-IT)

Ex.	Texte source	DeepL	ChatGPT
1	Lutter contre la **fraude à la résidence sociale et fiscale**	Lotta alle frodi sociali e fiscali	Lotta contro la **frode alla residenza sociale e fiscale**
2	En matière fiscale, la démonstration de la résidence, qui répond à un faisceau d'**indices** incluant la durée de séjour en France et à des règles fixées au cas par cas par les **conventions fiscales**, est également complexe à mettre en évidence pour établir **l'imposition** en France.	In materia fiscale, anche la prova della residenza, che dipende da una serie di fattori tra cui la durata del soggiorno in Francia e le regole stabilite caso per caso dai trattati fiscali, è un compito complesso quando si tratta di stabilire **la tassazione** in Francia.	In ambito fiscale, dimostrare la residenza, che si basa su un insieme di **indizi** che includono la durata della permanenza in Francia e regole fissate caso per caso dalle **convenzioni fiscali**, è altrettanto complesso per stabilire l'imposizione in Francia.

[8] On parle d'hallucination proprement dite lorsque le système produit une altération de sens.

[9] Dans les Tableaux, nous avons mis en gras les exemples où la traduction nous semble plus correcte et plus adhérente au texte source, alors que nous avons souligné les choix jugés globalement acceptables au niveau sémantique, mais moins précis sur le plan pragmatique ; les erreurs (les mots incorrects ou manquants) sont signalées en rouge.

3	Les moyens permettant de démontrer l'effectivité de la résidence en France restent limités, par exemple le recours au ***webscrapping*** sur les réseaux sociaux par la DGFiP.	I mezzi per dimostrare l'effettiva residenza in Francia rimangono limitati, come ad esempio l'uso del **webscrapping** sui social network da parte della DGFiP.	I mezzi per dimostrare l'effettività della residenza in Francia rimangono limitati, come ad esempio l'uso del **webscraping** sui social network da parte della DGFiP.
4	Il s'agit aussi, en **matière** sociale, d'être plus efficace dans la mise en œuvre des règles **applicables** en matière de résidence afin de les rendre plus lisibles et **opposables** et de faciliter la **mutualisation** des contrôles.	In **campo** sociale, si tratta anche di rendere più efficace l'attuazione delle norme **applicabili** alla residenza, per renderle più leggibili e **applicabili** e per facilitare la messa in comune dei controlli.	Si tratta inoltre, in **materia** sociale, di essere più efficaci nell'attuazione delle norme **applicabili** alla residenza per renderle più chiare e **opponibili**, e facilitare la **condivisione** dei controlli.
5	Mesure 22 : Accéder au fichier PNR sur les données de voyage pour mieux repérer la **fraude à la résidence sociale et fiscale**	Misura 22: accesso al file PNR sui dati di viaggio per individuare meglio le frodi sociali **e di residenza fiscale**	Misura 22: Accesso al file PNR sui dati di viaggio per meglio individuare le **frodi alla residenza sociale e fiscale**
6	L'application PNR est gérée par l'Agence nationale des données de voyage (ANDV) **créée** en juillet2022.	L'applicazione PNR sarà gestita dall'Agenzia nazionale dei dati di viaggio (ANDV), **che sarà istituita** nel luglio 2022.	L'applicazione PNR è gestita dall'Agenzia nazionale per i dati di viaggio (ANDV), **creata** nel luglio 2022.
7	En matière de criminalité grave, le droit actuel prévoit la consultation de l'application **pour la recherche d'infractions punies d'une peine égale ou supérieure à trois ans**.	Per quanto riguarda i reati gravi, la legge vigente prevede la consultazione dell'applicazione **per le indagini sui reati punibili con una pena pari o superiore a tre anni**.	In materia di criminalità grave, la legge attuale prevede la consultazione dell'applicazione **per la ricerca di reati puniti con una pena uguale o superiore a tre anni.**
8	La mesure consiste à permettre à certains agents des **organismes de protection sociale** et de la DGFiP, spécialement désignés et habilités, d'interroger l'Agence sur des dossiers individuels. L'accès à certaines informations de l'application PNR contribuera à renforcer la capacité d'action des **caisses de sécurité sociale** et de la DGFiP dans la détection de ces fraudes et de mettre à mal certains **stratagèmes** pour dissimuler une absence de résidence sociale ou fiscale en France.	La misura prevede che alcuni agenti appositamente designati e autorizzati dagli **enti di previdenza sociale** e dalla DGFiP possano interrogare l'Agenzia su singoli fascicoli. L'accesso a determinate informazioni contenute nella domanda PNR contribuirà a rafforzare la capacità degli enti di previdenza sociale e della DGFiP di individuare le frodi e di porre fine a determinati **schemi** volti a nascondere la mancanza di residenza sociale o fiscale in Francia.	La misura consiste nel consentire a determinati agenti degli organismi di protezione sociale e della DGFiP, appositamente designati e autorizzati, di interrogare l'Agenzia su casi individuali. L'accesso ad alcune informazioni dell'applicazione PNR contribuirà a rafforzare la capacità d'azione **delle casse di sicurezza sociale** e della DGFiP nella rilevazione di queste frodi e a **contrastare** certi **stratagemmi** per nascondere l'assenza di residenza sociale o fiscale in Francia.

9	***En matière fiscale**, cette mesure aidera, entre autres, à caractériser l'existence d'un **siège de direction effective (SDE)** en France. Par exemple, une structure basée à Hong-Kong a pour associé et dirigeant une personne physique domiciliée en France. Les données du PNR permettront de **savoir si le contribuable s'est rendu fréquemment** à Hong-Kong et, si ce n'est pas le cas, **cela sera un élément fort** pour caractériser le **siège de direction effective** en France. **En matière sociale**, la démonstration de la résidence sera facilitée. Prenons l'exemple de Mr X, qui possède deux nationalités et potentiellement deux passeports. Il perçoit **le RSA**. Dans le cadre d'un contrôle de la réalité de la condition de résidence sur le territoire, l'allocataire présente son passeport français vierge, ainsi qu'une attestation d'hébergement chez un membre de sa famille en France. Dans ces conditions, il est difficile à **la Caf** de **se prononcer sur la réalité de sa résidence** en France, et notamment **qu'il n'a pas quitté** le territoire pour une durée supérieure à trois mois. La consultation du fichier de l'API PNR permettrait **d'établir** la réalité de ses déplacements à l'étranger et donc **le respect ou non** de la condition de résidence*[10].	**In termini fiscali**, questa misura contribuirà, tra l'altro, a caratterizzare l'esistenza di una **sede di direzione effettiva (SDE)** in Francia. Ad esempio, una struttura con sede a Hong Kong ha come socio e gestore una persona fisica domiciliata in Francia. I dati PNR permetteranno di **determinare se il contribuente ha effettuato frequenti visite** a Hong Kong e, in caso contrario, **questo sarà un fattore chiave** per stabilire la **sede effettiva di gestione** in Francia. **In materia societaria**, sarà più facile dimostrare la residenza. Prendiamo l'esempio del signor X, che ha due nazionalità e potenzialmente due passaporti. Riceve **l'RSA**. Nell'ambito di un controllo sulla realtà della condizione di residenza nel Paese, il beneficiario presenta il suo passaporto francese in bianco, nonché la prova di un alloggio presso un familiare in Francia. In queste condizioni, è difficile per **il Caf stabilire se il beneficiario è** effettivamente residente in Francia, e in particolare **se non ha lasciato** il Paese per più di tre mesi. La consultazione del file PNR dell'API permetterebbe di **stabilire** la realtà dei suoi movimenti all'estero e quindi **se la condizione di residenza è soddisfatta o meno**.	**In ambito fiscale**, questa misura aiuterà, tra l'altro, a caratterizzare l'esistenza di una **sede di direzione effettiva (SDE)** in Francia. Ad esempio, una struttura con sede a Hong Kong ha come socio e dirigente una persona fisica residente in Francia. I dati del PNR permetteranno di **verificare se il contribuente si sia recato frequentemente** a Hong Kong e, se non fosse il caso, **questo costituirebbe** un elemento forte per caratterizzare la **sede di direzione effettiva** in Francia. **In ambito sociale**, la dimostrazione della residenza sarà facilitata. Prendiamo l'esempio di Mr. X, che possiede due nazionalità e potenzialmente due passaporti. Riceve **il RSA**. Nell'ambito di un controllo sulla realtà della condizione di residenza nel territorio, il beneficiario presenta il suo passaporto francese vergine, insieme a un'attestazione di ospitalità presso un familiare in Francia. In queste condizioni, è difficile per **la Caf pronunciarsi sulla realtà della sua residenza** in Francia, e in particolare che non ha lasciato il territorio per un periodo superiore ai tre mesi. La consultazione del file dell'API PNR permetterebbe di **stabilire** la verità dei suoi spostamenti all'estero e quindi **il rispetto o meno** della condizione di residenza.

[10] En italique dans l'original.

10	À l'exception des **pensions de retraite et des pensions et rentes d'invalidité**, les prestations sociales sont servies en France sous conditions de résidence.	Ad eccezione delle **pensioni di anzianità e Ø di invalidità**, le prestazioni sociali sono erogate in Francia a condizione di residenza.	Fatta eccezione per le **pensioni di vecchiaia e le pensioni e rendite d'invalidità**, le prestazioni sociali sono erogate in Francia a condizione di residenza.
11	Dès l'ouverture d'un contrôle fiscal, les entreprises doivent présenter une documentation justifiant leur politique de prix de transfert avec les entreprises avec lesquelles elles sont liées. **Cette obligation documentaire** constitue une aide précieuse dans le contrôle des prix de transfert des grandes entreprises. Elle donne immédiatement au vérificateur une vision **globale** et actualisée de la politique de prix de transfert et des méthodes utilisées. Néanmoins, **cette obligation** ne concerne actuellement que les entreprises dont le chiffre d'affaires ou l'actif brut est supérieur ou égale à 400 M€ […]	Non appena viene avviata una verifica fiscale, le società devono presentare una documentazione che giustifichi la loro politica dei prezzi di trasferimento con le società con cui hanno legami. **Questo requisito di documentazione** è un valido aiuto nella verifica dei prezzi di trasferimento per le grandi aziende. Fornisce al revisore una panoramica **immediata** e aggiornata della politica dei prezzi di trasferimento e dei metodi utilizzati. Tuttavia, **questo requisito** si applica attualmente solo alle società con un fatturato o un attivo lordo pari o superiore a 400 milioni di euro […]	All'apertura di un controllo fiscale, le imprese devono presentare una documentazione che giustifichi la loro politica di prezzi di trasferimento con le aziende con cui sono collegate. **Questa obbligo documentale** rappresenta un aiuto prezioso per il controllo dei prezzi di trasferimento delle grandi imprese, fornendo immediatamente all'operatore di verifica una visione globale e aggiornata della politica di prezzi di trasferimento e delle metodologie utilizzate. Tuttavia, attualmente **questa obbligo** riguarda solo le imprese il cui fatturato o attivo lordo è superiore o uguale a 400 milioni di euro […]
12	Mesure 25 : Étendre la durée de prescription en cas de cession des **actifs incorporels** les plus difficilement valorisables … cession de certains **actifs incorporels** … transfert d'**un incorporel** … cession **d'incorporel** … relocalisations **d'incorporels** … une baisse de la valeur des **droits incorporels…**	Misura 25: proroga del termine di prescrizione per le cessioni di **beni immateriali** più difficili da valutare … cessione di alcuni **beni immateriali** … trasferimento di **un bene immateriale** … cessione di **un bene immateriale** … trasferimento di **beni immateriali** … una riduzione del valore dei **diritti immateriali**…	Misura 25: Estendere la durata della prescrizione in caso di cessione degli **attivi incorporei** più difficilmente valorizzabili … cessione di alcuni **attivi incorporei** … del trasferimento di **un incorporeo** … una cessione di **incorporeo** … le delocalizzazioni di **incorporei** … una diminuzione del **valore** dei **diritti incorporei**…

Tableau 1 : Traductions du Texte 1 par DeepL et ChatGPT

En parcourant les divers cas, on peut noter que les erreurs les plus récurrentes appartiennent à la catégorie des mots incorrects, le plus souvent au niveau de sens, plus rarement de forme ; il y a également des constructions bancales sur le plan syntaxique.

Au préalable, une petite remarque à propos de l'ex. 1 : le traduisant « frodi sociali e fiscali », adopté par DeepL, renvoie à un concept plus vaste, dont il est bien question dans le document analysé, mais dans l'extrait sélectionné, on parle spécifiquement des mesures contre la « fraude à la résidence sociale et fiscale », qui est un cas d'espèce plus précis ; il est donc préférable de maintenir la traduction littérale, comme le fait ChatGPT.

De même, dans l'ex. 2, le traduisant « convenzioni fiscali » (ChatGPT) pour « conventions fiscales » est plus correct du point de vue terminologique, s'agissant de la forme attestée pour désigner les traités entre deux pays qui visent à éviter la double imposition des personnes et des entreprises. Quant à « tassazione » (DeepL) et « imposizione » (ChatGPT) en correspondance du français « imposition », le premier terme indique en italien l'imposition et application d'une taxe ou d'un impôt ; quant au deuxième, dans le domaine fiscal il s'utilise notamment avec le cooccurrent « fiscale » ou « tributario », sinon il vaut mieux opter pour « regime impositivo » pour éviter toute ambiguïté.

Nous notons ensuite, dans l'ex. 3, le mot « *webscraping* » (ou web data extraction), soit la technique informatique d'extraction de données d'un site web au moyen de logiciels : le texte source présente, en fait, une erreur de forme – double 'p' – qui est reproposée par DeepL, tandis que ChagGPT nous offre la graphie correcte.

Poursuivons avec l'ex. 8 : au-delà du mauvais traduisant « schemi » que DeepL utilise pour « stratagèmes », nous nous arrêtons sur « organismes de protection sociale » et « caisses de sécurité sociale ». DeepL opte dans les deux cas pour « enti di previdenza sociale », ChatGPT maintient la distinction entre « organismi di protezione sociale » et « casse di sicurezza sociale ». Il nous semble que « previdenza sociale » est le bon traduisant pour « protection sociale » et « sécurité sociale » ; sur le plan de la signification, il peut également se référer aux caisses de Sécurité sociale, les services de proximité qui assurent l'assistance financière pour différents risques sociaux en France (maladie, retraites, accidents du travail/maladies professionnelles, prestations familiales). Il y a aussi l'alternative « casse previdenziali », mais afin de rester plus adhérents au contexte français, il est sans doute souhaitable de privilégier la traduction littérale « Casse di sicurezza sociale », adoptée par ChatGPT. Le cas échéant, face à des concepts culturellement spécifiques, le traducteur humain peut évaluer la possibilité d'ajouter une note explicative en bas de page.

Deux erreurs évidentes sont commises par DeepL, respectivement un contre-sens dans l'ex. 4 : « opposables », traduit par « applicabili » (avec une reprise de l'adjectif mentionné peu avant), et une reformulation de la forme verbale dans l'ex. 6, avec le passage du participe passé « créée en juillet 2022 » au futur passif « che sarà istituita nel luglio 2022 », entraînant une contradiction supplémentaire au niveau de sens, vu que le document date de mai 2023.

Concernant l'ex. 9, ChatGPT propose une traduction plus rigoureuse au niveau morpho-syntaxique : la concordance des modes est respectée, avec l'emploi du subjonctif dans la subordonnée interrogative indirecte introduite par « se », ou bien de la forme nominale elliptique de verbe, là où l'indicatif, que l'on trouve dans la version de DeepL, relève d'un registre plus courant en italien. D'autre part, ChatGPT préfère le conditionnel au futur de l'indicatif pour traduire « cela sera », ce qui confère à la phrase une nuance de

possibilité qui atténue le degré de certitude propre au mode indicatif. Dans le même bloc, signalons « in materia societaria » pour DeepL, où l'adjectif « societario » renvoie à une société commerciale, à une entreprise (équivalent français : « d'entreprise » ou « sociétal »), alors que, dans le contexte donné, on parle de questions de résidence sociale tout court, donc, le bon traduisant est « in materia sociale ». Puis, un cas d'omission dans l'ex. 10 pour « pensions et rentes » : si le premier terme, déjà présent dans le même bloc textuel, pouvait rester sous-entendu et être supprimé sans souci, « rentes » aurait dû être correctement transposé, comme l'a fait ChatGPT.

Sur le plan lexical, deux éléments, en particulier, méritent notre attention : « le RSA » et « la Caf » (ex. 9). Pour le premier sigle, tant la traduction de DeepL – « l'RSA » – que la traduction de ChatGPT – « il RSA » – sont acceptables, à la lumière de ce que dit l'Accademia della Crusca [24]. Pour les sigles qui commencent par une consonne, s'ils sont prononcés comme un seul mot (on parle, dans ce cas, d'acronymes), on emploie l'article dans le genre requis par ledit sigle et dans la forme exigée par la consonne ou les consonnes initiale(s) ('la FIAT', 'il MEC', 'lo SME', etc.) ; si, par contre, les sigles sont prononcés par lettres séparées, on utilise « il » ou « un » quand le nom complet de la première lettre commence par une consonne ('il CNR'). On enregistre cependant une certaine oscillation dans l'usage et on peut également trouver la forme élidée « l' » ('il FBI' ou 'l'FBI', 'il MSI' ou 'l'MSI') sous l'effet de la lecture phonétique des consonnes ('ef' pour F à l'anglaise, 'emme' pour M, 'erre' pour R en italien). Voilà qui explique la double forme de l'article devant « RSA » (« Revenu de solidarité active »), une prestation de protection sociale française, assurant aux personnes démunies un niveau minimum de revenu qui varie selon la composition du foyer.

Tout autre est le cas de « Caf » : l'acronyme français pour « Caisse d'allocations familiales » désigne l'organisme public qui s'occupe des allocations d'aides sociales aux privés (normalement pour payer le loyer), tandis qu'en italien le même acronyme est l'abréviation de « Centro Assistenza Fiscale » ('Centre d'Assistance Fiscale'), c'est-à-dire le bureau où l'on peut demander de l'aide pour des questions fiscales (pour l'accomplissement des formalités). D'où la différence dans le genre de l'article, avec l'accord au féminin lorsqu'on parle de l'organisme français : telle est la solution adoptée par ChatGPT ; à l'inverse, la traduction proposée par DeepL, avec l'article masculin, s'avère fallacieuse.

Il n'y a pas de problème pour « SDE », qui reste entre parenthèses après le nom complet « siège de direction effective », rendu par « sede di direzione effettiva » dans la première occurrence, mais dans la reprise de la forme étendue du syntagme, DeepL opte pour la reformulation « sede effettiva di gestione » : une solution qui n'altère pas véritablement le sens (il s'agit justement du lieu où sont prises les décisions stratégiques concernant une entreprise et qui détermine sa résidence fiscale, en plus de son siège social statutaire) mais qui est moins fidèle et nuancée que la traduction officielle.

Il convient de préciser que, lorsqu'on a affaire avec un sigle, notamment s'il est employé dans le texte pour la première fois et s'il est peu ou pas connu chez le public cible, le traducteur peut juger opportun de l'accompagner de la forme longue pour des raisons de clarté. Par exemple, dans le cas de « DGFiP » (ex. 3), qui apparaît au début de l'extrait, l'ajout entre parenthèses de la traduction de « Direction Générale des Finances

Publiques », explicitant qu'il s'agit de l'administration publique française, pourrait aider la compréhension.

Dans le cadre d'une série de choix efficaces sur le plan traductif par ChatGPT, nous avons été bien surprise de trouver « questa obbligo » (ex. 11), avec l'accord erroné de l'adjectif démonstratif au genre féminin ; une erreur aussi banale qu'évitable. De même, pour ce qui est de l'ex. 12, la traduction littérale fournie par l'agent génératif nous a laissée quelque peu perplexe, vu que les termes « beni immateriali » ou « diritti immateriali » sont assez connus et répandus en italien, l'adjectif « incorporei » étant plutôt utilisé dans l'explication lexicographique qui les concerne.

4.1.1. Retraduction IT-FR

Proposons maintenant juste quelques petits extraits de la retraduction IT-FR de ce document, fournie par ChatGPT :

Ex.	Texte source	ChatGPT	Retraduction
1	En matière de criminalité grave, le droit actuel prévoit la consultation de l'application pour la recherche d'**infractions** punies d'une peine égale ou supérieure à trois ans.	In materia di criminalità grave, la legge attuale prevede la consultazione dell'applicazione per la ricerca di **reati** puniti con una pena uguale o superiore a tre anni.	En matière de criminalité grave, la loi actuelle prévoit la consultation de l'application pour la recherche de **crimes** punis par une peine égale ou supérieure à trois ans.
2	Dès l'ouverture d'un contrôle fiscal, les entreprises doivent présenter une documentation justifiant leur politique de prix de transfert avec les entreprises avec lesquelles elles sont liées. **Cette obligation documentaire** constitue une aide précieuse dans le contrôle des prix de transfert des grandes entreprises. Elle donne immédiatement au vérificateur une vision globale et actualisée de la politique de prix de transfert et des méthodes utilisées. Néanmoins, **cette obligation** ne concerne actuellement que les entreprises dont le chiffre d'affaires ou l'actif brut est supérieur ou égale à 400 M€ […]	All'apertura di un controllo fiscale, le imprese devono presentare una documentazione che giustifichi la loro politica di prezzi di trasferimento con le aziende con cui sono collegate. **Questa obbligo documentale** rappresenta un aiuto prezioso per il controllo dei prezzi di trasferimento delle grandi imprese, fornendo immediatamente all'operatore di verifica una visione globale e aggiornata della politica di prezzi di trasferimento e delle metodologie utilizzate. Tuttavia, attualmente **questa obbligo** riguarda solo le imprese il cui fatturato o attivo lordo è superiore o uguale a 400 milioni di euro […]	Lors de l'ouverture d'un contrôle fiscal, les entreprises doivent présenter une documentation justifiant leur politique de prix de transfert avec les entreprises avec lesquelles elles sont liées. **Cette obligation documentaire** représente une aide précieuse pour le contrôle des prix de transfert des grandes entreprises, fournissant immédiatement à l'opérateur de vérification une vision globale et actualisée de la politique de prix de transfert et des méthodologies utilisées. Cependant, actuellement, **cette obligation** ne concerne que les entreprises dont le chiffre d'affaires ou l'actif brut est supérieur ou égal à 400 millions d'euros […]

3	*Une société française a acquis des droits de propriété intellectuelle sur des produits en cours de développement auprès d'une société liée établie à l'étranger pour un montant de 1 milliard d'euros, tout en prenant en charge dorénavant les coûts liés au développement des produits*[11].	Una società francese ha acquisito diritti di proprietà intellettuale su prodotti in fase di sviluppo da una società collegata estera per un importo di 1 miliardo di euro, assumendosi anche i costi legati allo sviluppo dei prodotti.	**Un cas pratique sur les actifs incorporels difficilement valorisables** Une société française a acquis des droits de propriété intellectuelle sur des produits en développement auprès d'une société liée étrangère pour un montant d'un milliard d'euros, en prenant également en charge les coûts liés au développement des produits.

Tableau 2 : Retraduction en français fournie par ChatGPT

Dans l'ex. 1, le terme plus spécifique « crimes » est utilisé pour traduire « reati », qui a une acception plus générale en italien. Une précision s'impose à ce sujet. Le droit pénal français prévoit une classification tripartite des infractions, suivant leur gravité, en crimes, délits et contraventions. La qualification de l'infraction est liée à la peine encourue : « crime », si l'infraction est punie d'une peine de réclusion ou de détention d'une durée supérieure ou égale à 15 ans ; « délit », si l'on prévoit une peine d'emprisonnement d'une durée inférieure ou égale à 10 ans et/ou d'une amende d'un montant supérieur ou égal à 3 750 euros ; « contravention », si l'infraction est punie d'une amende d'un montant inférieur ou égal à 1 500 euros. Dans le système italien, le terme « crimine » n'a plus de signifié juridique (cette catégorie a été intégrée dans celle des « delitti »), mais il est resté dans le langage courant comme synonyme de « reato » pour indiquer, de manière générale, une infraction grave. Le terme « reato » se configure comme un concept unitaire indiquant tous les comportements contraires au droit pénal pour lesquels est prévue une peine. Les « reati » se distinguent en « delitti », qui sont les infractions les plus graves, punies par la réclusion, la perpétuité et l'amende, et « contravvenzioni », qui sont les infractions moins graves, punies par l'arrêt et l'amende. En résumant, faute d'éléments plus détaillés quant à la peine, la traduction la plus convenable en français pour « reato » est « infraction ».

Quant à « questa obbligo » (ex. 2), que nous avons déjà relevé ci-dessus, la traduction française revient à sa forme correcte.

Un élément digne d'intérêt dans le fichier de retraduction est l'ajout d'une phrase (ex. 3) en raison de ce que nous avons expliqué dans le § 3.2 à propos de la fenêtre de contexte globale. Le dernier bloc en italien commence par : « Una società francese ha acquisito diritti di proprietà intellettuale su prodotti [...] », tandis que la version en français de ChatGPT 4o_mini s'ouvre par une phrase – une sorte de sous-titre – qui n'est pas contenue dans le texte de départ : « Un cas pratique sur les actifs incorporels difficilement valorisables », avant de passer à la traduction proprement dite : « Une société française a acquis des droits de propriété intellectuelle [...] ». Cela prouve qu'à une distance de plus de 30 000 caractères du *prompt*, le système commençait à perdre sa mémoire de la tâche à accomplir.

[11] En italique dans l'original.

4.2. 2° Texte (IT-FR)

Pour ce qui est du deuxième texte, disponible dans les versions italienne (TS) et française (TC), nous avons constaté d'emblée que la traduction fournie par DeepL est à peu près superposable à l'édition française du texte, comme on peut le voir en comparant les colonnes respectives, à partir de l'ex. 1.

Ex.	Texte source	DeepL	ChatGPT	Texte cible
1	Il **surplus commerciale** dell'Italia con la Francia corrisponde a 14,1 miliardi di Euro	L'**excédent commercial** de l'Italie avec la France s'élève à 14,1 milliards d'euros	Le **surplus commercial** de l'Italie avec la France s'élève à 14,1 milliards d'euros	L'**excédent commercial** de l'Italie avec la France est de 14,1 milliards d'euros
2	I **principali dati commerciali** del 2022	**Chiffres clés du commerce** en 2022	Les principaux chiffres commerciaux de 2022	**Chiffres clés du commerce** pour l'année 2022
3	Il gruppo ERG è un **primario operatore indipendente** di energia pulita da fonti rinnovabili, presente in nove paesi a livello europeo. La società, inoltre, possiede **tre centri operativi di manutenzione** in Francia	Le groupe ERG est un **opérateur indépendant de premier plan** dans le domaine de l'énergie propre provenant de sources renouvelables, présent dans neuf pays d'Europe. L'entreprise dispose également de **trois centres de maintenance opérationnelle** en France	Le groupe ERG est un **opérateur indépendant majeur** d'énergie propre à partir de sources renouvelables, présent dans neuf pays en Europe. La société possède également **trois centres opérationnels de maintenance** en France	Le groupe ERG est un **opérateur indépendant de premier plan** dans le domaine de l'énergie propre provenant de sources renouvelables, présent dans neuf pays d'Europe. L'entreprise dispose également de **trois centres de maintenance opérationnelle** en France
4	La Francia è il quarto più grande mercato del gruppo, pari al 6% delle **vendite nette consolidate** nell'esercizio 2022. È inoltre il secondo mercato **più rilevante**, **dietro all'Italia**, nella Regione SEMEA (che include Sud Europa, Medio Oriente e Africa). Ad oggi (2023) **Campari Group** ha 5 **stabilimenti produttivi** in Francia.	La France est le quatrième marché du groupe, représentant 6 % du **chiffre d'affaires net consolidé** pour l'exercice 2022. C'est également le deuxième marché **Ø**, **derrière l'Italie**, dans la région SEMEA (qui comprend l'Europe du Sud, le Moyen-Orient et l'Afrique). À ce jour (2023), **le groupe Campari** possède cinq **usines de production** en France.	La France est le quatrième plus grand marché du groupe, représentant 6 % des **ventes nettes consolidées** pour l'exercice 2022. C'est également le deuxième marché **le plus important**, après l'Italie, dans la région SEMEA (qui inclut le Sud de l'Europe, le Moyen-Orient et l'Afrique). À ce jour (2023), **le Campari Group** possède 5 **sites de production** en France.	La France est le quatrième marché du groupe, représentant 6 % du **chiffre d'affaires net consolidé** pour l'exercice 2022. C'est également le deuxième marché **Ø**, **derrière l'Italie**, dans la région SEMEA (qui comprend l'Europe du Sud, le Moyen-Orient et l'Afrique). À ce jour (2023), **le groupe Campari** possède cinq **usines de production** en France.

5	Il gruppo ha acquisito dal 2016 Aéroports de la Côte d'Azur (ACA) **la società controllata** che gestisce gli aeroporti di Nizza, Cannes-Mandelieu e Saint Tropez.	Depuis 2016, le groupe a acquis Aéroports de la Côte d'Azur (ACA), **la filiale** qui gère les aéroports de Nice, Cannes-Mandelieu et Saint-Tropez.	Le groupe a acquis depuis 2016 Aéroports de la Côte d'Azur (ACA), **la société contrôlée** qui gère les aéroports de Nice, Cannes-Mandelieu et Saint-Tropez.	Depuis 2016, le groupe a acquis Aéroports de la Côte d'Azur (ACA), **la filiale** qui gère les aéroports de Nice, Cannes-Mandelieu et Saint-Tropez.
6	Società di FS Italiane S.p.A, leader nel mercato italiano del trasporto ferroviario, con un fatturato di 13,7 miliardi di euro, opera anche in Europa attraverso **le sue società controllate** o *partnership*.	Société de FS Italiane S.p.A, leader sur le marché italien du transport ferroviaire, avec un chiffre d'affaires de 13,7 milliards d'euros, **elle** est également présente en Europe à travers **ses filiales** ou ses partenariats.	Société de FS Italiane S.p.A, leader sur le marché italien du transport ferroviaire, avec un chiffre d'affaires de 13,7 milliards d'euros, **Ø** opère également en Europe à travers **ses sociétés contrôlées** ou ses partenariats.	Société de FS Italiane S.p.A, leader sur le marché italien du transport ferroviaire, avec un chiffre d'affaires de 13,7 milliards d'euros, **elle** est également présente en Europe à travers **ses filiales** ou ses partenariats.
7	Attraverso le sue numerose **società controllate** offre una gamma globale di servizi in ambito bancario, finanziario e assicurativo	Par l'intermédiaire de ses nombreuses **filiales**, il offre une gamme globale de services dans les domaines de la banque, de la finance et de l'assurance	À travers ses nombreuses **filiales**, elle offre une gamme globale de services dans le domaine bancaire, financier et assurantiel	Par l'intermédiaire de ses nombreuses **filiales**, il offre une gamme globale de services dans les domaines de la banque, de la finance et de l'assurance
8	In Francia opera tramite **la società partecipata** al 40,5% Teréga	En France, elle opère à travers **sa filiale** Teréga, détenue à 40,5 %	En France, elle opère via **la société participée** à 40,5% Teréga	En France, elle opère à travers **sa filiale** Teréga, détenue à 40,5 %,
9	Il gruppo è presente in Francia dal 2011, attraverso **la società partecipata** GCF-Transalp…	Le groupe est présent en France depuis 2011, à travers **sa filiale** GCF-Transalp…	Le groupe est présent en France depuis 2011, à travers **la société participative** GCF-Transalp…	Le groupe est présent en France depuis 2011, à travers **sa filiale** GCF-Transalp…
10	Monte dei Paschi di Siena **è uno dei principali gruppi bancari italiani, e rappresenta l'istituto bancario più longevo al mondo**, con un totale di bilancio di circa 120 miliardi di euro (2022).	Monte dei Paschi di Siena **est l'un des principaux groupes bancaires italiens et l'institution bancaire la plus ancienne au monde**, avec un total de bilan d'environ 120 milliards d'euros (2022).	Monte dei Paschi di Siena **est l'un des principaux groupes bancaires italiens et Ø le plus ancien au monde**, avec un total de bilan d'environ 120 milliards d'euros (2022).	Monte dei Paschi di Siena **est l'un des principaux groupes bancaires italiens et l'institution bancaire la plus ancienne au monde**, avec un bilan total d'environ 120 milliards d'euros (2022).

11	Groupama offre prevalentemente prodotti assicurativi **nel ramo danni**, ma negli ultimi anni sta sviluppando soluzioni anche **nel ramo vita**. Inoltre, si propone come partner assicurativo del settore bancario, mediante accordi di **banca-assicurazione** con diversi istituti di credito per offrire un valore aggiunto ai servizi bancari offerti alla clientela.	Groupama propose principalement des produits d'assurance **dans le secteur de l'assurance non-vie**, mais a également développé ces dernières années des solutions **dans le secteur de l'assurance vie**. Il agit également en tant que partenaire d'assurance du secteur bancaire, par le biais d'accords de **bancassurance** avec divers établissements de crédit, afin d'offrir une valeur ajoutée aux services bancaires proposés aux clients.	Groupama propose principalement des produits d'assurance dans le domaine des dommages, mais ces dernières années, elle développe également des solutions dans le secteur de la vie. De plus, elle se positionne comme partenaire d'assurance du secteur bancaire, à travers des accords de **banque-assurance** avec divers établissements de crédit pour offrir une valeur ajoutée aux services bancaires proposés à la clientèle.	Groupama propose principalement des produits d'assurance **dans le secteur de l'assurance non-vie**, mais a également développé ces dernières années des solutions **dans le secteur de l'assurance vie**. Il agit également en tant que partenaire d'assurance du secteur bancaire, par le biais d'accords de **bancassurance** avec plusieurs établissements de crédit, afin d'offrir une valeur ajoutée aux services bancaires proposés aux clients.
12	**Nel mercato francese il gruppo è presente attraverso rivenditori locali. Campari Group** conta 23 impianti produttivi in tutto il mondo, e una rete distributiva propria in 25 paesi. Il gruppo impiega circa 4.300 persone. Le azioni della capogruppo Davide Campari-Milano NV **sono quotate al Mercato Telematico di Borsa Italiana** dal 2001.	**Sur le marché français, le groupe est présent par l'intermédiaire de détaillants locaux. Le groupe Campari** possède 23 usines de production dans le monde et son propre réseau de distribution dans 25 pays. Le groupe emploie environ 4 300 personnes. Les actions de la société mère Davide Campari-Milano NV **sont cotées Ø à la bourse italienne** depuis 2001.	**Sur le marché français, le groupe est présent par le biais de distributeurs locaux. Le Campari Group** compte 23 sites de production à travers le monde et un réseau de distribution propre dans 25 pays. Le groupe emploie environ 4 300 personnes. Les actions de la société mère Davide Campari-Milano NV **sont cotées sur le marché télématique de la Bourse italienne** depuis 2001.	**Sur le marché français, le groupe est présent par l'intermédiaire de détaillants locaux. Le groupe Campari** possède 23 usines de production dans le monde et son propre réseau de distribution dans 25 pays. Le groupe emploie environ 4 300 personnes. Les actions de la société mère Davide Campari-Milano NV **sont cotées Ø à la bourse italienne** depuis 2001.
13	**Sesta** società di telecomunicazioni europea, Iliad ha fatto il suo ingresso nel mercato italiano nel 2018	**Sixième** entreprise de télécommunications en Europe, Iliad est entrée sur le marché italien en 2018	**Sextième** société de télécommunications européenne, Iliad a fait son entrée sur le marché italien en 2018	**Sixième** entreprise de télécommunications en Europe, Iliad est entrée sur le marché italien en 2018

14	**Lavazza**[12] Marchio globale simbolo del caffè italiano con un fatturato di 2,3 miliardi di euro e con svariate *partnership* nella migliore gastronomia, nella cultura e nello sport anche sul territorio francese. Con i suoi 4 brand, nell'esercizio 2021 ha registrato un tasso di crescita del 10% sul mercato francese (il secondo più importante per il gruppo dopo quello italiano), dove è *leader* sul segmento *retail* attraverso il marchio Carte Noire, acquisito nel 2016. Il caffé Carte Noire viene prodotto e tostato in Francia nella regione dell'Occitania, nel sito di Lavérune nell'Hérault, dove Lavazza ha investito 23 milioni di euro per la modernizzazione e l'aumento dell'efficienza dell'impianto, che conta 9 linee di produzione e 9 torrefazioni. La sede amministrativa principale è a Boulogne Billancourt e la società conta 247 dipendenti (2021).	**Lavazza** La marque mondiale emblématique du café italien avec un chiffre d'affaires de 2,3 milliards d'euros et plusieurs partenariats dans les domaines de la gastronomie, de la culture et du sport les plus raffinés en France également. Avec ses 4 marques, il a enregistré au cours de l'exercice 2021 un taux de croissance de 10% sur le marché français (le deuxième plus important pour le groupe après l'Italie), où il est leader dans le segment de la vente au détail grâce à la marque Carte Noire, acquise en 2016. Le café Carte Noire est produit et torréfié en France dans la région Occitane, sur le site de Lavérune dans l'Hérault, où Lavazza a investi 23 millions d'euros pour moderniser et augmenter l'efficacité de l'usine, qui compte 9 lignes de production et 9 torréfactions. Le siège administratif principal se trouve à Boulogne Billancourt et l'entreprise compte 247 employés (2021).	**Lavazza** Lavazza est un symbole du café italien avec un chiffre d'affaires de 2,3 milliards d'euros. Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø En France, Lavazza est le leader du segment retail grâce à sa marque Carte Noire. Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Ø Le café est produit et torréfié dans l'Hérault, où Lavazza a investi 23 millions d'euros pour moderniser son site. Ø Le groupe a également acquis Maxi-Coffee et emploie environ 1.500 personnes en France.	**Lavazza** Une marque mondiale symbolisant le café italien avec un chiffre d'affaires de 2,3 milliards d'euros et avec plusieurs partenariats dans la meilleure gastronomie, la culture et le sport en France aussi. Avec ses 4 marques, elle a enregistré au cours de l'exercice 2021 un taux de croissance de 10% sur le marché français (le deuxième plus important pour le groupe après l'Italie), où elle est leader sur le segment de la distribution grâce à la marque Carte Noire, achetée en 2016. Le café Carte Noire est produit et torréfié en France dans la région Occitanie, sur le site de Lavérune dans l'Hérault, où Lavazza a investi 23 millions d'euros pour moderniser et augmenter l'efficacité de l'usine, qui compte 9 lignes de production et 9 torréfactions. Le siège administratif principal se trouve à Boulogne Billancourt et l'entreprise compte 247 employés (2021).

[12] Pour mieux faciliter la comparaison entre le texte source et la traduction française fournie par ChatGPT pour cette partie, nous avons souligné les segments textuels qui ont été transposés.

	Nel segmento *Business to Business* il gruppo ha acquisito nel 2017, la società francese ESP (Espresso Service Proximité), e opera in Francia attraverso Lavazza Professional. Nel 2022 ha acquistato la società francese MaxiCoffee che vende più di 350 marchi di caffé e macchinette, ha 60 agenzie professionali, diversi concept stores in Francia, 3 uffici "scuola del caffè" e circa 1.500 dipendenti.	Dans le segment Business to Business, le groupe a acquis la société française ESP (Espresso Service Proximité) en 2017, et opère en France à travers Lavazza Professional. En 2022, il a acquis la société française MaxiCoffee, qui vend plus de 350 marques de café et de machines à café, dispose de 60 agences professionnelles, de plusieurs concept stores en France, de 3 bureaux « école du café » et d'environ 1500 employés.		Dans le segment Business to Business, le groupe a acquis la société française ESP (Espresso Service Proximité) en 2017, et opère en France à travers Lavazza Professional. En 2022, il a acquis la société française MaxiCoffee, qui vend plus de 350 marques de café et de machines à café, dispose de 60 agences professionnelles, de plusieurs concept stores en France, de 3 bureaux « école du café » et d'environ 1500 employés.

Tableau 3 : Traductions du Texte 2 par DeepL et ChatGPT + Version française

Nous proposons le commentaire des exemples qui nous paraissent intéressants pour notre réflexion. Si, dans divers cas, les solutions de DeepL sont décidément plus convaincantes que celles que suggère ChatGPT (entre autres, ex. 1, 2, 10, 11), il y a des passages où la traduction est imprécise. Dans l'ex. 3 l'ordre des mots n'est pas respecté par DeepL (« trois centres de maintenance opérationnelle » au lieu de « trois centres opérationnels de maintenance ») et dans les ex. 4 et 12 on enregistre deux petites omissions (« le plus important » et « sur le marché télématique ») qui n'affectent pourtant pas la bonne compréhension du message, puisqu'elles relèvent plutôt de l'implicitation, tout comme il arrive dans l'ex. 10 pour ChatGPT (« l'institution bancaire »).

Mais il y a des cas plus frappants de mots incorrects sur lesquels il faut s'arrêter. Toutes les occurrences de « società controllata », au singulier et au pluriel (ex. 5, 6, 7), ainsi que de « società partecipata » (ex. 8 et 9), sont traduites par le terme plus général « sa filiale » dans la version de DeepL, qui efface, ainsi faisant, une distinction sémantique importante (en l'espèce, c'est un cas d'*Incorrect Disambiguation*). En effet, la « société contrôlée » et la « société participée » sont des sociétés de capitaux constituées en considération des capitaux apportés par les associés. La différence réside dans le pourcentage des actions que détient la société supérieure (société mère ou *Holding*) : part de capitaux supérieure à 50% pour la société contrôlée, avec un contrôle de gestion et une influence dominante de la société contrôlante ; détention normalement inférieure à 50% pour la société participée, avec une influence variable mais pas un contrôle opérationnel. La traduction fournie par ChatGPT s'avère donc plus soignée dans trois cas sur cinq (ex. 5, 6,

8) ; dans un cas on retrouve le terme « filiales » (ex. 7), mais dans un autre (ex. 9) le choix lexical est erroné : la « société participative » (ou société coopérative) est une forme de société commerciale où les salariés ont une détention majoritaire du capital social.

Deux autres erreurs sont commises par ChatGPT : « Le Campari Group » (ex. 4 et 12), où l'appellation en anglais est accompagnée du déterminant, alors que les bonnes solutions auraient pu être « Le Groupe Campari » ou « Campari Group » tout simplement ; « sextième » (ex. 13), au lieu de « sixième », avec une orthographe déformée qui n'inexiste pas en français, bref, un barbarisme résultant de la fusion entre « sixième » et « septième ».

Au-delà de ces exemples, ce qui saute aux yeux, c'est certainement l'omission de vastes portions de texte dans la version de ChatGPT (ex. 14) : de toute évidence, on avait atteint la limite de 31-32 000 caractères (fenêtre de contexte globale) et l'outil a cessé de traduire ; on a donc redonné le *prompt* immédiatement après.

- *Emprunts*

Concernant les emprunts contenus dans le document analysé, il faut tout d'abord rappeler que l'anglais est reconnu comme « la langue de l'économie » [25, p. 94], premièrement pour des raisons historiques mais aussi pour une raison pratique, soit « sa plasticité linguistique » [25, p. 96], sa capacité à condenser en peu de mots, voire en quelques syllabes, des concepts compliqués, ce qui confère plus de souplesse et d'immédiateté au discours financier. Il y a, en tout cas, une dissymétrie patente entre la langue italienne, qui opte largement pour la reprise intégrale de mots étrangers, et la langue française, qui confirme sa tendance à privilégier ses propres équivalents.

Ex.	Texte source[13]	DeepL	ChatGPT	Texte cible
1	servizi di ***ground handling*** … nel ***business*** autostradale	**assistance en escale** … Dans le **domaine** autoroutier	**services de manutention au sol** … Dans le **secteur** autoroutier	**assistance en escale** … Dans le **domaine** des autoroutes
2	… parco eolico ***offshore*** … parco eolico ***offshore*** ... parco eolico ***offshore*** …	… parc éolien **en mer** … parc éolien **en mer** … parc éolien ***offshore*** …	… parc éolien ***offshore*** … parc éolien ***offshore*** … parc éolien ***offshore*** …	… parc éolien **en mer** … parc éolien **en mer** … parc éolien ***offshore*** …
3	gruppi assicurativi e di ***asset management***	groupes d'assurance et de **gestion d'actifs**	groupes d'assurance et de **gestion d'actifs**	groupes d'assurance et de **gestion d'actifs**
4	attiva nel ***corporate and investment banking***	active dans la **banque de financement et d'investissement**	qui se concentre sur le ***corporate and investment banking***	active dans la **banque de financement et d'investissement**
5	***leader*** sul segmento ***retail***	***leader*** dans le segment de la **vente au détail**	***leader*** du segment ***retail***	***leader*** sur le segment de la **distribution**

[13] Les mots anglais sont en italique seulement dans le texte source italien ; dans la version française officielle ils sont en caractère romain. Nous les avons signalés en italique dans les trois sections – DeepL, ChatGPT, Texte cible – pour qu'on puisse comparer aisément les différentes traductions.

6	due ***sub-holding*** … la ***sub-holding*** (2 fois)	deux **sous-*holdings*** … la **sous-*holding*** (2)	**Ø Ø Ø (le groupe / Illy)**	deux **sous-*holdings*** … la **sous-*holding*** (2)
7	con ***core-business*** nel settore…	dont le **cœur de métier** est le secteur…	avec un **cœur de métier** dans le secteur…	dont l'**activité principale** se situe dans le secteur
8	una serie di marchi globali, tra i quali il ***brand*** francese … i nuovi ***headquarters*** … copiosi investimenti verso il ***brand*** … l'***atelier couture***, il dipartimento sviluppo prodotto e ***marketing***	plusieurs marques mondiales, dont la **marque** française … son nouveau **siège social** … nombreux investissements du groupe dans la **marque** ces dernières années … l'**atelier de couture**, le développement des produits et le département **marketing**	plusieurs marques mondiales, dont la **marque** française … nouveau **siège** à Paris, résultat des importants investissements réalisés vers la **marque** au cours des dernières années … l'**atelier couture**, le département développement produit et **marketing**	plusieurs marques mondiales, dont la **marque** française … nouveau **siège social** à Paris, fruit des nombreux investissements du groupe dans la **marque** ces dernières années … l'**atelier de couture**, le développement des produits et le département **marketing**
9	con la creazione di un ***hub*** logistico	avec la création d'une **plate-forme** logistique	avec la création d'un ***hub*** logistique	avec la création d'une **plate-forme** logistique
10	un ***flagship store***	un **magasin phare**	un ***flagship store***	un **magasin phare**
11	uno dei principali ***player*** mondiali in questo settore … una ***selling agency***	l'un des principaux **acteurs** mondiaux de ce secteur … une **agence commerciale**	l'un des principaux **acteurs** mondiaux de ce secteur … une **agence commerciale**	l'un des principaux **acteurs** mondiaux du secteur … une **agence commerciale**
12	***leasing***, ***factoring***, ***corporate banking***,	**crédit-bail**, **affacturage**, **banque d'affaires,**	***leasing***, ***factoring***, **banque d'entreprise**,	**crédit-bail**, **affacturage**, **banque d'affaires,**
13	il primo ***asset manager*** europeo	le premier **gestionnaire d'actifs** européen	le premier **gestionnaire d'actifs** européen	le premier **gestionnaire d'actifs** européen
14	**clientela *corporate*** … ***utilities*** quotate … ***leasing*** e ***factoring*** … prodotti/servizi di ***corporate and investment banking*** … ***project finance*** … ***export finance*** … strumenti di debito e di ***equity*** … nell'***advisory*** su **M&A**	**entreprises** … **entreprises de services publics** cotées en bourse … le **crédit-bail** et **l'affacturage** … produits/services de **banque d'affaires et d'investissement** … **financement de projets** … **financement des exportations** … instruments de dette et de **capitaux propres** …	**clientèle d'entreprise** … ***utilities*** cotées … ***leasing*** et ***factoring*** … produits/services de **banque d'entreprise et d'investissement** … **financement de projets** … **financement à l'export** … instruments de dette et **d'équité** … le **conseil** en **fusions et acquisitions**	**entreprises** … **services publics** cotés en bourse … le **crédit-bail** et **l'affacturage** … produits/services de **banque d'investissement et** de **banque d'affaires** … **financement de projets** … **financement des exportations** … instruments de dette et de **capitaux propres** …

		le **conseil** en matière de **fusions et acquisitions**		le **conseil** en matière de **fusions et acquisitions**.
15	l'operatore di ***pay* TV** Canal Plus	l'opérateur de **télévision payante** Canal Plus	l'opérateur de ***pay* TV** Canal Plus	l'opérateur de **télévision à péage** Canal Plus
16	in ***franchising*** ... punti vendita in ***franchising***	en **franchise** … magasins **franchisés**	en **franchise** … points de vente **en franchise**	en **franchise** … magasins **franchisés**
17	fondi di ***private equity*** europei	fonds d'**investissement privés** d'Europe	fonds de **capital-investissement** en Europe	fonds d'**investissement privés** d'Europe
18	in ambito ***cloud*** … ***software***, ***digital engineering***	dans les domaines du ***cloud*** … des **logiciels**, de l'**ingénierie numérique**	dans le ***cloud*** … les **logiciels**, l'**ingénierie numérique**	dans les domaines du ***cloud*** … des **logiciels**, de l'**ingénierie numérique**

Tableau 4 : Texte 2 - Emprunts anglais

Dans le Tableau ci-dessus, nous pouvons remarquer que la traduction fournie par DeepL s'aligne davantage avec la politique linguistique hexagonale, les termes anglais étant plus nombreux dans le texte généré par ChatGPT. Un terme fait exception : *joint-venture* (6 occurrences au total dans le texte source[14]), laissé tel quel par DeepL – et dans le TC officiel – dans 4 cas, ce qui n'est pas étonnant, car c'est un anglicisme régulièrement employé en français, tandis que dans 2 cas on utilise « coentreprise », apte à désigner toute forme de coopération entre entreprises. ChatGPT adopte à la place le traduisant « coentreprise » dans tous les cas.

Dans la traduction proposée par cet outil, il faut également signaler un choix terminologique qui n'est pas tout à fait approprié : « banque d'entreprise » (ex. 12 et 14) comme traduisant de *corporate banking*, au lieu de « banque d'affaires », une structure financière qui assure un rôle d'intermédiaire pour des opérations stratégiques complexes. Il nous semble bon de faire une autre précision terminologique ici. Commençons par *corporate and investment banking*, un acteur clé du secteur de la finance qui offre des services de financement et d'investissement aux institutions financières, aux entreprises et aux investisseurs : la traduction attestée en français est « banque de financement et d'investissement », adoptée par DeepL dans la première occurrence (ex. 4), alors que dans la deuxième (ex. 14), on opte pour « banque d'affaires et d'investissement », qui est quand même une solution acceptable[15]. Il en va autrement pour ChatGPT, qui garde

[14] Nous avons compté les occurrences qui reviennent tout au long du texte italien, sans les indiquer dans le Tableau 4.

[15] La banque d'investissement (*investment banking*) se différencie généralement de la banque d'affaires (*corporate banking*) par le fait qu'elle s'occupe principalement des opérations de marchés (vente d'actions, d'obligations), alors que la banque d'affaires est spécialisée dans le financement d'entreprises. Toutefois, cette distinction est très faible et le terme de « banque de financement et d'investissement » (BFI), ou son équivalent anglais *corporate and investment banking* (CIB), qui inclut les deux activités, tend à se généraliser.

l'emprunt anglais dans un cas (ex. 4), mais qui utilise « banque d'entreprise » dans l'autre occurrence du terme (ex. 14), tout comme dans l'ex. 12. L'expression « banque d'entreprise », dite aussi « service bancaire pour entreprises », désigne l'ensemble des services et produits fournis par un établissement bancaire à destination de sa clientèle d'entreprises ; elle peut être exercée par une banque généraliste ou commerciale, ou bien, par une banque d'affaires. En clair, si la banque d'entreprise se concentre sur les services courants pour toutes tailles d'entreprises, la banque d'affaires, qui a pour cible les grandes entreprises ou les grands groupes, ne s'occupe pas d'opérations de crédit ou de dépôt mais joue plutôt un rôle de conseil stratégique et financier pour ses clients[16].

Quant à *sub-holding* (ex. 6), là où DeepL a recours à l'emprunt hybride « sous-holding », ChatGPT omet le terme plus spécifique au profit d'une synecdoque généralisante (« le groupe / Illy »), produisant une certaine déperdition d'information.

Enfin, dans les deux versions traduites, nous notons l'explicitation du sigle M&A (ex. 14), forme abrégée de *Mergers and Acquisition*, qui sont des opérations d'acquisition et/ou de fusion visant à modifier la structure d'une ou plusieurs entreprises.

Une dernière remarque à propos de *private equity* (ex. 17). Le terme *equity* désigne les fonds propres d'une entreprise, les sources de financement interne ; le *private equity*, qui se traduit en français par « capital-investissement », est une forme d'investissement qui consiste à prendre des participations au capital de sociétés non cotées en bourse, pour financer leur création ou croissance. Le meilleur choix est fait ici par ChatGPT.

6. Pour ne pas conclure…

Au bout de notre analyse, qui se veut partielle parce que limitée à un échantillon réduit d'exemples, nous pouvons néanmoins émettre quelques rapides considérations.

Force est de constater que l'apport de l'IA, qui fait désormais partie intégrante de nos activités quotidiennes, est précieux et globalement positif dans le secteur de la traduction, pourvu qu'on ne délègue pas à cet outil – qui doit rester un outil d'aide au service des professionnels – la production totale d'un texte ou d'un discours, sous peine d'une baisse de la qualité des services linguistiques. Le livrable est fortement conditionné par la combinaison 'binôme linguistique-domaine', autrement dit par la langue source, la langue cible et le domaine du texte de départ.

Les quelques cas de figure ici relevés, aussi bien pour DeepL que pour ChatGPT, ont prouvé les atouts mais aussi les limites de la machine dont la fiabilité peut varier, entraînant des maladresses, des glissements de sens ou des omissions. Parfois DeepL engendre des erreurs que ChatGPT ne fait pas, mais certaines solutions que celui-ci a fournies se sont également avérées mal placées dans le contexte donné, voire tout à fait inexactes ; en outre, son fonctionnement dépend strictement du *prompt*, comme nous avons pu le voir, et il faut constamment veiller pour éviter des problèmes d'entropie.

Or, l'IA, qui n'a cessé d'évoluer depuis ses débuts, continuera de se développer au cours des prochaines années, et des modèles de plus en plus efficaces et performants seront élaborés. Pour notre part, nous sommes néanmoins convaincue que seuls l'expertise, le savoir-faire et l'esprit critique d'un professionnel humain chevronné, fort de sa sensibilité et d'un solide bagage de connaissances interdisciplinaires, peuvent être un

[16] Là aussi, c'est une distinction qui tend à s'estomper avec la diversification des services.

gage de qualité, assurant un résultat original contre le risque potentiel de standardisation, de malentendus ou de biais cognitifs que l'automatisation peut impliquer. Les précisions qu'il nous a fallu introduire à propos de certains termes ou concepts plus spécifiques ont montré la nécessité de posséder une maîtrise approfondie des langues-cultures en jeu, ainsi que l'importance d'une recherche terminologique et documentaire fiable, afin d'effectuer avec discernement des choix de traduction éclairés et pertinents.

En conclusion, nous retiendrons les mots de la Société française des traducteurs, lors de sa *Prise de position* mentionnée au début de notre travail : Si l'intelligence artificielle générative (IAG) est considérée comme un assistant au service de l'expertise humaine, nous ne sommes pas opposés à son intégration à notre pratique, mais, en aucun cas, en remplacement des professionnels et sans une grande vigilance […] car au-delà des mots, la communication interculturelle, à l'oral comme à l'écrit, ne saurait se passer d'une compréhension fine du contexte dans lequel elle s'opère. Un savoir-faire que les professionnels mettent des années à acquérir et maîtriser, et que la machine ne fait qu'imiter [8, p. 6, 9].

Références bibliographiques :

1. ZANOLA, M. T. *La communication spécialisée*. In : M. T. ZANOLA, dir. *Le français de nos jours. Caractères, formes, aspects*. Roma : Carocci, 2023, p. 109-130. ISBN 9788829020188.
2. LOOCK, R. Traduction automatique et usage linguistique : une analyse de traductions anglais-français réunies en corpus. In : *Meta*. 2018. Vol. 63, n° 3, p. 786-806. ISSN 0026-0452 (imprimé) 1492-1421 (numérique) (consulté le 22.11.2025). Disponible: https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2018-v63-n3-meta04634/1060173ar/
3. LAVAULT-OLLÉON, É., ZIMINA, M. dir. *Des mots aux actes*, n° 8 – *Traduction et technologie, regards croisés sur de nouvelles pratiques*. Paris : Éditions Classiques Garnier, 2019. 352 p. ISBN 978-2406097785.
4. YVON, F. Les deux voies de la traduction automatique. In : *Hermès, La Revue – La communication au cœur des connaissances*, CNRS-Éditions. 2019. Vol. 3, n° 85, p. 62-68. ISSN 0767-9513, ISSN en ligne 1963-1006.
5. VILLA, M. L., ZANOLA, M. T., DANKOVA, K. Langages et savoirs : intelligence artificielle et traduction automatique dans la communication scientifique. In : R. RAUS *et al.*, éds. *Multilinguisme et variétés linguistiques en Europe à l'aune de l'intelligence artificielle/Multilinguismo e variazioni linguistiche in Europa nell'era dell'intelligenza artificiale/Multilingualismand Language Varieties in Europe in the Age of Artificial Intelligence*. Università di Torino : De Europa Special Issue, 2022, p. 107-127. ISBN (imprimé) 9788855268431, ISBN (ebook) 9788875902179.
6. SOFO, G. *La traduction à l'ère numérique. Histoire, évolution et perspectives de la rencontre entre la traduction et l'intelligence artificielle*. In : *Studi e ricerche*, no. 35, *Human Translation and Natural Language Processing*, Edizioni Ca' Foscari, 2023, p. 17-32. e-ISSN 2610-9123, ISSN 2610-993X (consulté le 21.11.2025). Disponible: https://edizionicafoscari.unive.it/it/edizioni/libri/978-88-6969-763-0/la-traduction-a-lere-numerique-histoire-evolution/
7. MATTIODA, M. M. *et al.* dir., *MediAzioni*, Vol. 39 : *L'intelligenza artificiale per la traduzione: verso una nuova progettazione didattica?*, 2023. 170 p. ISSN 1974-4382 (consulté le 22.11.2025). Disponible : https://mediazioni.unibo.it/issue/view/1207
8. SOCIÉTÉ FRANÇAISE DES TRADUCTEURS. *Prise de position de la Société française des traducteurs sur l'intelligence artificielle*, 13 juin 2024, p. 1-12 (consulté le 23.11.2025). Disponible : https://www.sft.fr/global/gene/link.php?doc_id=546&fg=1

9. ZHU, W. *et al. Multilingual Machine Translation with Large Language Models: Empirical Results and Analysis*. In: *Findings of the Association for Computational Linguistics: NAACL 2024*, June 16-21, 2024, p. 2765-2781 (consulté le 21.11.2025). Disponible: https://aclanthology.org/2024.findings-naacl.176.pdf
10. PERRIGAUD, A.-C. Mémoire de traduction, TAO, post-édition et traitement automatisé de la langue : le traducteur en quête de sens. Session 3 - TA et Biotraduction. In : *Tralogy II, Trouver le sens : où sont nos manques et nos besoins respectifs*, Jan 2013, Paris, p. 1-5 (consulté le 21.11.2025). Disponible : https://hal.science/hal-02497358v1
11. AFFUMT. Non, l'intelligence artificielle ne remplacera pas les traducteurs et les traductrices !, *Le Monde*, 9 septembre 2024 (consulté le 15.11.2025). Disponible: https://www.lemonde.fr/idees/article/2024/09/09/non-l-intelligence-artificielle-ne-remplacera-pas-les-traducteurs-et-les-traductrices_6308656_3232.html
12. ATLF. Non, l'intelligence artificielle ne remplacera pas les traducteurs et traductrices, mais elle détruit leur métier !, 13 septembre 2024 (consulté le 15.11.2025). Disponible: https://atlf.org/non-lintelligence-artificielle-ne-remplacera-pas-les-traducteurs-et-traductrices-mais-elle-detruit-leur-metier/
13. CBTI. Non, l'intelligence artificielle ne va pas faire disparaître la traduction humaine, 18 septembre 2024 (consulté le 15.11.2025). Disponible: https://www.cbti-bkvt.org/non-lia-ne-va-pas-faire-disparaitre-la-traduction-humaine/
14. MINISTÈRE DE L'ÉCONOMIE, DES FINANCES ET DE LA SOUVERAINETÉ INDUSTRIELLE ET NUMÉRIQUE. Dossier de presse *Feuille de Route « Lutte contre toutes les fraudes aux finances publiques »* - Mai 2023. 1 Juin 2023 (consulté le 30.10.2025). Disponible: https://presse.economie.gouv.fr/01062023-dossier-de-presse-feuille-de-route-du-plan-lutte-contre-toutes-les-fraudes-aux-finances-publiques/
15. UFFICIO ECONOMICO DELL'AMBASCIATA D'ITALIA A PARIGI. *Rapporto su investimenti, partenariati e commercio tra Italia e Francia* – Edizione 2023 / *Rapport sur les investissements, les partenariats et le commerce entre l'Italie et la France* – Édition 2023 (consulté le 30.10.2025). Disponible: https://ambparigi.esteri.it/fr/news/dall_ambasciata/2023/09/publication-du-rapport-sur-les-investissements-les-partenariats-et-le-commerce-entre-litalie-et-la-france-edition-2023/
16. LERAT, P., *Les langues spécialisées*. Paris : PUF, 1995. 198 p. ISBN 978-2130466024.
17. SCARPA, F. *La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica*. Milano : Hoepli, 2001. 448 p. ISBN 978-8820339319.
18. GOTTI, M., *Specialized Discourse. Linguistic Features and Changing Conventions*. Bern : Peter Lang, 2003. 354 p. ISBN 3-03910-027-0.
19. FLOUZAT-OSMONT D'AMILLY, D., PELÉ, M. 2000, La langue de l'économie. In : G. ANTOINE, B. CERQUIGLINI, dir. *Histoire de la langue française 1945-2000*, Vol. 3. Paris : CNRS éditions, 2000, p. 491-501. ISBN 2-271-05762-0.
20. SPILLNER, B. Discours économique : variétés intralinguistiques et différences contrastives. In : B. IRMTRAUD *et al.*, éds. *Langue, économie, entreprise : le travail des mots*. Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 2007, p. 117-146. ISBN 978-2878543834.
21. LORENZ, B. Des métaphores dans le langage financier ou du paysage boursier balayé par les vents. In : *Traduire* [En ligne]. 2008. n° 217, p. 14-36. ISSN électronique 2272-9992 (consulté le 27.10.2025). Disponible : http://journals.openedition.org/traduire/960
22. BARBIN, F. Spécificités de la traduction économique, financière et commerciale. In : F. BARBIN, S. MONJEAN-DECAUDIN, dir. *La traduction juridique et économique. Aspects théoriques et pratiques*. Paris : Classiques Garnier, Collection « Translatio », n° 4, 2019, p. 33-44. EAN 9782406095781 – ISBN 2406095789.

23. VILAR, D. *et al.* Error Analysis of Statistical Machine Translation Output. In : N. CALZOLARI *et al.*, éds. *Proceedings of the Fifth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'06)*. Genoa : European Language Resources Association (ELRA), 2006, p. 697-702 (consulté le 03.12.2025). Disponible : http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2006/pdf/413_pdf.pdf
24. ACCADEMIA DELLA CRUSCA. *L'articolo con le sigle*. 30.09.2002. © 2019 Accademia della Crusca (consulté le 09.01.2026). Disponible : https://accademiadellacrusca.it/it/consulenza/larticolo-con-le-sigle/77#:~:text=Risposta-,L%27articolo%20con%20le%20sigle,30%20settembre%202002,-Parole%20chiave
25. MATOUK, J. Pourquoi l'anglais est-il la langue de l'économie. In : X. LAFON, dir. *Les langues savantes*. Paris : Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, Collection « Actes des congrès nationaux des sociétés historiques et scientifiques », 2017, p. 94-97 (consulté le 04.12.2025). Publié sur OpenEdition Books : 13 novembre 2018, https://books.openedition.org/cths/603

Sites et documents de consultation générale (IAG, DeepL et ChatGPT)

1. *À propos de DeepL Traducteur* (consulté le 20.11.2025). Disponible: https://support.deepl.com/hc/fr/articles/360019924399-%C3%80-propos-de-DeepL-Traducteur#h_01JMEYX981G6PMAMFP88QHBGTW
2. *ChatGPT – An AI NLP Model*. LTIMindtree (consulté le 20.11.2025). Disponible: https://www.ltimindtree.com/wp-content/uploads/2023/02/ChatGPT-An-AI-NLP-Model-POV.pdf
3. *DeepL* (consulté le 20.11.2025). Disponible : https://golden.com/wiki/DeepL-XKPJDDA
4. EKIN, S. *Prompt Engineering for ChatGPT* (consulté le 22.11.2025). Disponible : https://www.techrxiv.org/users/690417/articles/681648/master/file/data/Prompt_Engineering_for_ChatGPT_Sabit_Ekin/Prompt_Engineering_for_ChatGPT_Sabit_Ekin.pdf?inline=true
5. *Generative AI Explainer* (consulté le 20.11.2025). Disponible: https://www.aiforeducation.io/ai-resources/generative-ai-explainer
6. *How does DeepL work?* (consulté le 20.11.2025). Disponible : https://www.deepl.com/en/blog/how-does-deepl-work
7. *Le traducteur ChatGPT d'OpenAI rivalise avec Google Translate et vous permet de choisir le style du texte traduit, par exemple « professionnel », « académique » ou « plus fluide »*. Developpez.com, 16 janvier 2026 (consulté le 18.01.2026). Disponible: https://intelligence-artificielle.developpez.com/actu/379270/Le-traducteur-ChatGPT-d-OpenAI-rivalise-avec-Google-Translate-et-vous-permet-de-choisir-le-style-du-texte-traduit-par-exemple-professionnel-academique-ou-plus-fluide/
8. *What is Generative AI?* (consulté le 20.11.2025). Disponible: https://www.nvidia.com/en-us/glossary/generative-ai/
9. ZHENG, M. C. *Prompt Engineering 101*. Smartling (consulté le 22.11.2025). Disponible: https://custom.mt/wp-content/uploads/2023/04/Prompt-Engineering-101.pdf

CZU: 81‘322.4:004.8:81‘373.72 https://doi.org/10.59295/teia2025.21

TRADUCEREA IDIOMURILOR: INTELIGENŢA ARTIFICIALĂ CA NOUĂ PARADIGMĂ ÎN TRADUCEREA MEDIATICĂ

Iurie TATARU

Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0004-1949-7456

Prezenta lucrare investighează managementul structurilor idiomatice în contextul noii paradigme a traducerii mediatice asistate de Inteligența Artificială generativă. Traducerea idiomurilor constituie o provocare majoră în traductologie, reprezentând o sarcină ce transcende echivalența lexicală pentru a pătrunde în straturile profunde ale complexității culturale și pragmatice. Cercetarea evaluează evoluția tehnologică de la sistemele de traducere automată neuronală (NMT) la modelele de limbaj de mari dimensiuni (LLM), validând aplicabilitatea teoriilor clasice ale traductologiei în era digitală. Prin utilizarea unei metodologii calitative bazate pe un studiu de caz comparativ, analiza demonstrează o divergență fundamentală între performanța sistemului Google Translate și cea a modelului Google Gemini 3. Rezultatele relevă faptul că, în timp ce sistemele neuronale standard tind spre o soluție unică, adesea literală, Google Gemini 3 operează ca un instrument de raționament lingvistic, oferind multiple variante de adaptare bazate pe contextul situațional. Capacitatea LLM de a propune alternative stilistice (idiomatice, politice sau formale) și de a decoda nuanțele ironiei sau ale jocurilor de cuvinte demonstrează depășirea barierelor traducerii literale. Studiul conchide că inteligența artificială generativă tinde spre rolul de mediator cultural, capabil de o recontextualizare dinamică a mesajului jurnalistic.

Cuvinte-cheie: *traductologie, inteligență artificială, mediator cultural, idiomuri, paradigmă mediatică, Google Translate, Google Gemini 3*

TRANSLATING IDIOMS: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A NEW PARADIGM IN MEDIA TRANSLATION

This paper investigates the management of idiomatic structures within the emerging paradigm of media translation mediated by Generative Artificial Intelligence. The translation of idioms represents a significant challenge in translation studies, a task that transcends mere lexical equivalence to penetrate the profound layers of cultural and pragmatic complexity. The research evaluates the technological evolution from Neural Machine Translation (NMT) systems to Large Language Models (LLMs), validating the applicability of classical translation theories in the digital era. Employing a qualitative methodology based on a comparative case study, the analysis demonstrates a fundamental divergence between the performance of Google Translate and that of the Google Gemini 3 model. The results reveal that while standard neural systems tend toward a single, often literal solution, Google Gemini 3 operates as a linguistic reasoning tool, providing multiple adaptation variants based on situational context. The LLM's capacity to propose stylistic alternatives (idiomatic, political, or formal) and to decode the nuances of irony and wordplay demonstrates a breakthrough beyond the barriers of literal translation. The study concludes

that generative AI is shifting toward the role of a cultural mediator, capable of a dynamic recontextualization of the journalistic message.

Keywords: *translation studies, adaptation, cultural mediator, artificial intelligence, idioms, media paradigm, Google Translate, Google Gemini 3*

Introducere

1.1 Contextualizarea traducerii în era fluxurilor informaționale globale

În peisajul contemporan al comunicării politice și mediatice, mass-media s-a impus drept *„a patra putere”*, funcționând ca un actor principal a cărui valoare supremă este viteza de propagare a mesajului către un public cât mai larg [1, p. 3]. În acest context, traducerile de știri internaționale nu reprezintă simple transferuri lingvistice, ci forme complexe de recontextualizare care implică transformări inevitabile atunci când informația traversează granițele lingvistice [1, p. 1-2]. Această dinamică a globalizării a determinat o mobilitate extremă a capitalului informațional, susținută de tehnologiile digitale care permit o comunicare globală instantanee [2, p. 18-20]. Totuși, această viteză ascunde adesea procesul de mediere, traducerea devenind un act *„invizibil”* care poate genera distorsionări de mesaj sau inducerea în eroare a cititorului cu privire la evenimentele relatate [1, p. 1-2].

1.2 Statutul ontologic al idiomului și provocările transferului de sens

Una dintre cele mai mari dificultăți ale acestui proces de mediere este reprezentată de traducerea idiomurilor și a expresiilor fixe. Acestea se disting net de simplele colocații prin *„rigiditatea formei”* și *„opacitatea semantică”*, fiind considerate entități *„înghețate”* a căror variație este minimă sau inexistentă [3, p. 67]. Idiomurile funcționează ca unități holistice care *„încapsulează toate aspectele stereotipe ale experienței”* umane, reprezentând elemente stabilizatoare în comunicare [3, p. 67]. Din perspectivă lingvistică, idiomurile sunt *„tradiții de vorbire”* autonome, profund legate de civilizație, artă și întreaga viață socială a omului [4, p. 34]. Din acest motiv, traducerea lor eficientă nu poate fi realizată prin metode pur lingvistice, ci necesită o înțelegere culturală profundă, deoarece sensul lor este adesea intrinsec cultural și nu poate fi decodificat doar prin analiza literală a componentelor lexicale [3, p. 68; 4, p. 34].

1.3 Dihotomia semantic-comunicativ și rolul activ al traducătorului

În fața acestor structuri rigide, teoria traducerii propune o dihotomie fundamentală între traducerea semantică și cea comunicativă. Traducerea comunicativă vizează producerea unui *„efect echivalent”* asupra cititorului din limba-țintă, prioritizând forța mesajului în detrimentul conținutului formal [5, p. 48]. Această abordare reia cel mai vechi precedent funcționalist stabilit de Sfântul Ieronim, care pleda pentru traducerea „*sens pentru sens*” în detrimentul literalismului care *„produce nonsens”* [6, p. 48]. În traducerea știrilor, se impune adesea strategia *„domesticirii complete”*, unde materialul este adaptat pentru publicul-țintă pentru a asigura o înțelegere clară și concisă, chiar dacă acest lucru implică modificarea semnificativă a structurii originale [2, p. 10-11]. Traducătorul devine astfel un agent activ care navighează între exigențele lingvistice și imperativele socio-culturale, utilizând strategii precum parafrazarea pentru a menține fidelitatea semantică [6, p. 61-62; 3, p. 75].

1.4 Traducerea ca act de putere și mediere ideologică

Este esențial de recunoscut faptul că traducerea nu este un proces neutru, ci un act interpretativ cu implicații ideologice profunde [7, p. 35-36]. Intervențiile asupra textelor, inclusiv omisiunea referințelor tabu sau a pasajelor care contravin discursului dominant, pot fi interpretate ca strategii de protejare a narațiunilor publice [7, p. 35-36]. Omisiunea, deși adesea stigmatizată în abordările tradiționale ca o *„eroare de traducere”*, este redefinită în traductologia modernă ca o strategie validă de ajustare lingvistică, pragmatică și culturală, menită să elimine redundanțele și să asigure fluiditatea textului pentru publicul-țintă [8, p. 166]. Astfel, traducătorul de știri acționează într-o zonă de tensiune între conformarea la așteptările publicului și capacitatea de a influența percepția acestuia prin selectarea și structurarea informației [8, p. 175; 2, p. 6].

1.5 Inteligența Artificială și noua paradigmă a uzajului lingvistic

Prezenta cercetare investighează ipoteza conform căreia Inteligența Artificială (IA) generativă marchează o schimbare de paradigmă în traductologie, trecând de la *„viziunea semantică”* a transferului static de cuvinte la o perspectivă bazată pe *„uzajul real al limbii”* [9, p. 248)]. Într-o perioadă în care traductologia a ajuns la maturitate prin integrarea metodologiilor lingvisticii de corpus, se observă o tranziție clară de la regulile prescriptive la categorii descriptive centrate pe funcția limbajului [9, p. 248]. IA pare să funcționeze nu ca un simplu instrument tehnic, ci ca un *„proces de aculturație controlat în mod creativ”*, capabil să genereze universali ai traducerii precum simplificarea și dezambiguizarea [9, p. 239]. Prin analiza modului în care IA gestionează idiomurile în contextul știrilor online, lucrarea de față urmărește să demonstreze dacă aceste sisteme pot îndeplini rolul de mediatori culturali capabili să atingă echivalența dinamică între limbi.

Recenzia literaturii de specialitate

2.1. Natura lingvistică și culturală a idiomului și a expresiilor fixe

În cadrul studiilor lingvistice, idiomurile și expresiile fixe sunt definite ca entități *„înghețate”*, a căror variație formală este minimă sau inexistentă, distingându-se net de colocațiile flexibile prin rigiditatea formei și opacitatea semantică [3, p. 67]. Mona Baker subliniază că aceste structuri funcționează ca unități holistice care nu pot fi modificate gramatical sau lexical fără a-și pierde sensul original, fiind considerate elemente stabilizatoare care *„încapsulează aspecte stereotipe ale experienței”* umane [3, p. 67]. Din perspectiva lui Eugenio Coșeriu, idiomurile reprezintă tradiții de vorbire autonome și continuări istorice *„vii”* ale unei limbi, a căror identitate este adesea rezultatul unor convenții socio-culturale și nu doar al structurii lor intrinseci [4, p. 34]. Această legătură profundă cu civilizația și arta face ca semnificația idiomurilor să fie intrinsec culturală, imposibil de decodificat exclusiv prin sensul literal al componentelor lor lexicale.

2.2. Modelele teoretice ale traducerii: între echivalența de formă și cea de sens

Dihotomia centrală a traductologiei moderne este reprezentată de conflictul dintre traducerea semantică, centrată pe autor și pe fidelitatea față de structura originalului, și traducerea comunicativă, orientată spre publicul țintă și producerea unui efect echivalent [5, p. 38]. Peter Newmark argumentează că traducerea comunicativă este adesea superioară în contexte practice, deoarece poate câștiga în forță și claritate ceea ce pierde în conținut semantic pur [5, p. 42]. În mod similar, cercetările Monăi Baker legitimează

o abordare flexibilă, susținând că transferul semantic este esența traducerii, iar găsirea unei echivalențe de sens este mai importantă decât păstrarea formei [3, p. 74]. Această perspectivă pragmalingvistică recunoaște că recunoașterea și interpretarea corectă a idiomurilor sunt pline de *„capcane”* pentru traducătorul neavizat, mai ales în cazul structurilor cu sens dublu sau al celor care par a fi literale [3, p. 67].

2.3. Particularitățile traducerii în contextul global al știrilor mediatice

Traducerea în mass-media este guvernată de nevoia de viteză și accesibilitate, fiind adesea o formă *„invizibilă”* de recontextualizare care implică transformări profunde ale mesajului original, după cum susține Esperança Bielsa [10, p. 366]. Esperança Bielsa și Susan Bassnett evidențiază că în jurnalismul global se aplică strategia *„domesticirii complete”*, unde scopul principal este transmiterea rapidă a informației prin adaptarea stilului și conținutului la normele culturale ale publicului țintă [2, p. 10-11]. În acest context, traducerea se aseamănă mai mult cu un proces de interpretare și sinteză, unde distincția dintre textul sursă și cel țintă devine fluidă, iar traducătorul acționează ca un agent activ în formarea culturii și a discursului public [2, p. 8]. Astfel, mass-media, considerată *„a patra putere”*, prioritizează impactul mesajului asupra unei audiențe internaționale, utilizând traducerea ca un instrument esențial de interacțiune interculturală [1, p. 3].

2.4. Dimensiunea ideologică și omisiunea ca strategie deliberată

Actul traducerii nu este niciodată neutru, ci constituie o forță culturală activă modelată de ideologie și putere [6, p. 14]. Traducerea poate fi utilizată pentru a consolida narațiuni dominante sau pentru a cenzura perspectivele care contravin discursului politic stabilit, așa cum demonstrează fenomenele de apropriere selectivă în mass-media [7, p. 118]. În această paradigmă, omisiunea încetează să mai fie considerată o simplă *„eroare”* și devine o strategie validă de ajustare lingvistică, pragmatică și ideologică [8, p. 165]. Rodica Dimitriu subliniază că traducătorii profesioniști utilizează omisiunea pentru a elimina redundanțele, a evita *„denivelările”* culturale sau a prezenta informațiile esențiale prin rezumare, asigurând astfel fluiditatea și acceptabilitatea textului final [8, p. 168].

2.5. Noua paradigmă: De la viziunea semantică la studiile bazate pe corpus

Evoluția traductologiei către un statut de disciplină științifică autonomă a fost facilitată de tranziția de la regulile prescriptive la studiile descriptive centrate pe funcția limbajului [9, p. 248]. Mona Baker argumentează că utilizarea datelor reale prin lingvistica de corpus permite studierea traducerii ca fenomen autonom, unde *„corespondența în sens se reduce la corespondența în uz”* [9, p. 237]. Această schimbare de paradigmă subminează statutul sacru al textului sursă și recunoaște că traducerile produc modele lingvistice specifice, precum *„codul al treilea”*, care le diferențiază de textele originale [9, p. 244]. Inteligența Artificială generativă se înscrie în această direcție, funcționând ca un proces de aculturație controlat în mod creativ, capabil să identifice universalii traducerii și să asigure o echivalență dinamică fundamentată pe uzajul situațional.

Metodologia cercetării

Prezenta cercetare adoptă o metodologie calitativă de tip comparativ, menită să investigheze performanța a două soluții tehnologice distincte în traducerea structurilor idiomatice: motorul de traducere automată Google Translate și modelul de limbaj de mari dimensiuni (LLM) Google Gemini 3.

3.1. Selecția corpusului și tipologia idiomurilor

Corpusul selectat pentru această analiză calitativă cuprinde cinci structuri idiomatice extrase din discursul mediatic actual, menite să testeze limitele IA în fața opacității semantice. Acestea includ idiomuri cu referent cultural specific *„a da cu oiștea-n gard”* [11], vizând capacitatea sistemelor de a identifica sensul de eroare majoră dincolo de imaginea rurală arhaică, și expresii metaforice dinamice *„a fi pe val”* [12], pentru a evalua adaptarea la uzajul pragmatic curent. Totodată, au fost integrate structuri cu echivalență universală *„a îngropa securea războiului”* [13], *„mărul discordiei”* [14], ca etalon pentru recunoașterea metaforelor partajate cultural. Un punct critic al analizei îl reprezintă jocurile de cuvinte complexe, precum *„a lua peste picior”* [15] în contextul Jocurilor Paralimpice, utilizat pentru a evalua abilitatea IA de a decoda ironia subtilă și sensurile duble dependente de contextul situațional.

3.2. Cadrul tehnologic și procedura experimentală

Evaluarea comparativă a fost realizată prin interogarea simultană a două sisteme cu arhitecturi distincte: Google Translate, reprezentativ pentru modelele de traducere automată neuronală (NMT), și Google Gemini 3, ca exponent al noii generații de modele de limbaj de mare dimensiune (LLM). Pentru a asigura imparțialitatea analizei, input-ul furnizat modelului Gemini 3 a fost structurat sub forma unui prompt de tip *„zero-shot”*, solicitând sistemului să traducă textele jurnalistice vizând un echilibru între fidelitatea semantică și naturalețea pragmatică. Această procedură a permis observarea diferențelor fundamentale dintre procesarea algoritmică rigidă și capacitatea inferențială avansată a modelului Gemini 3, acesta din urmă operând ca un agent activ de recontextualizare culturală, fără intervenții ulterioare de post-editare umană.

Experimentul a vizat analiza performanței în ambele direcții de traducere (**RO-EN și EN-RO**), pentru a observa capacitatea modelului Gemini 3 de a naviga între sistemul lingvistic sursă și cel țintă, păstrând echivalența pragmatică indiferent de vectorul traducerii.

3.3. Instrumentele de analiză (IA vs. traducere automată)

Cercetarea contrastează două paradigme tehnologice:

1. **Google Translate:** reprezentant al traducerii automate, care tinde adesea spre o abordare *„cuvânt-cu-cuvânt”* [16, p. 45]. În cazul idiomurilor, această metodă poate produce *„nonsens”*, deoarece ignoră faptul că sensul unei expresii fixe este mai mult decât *„suma sensurilor cuvintelor componente”* [3, p. 67].
2. **Google Gemini 3 (IA Generativă):** analizată ca un *„agent activ”* capabil de recontextualizare [1, p. 1]. Metodologia urmărește să demonstreze dacă IA poate funcționa ca un *„mediator cultural”* care prioritizează *„sensul pentru sens”* în detrimentul literalismului [6, p. 15].

Procedura de lucru a presupus utilizarea unui prompt standardizat, aplicat unitar pentru toate cele cinci idiomuri, formulat astfel: *„Tradu următorul segment de știre din limba română (engleză) în limba engleză (română), păstrând sensul pragmatic al expresiilor folosite”*. Această abordare a vizat eliminarea variabilelor subiective și observarea capacității native de recontextualizare a modelului Gemini 3.

3.4. Criterii de evaluare și grile de analiză

Fiecare traducere generată a fost evaluată pe baza a trei axe teoretice majore:

1. **Axa Newmark (semantic vs. comunicativ)**: S-a analizat dacă sistemul optează pentru o redare exactă a imaginii (semantică) sau pentru un *„efect echivalent”* asupra cititorului, adaptând mesajul pentru a fi *„lin, idiomatic și ușor de citit”* [5, p. 39; 5, p. 44].
2. **Axa Baker (echivalență vs. parafrazare):** S-a urmărit frecvența utilizării strategiei de parafrazare atunci când nu există o potrivire formală, evaluând dacă sistemul reușește să mențină *„fidelitatea semantică”* în ciuda diferențelor lexicale [3, p. 74-75].
3. **Axa Bielsa-Bassnett (domesticirea știrilor):** S-a verificat măsura în care IA aplică strategia *„domesticirii complete”*, adaptând titlurile și conținutul pentru a satisface normele culturale ale publicului anglo-saxon [2, p. 10].

3.5. Procedura de lucru

Pentru fiecare idiom, au fost introduse în IA solicitări (prompts) care includeau contextul jurnalistic original. Output-urile au fost clasificate în: *Adaptare Idiomatică*, *Adaptare Politică/Formală* și *Traducere Stilistică*. Această abordare permite observarea modului în care IA *„negociază între fidelitatea față de sursă și adaptarea la nevoile audienței țintă”* [2, p. 6].

Analiză și rezultate (discuții)

4.1. Analiza echivalenței totale și transparența metaforică în traducerea mediatică

Tabelul 1 Analiză comparativă a strategiilor de traducere (RO-EN și EN-RO) între Google Translate și Google Gemini 3

Structura idiomatică (RO/EN)	Direcția de traducere	Google Translate (abordare literală/semantică)	Google Gemini 3 (IA) (abordare pragmatică/comunicativă)	Strategia teoretică identificată în surse
„a da cu oiștea-n gard” [11]	RO-EN	*„hit the nail on the head”* (eroare)	***„screwed up”/ „major blunder”/ „run the cart into the ditch”***	**Parafrazarea:** Prioritizează sensul în fața formei, conform taxonomiei Monei Baker pentru idiomuri fără echivalent direct.
„a fi pe val” [12]	RO-EN	„you are on the wave”	***„riding a wave”/ „on a roll”/ „got all the momentum”***	**Echivalența de efect:** Produce același impact asupra cititorului țintă (Newmark).
„to pull one’s leg” [12]	EN-RO	„mă păcălești”	„Mă iei peste picior?”/Vrei să mă păcălești/Glumiți?	**Adaptare creativă:** IA identifică jocul de cuvinte subtil legat de dizabilitate, păstrând metafora piciorului.
„a îngropa securea războiului” [13]	RO-EN	„buried the hatchet of war”	***„Buried the hatchet”/ „Industry truce”/„Settle long-standing disputes”***	**Condensare/Omisiune:** Comprimă idiomul într-un concept puternic pentru impactul titlului (Dimitriu 2004, p. 163).

„mărul discordiei” [14]	RO-EN	„bone of contention”	***„Apple of discord”/„Bone of contention/ „Drives a wedge”***	**Mediator cultural:** Navighează între imaginea mitologică sacră și adaptarea situațională (Newmark 1988, p. 47).

1. **Eșecul în traducerea automată**: Google Translate tinde spre o *„viziune semantică”*, [9, p. 236] riscând să producă *„nonsens”* prin traducerea cuvânt-cu-cuvânt, așa cum avertiza Sfântul Ieronim [6, p. 48]. De exemplu, traducerea literală a lui *„oiștea-n gard”* ar fi fost ininteligibilă într-un context politic internațional.
2. **IA ca *„agent de aculturație”***: Google Gemini 3 demonstrează o *„perspectivă situațională”* [9, p. 237], tratând traducerea ca pe un *„proces de aculturație controlat în mod creativ”* [9, p. 239]. Aceasta permite IA să facă *„mici concesii”* cititorului pentru a asigura o lectură fluidă [16, p. 46].
3. **Domesticirea completă în știri**: În contextul jurnalismului global, IA aplică strategia *„domesticirii”* [2, p. 10-11]. În loc să păstreze o imagine rurală românească (precum *„oiștea”*), ea alege termeni din *„universul discurs”* al cititorului de limbă engleză (ex. *„blunder”*) pentru a asigura viteza și claritatea informației [2, p. 10-11].
4. **Omisiunea strategică**: IA poate decide *„când să nu traducă”* integral un idiom [8, p. 173-174]. Prin transformarea unei expresii lungi într-un singur cuvânt de impact (ex. „*Industry Truce*”), ea respectă normele editoriale de concizie ale presei moderne.

Studiul performanței Inteligenței Artificiale (IA) în gestionarea structurilor cu echivalență totală relevă o capacitate superioară de identificare a metaforelor partajate cultural, precum idiomul *„a îngropa securea războiului”* [13]. În varianta sa standard, Google Gemini 3 recurge la soluția *„buried the hatchet”*, ceea ce Peter Newmark definește drept abordarea ideală atunci când ambele sisteme lingvistice utilizează aceeași imagine pentru a transmite un sens identic [5, p. 41]. Această alegere confirmă faptul că structurile idiomatice funcționează ca unități holistice și *„înghețate”*, a căror modificare formală ar periclita sensul original [3, p. 67]. Din perspectiva traductologiei descriptive, această potrivire perfectă reflectă o traducere *„invizibilă”* și naturală, minimizând riscul de *„nonsens”* pe care Sfântul Ieronim îl asocia cu redarea literală a structurilor complexe [6, p. 48]. Rezultatul indică faptul că IA nu realizează o simplă substituție lexicală, ci recunoaște imaginea metaforică în ansamblul său, respectând fidelitatea semantică și pragmatismul cerut de contextul jurnalistic.

4.2. Strategii de adaptare și parafrazare în absența echivalentului formal

Atunci când se confruntă cu idiomuri specifice culturii române, precum *„a da cu oiștea-n gard”* [11], IA demonstrează o flexibilitate strategică ce validează teza Monei Baker privind prevalența sensului asupra formei [3, p. 74]. În absența unui corespondent idiomatic direct în limba engleză, Google Gemini 3 aplică strategia parafrazării prin termeni precum *„major blunder”* sau *„screwed up”*, adaptând mesajul în funcție de registrul textului, fie el de analiză politică sau colocvial. Această manevră traductologică evită capcana interpretării literale, care în traducerea automată clasică ar fi produs o imagine incoerentă despre un *„gard”* sau un *„vehicul rural”*. Prin prioritarizarea *„forței”* mesajului în detrimentul structurii lingvistice rigide [5, p. 42], IA se aliniază abordării comunicative a lui PeterNewmark, care susține că traducerea poate câștiga în

claritate ceea ce pierde în conținut semantic pur [5, p. 44]. Astfel, procesul de decizie al IA oglindește competența unui vorbitor nativ, capabil să navigheze între constrângerile culturale și necesitatea de a oferi un text inteligibil publicului-țintă.

4.3. Medierea culturală și procesul de aculturație în jurnalismul sportiv

Traducerea expresiei *„a fi pe val”* [12] în contextul succesului sportiv ilustrează tranziția IA de la o *„viziune semantică”* statică la una *„situațională”*, bazată pe uzaj. Google Gemini 3 optează pentru variante dinamice precum *„riding a wave”* sau *„on a roll”*, demonstrând o înțelegere profundă a contextului de succes serial. Această formă de *„aculturație controlată în mod creativ”* [9, p. 239] transformă textul sursă într-un produs autonom, integrat în sistemul-țintă. Alegerea IA reflectă strategia *„domesticirii complete”* [2, p. 10-11] specifică traducerii știrilor globale, unde scopul principal este transmiterea rapidă și eficientă a informației către un public care ar putea găsi opacă o referire literală la *„val”*. În acest sens, IA acționează ca un agent activ care nu doar transferă cuvinte, ci re-scrie textul pentru a produce asupra cititorului englez același efect de entuziasm pe care originalul îl are asupra cititorului român.

4.4. Raționamentul lingvistic și gestionarea jocurilor de cuvinte complexe

Un moment critic în evaluarea performanței IA îl reprezintă gestionarea idiomului *„a lua peste picior”*, tradus în contextul emisiunii The Last Leg și al Jocurilor Paralimpice [12]. Google Gemini 3 demonstrează un raționament lingvistic sofisticat prin alegerea variantei *„Mă iei peste picior?”*, reușind să păstreze jocul de cuvinte subtil care face referire la dizabilitate, menținând în același timp sensul corect de ironie. Această performanță contrazice ipoteza că jocurile de cuvinte bazate pe sens dublu sunt aproape imposibil de reprodus fără un echivalent identic [3, p. 68]. Prin recunoașterea nuanțelor de stil și a convențiilor de utilizare, IA depășește nivelul unei simple *„proteze lingvistice”*, devenind un partener în actul de creație traductivă. Această capacitate de a capta *„spiritul”* și *„eleganța”* originalului prin ceea ce George Chapman numea *„parafraze necesare”* [6, p. 61-62] subliniază maturitatea atinsă de modelele computaționale actuale.

4.5. Omisiunea și condensarea ca instrumente de recontextualizare mediatică

În titlurile de tip *„Breaking News”*, cum este cazul știrii despre producătorii de salam [13], IA utilizează omisiunea și condensarea strategică pentru a spori impactul comunicativ. Transformarea idiomului *„a îngropa securea războiului”* [13] în sintagma *„Industry Truce”* reprezintă o aplicare a normelor de economie și coeziune discursivă. Conform Rodicăi Dimitriu, o astfel de omisiune nu este o eroare [8, p. 164], ci o strategie deliberată de a prezenta exclusiv informația esențială prin rezumare, adaptând textul la constrângerile de timp și spațiu ale mass-mediei moderne [1, p. 3]. Această recontextualizare transformă discursul politic sau economic într-un format accesibil, validând rolul mass-mediei de *„a patra putere”* care modelează percepția publicului prin selecție și structurare ideologică [1, p. 3]. Astfel, IA nu doar traduce, ci mediază între două universuri de discurs, asigurându-se că mesajul final respectă criteriile de acuratețe și economie lingvistică.

Deși eficientă, această condensare strategică operată de Gemini 3 poate duce la o pierdere a culorii locale, transformând un discurs cultural specific într-un produs global standardizat, proces ce ridică întrebări asupra păstrării identității lingvistice în traducerea asistată de IA.

Concluzii

5.1 Reconfigurarea paradigmei traducerii mediatice prin intermediul Inteligenței Artificiale generative

Cercetarea de față confirmă faptul că utilizarea Inteligenței Artificiale, reprezentată în acest studiu de Google Gemini 3, marchează o tranziție fundamentală de la *„viziunea semantică”* statică spre o perspectivă situațională bazată pe uzajul real al limbii. În timp ce sistemele de traducere automată tradiționale rămân adesea captive unei abordări literale care produce *„nonsens”* în cazul structurilor complexe, IA demonstrează capacitatea de a prioritiza *„sensul pentru sens”*, validând astfel cel mai vechi precedent al abordării funcționaliste stabilit de Sfântul Ieronim, [6, p. 48]. Analiza comparativă evidențiază faptul că succesul traducerii în mediul digital nu depinde de o corespondență formală directă, ci de capacitatea sistemului de a acționa ca un mediator între sisteme culturale și lingvistice distincte. Astfel, IA tinde spre o *„traducere comunicativă”* [5, p. 41], al cărei scop principal este producerea unui efect echivalent asupra cititorului din limba-țintă, făcând textul mai lin, mai idiomatic și mai ușor de citit.

5.2 Depășirea rigidității structurale a idiomurilor prin strategii de adaptare și parafrazare

Deși idiomurile sunt definite prin rigiditatea formei și opacitatea lor semantică, funcționând ca unități *„înghețate”* și *„holistice”*, IA demonstrează o flexibilitate strategică remarcabilă în gestionarea acestor *„capcane pentru traducătorul neavizat”*. Atunci când o potrivire formală ideală este imposibilă, IA recurge la strategia parafrazării, care reprezintă cea mai frecventă abordare pentru menținerea fidelității semantice în absența echivalenței directe. Exemplele practice analizate, precum transformarea expresiei *„a da cu oiștea-n gard”* prin variantele *„screwed up”* sau *„major blunder”*, ilustrează modul în care traducerea poate câștiga în forță și claritate ceea ce pierde în conținut semantic pur. Această capacitate de a naviga prin diferențele formale pentru a asigura o *„echivalență dinamică”* sugerează că procesul de decizie al IA depășește simpla substituție lexicală, atingând un nivel de competență strategică apropiat de cel al *„vorbitorului nativ”* [3, p. 68].

5.3 IA ca agent de mediere culturală și *„domesticire”* în contextul știrilor globale

În contextul jurnalismului global, unde viteza și accesibilitatea informației sunt imperative, IA implementează cu succes strategia *„domesticirii complete”*, adaptând materialul pentru publicul-țintă prin procese de selecție și restructurare conștientă. Această recontextualizare transformă textul-sursă într-un fenomen autonom, capabil să influențeze normele culturii receptoare. Prin alegerea unor echivalente pragmatice naturale, cum ar fi *„riding a wave”* sau *„on a roll”* pentru idiomul *„a fi pe val”*, IA facilitează o interacțiune interculturală vitală, eliminând *„denivelările”* care ar putea bloca înțelegerea mesajului. Astfel, IA nu doar traduce, ci re-scrie textul în conformitate cu așteptările audienței, funcționând ca o forță culturală activă ce contribuie la dezvoltarea lexicală a limbii-țintă.

5.4 Implicații etice și puterea de modelare a discursului public prin omisiune strategică

Analiza evidențiază faptul că traducerea prin intermediul IA nu este un proces neutru, ci un act interpretativ cu profunde implicații ideologice [7, p. 35-36], unde omisi-

unea devine o strategie deliberată de ajustare pragmatică [8, p. 165]. Omisiunea nu mai este privită exclusiv ca o eroare [8, p. 163], ci ca un instrument valid pentru eliminarea redundanțelor stilistice și asigurarea coerenței textului final [8, p.166]. Totuși, capacitatea IA de a *„normaliza sau atenua”* elementele neobișnuite din textele sursă conferă acestor sisteme o putere semnificativă de manipulare narativă, putând influența percepția publică prin oferirea unor *„jumătăți de adevăr”*. În concluzie, deși IA demonstrează o maturitate remarcabilă în rezolvarea problemelor complexe de traducere, intervenția sa trebuie evaluată critic, recunoscând că orice recontextualizare implică transformări care pot consolida sau submina narațiunile publice dominante.

Referințe bibliografice:

1. SCHÄFFNER, Christina și Susan BASSNETT (ed.). *Political Discourse, Media and Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010. ISBN 978-1-4438-1677-9.
2. BIELSA, Esperança și Susan BASSNETT. *Translation in Global News*. Ed. 1. Online. Abingdon: Routledge, 2008 [citat 2024-05-22]. ISBN 978-0-415-40973-5. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203890011
3. BAKER, Mona. *In other words: a coursebook on translation*. Ed. 2. Online. Abingdon: Routledge, 2011 [citat 2024-05-22]. ISBN 978-0-203-83292-9. Disponibil: https://nlp.csie.org/~sound/translation.pdf
4. COSERIU, Eugenio. Eugeniu: Introducere in lingvistica [1951, 1983]. *Editura Echinox, Cluj*, 1999, 1968-1971.
5. NEWMARK, Peter. *Approaches to translation*. Ed. a 1-a, reimprim. Oxford: Pergamon Press, 1982. ISBN 0-08-024603-6. Disponibil: https://archive.org/details/approachestotran0000newm/page/n5/mode/2up
6. LEFEVERE, André (ed. și trad.). *Translation/History/Culture: a sourcebook*. Online. London: Routledge, 1992 [citat 2024-05-22]. ISBN 0-203-41760-7. Disponibil: http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/Translation%20History%20Culture.pdf
7. BAKER, Mona. *Translation and Conflict: A Narrative Account*. Ed. 1. Online. Abingdon: Routledge, 2006 [citat 2025-12-23]. ISBN 978-0-203-09991-9. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203099919
8. DIMITRIU, Rodica. Omission in translation. In: *Perspectives*. 2004, vol. 12, nr. 3, p. 163-175. Online [citat 2025-12-23]. ISSN 0907-676X. DOI: https://doi.org/10.1080/0907676X.2004.9961499
9. BAKER, Mona. Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. În: Researching translation in the age of technology and global conflict. Routledge, 2019, p. 9-24. ISBN 978-0-367-15104-1.
10. BIELSA, Esperança. News translation. În: *Routledge encyclopedia of translation studies*. Routledge, 2019, p. 365-370. ISBN 978-1-138-93333-0.
11. Cioloș răspunde acuzațiilor că ar fi fost plătit de Soros. În: *Digi24* [online]. 11 iulie 2017 [citat 2025-12-28]. Disponibil: https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/ciolos-raspunde-acuzatiilor-ca-ar-fi-fost-platit-de-soros-758778
12. Destinul de film al Mihaelei Buzărnescu. „I-am spus: hai, ești pe val. Și uite că a intrat în top 100”. În: *Digi24* [online]. 3 iunie 2018 [citat 2025-12-28]. Disponibil: https://www.digi24.ro/stiri/sport/tenis/destinul-de-film-al-mihaelei-buzarnescu-i-am-spus-hai-esti-pe-val-si-uite-ca-a-intrat-in-top-100-940432
13. Producătorii de salam de Sibiu au îngropat securea războiului și au constituit o asociație. Cu sediul în Bacău. În: *Adevărul* [online]. 7 mai 2014, actualizat 7 august 2022 [citat 2025-12-

28]. Disponibil: https://adevarul.ro/economie/producatorii-de-salam-de-sibiu-au-ingropat-securea-1534364.html#google_vignette
14. Institutului Național de Management Public, mărul discordiei între guvern și USM. În: *Radio Europa Liberă Moldova* [online]. 26 februarie 2025 [citat 2025-12-28]. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/institutului-national-de-management-public-marul-discordiei-intre-guvern-si-usm/33329023.html
15. Are you pulling my leg? C4 strikes gold by seeing Paralympics funny side. În: *The Guardian* [online]. 18 septembrie 2016 [citat 2025-12-28]. Disponibil: https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2016/sep/17/how-the-last-leg-had-last-laugh-paralympic-games
16. NEWMARK, Peter. *A textbook of translation*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International, 1988. [citat 2024-05-22] ISBN 0-13-912593-0. Disponibil: http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20%281%29.pdf.

CZU: 81‘322.4:004.8:81‘42=61 https://doi.org/10.59295/teia2025.22

INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ ÎN TRADUCEREA DISCURSULUI MEDICAL : PROVOCĂRI TERMINOLOGICE ȘI SOLUȚII

Mădălina Roxana SMOCHINĂ (căs. BULAI)

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

ORCID: 0000-0001-9194-0142

Acest articol analizează utilizarea inteligenței artificiale în traducerea discursului medical, cu focalizare pe provocările terminologice și pe mecanismele de control al calității. Se argumentează că performanța aparentă a sistemelor neuronale și a modelelor generative, evaluată prin fluență și coerență, nu garantează fidelitatea semantică în contexte clinice, unde fiecare termen trimite la un concept, la o relație nosologică și la o convenție profesională. Sunt discutate patru zone critice: polisemia și variația registrului, abrevierile și acronimele cu sens multiplu, eponimele și diferențele de uz între comunități, precum și pierderea granularității conceptuale la traducerea denumirilor compuse. În plus, se evidențiază riscul specific modelelor generative de a introduce completări plauzibile, dar nefondate, sau de a omite informații relevante, ceea ce poate afecta siguranța pacientului. Ca soluții, se propune ancorarea traducerii în terminologii standardizate și resurse de interoperabilitate, coroborată cu glosare instituționale, memorie de traducere și reguli explicite de tip «fără adăugiri, fără omisiuni». Fluxul recomandat include post-editare completă realizată de traducători cu competență de domeniu, revizie orientată spre segmentele critice clinic și evaluare combinată, folosind atât matrici automate, cât și grile de erori. În acest sens, criteriul decisiv de acceptare nu este asemănarea cu formularea sursă, ci menținerea intenției clinice, a unităților de măsură și a relațiilor cauză–efect, validate prin consultarea resurselor standard și prin feedback-ul specialiștilor din fiecare specialitate medicală. În plan organizațional, sunt subliniate necesitatea trasabilității, a auditului periodic și a protecției datelor, pentru ca IA să rămână un instrument de sprijin, nu o sursă de risc, în special în documente critice.

Cuvinte-cheie: *inteligență artificială; traducere medicală; terminologie; standardizare; post-editare; evaluarea calității; siguranța pacientului*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MEDICAL DISCOURSE TRANSLATION: TERMINOLOGICAL CHALLENGES AND SOLUTIONS

This paper examines the use of artificial intelligence in translating medical discourse, with a focus on terminological challenges and quality-control mechanisms. It argues that the apparent performance of neural MT systems and generative language models often judged by fluency and coherence does not guarantee semantic fidelity in clinical contexts, where each term is tied to a concept, a nosological relation, and professional conventions. Four critical areas are discussed: polysemy and register variation, abbreviations and acronyms with multiple meanings, eponyms and community-specific usage differences, and the loss of conceptual granularity when rendering complex, compound designations. In addition, the paper highlights a risk that is characteristic of generative models: producing plausible but unfounded additions or omitting clinically relevant details, which may

compromise patient safety. As solutions, it proposes anchoring translation in standardized terminologies and interoperability resources, complemented by institutional glossaries, translation memories, and explicit "no additions, no omissions" rules. The recommended workflow includes full post-editing performed by domain-competent translators, targeted revision of clinically critical segments, and mixed evaluation that combines automatic metrics with structured error typologies. From this perspective, the key acceptance criterion is not surface similarity to the source text, but preservation of clinical intent, measurement units, and cause–effect relations, validated through standard resources and specialist feedback within the relevant medical field. At the organizational level, the paper emphasizes the need for traceability, periodic auditing, and data protection measures, so that AI remains a support tool rather than a source of risk, especially when handling high-stakes documents such as discharge summaries, informed consent forms, and patient instructions.

Keywords: *artificial intelligence; medical translation; terminology; standardization; post-editing; quality assessment; patient safety*

Introducere

Traducerea discursului medical se află într-o zonă de intersectare între comunicarea ştiinţifică, practica clinică şi responsabilitatea juridică, iar această poziţionare face ca orice intervenţie tehnologică să fie evaluată nu doar în termeni de eficienţă, ci şi în termeni de risc. Înainte ca traducerea automată să devină un instrument larg accesibil, serviciile de traducere medicală se sprijineau predominant pe expertiza umană, pe resurse terminologice locale şi pe revizie de specialitate. Astăzi, traducerea automată neuronală şi modelele generative au schimbat radical raportul dintre volum şi timp, permiţând producerea rapidă a unor texte fluent formulate. Totuşi, în medicină fluenţa are o valoare limitată dacă nu este dublată de fidelitate conceptuală, de respectarea convenţiilor de gen şi de menţinerea exactităţii informaţiei. Studii asupra traducerii automate a textelor clinice arată că performanţa sistemelor depinde semnificativ de domeniul îngust, de stilul documentului şi de dezechilibrele de resurse lingvistice, iar aceste dependenţe pot conduce la soluţii probabilistice care par corecte, dar sunt clinic inadecvate [1].

Discuţia despre IA în traducerea medicală trebuie plasată şi în cadrul mai larg al standardizării terminologice. În ecosistemele clinice, transmiterea informaţiei nu are loc exclusiv prin text, ci şi prin clasificări, coduri şi mapări conceptuale care asigură interoperabilitatea. ICD-11 este prezentat de Organizaţia Mondială a Sănătăţii ca standard global pentru informaţia diagnostică, fiind adoptat în 2019 şi intrat în vigoare la 1 ianuarie 2022 [2], iar accesul practic este susţinut de portalul oficial ICD-11 [3]. În plus, OMS pune la dispoziţie o platformă centrală de traducere pentru conţinutul ICD, care urmăreşte coerenţa multilingvă a titlurilor, definiţiilor şi sinonimelor [4]. La nivel clinic fin, SNOMED CT oferă o terminologie orientată spre concept, iar ghidurile de iniţiere subliniază că utilizarea corectă presupune aliniere semantică şi preferinţe terminologice controlate, nu traducere literală [5]. Complementar, UMLS Metathesaurus (NLM/NIH) furnizează o infrastructură de interoperabilitate lexicală prin identificatori de concept şi relaţii între vocabular(e), utilă pentru normalizare şi verificarea consistenţei terminologice [6].

Metode şi materiale aplicate

Demersul acestui articol este unul de sinteză aplicativă şi are ca scop formularea unor recomandări operaționale, nu doar a unei descrieri generale.

În primul rând, sunt integrate rezultate din literatura recentă despre traducerea automată a textelor clinice şi despre performanța modelelor neuronale în contexte cu limbaj specializat, inclusiv în condiții de dezechilibru de resurse [1].

În al doilea rând, sunt folosite reperele oferite de infrastructuri terminologice internaționale, deoarece traducerea medicală „corectă" este, în numeroase situații, o traducere care păstrează alinierea la concept şi la cod (ICD-11) sau la termenul preferat şi sinonimele controlate (SNOMED CT), iar pentru verificare şi mapare poate apela la structuri ca UMLS [2–6].

În al treilea rând, controlul calității este discutat prin prisma cerințelor procesuale şi a evaluării erorilor. ISO 18587 stabileşte cerințe pentru post-editarea outputului de traducere automată [7], ISO 17100 descrie cerințe pentru procesele şi resursele serviciilor de traducere [8], iar MQM oferă o tipologie analitică a erorilor care permite operaționalizarea controlului terminologic, a acurateții şi a omisiunilor sau adăugirilor [9]. Pentru monitorizare comparativă, COMET este menționat ca metrică modernă de evaluare automată a traducerii, cu corelații ridicate cu judecățile umane, dar care trebuie utilizată ca instrument de diagnostic şi monitorizare, nu ca substitut al reviziei de specialitate [10].

În completare, discuția despre riscurile generative se sprijină pe literatura privind halucinațiile în sarcini medicale, care subliniază necesitatea unor mecanisme de reducere şi verificare [11].

Rezultatele obținute

Rezultatele analizei pot fi sintetizate printr-o idee centrală: vulnerabilitățile IA în traducerea medicală sunt în primul rând vulnerabilități de aliniere între termen şi concept, iar aceste vulnerabilități sunt amplificate de specificul genurilor discursive medicale. În documentele clinice, limbajul este adesea eliptic şi fragmentar, iar coerența globală este reconstruită de profesionist prin cunoaşterea domeniului. Într-un asemenea context, un sistem automat poate produce o traducere fluentă, dar poate rata relația conceptuală corectă. Polisemia afectează în special termenii cu circulație între limbajul comun şi limbajul medical, unde alegerea echivalentului depinde de specialitate şi de registru. Într-o fişă de externare, de exemplu, un termen trebuie să fie precis şi compatibil cu uzul clinic, în timp ce într-un material pentru pacient poate fi necesară o reformulare explicativă, însă această reformulare trebuie să fie controlată, deoarece poate introduce interpretări.

Abrevierile şi acronimele reprezintă una dintre cele mai sensibile zone, deoarece acelaşi semn grafic poate desemna entități diferite în funcție de specialitate, instituție sau limbă. În mod frecvent, sistemele automate fie păstrează abrevierea fără a semnala ambiguitatea, fie o „extind" printr-o alegere probabilă statistic, dar incorectă contextual. În medicina clinică, o astfel de eroare poate conduce la interpretarea greşită a unui simptom, a unei investigații sau a unei proceduri, iar impactul este amplificat în documente adresate pacientului, unde abrevierea netradusă poate bloca înțelegerea. Mai mult,

eponimele și tradițiile de numire pot produce variație: unele entități au denumiri duble sau concurente, iar sistemele automate pot alterna între acestea, afectând consistența documentului.

O a doua categorie de vulnerabilități privește consistența și standardizarea. IA poate produce variații sinonimice în interiorul aceluiași text, în special atunci când întâlnește repetiții sau formulări aparent redundante. În genurile clinice, redundanța este adesea funcțională, pentru că stabilește relații între antecedente, diagnostic, intervenții și plan terapeutic. În acest punct, resursele standardizate devin decisive. ICD-11 funcționează ca un reper de denumire și codificare, iar menținerea legăturii dintre termenul tradus și codul de clasificare reduce deriva semantică și facilitează interoperabilitatea [2, 3]. Platforma de traducere ICD evidențiază tocmai această preocupare pentru alinierea multilingvă la nivel de titluri, definiții și sinonime [4]. SNOMED CT adaugă o dimensiune de granularitate, întrucât descrie concepte clinice într-o rețea semantică, iar ghidurile de utilizare subliniază că traducerea trebuie să fie orientată spre concept și spre uzul clinic, evitând calcurile care pot părea corecte formal, dar sunt neuzuale sau ambigue [5]. Într-un flux real, UMLS poate sprijini verificarea sinonimiei și a mapărilor între vocabular(e), oferind un instrument de QA terminologic, mai ales când aceeași entitate apare în mai multe forme [6].

O a treia categorie de vulnerabilități este legată de modelele generative și de „halucinațiile" lor. Spre deosebire de MT tradițională, unde outputul este în mod tipic constrâns de segmentul sursă, modelele generative pot produce completări plauzibile, pot parafraza excesiv sau pot „optimiza" stilistic prin comprimare. În traducere, acest lucru se manifestă prin adăugarea unor precizări care nu există în original, prin omiterea unor condiții de administrare sau prin schimbarea unor nuanțe modale care sunt decisive în instrucțiuni clinice. Literatura recentă despre reducerea halucinațiilor în sarcini medicale arată că fenomenul trebuie tratat ca risc sistemic și gestionat prin constrângeri de decodare, verificare și mecanisme de control [11]. Din perspectiva traducerii, concluzia operațională este că modelele generative nu trebuie folosite fără un cadru strict de post-editare și fără politici explicite privind adăugirile și omisiunile.

În ceea ce privește evaluarea impactului asupra pacientului, studiile empirice recente sunt convergente: traducerea automată poate fi utilă, dar evaluarea trebuie să includă explicit potențialul de vătămare. Un studiu din BMJ Quality & Safety a evaluat traducerea instrucțiunilor de externare specifice pacientului, comparând instrumente precum ChatGPT-4 și Google Translate, și a arătat că, deși acuratețea poate fi ridicată pentru anumite limbi și contexte, persistă erori care necesită revizie atentă, în special când se evaluează riscul de vătămare [12]. În mod similar, un studiu din JMIR Medical Education privind traducerea materialelor de educație pentru pacient indică promisiunea IA pentru creșterea accesului la îngrijire lingvistic concordantă, dar subliniază necesitatea reviziei specializate, mai ales în limbile unde calitatea este variabilă [13].

Pe baza acestor constatări, soluțiile terminologice și procesuale pot fi formulate ca principii aplicabile. Un prim principiu este orientarea spre concept, nu spre cuvânt, ceea ce implică utilizarea sistematică a resurselor standard și definirea unei politici instituționale de preferințe terminologice. În practică, aceasta presupune construirea și întreținerea unui glosar intern aliniat cu ICD-11 și, când este relevant, cu SNOMED

CT, astfel încât termenii preferați să fie stabili și verificabili în timp. În terminologie, standardele ISO 704 și ISO 1087 subliniază relația dintre obiecte, concepte, definiții și designații, precum și principiile de formare a termenilor și de redactare a definițiilor; aceste principii sunt utile în configurarea unei politici de traducere care să evite calcurile nefuncționale și să păstreze transparența semantică [14, 15].

Un al doilea principiu este controlul explicit al erorilor critice prin post-editare completă și revizie orientată spre risc. ISO 18587 tratează post-editarea ca activitate distinctă, cu cerințe privind calitatea outputului și competențele post-editorului [7], iar ISO 17100 descrie cerințe procesuale care includ revizie și management al calității în serviciile de traducere [8]. În traducerea medicală, post-editarea trebuie să verifice în mod sistematic exactitatea termenilor, păstrarea numerelor și a unităților de măsură, fidelitatea modului de exprimare a riscului și a contraindicațiilor, precum și coerența internă a documentului. În sprijinul acestei evaluări, MQM oferă un vocabular de erori care permite diferențierea între erori minore de stil și erori critice de acuratețe sau terminologie [9].

Un al treilea principiu este evaluarea mixtă, în care instrumentele automate au rol de monitorizare, iar evaluarea umană are rol de validare. COMET, ca metrică modernă pentru evaluarea traducerii automate, poate ajuta la compararea motoarelor și la detectarea degradărilor în timp, însă în domeniul medical nu poate înlocui revizia de specialitate, deoarece nu operează direct cu criterii de siguranță clinică [10]. În fluxuri instituționale, o strategie eficientă este utilizarea matricilor automate pentru triere și audit intern, urmată de evaluare pe eșantioane prin revizori cu competență de domeniu, astfel încât erorile critice să fie identificate înainte de livrare.

Un al patrulea principiu este guvernanța utilizării IA, mai ales atunci când traducerea implică date personale sau informații sensibile. În asemenea situații, organizațiile trebuie să decidă unde rulează sistemul, ce date sunt transmise, cum se păstrează trasabilitatea și cum se asigură auditurile periodice ale calității. În Uniunea Europeană, Comisia Europeană prezintă un calendar de aplicare etapizată pentru AI Act, cu momente distincte de intrare în aplicare a obligațiilor [16]. Chiar dacă traducerea ca atare nu este întotdeauna încadrată ca sistem cu risc ridicat, utilizarea instrumentelor IA în fluxuri conexe sănătății impune o analiză de risc și politici de conformitate, mai ales când traducerea poate influența decizii, comportamente sau înțelegerea pacientului.

Concluzii

Concluzia generală este că inteligența artificială poate constitui un accelerator util în traducerea discursului medical, dar numai în condițiile în care este integrată într-un flux de lucru orientat spre concept, standardizare și control al riscului. Provocările terminologice cele mai relevante nu se reduc la echivalențe lexicale, ci privesc alinierea la concepte clinice, gestionarea abrevierilor și a variației sinonimice, precum și prevenirea adăugirilor și omisiunilor în documente cu impact clinic.

Soluțiile propuse converg către trei condiții minimale: utilizarea resurselor standard (ICD-11, SNOMED CT, UMLS) ca ancore conceptuale, post-editare completă și revizie orientată spre erori critice, precum și evaluare mixtă, în care instrumentele automate sprijină monitorizarea, iar validarea finală rămâne responsabilitatea specialiștilor. În plus, adoptarea responsabilă implică trasabilitate, protecția datelor și aliniere la cadre-

le de guvernanță și la evoluțiile de reglementare. În absența acestor condiții, IA poate transforma o eficientizare aparentă într-o sursă de risc, în timp ce, în prezența lor, poate contribui la creșterea accesului la informație și la stabilizarea terminologică în comunicarea medicală.

Referințe bibliografice:

1. HAN, L. et al. Neural machine translation of clinical text: an empirical investigation into multilingual pre-trained language models and transfer-learning. Frontiers in Digital Health. 2024, vol. 6, art. 1211564. doi:10.3389/fdgth.2024.1211564 [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.frontiersin.org/journals/digital health/articles/10.3389/fdgth.2024.1211564/full
2. WORLD HEALTH ORGANIZATION. International Classification of Diseases (ICD). [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.who.int/standards/classifications/classification-of-diseases
3. WORLD HEALTH ORGANIZATION. ICD-11. International Classification of Diseases 11th Revision (portal oficial). [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://icd.who.int/
4. WORLD HEALTH ORGANIZATION. Translation Platform: General Information (ICD maintenance platform). [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://icd.who.int/dev11/Help/Get/translation_general/en
5. SNOMED INTERNATIONAL. SNOMED CT Starter Guide. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://docs.snomed.org/snomed-ct-practical-guides/snomed-ct-starter-guide
6. NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE (NIH). The Metathesaurus (UMLS) – overview. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.nlm.nih.gov/research/umls/new_users/online_learning/OVR_002.html
7. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION. ISO 18587:2017 Post-editing of machine translation output — Requirements. 2017. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.iso.org/standard/62970.html
8. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION. ISO 17100:2015 Translation services — Requirements. 2015. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.iso.org/standard/59149.html
9. MQM. Multidimensional Quality Metrics (MQM). [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://themqm.org/
10. REI, R.; STEWART, C.; FARINHA, A. C.; LAVIE, A. COMET: A Neural Framework for MT Evaluation. In: Proceedings of the 2020 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP). Online: Association for Computational Linguistics, 2020, p. 2685–2702. doi: 10.18653/v1/2020.emnlp-main.213 [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://aclanthology.org/2020.emnlp-main.213/
11. XU, D. et al. Mitigating Hallucinations of Large Language Models in Medical Information Extraction via Contrastive Decoding. In: Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2024. 2024. doi:10.18653/v1/2024.findings-emnlp.456 [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://aclanthology.org/2024.findings-emnlp.456/
12. KONG, M. et al. Evaluation of the accuracy and safety of machine translation of patient-specific discharge instructions: a comparative analysis. BMJ Quality & Safety. 2025. doi:10.1136/bmjqs-2024-018384. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://qualitysafety.bmj.com/content/early/2025/07/06/bmjqs-2024-018384
13. DZUALI, F. et al. ChatGPT May Improve Access to Language-Concordant Care for Patients With Non–English Language Preferences: Evaluation Study. JMIR Medical Education. 2024, vol. 10, e51435. doi:10.2196/51435. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://mededu.jmir.org/2024/1/e51435/

14. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION. ISO 704:2022 Terminology work — Principles and methods. 2022. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.iso.org/standard/79077.html
15. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION. ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science — Vocabulary. 2019. [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://www.iso.org/standard/62330.html
16. EUROPEAN COMMISSION. AI Act – Application timeline (Regulatory framework on AI). [Accesat 06.01.2026]. Disponibil: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai

CZU: 81’373.6‘276.6:61 https://doi.org/10.59295/teia2025.23

TERMINOLOGIA MEDICALĂ: BELETRISTICĂ ŞI GLOBALIZARE

Cristina SECRIERU

Școala Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0006-5618

Lucrarea de față investighează specificul și funcționalitatea terminologiei medicale în proza Hortensiei Papadat-Bengescu, cu accent pe romanele *Fecioarele despletite* ***și*** *Concert din muzică de Bach****, opere reprezentative pentru modernismul literar românesc. Studiul își propune să evidențieze modul în care termenii medicali, aparținând unui limbaj specializat, sunt integrați în discursul beletristic, dobândind valențe estetice, simbolice și expresive, fără a-și pierde rigoarea semantică. Analiza se bazează pe o abordare terminologică și lingvistică, având la bază criterii de clasificare formală, morfologică, etimologică și funcțional-semantică, conform direcțiilor teoretice consacrate în studiile de specialitate. Cercetarea demonstrează că terminologia medicală utilizată de Hortensia Papadat-Bengescu reflectă atât nivelul de specializare al limbajului epocii, cât și procesele de asimilare și adaptare a termenilor de origine greco-latină, franceză sau germană în limba română. Prezența acestui vocabular contribuie la construirea autenticității narative, la conturarea psihologiei personajelor și la reliefarea temelor majore ale operei, precum boala, suferința, fragilitatea corporală și degradarea morală. Totodată, studiul surprinde stabilitatea și caracterul translingvistic al termenilor medicali, aspect ce favorizează circulația lor într-un context cultural și lingvistic globalizat. Prin această analiză, lucrarea evidențiază intersecția dintre limbajul literar și cel specializat, demonstrând că terminologia medicală devine, în proza hortensiană, un instrument esențial de expresie artistică și de reflectare a realităților socio-culturale ale începutului secolului XX.***

Cuvinte-cheie*: terminologie medicală, discurs beletristic, limbaj specializat, clasificare terminologică, globalizare lexicală, Hortensia Papadat-Bengescu*

MEDICAL TERMINOLOGY: FICTION AND GLOBALIZATION

This paper investigates the specificity and functionality of medical terminology in the prose of Hortensia Papadat-Bengescu, with a focus on the novels Fecioarele despletite and Concert din muzica de Bach, representative works of Romanian literary modernism. The study aims to highlight the way in which medical terms, belonging to a specialized language, are integrated into the literary discourse, acquiring aesthetic, symbolic and expressive valences, without losing their semantic rigor. The analysis is based on a terminological and linguistic approach, based on formal, morphological, etymological and functional-semantic classification criteria, according to the theoretical directions established in specialized studies. The research demonstrates that the medical terminology used by Hortensia Papadat-Bengescu reflects both the level of specialization of the language of the era, and the processes of assimilation and adaptation of terms of Greco-Latin, French or German origin into Romanian. The presence of this vocabulary contributes to building narrative authenticity, to outlining the psychology of the characters and to highlighting the major

themes of the work, such as illness, suffering, bodily fragility and moral degradation. At the same time, the study captures the stability and translinguistic character of medical terms, an aspect that favors their circulation in a globalized cultural and linguistic context. Through this analysis, the work highlights the intersection between literary and specialized language, demonstrating that medical terminology becomes, in Hortensian prose, an essential instrument of artistic expression and reflection of the socio-cultural realities of the early 20th century.

Keywords: *medical terminology, literary discourse, specialized language, terminological classification, lexical globalization, Hortensia Papadat-Bengescu*

Introducere

Terminologia medicală reprezintă un domeniu fundamental al limbajului specializat, având rolul de a asigura precizia, claritatea și eficiența comunicării în cadrul științelor care vizează sănătatea umană. Constituită în principal pe baza elementelor de origine greco-latină, aceasta s-a dezvoltat istoric prin împrumuturi și adaptări succesive, reflectând evoluția cunoașterii medicale și a practicilor clinice. Caracterul său internațional facilitează circulația conceptelor și standardizarea informației la nivel global, contribuind la depășirea barierelor lingvistice. În același timp, terminologia medicală se adaptează normelor fiecărei limbi naționale, integrându-se în sistemul lexical propriu și coexistând cu formele populare sau metaforice ale discursului comun. Prin urmare, studiul terminologiei medicale nu vizează exclusiv aspectele tehnice ale limbajului, ci și relația dintre limbajul specializat și cel general, precum și interferențele acestora în discursuri nonștiințifice, inclusiv în cel literar. Analiza acestor interferențe oferă perspective relevante asupra modului în care termenii medicali pot dobândi funcții expresive și simbolice în contexte artistice.

Metode și materiale aplicate

Cercetarea de față se bazează pe un corpus constituit din romanele *Fecioarele despletite* și *Concert din muzică de Bach* de Hortensia Papadat-Bengescu, considerate relevante pentru analiza interferenței dintre limbajul literar și terminologia medicală. Demersul metodologic îmbină metoda descriptivă, utilizată pentru inventarierea și caracterizarea termenilor medicali identificați în texte, cu metoda observației, care permite surprinderea frecvenței și a contextelor de apariție ale acestora. Metoda comparativ-istorică este aplicată în vederea stabilirii originii și evoluției termenilor, iar analiza și sinteza contribuie la sistematizarea și interpretarea datelor obținute. Metoda tipologică facilitează clasificarea termenilor în funcție de criterii formale, morfologice, etimologice și funcțional-semantice, iar metoda statistică este utilizată pentru evidențierea tendințelor dominante și a gradului de reprezentativitate a diferitelor categorii terminologice. Materialul analizat este susținut de consultarea dicționarelor medicale și a lucrărilor de specialitate, asigurând astfel rigoarea științifică și coerența interpretării.

Criterii de clasificare a termenilor medicali utilizaţi în opera Hortensiei Papadat-Bengescu

Din perspectivă lingvistică, ca elemente constituente ale limbii, termenii sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte. *Termenul* este un simbol lingvistic atribuit unui concept, delimitat de conceptele învecinate. Simbolul lingvistic poate fi un cuvânt sau un grup de cuvinte. Termenul poate fi reprezentat printr-o literă sau un simbol grafic, o abreviere, un acronim, o notaţie etc [1, p. 53].

În literatura lingvistică *termenii* sunt clasificaţi în funcţie de mai multe criterii:

Din punct de vedere al structurii, un termen poate fi: *simplu* (format dintr-un singur cuvânt): [informatică], rom. *calculator*, en. *computer*, fr. *ordinateur*, germ. *Computer*; *complex* (format din mai multe cuvinte): [navigaţie], rom. *șlep cu fundul plat*, en. *flat bottom barge*, fr. *chaland a fond plat,* germ. *Scheppkahn mit flachen (plattem) Boden*;

O sintagmă care denumeşte o noţiune printr-o definiţie formată din cel puţin două elemente minimale (gen şi specie) a căror structură (element determinat + element determinant) reflectă această exigenţă pot fi considerate un *termen complex*. Cea mai mare parte a termenilor sunt sintagme [2, p. 9].

Din punct de vedere intenţional, termenii pot fi: *termeni absoluţi: planetă* (după gradul de dependenţă/ independenţă semantică faţă de alţi termeni); *termeni relativi: mai bun. termeni pozitivi* indică prezenţa unei proprietăţi*: pretenţios* (după prezenţa/absenţa proprietăţii denotate); *termeni negativi* indică absenţa unei proprietăţi: *surd; termeni simpli: uşor* (după concordanţa logică cu alţi termeni şi participarea altor termeni la construcţia semantică a termenului); *termeni compuşi: scrisoare de intenţie.*

Din punct de vedere extensional, termenii sunt: *termeni vizi: centauri* (după prezenţa/absenţa elementelor denotate în conţinutul mulţimii); *termeni nevizi: autoturism; termeni singulari: Universitatea de Stat din Moldova* (după unicitatea elementelor denotative); *termeni generali: cursuri manuale; termeni colectivi: armată* (după gradul de distribuţie a proprietăţii între membrii clasei); *termeni distributivi: omenesc; termeni vagi: interesant* (după caracterul univoc al apartenenţei unui obiect la extensiunea termenului); *termeni preciși: pătrat* [3, p. 25-27].

O altă clasă de termeni sunt: *termeni abstracţi (acomodare); termeni concreţi (densitatea apei).*

În literatura de specialitate *termenii* se mai împart în: *termeni categorematici*, care reprezintă concept, ce au o semnificaţie prin ele însele; *termeni consignificativi*, care au capacitatea de a se uni cu termeni categorematici, având un înţeles eidetic (referitor la esenţă, la semnificaţie) incomplete, fiind nesaturate [4, p. 23].

Se susţine că din categoria *termenilor categorematici* fac parte, în general, substantivele şi verbele: *acord, egalitate, protocol, guvernare, uniune* etc., iar din categoria *termenilor consignificativi* fac parte adjectivele şi adverbele, care se unesc în mod nemijlocit cu substantivele şi verbele, devenind atribute, predicative verbale şi complemente: *acord social, integrare europeană* etc.

La baza clasificării generale ale termenilor, din punct de vedere structural, este pus criteriul morfosintactic, ceea ce a făcut că până în prezent să fie delimitate două clase mari de termeni: *termeni – cuvinte; termeni-sintagme* sau *îmbinări de cuvinte*.

Termenii-cuvinte sunt alcătuiți, componențial, dintr-un singur cuvânt (*tun, tanc*, *pușcă*), iar *termenii-sintagmă* sunt formați din două sau mai multe constituenet, ce denumesc un singur obiect, proces, acțiune dintr-un domeniu profesional (*tun antitanc*, *tun acvatic, bombordament aerian*).

La baza clasificării lexico-semantice a termenilor însă este pus criteriul semnificației lexicale a cuvântului-termen, și din acest punct de vedere, distingem două categorii mari de termeni: *termeni primari (cuvinte-termeni); termeni secundari (cuvinte-netermeni).*

Valoarea lexico-semantică a termenilor primari (ideali) este una strict specială, profesională, cum ar fi în cazul: *tun, tanc, mitralieră.* Aici avem *termeni militari primari* sau *ideali*, deoarece primul lor sens exprimă o noțiune militară.

Termenii secundari (sau *termeni-netermeni*) sunt cei preluați din fondul lexical principal al limbii, unde comport alte sensuri lexical. De exemplu, cuvintele *cap, pat, cucoș, gură, corp*, odată încadrate în terminologia militară, au devenit termeni militari : *patul armei, cocoșul puștii, corpul proiectorului, gura tunului.* Fenomenul respectiv ne demonstrează faptul că sferele special, profesionale dispun de capacitatea de a prelua cuvintele din fondul lexical general pentru a le converti în termeni [5, p. 18].

Dacă ne referim la terminologia medicală din romanele *Fecioarele despletite* și *Concert din muzică de Bach* vom încerca să tipologizăm acești termeni după mai multe criterii, bazându-ne pe clasificările propuse de cercetătoarea Eugenia Mincu.

I. În funcție de criteriul formal au fost distinși: *termeni simpli* (formați prin derivare, prin afixoidare); *termeni complecși* (termeni sintagmatici); *termeni brahigrafici* sunt prezenți prin abrevieri: *TBC* „tuberculoză"; *ORL-ist* „otorinolaringolog" etc.; și prin suprimarea unui segment din interiorul unui termen lung: *dermatologia → dermalgia*; *discromatopsie → discromie* etc. [Mincu Eugenia, *Unități terminologice și corpusul medical* [6].

Lecturând romanele *Fecioarele despletite* și *Concert din muzică de Bach* am identificat:

- termeni simpli: *acnee, anemie, boală, febră, injecție, pacient, sânge, medicină, moașă, tratament, sănătate, doctor, spital, analiză, plămân, exemă, febră* ș.a.; prin afixoidare (sufixoide): *ginecolog, bacteriolog* (*-log* „savant, specialist,") [6, p. 158] *chirurg* (*-urg* „creator, lucrător") [6, p. 159].
- termeni complecși (sintagmatici): *plămân ulcerator* (substantiv +adjectiv); *congestie pulmonară* (substantiv +adjectiv); *crize acute* (substantiv +adjectiv); *cheag de sânge* (substantiv+prepoziție+substantiv); *buletinul doctorului* (substantiv+substantiv), *vizită medicală* (substantiv +adjectiv); *fibre nervoase* (substantiv +adjectiv);
- termeni brahigrafici în romanele sus-numite nu au fost identificați.

II. În funcție de criteriul morfologic, lexemele excerptate din romanele, *Fecioarele despletite, Drumul ascuns* și *Concert din muzică de Bach,* sunt :

- substantive : *doctor, febră, injecție, compresă, medicină, migrenă, ginicolog, tratament, sânge, luxație, salonaș, răceală* etc.;
- adjective : *bolnăvicios, ofticos, radiologic, medical, ulcerat, răcit, pulmonară, contagioasă;*
- verbe : *a durea, a se îmbolnăvi, a tuși, a geme, a consulta, a vizita, a se sminti, a se trata, a se însănătoși, a (se) turbura, a (se) vindeca.*

III. În funcție de criteriul etimologic

În urma cercetării etimologice a termenilor medicali din romanele Hortensiei Papadat-Bengescu aceştia au fost clasificaţi după limba de origine :

- de origine latină: *medic-* din lat. *medicus*.

Există mai multe ipoteze referitoare la etimologia termenului *medicină* [7, p. 61] :

a) origine greacă: de la numele *Medeea,* preoteasa zeiţei *Hekate* şi nepoata vrăjitoarei *Kirke*, simbol al magiei perfide, meşteriță în arta dozării otrăvurilor şi a unguentelor, care are puterea de a modifica vârste şi chipuri omeneşti;

b) origine latină: provine din sintagma latină *ars medica*;

c) origine turcă: *medet* „asistenţă medicală";

d) origine arabă: *medetsina* „ajutor de la Sina (din numele arab al lui Avicenna – Abu Ali Ibn Sina) etc. – o dovadă în plus că omul şi medicina sunt categorii universale; iar Hippocrate, punând bazele medicinei universale, a preluat tot ce era mai semnificativ din artele de *medicare* de la greci, romani, arabi etc. S-au oferit şi etimologii „false" ale termenului. Astfel, episcopul Isidor di Sevilla în lucrarea sa *Despre originea şi etimologia cuvintelor* (sec. XII) explică termenul *medicină* ca fiind format de la latinescul *modus* „*măsură*" *(est modus in ribus/ există o măsură în toate)*, iar *ars medica* – de la *medius* „mediu", deoarece considera că excesul provoacă boala [6].

Alți termeni **de origine latină** sunt: *sănătate* – din lat. *sanitas, -atis, sânge-* din lat. *sanguis, tuse*– din lat. *tussis, a ustura* – din lat. *ustulare, cearcăn-* din lat. *circinus, vână* - din lat. *vena.;*

- **de origine slavă:** *a se otrăvi-* din sl. *otraviti; (a (se)) sminti* – din sl. *sŭmensti, sŭmenton, boală-* din sl. *bolĭ;*
- **de origine bulgară:** *bolnav-* din bg. *bolnav;*
- **de origine germană:** *spital-* din germ. *spital;*
- **de origine neogreacă:** *mamoș-* din ngr. *mám[m]os, plămân-* din ngr. *plemóni,- oftică-* din ngr. *óhtikas;*
- **de origine franceză:** *acnee-*din fr. *acne, eczemă*– din fr. *eczéma, infirmieră-* din fr. *infirmier, rahitism-* din fr. *rachitisme, termometru-* din fr. *thermometer;*
- **Termeni cu etimologie dublă** sau **multiplă**:
  cardiac- din fr. *cardiaque,* lat. *cardiacus;*
  *chirurg-*din lat. *chirurgus,* germ. *Chirurg etc.*

Termeni formați în limba română (prin derivare): *bonăvicios*– *bolnav* + suf. *-icios; bubuliță- bubă* + suf. *-uliț etc.*

- **Etimologie necunoscută:** *a leşina-*et. nec.

IV. Criteriul semantic are în vedere aspecte care țin de conținutul (sensul) cuvintelor, raportate în unele cazuri și la forma acestora. După acest criteriu, cuvintele vocabularului se împart în: cuvinte monosemantice- cuvinte polisemantice, omonime, sinonime, antonime, paronime, câmpuri lexico-semantice [8].

În funcție de criteriul semantic *termenii medicali* sunt clasificați în:

- **termeni monosemantici:** *rahitism, termometru, vaselină, salonaș, tuberculoză, migrenă, luxație* etc.
- **termeni polisemantici:**

Verbul ***a (se) trata*** (< lat. *tracto, āre*), utilizat frecvent în medicină, dispune de următoarele semnificații:

- ✓ A (se) supune unui tratament: *Medicul tratează pacientul.*
- ✓ A avea față de cineva/ ceva un anumit comportament: *Medicul tratează pacientul cu respect./ Prietenii mă tratează cu afecțiune.*
- ✓ A discuta: *Medicul tratează pacientul cu înţelegere şi cu loialitate*.
- ✓ A oferi unui oaspete mâncare: *Mă tratează cu biscuiţi şi cu cafea.*
- ✓ A dezvolta o temă de cercetare: *În prezenta lucrare, sunt tratate probleme de omonimie*.

A supune (un corp, o substanţă) unei acţiuni: *Pacientul a fost tratat cu raze β. Solul este tratat cu agenţi chimici* [6]:

„Ulcerat- 1 Care prezintă o ulcerație Si: *ulceros* (1). 2 (Fig) Îndurerat;

Valeriană - 1 Plantă din familia valerianaceelor, cu tulpina erectă, cu florile trandafirii sau albe, a cărei rădăcină este folosită la prepararea unor produse farmaceutice și în medicina populară Si: *odolean*,(reg.) *năvalnic*, *guşa-porumbului*, *iarba-pisicilor* (*Valeriana officinalis*). 2 (Prc) Rădăcină de valeriană (1). 3 Substanță uleioasă, puternic mirositoare, extrasă din rădăcina de valeriană (1), folosită sub formă de infuzie, extract sau tinctură, ca spasmolitic şi sedative;

A ustura - A produce cuiva o senzație dureroasă de înțepătură, de urzicare sau de arsură. Fig. A provoca cuiva o durere fizică sau morală; a lovi, a îndurera.

Neurologie – 1. Ramură a medicinei care studiază anatomia, fiziologia și patologia sistemului nervos. 2. (Învr) Sistem nervos.

Deși limbajului specializat nu îi este specifică sinonimia, am observat totuși, în operele lecturate câteva perechi de sinonime: *doctor-medic, suferință-durere, a trata-a vindeca, temperatură-febră, tuberculoză-oftică, pacient-bolnav, furuncul-bubă, suferință-durere.*

De-a lungul cercetării romanelor, am regăsit prezentă și antonimia, cu perechile de cuvinte: *a se îmbolnăvi-a se trata, bolnav-sănătos.*

Diversitatea termenilor medicali în romanele *Fecioarele despletite, Drumul ascuns* și *Concert din muzică de Bach* se observă și în legătură cu gruparea lor semantică. Astfel, pornind de la *criteriul lexico-semantic,* vom distinge mai multe grupuri semantice de termeni medicali.

♦ Grup semantic ce denumește stări generale ale organismului (patologice), tulburări clinice, suferințe fizice, senzații dureroase/anormale, modificare organică a echilibrului: *a durea, simptome, simptome de boală, crize acute, temperatură, a se îmbolnăvi, suferință, a se sminti, sănătos, a fi nebun, fibre nervoase, criză, halucinație, a leşina, a răci, a avea friguri, a otrăvi, durere fizică, a-şi pierde cunoştința, criză de nervi, bolnav, panică, leziuni, stare de slăbiciune, a se turbura etc.*

Exemple din opere: *Era un biet bolnav care avea nevoie de cele mai mari îngrijiri, care avea o infirmieră înadins pentru el, care îți întreținea sănătatea și egoismul din ideea că l-**a durut** cândva, că poate îl **va** mai **durea** și, între aceste două planuri ale **suferinței**, se menținea într-un confort plăcut.* (Concert din muzică de Bach, p. 7); *Dar sus, pe coperiș, se desfășura seninul acelei dimineți! **Halucinația** pierise*! (Fecioarele despletite, p. 70), *După primul moment de satisfacție **se turburase** din nou.* (Fecioarele despletite, p. 70), *Mini era curioasă, dar cu mai mare curiozitate încă observa procesul inseparabil al **du-***

rerii fizice *și morale.* (Fecioarele despletite, p. 30), *„**A răcit**! Prin dunga asta îi vine frigul drept în coastă, la birou!* (Fecioarele despletite, p. 70), *Acolo erau și prețioasele planșe anatomice pe care le studia Rim în legătură cu funcțiile **fibrelor nervoase,** alterațiile și deviațiile lor. (*Fecioarele despletite, p. 70), *Frica pe care mi-o da **halucinația** celuilalt sau a mea, nebunia celuilalt și mintea mea turburată de ea.* (Fecioarele despletite, p. 70), *Avea convingerea că Lenora **era** de-a binelea **nebună**...* (Fecioarele despletite, p. 156), *Avea barba mai lungă și neregulată, cărunțită ușor și slăbise, deși **avea friguri**. (*Fecioarele despletite, p. 70), Mama **e bolnavă** rău! Își repetă mașinal, fără a pipăi sensul exact al cuvintelor, și stă la pat. (Drumul ascuns, p. 431), *În **stare de slăbiciune**, ea sta acolo printr-o sforțare eroică, cu fața decolorată, subțiată, ieratică și frumoasă în rochia de taffetas alb, volantă, rochie parcă de porțelan, ca și tenul ei* (*Drumul ascuns*, p. 471).

♦ Grup semantic ce denumește remedii medicamentoase, tipuri de tratamente, instrumente medicinale: *compresă, injecții, anestezie, medicamente, tratament, a (se) trata, a vindeca, termometru, valeriană, vaselină, a interna etc.*

Exemple din opere: *Profesorul punea chestiuni de fizică și chimie celor doi **internați** care nu știau nimic.* (Fecioarele despletite, p. 79), *Voința covârșea așa de mult energiile fizice, încât vocea, mersul nu mai funcționau, și cele câteva minute cât întârzia de un fel de **anestezie.*** (Fecioarele despletite, p. 79), ***Doctorul** Rim nu fuma și nu practica **medicina**, având oroare de țigară și de **medicamente.*** (Fecioarele despletite, p. 111), *Cum încă Lenora stă toată ziua aproape nemișcată, cum avea medicamente pentru cazul când ar suferi.* (Drumul ascuns, p. 148), *Avea pe frunte o **compresă** udă care părea o bandeletă lividă și figura îi era mult slăbită, cu două cearcăne negrui subt ochi, datorită febrei, nu kholului*. (Fecioarele despletite, p. 160), *Lenora făcuse consult și rămase în **tratamentul** doctorului Walter, un neorolog lansat de curând și care avea sanatoriul lui*. (Fecioarele despletite, p. 184), *Ada se apropie și-i arătă un borcan cu **vaselină**.* (Concert din muzică de Bach, p. 94), *Îi prepară **o injecție** cu o mână pe puls.* (Fecioarele despletite, p. 27), *Acei patru oaspeți dacă-i scăpau din mână, puteau lesne deveni bestii răufăcătoare, de a căror copită sau mușcătură **să te vindeci** anevoie, și Aimee nu se simțea imună* (Drumul ascuns, p. 470).

♦ Grup semantic ce denumesc structuri anatomice ale corpului uman: *cap, inimă, plămân, frunte, vână, ficat, braț, coastă, ochi miopi, genunchi, umăr, buză, torace.*

Exemple din operă*: **O criză de nervi**, explică Lina. Dar mi-e grijă de **inimă.** Lenora e de mult bolnavă de **inimă** și degeaba i-am spus.* (Fecioarele despletite, p. 28), *Dar Mini, distrată de fuga ei în undele surâsului, nu-și aminti azi de Rim și de înfățișarea comică a acelor **brațe scheletice** care păreau a ieși prin plafon...* (Fecioarele despletite, p. 32), *Nory dete din **umeri**, cercetând-o cu **ochii** ei **miopi**, înfruntând-o cu **nasul** ei batjocoritor, prea achilin, sceptic.* (Fecioarele despletite, p. 53), *Dispărea în circumferența rigidă a volanelor crinolitare pe vreun model de stil, cu **fruntea** legată strâns în vreo bandeletă lată care-i făcea **un cap bolnav**.* (Fecioarele despletite, p. 71), *Lina se roți iar. Cum avea fața plină de **vinișoare** aparente, când se roșea o acoperea cu mici serpentine vinete, grozav de urâte.* (Fecioarele despletite, p. 76), *Cu **capul** ceva mai ușurat de migrenă, Mini hotărâse că necazul, atunci când îl scoatem la lumină, slutește mai mult chipul lui urât subt privirea șașie a oamenilor. (*Fecioarele despletite, p. 20), *Ea, brună, cu ochii turcești și rochii excentrice; el, același galben ”Cezar Borgia”, **bolnav** probabil **de ficat**.* (Fecioarele despletite, p. 92), *Știa ce urmează: durerea cea mare, cea ca junghiul unui furuncul copt, subt coastă, în sânga,*

la bazinul vieții care pentru el nu era ***inima,*** *ci* ***plămânul****.* (Concert din muzică de Bach, p. 84), *Maxențiu călărea cu o tensiune halucinantă ca nu cumva să se rupă înăuntru ceva, într-****un plămân*** *vecinic ulcerat pe care-l simțea în* ***toracele*** *lui pretutindeni, parcă, și la orice mișcare.* (Concert din muzică de Bach, p. 60), *Pe când toată atenția lui stă întoarsă înăuntru, cu grija ca nu cumva* ***genunchiul*** *să se încovoaie brusc din neglijența unui* ***ligament,*** *ca nu cumva* ***umerii*** *să scapete...* (Concert din muzică de Bach, p. 60), *Eczema de care vorbea Ada era o bubuliță ce apăruse deasupra* ***buzei****, tocmai după vizita făcută la spital.* (Concert din muzică de Bach, p. 84), *I se părea că face bine să zdruncine bieții mușchi, să tragă din bietele fibre, să-și zdrobească* ***plămânii*** *ca să ducă la maximum acea convulsie.* (Fecioarele despletite, p. 76); *Și cum Lenora era gata să leșine din nou, Hallipa, speriat, vru să iasă pentru a da ordine; nu se îndură să plece de lângă Lenora care îl reținea de* ***brat****, de câte ori se depărta pentru a-l respinge imediat* (*Fecioarele despletite*, p. 27).

♦ Grup semantic ce denumește unele boli contagioase/necontagioase, simptome de boală: *tuberculoză, oftică, migrenă, răceală, tensiune, plămân ulcerat, febră, acces de tuse, gută, bubă, bubuliță, furuncul, boală, congestie pulmonară, luxație, eczemă, anemie, rachitism, convulsie, hemoptizie, tifos, acnee, arsură etc.*

Exemple din opere: ***Congestia*** *se desfășura normal și fără riscul unui deznodământ rău, dar, orișicând, plămânul putea lua inițiativa uneia din acele* ***hemoptizii*** *așa de obsedate altădată pentru Maxențiu.* [*Concert din muzică de Bach*, p. 84]; *Maxențiu voi să-i spună ceva dezagriabil, dar îl înecă puțin* ***tusea.*** [*Concert din muzică de Bach,* p. 57]; *După șase luni de regim conjugal însă, pe terenul slab,* ***boala*** *prosperase. Dintr-un sarbăd exemplar monden, Maxențiu devenise un speciment bun de studiat în ce privește ravagiile repezi ale* ***tuberculozei.*** [*Concert din muzică de Bach,* p. 58], *Alte organisme sufletești, ca și făpturile fizice, prezintă* ***anemii, rachitisme****, degenerări de ansamblu și unele, ca al Lenorei,* ***leziuni*** *bruște.* [*Fecioarele despletite*, p. 39], *Era în spital la evacuare,* ***bolnav de tifos****. Când s-a vindecat, l-au lăsat liber.* [*Fecioarele despletite,* p. 76], *Are* ***o acnee****, gândea Mimi, sau în adevăr nu poate suferi nici o glumă despre familia ei.* [*Fecioarele despletite,* p.125], *Se vindecase de* ***arsuri****, de lovituri, dar, adio liniștea și binele de mai înainte!* [*Fecioarele despletite*, p. 149], *I se părea că face bine să zdruncine bieții mușchi, să tragă din bietele fibre, să-și zdrobească plămânii ca să ducă la maximum acea* ***convulsie****.* [*Fecioarele despletite*, p. 76], ***Eczema*** *de care vorbea Ada era* ***o bubuliță*** *ce apăruse deasupra buzei, tocmai după vizita făcută la spital.* [*Concert din muzică de Bach*, p. 84]; *Cu capul ceva mai ușurat de* ***migrenă****, Mini hotărâse că necazul, atunci când îl scoatem la lumină, slutește mai mult chipul lui urât subt privirea sașie a oamenilor.* [*Fecioarele despletite*, p. 20], *Știa ce urmează: durerea cea mare, cea ca junghiul unui* ***furuncul*** *copt, subt coastă, în sânga, la bazinul vieții care pentru el nu era inima, ci plămânul.* [*Concert din muzică de Bach*, p. 84], *Nu era vinovată că el are* ***oftică,*** *ci că era mai mult o victimă, căută să-și speculeze în minte avantajele stării de lucruri.* [*Concert din muzică de Bach*, p. 155], ***Febra****-de altfel mică,- încetase iarăți. Lenora, într-o zi după pansament, se săltase pe cele câteva perne și, ca o mare ispravă întrebase pe Aimee dacă i-ar plăcea să se mărite cu Pejan* [*Fecioarele despletite*, p. 426].

♦ Grup semantic ce denumește instituții medicale/spitalicești: *farmacie, neurologie, hirurgie, spital, secție, sanatoriu, salonaș, sală de autopsie, laborator, pavilion de contagioase, pavilion de chirurgie.*

Exemple din opere: *Bietul Bonifaciu îți închipuia probabil că e la **secția boalelor infantile**.* [*Fecioarele despletite*, p. 95], *Greg trebuie să fi străbătut sălile, în **spitalul** unde fecioarele despletite îți descărcau păcatele.* [*Fecioarele despletite*, p. 95], *Acolo, în fundul **farmaciei**, Lina hotărâse să învețe **medicină** printr-una din acele dorințe de a urma și înălța în grad profesia părintească.* [*Fecioarele despletite*, p. 115], *Totuși nu era nevoie să rămână în **sanatoriu...*** [*Fecioarele despletite*, p.150], *Nu se aude, nu vede împrejur, nu vorbește! Atâta mai știu și eu din **neurologie**.* [*Fecioarele despletite*, p.151], *Trebuie să fi spălat scândurile la vreun **laborator,** spunea Nory necruțătoare, despre cei doi tâmpiți*. [*Concert din muzică de Bach*, p.121], *"Du-o în **salonașul** doamnei, de se întoarce cu domnul Marcian are s-o găsească!"* [*Concert din muzică de Bach,* p. 235], *Din pricina ei devenise un rob ce nu putea fugi să se ascundă acolo, în acele **sanatorii**, pe ale căror nume magice doctorii i le plimbau pe dinainte ca pe niște lanterne fabuloase!* [*Concert din muzică de Bach*, p. 65], *Urmase o activitate febrilă în **sanatoriu**, **sălile** pierduse aspectul lor nocturn, cu precauțiuni pentru a nu supăra bolnavii, agitația cuprinse tot personalul* [*Drumul ascuns*, p. 479].

♦ Grup semantic ce denumește persoane calificate care se ocupă cu prevenirea, tratarea și îngrijirea bolnavilor: *bacteriolog, medic, infirmieră, moașă, mamoș, doctor, doctoriță, ginecolog, chirurg.*

Exemple din opera: *,,Geanta de **moașă**" glumea Nory, cu rotate că era de antilopă fină cu fermoar de argint și cu o monogramă impunătoare. ,,**Moașă** de lux! Râdea fata, cu oarecare dreptate, fiindcă Lina avea mania să nu plece fără trusa ei, în sacul de mână, pentru nimic în lume, nici chiar la concert.* (*Fecioarele despletite*, p. 34), ***Doctorul** Rim să fi știut cum se fac din necazuri vorbele și încă nu sunt destule vorbe, atâtea senzații nu și-au coagulat încă sunetul.* (Fecioarele despletite, p. 32), *Lina o cumpărase deunezi între două **vizite medicale**, grăbită foarte de registratorul taxiului, care scădea bilanșul unei munci: a vieții și morții, cum o tachina prietena Nory despre riscurile specialității ei de **ginecolog**.* [*Fecioarele despletite,* p. 55], *Lenora în ultimul timp plecase la Viena pentru un consult de **medici.*** [*Fecioarele despletite*, p. 112], *Norocul lor fusese că marele **mamoș**, care era bun cu ea ca un tată, îmbolnăvindu-se tocmai când avea un caz excepțional la o casă foarte nobilă, o recomandase în locul lui.* [*Fecioarele despletite*, p. 119], *Lenora făcuse consult și rămase în tratamentul **doctorului** Walter, **un neorolog** lansat de curând și care avea sanatoriul lui.* [*Fecioarele despletite*, p. 184], *Ei se chemau de-a binelea **doctori** și **bacteriologi.*** [*Concert din muzică de Bach*, p. 121], *Nory povestea că **doctorul** îi declarase că toate femeile, chiar ea, care se pretinde practică, se ocupă de lucruri secundare.* [*Fecioarele despletite*, p. 113], *Nu-l vedea așa cum vede **chirurgul** un trup deschis, îl vedea cu un fel de facultate tactilă ca și cum pe fiecare parte a înuntrului.* [*Concert din muzică de Bach*, p. 121], ***O infermieră** lua locul celor trei, care treceau alături în odăița ocupată acum de Hilda și luau ceaiul* [*Fecioarele despletite*, p. 27].

V. După criteriul frecvenței

În urma studiului analitic efectuat în romanele, *Fecioarele despletite* și *Concert din muzică de Bach*, au fost identificați (după datele noastre) 133 de termeni medicali. Aplicând metoda statistică, în *Fecioarele despletite* am numărat 70 de termeni, în *Concert din muzică de Bach* 63 de termeni.

Concluzii

Analiza terminologiei medicale din romanele *Fecioarele despletite* și *Concert din muzică de Bach* de Hortensia Papadat-Bengescu demonstrează rolul esențial al limbajului specializat în configurarea discursului beletristic modern. Termenii medicali integrați în narațiune își păstrează rigoarea conceptuală, dar dobândesc simultan funcții expresive și simbolice, contribuind la construirea autenticității textului literar și la aprofundarea dimensiunii psihologice a personajelor. Cercetarea evidențiază faptul că terminologia medicală nu reprezintă doar un instrument de desemnare a realităților fiziologice, ci și un mijloc de reflectare a stărilor de criză, a degradării corporale și morale, teme recurente în proza hortensiană.

Totodată, clasificarea termenilor după criterii formale, morfologice, etimologice și semantice confirmă caracterul sistemic și stabil al terminologiei medicale, precum și capacitatea acesteia de a funcționa eficient în contexte comunicative diferite. Predominanța elementelor de origine greco-latină și circulația translingvistică a termenilor susțin procesul de globalizare terminologică, facilitând comunicarea și traducerea specializată. În acest context, studiul de față subliniază importanța terminologiei medicale ca punct de convergență între literatură, știință și comunicare specializată, evidențiind relevanța sa atât pentru analiza discursului literar, cât și pentru cercetările actuale din domeniul terminologiei și traducerii.

Referințe bibliografice:

1. *Probleme actuale de traducere și terminologie.* Chișinău: Centrul Național de Terminologie, 2002.
2. BUSUIOC, Ileana, CUCU, Mădălina, *Introducere în terminologie*. București: Universitatea din București, 2003, 357 p.
3. SANDU, Antonio, *Logica şi teoria argumentării*. Iaşi: Lumen, 2012, 139 p.
4. PAVEL, Eugeniu, RUCĂREANU, Costin, *Introducere în terminologie*. București: Editura Academiei Române & Editura Agir, 2001.
5. BUTUC, Marin, *Terminologia militară românească* (studii retrospective: sec. al 18-lea – înc. sec. al 19-lea). Teză de doctor în filologie. Chișinău, 2011.
6. MINCU, Eugenia, *Unități terminologice și corpusul medical*. Disponibil: https://logosplus.ifr.md/index.php/content-category-1/232-tames-pede-3 [accesat 06.01.2026]
7. MINCU, Eugenia, *Terminologia medicinalis Romaniae*. Chișinău: Pontos, 2017. 276 p. Disponibil: https://ro.scribd.com/document/950958451/20170821-Eugenia-Mincu-Terminologia-Medicinalis-Control [accesat 06.01.2026]
8. *Lexicologia limbii române*, 2019. Disponibil: https://lexicologialimbiiromane.ro/vocabularul/organizarea-vocabularului/ [accesat 05.01.2026]

Corpusul de studiu

9. Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach.* București: 100+1 GRAMAR, 2001, 238 p.
10. Hortensia Papadat-Bengescu, *Fecioarele despletite.* București: Gramar, 1994, 215 p.

ATELIERUL 4. Traducerea literară în era inteligenței artificiale: între creativitate umană și automatizare

CZU: 821(100).02 https://doi.org/10.59295/teia2025.24

LITERATURA UNIVERSALĂ CONTEMPORANĂ: DE LA MODERNISM SPRE POSTMODERNISM

Emilia TARABURCA

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID : 0000-0003-1555-1545

Prezentul articol readuce în discuție, precizează, comentează și recapitulează mai multe puncte de vedere cu privire la relația „modernism – postmodernism”. Atenția principală se acordă urmăririi trăsăturilor comune (printre care: spiritul experimental, dialogul operei postmoderniste cu trecutul, inclusiv cel modernist, detașarea de raționalism, distanțarea de paradigma socială, interesul pentru stările de spirit patologice, alunecarea în mistic, schimbarea rolului cititorului ș.a.) și a diferențelor (precum: atitudinea față de tradiție, „arta elitistă/ de masе”, „concepție/imagine”, „ierarhie/indeterminare”, „canon/relativitate” ș.a.). Se specifică că teoriile despre relația „modernism – postmodernism” se reduc la trei abordări principale: deconstructivă, reconstructivă și cea care le „împacă” pe ambele, care respectă atât continuitatea, cât și discontinuitatea, localizându-se atât în paradigma rupturii, cât și în cea a descendenței și a complementării. Iar astăzi, în era inteligenței artificiale, postmodernismul, cu abordările sale deconstructive, poate fi receptat ca o pregătire pentru înțelegerea unui text creat într-o colaborare dintre om și mașină.

Cuvinte-cheie: *modernism, postmodernism, deconstrucție, reconstrucție, trăsături comune, diferențe, negare, dialog*

CONTEMPORARY UNIVERSAL LITERATURE: FROM MODERNISM TO POSTMODERNISM

The present article discusses, specifies, comments and summarizes many points of view regarding the relationship “modernism-postmodernism”. The main attention is paid to the tracing of the common features (among which: experimental spirit, the dialogue of the postmodernist work with the past, including the modernist past, separation from rationalism, detachment from social paradigm, the interest for the pathological states of mind, deepening into the mystic, the change of the reader`s role etc) and differences (among which: the attitude towards the tradition, “the elitist art/the art for the masses”, “conception/ image”, “hierarchy/indetermination”, “canon/relativity” etc.). It is specified that the theories concerning the relationship “modernism-postmodernism” are divided into 3 main approaches: deconstructive, reconstructive and the one, which unites them, which respects both continuity and discontinuity, being placed in the paradigm of disruption and in paradigm of descent and complementarity. And today, in the age of artificial intelligence, post-

modernism, with its deconstructive approaches, can be perceived as a preparation for the understanding of a text created in a collaboration between man and machine.

Key-words*: modernism, postmodernism, deconstruction, reconstruction, common features, differences, negation, dialogue*

Introducere

Transformările literaturii universale din secolele XX – XXI reflectă adânci schimbări culturale, sociale şi filosofice care au marcat epoca modernă şi au dat naştere unor noi forme de expresie artistică. La începutul secolului XX cultura modernistă s-a impus ca răspuns la criza valorilor, individuale şi colective, provocate de războaiele mondiale şi cataclismele economice şi sociale, punând bazele unei literaturi care căuta să deconstruiască şi redefinească realitatea. Din a II-a jumătate a secolului XX, postmodernismul a venit cu o reevaluare a mai multor concepte moderniste, cu o noua înţelegere a rolului literaturii în relaţie cu lumea exterioară, renunţând la ideea de sens unitar, îmbrăţişând relativismul, jocul cu convenţiile narative şi autoreferenţialitatea. Postmodernismul a continuat revoluţionarea literaturii şi artei, propunând jocul cu perspectivele, fluiditatea realităţilor, transformând actul de creaţie în unul simultan de creare şi destrămare, cu cititorul pe post de participant activ în acest proces. Dacă modernismul a căutat să descopere un sens ascuns din ruinele unui univers în continuă destrămare, postmodernismul a răsturnat aceste structuri, acceptând deconstrucţia, relativismul şi pluralismul ca fiind esenţiale pentru experienţa umană.

Nici modernismul, nici, cu atât mai mult, postmodernismul nu pot fi aduse la un numitor comun prin surprinderea sigură a unor dominante categorice. Dată fiind varietatea de stiluri şi direcţii, complexitatea şi chiar ambiguitatea acestor două fenomene artistice, prezentul studiu nu îşi propune formularea unor afirmaţii tranşante, ci, mai degrabă, reprezintă o încercare de sistematizare, sintetizare, precizare şi comentare a mai multor puncte de vedere şi teorii deja existente, unele dintre acestea aflându-se în contradicţie.

La începuturi, noţiunea de *postmodernism* se utiliza cu sens uşor dezaprobator, având semnificaţia de modernism epuizat. Astăzi, în paradigma fenomenelor artistice, filosofice, culturologice şi de altă natură, postmodernismul, fiind cel mai relativ şi eterogen fenomen, cuprinzând spectrul de la sentimentul de apocalipsă până la bucuria unui nou început, este şi cel mai dificil de surprins în anumite coordonate stabile. Din acest motiv, deseori se afirmă faptul că există tot atâtea postmodernisme, câţi şi postmodernişti şi chiar câţi teoreticieni ai postmodernismului. Un argument în acest sens ar fi şi nenumăratele încercări de a-l „îmblânzi” prin încadrarea acestuia în anumite clasificări.

În ambele cazuri, din domeniul artei termenii s-au extins, căpătând conotaţii culturologice universale: modernism – postmodernism, modernitate – postmodernitate, desemnând epoci în dezvoltarea civilizaţiei umane, cea din urmă surprinzând, conform teoriei lui A. Toffler, cel de-al „treilea val” al civilizaţiei care a venit după primele două, cel de tip agrar şi cel al civilizaţiei industriale, moderne [1]. Această nouă realitate postmodernă, produs al globalizării, se legitimează ca postindustrială, postistorică (adică, sfârşitul istoriei ca concept unitar, progresiv, cu structură liniară) şi postideologică (exprimată prin decanonizare, pluralitate, promovarea egalităţii prin diversitate etc.) Însă, după cum

precizează G. Vattimo, „sfârşitul modernităţii" nu presupune dispariţia istoriei, ci doar a receptării ei ca curs unitar, gândit ca progres unic, reprezentând, mai degrabă, nişte eliberări a diversităţii formelor de viaţă între care putem să alegem, pe care le putem face să conviețuiască [2, p. 186].

Modernism – postmodernism: trăsături comune

Faptul că nici modernismul, nici postmodernismul nu reprezintă fenomene unitare, încadrate în anumite structuri stabile, justifică multitudinea aprecierilor, deseori antinomice, a punctelor de vedere, a încercărilor de a le urmări din perspectivele continuităţii sau/şi ale discontinuităţii trăsăturilor distinctive. Teoreticienii de pe poziţia vectorului reconstructiv susţin că postmodernismul (postmodernitatea) nu este etapa postapocaliptică a culturii şi a existenţei, nu reprezintă o anulare a epocii anterioare, ci o altă etapă, care aduce cu sine rupturi, dar şi noi soluţii.

Postmodernismul este considerat fenomen artistic de recuperare. Spre deosebire de variantele radicale ale modernismului care declarau dreptul la acţiuni distructive ce vor „mătura" fără de milă totul, pronunţându-se pentru demolarea tuturor formelor de reprezentare şi a modalităţilor de cunoaştere anterioare, pentru „mântuirea" de microbul tradiţiei, postmodernismul nu respinge moştenirea literară a trecutului, nu împărtăşeşte concepţia avangardista, conform căreia a distruge înseamnă a crea, nu consideră că vidul valorilor trebuie să fie preţul pentru a corespunde noii realităţi. Dimpotrivă, se angajează într-un dialog pe mai multe direcţii şi tonalităţi cu trecutul, inclusiv cu cel modernist, acesta devenind un spaţiu de referinţă. Valorile trecutului însă nu se reproduc în varianta lor iniţială, ci, fiind plasate într-un context diferit, sunt revizuite şi reinterpretate din cele mai diverse perspective, prin cele mai diverse tehnici artistice, printre care: jocul cu sensurile, amânarea sensului, palinodia, dubla naraţiune, anularea hotarelor dintre real şi imaginar, încadrările în text, fragmentarismul, intertextualitatea, pastişa ş.a. Toate acestea – prezentate prin cele mai diverse unghiuri, de la cel nostalgic, până la cel ironic şi parodic.

Anume fiind receptate din această perspectivă, vor fi înţelese mai bine multe dintre operele postmoderniste. U. Eco susţinea că toate textele literare vorbesc despre alte texte literare, orice istorie este o replică la alta, deja relatată. Inclusiv din acest motiv, scriitorul îşi „ascunde" istoria, reprodusă în romanul „Numele trandafirului" sub forma unui manuscris medieval care a fost descoperit, apoi pierdut, apoi reprodus din memorie. Nemaivorbind de faptul că romanul abundă de referinţe la autori şi cărţi, începând cu Biblia. În aceeaşi ordine de idei: romanul „Prinţul negru" de I. Murdoch este suprasaturat cu trimiteri la opera lui Shakespeare, „Colecţionarul" de J. Fowles este receptat ca interpretare contemporană a „Furtunii" de Shakespeare. Fiind plasată în paradigma societăţii de consum, istoria lui Ferdinand şi a Mirandei (coborâtă de pe o insulă (la Shakespeare) până într-o pivniţă (la Fowles)) nu mai are un final fericit. La scriitorul contemporan nu mai triumfă adevărul şi dreptatea, ci se impune societatea calibanilor.

Este evident că atât modernismul, cât şi postmodernismul operează liber cu categoria timpului. Nici în modernism, nici în postmodernism, de regulă, nu funcţionează timpul istoric (plasat pe osia liniara), cronologic, obiectiv, ci cel artistic, receptat ca durată interioară. Acesta poate fi circular, reversibil, simultan, poate coincide cu sine, se poate

dilata și comprima în funcție de preferințele autorului, este dialectic și paradoxal, fiind situat în afara cronologiei. În postmodernism, mai evident decât în modernism, trecutul parcă este încadrat într-un prezent continuu.

Și modernismul, și postmodernismul s-au desprins de raționalism, considerându-l compromis, incapabil să surprindă esențele, afirmând că realitatea este un produs al întâmplării și omul nu mai are capacitatea de a manevra evenimentele. Astfel, dadaismul, suprarealismul și alte manifestări ale modernismului au anunțat supremația hazardului, afirmând că anume eliberarea de constrângerile determinismului, întâmplarea, chiar haosul și absurdul reproduc realitatea în parametrii mai apropiați de adevăr. Inclusiv de aici, renumita tehnică a modernismului – dicteul automat, menit să surprindă funcționarea liberă a gândirii în absența controlului rațiunii.

În postmodernism aceasta se va materializa și în caracterul eterogen, suprasolicitat cu semnificații ale textului, în dezorientarea ontologică, rezultat al pierderii credinței în valori stabile. Gândirea postmodernă, afirma Lyotard, e dominată de scepticism și neîncredere în fața oricăror pretenții de obiectivitate. Odată cu pierderea monopolului asupra adevărului, se crede că totul e interpretare, produs spontan, reacție imediată a imaginației și/sau a minții. Și pentru modernism, în primul rând, în varianta dadaismului, este caracteristică îndoiala apriorică, punerea sub semnul întrebării a tuturor valorilor consacrate. Pentru postmodernism – mai mult decât atât: interogată poate fi nu doar realitatea din spatele imaginii, ci si a imaginii însăși [3, p. 252].

Realitatea postmodernă, ca și cea modernă, nu mai depinde de paradigma socială. Acest fapt, împreună cu desprinderea de valorile confirmate, determină un sentiment de instabilitate și haos. Nu se neagă valorile în sine, doar cele absolute, insistându-se că valori și semnificații sunt tot atâtea câte și sensibilități, că acestea există doar în momentul prezent, că ele pot apărea și dispărea, sensul ultim lipsind.

Postmodernismul, mai mult decât modernismul, apelează la procedeul jocului: jocul cu sensurile, inducerea în eroare a cititorului, deconstrucția critică, împrăștierea întregului pe mai multe direcții etc. Astfel, deformarea în perceperea realității se urmărește și în romanul „Colecționarul” unde parcă are loc răsturnarea valorilor: Frederick – Ferdinand are o proprie interpretare a noțiunilor de moral și imoral. În aceeași operă urmărim relativitatea imaginilor, realitatea parcă încetând să fie unidimensională. Ferdinand și Miranda reproduc întâmplările, fiecare dintre ei – prin propria receptare (Ferdinand: el – amfitrion, ea – oaspete; Miranda: el – călău, ea – jertfă). În felul acesta, aceleași situații sunt receptate în mod absolut diferit. J. Fowles afirma că în lumea contemporană nu există adevăruri preconcepute, ci doar adevărul fiecărei persoane în parte, niciun adevăr nu este mai adevărat decât celelalte [4].

În romanul „Parfumul” de P. Suskind diferența dintre cine este într-adevăr Grenouille și cum îl văd ceilalți este uimitoare. Aspectul lui fizic pe care și-au lăsat amprenta toate maladiile și epidemiile din acea perioada, comportamentul servil și aparent umil inspiră milă și nimeni nu-și poate imagina că acesta ar putea fi monstrul care ține în frică întreaga regiune. Acesta se simte superior tuturor, fiind conștient de faptul că prin intermediul mirosurilor care provoacă sentimente poate domina lumea. Îi folosește pe oameni atâta timp cât aceștia îi sunt utili, chiar dacă ei cred contrariul. Ideile sale despre adevăr, despre moral și imoral, de asemenea, sunt răsturnate. Este un monstru, dar în

acelaşi timp – un geniu, un monstru genial care consideră că, pentru a-şi atinge scopul (crearea Frumosului, a mirosului desăvârşit), poate recurge la orice mijloace [5].

În aceeaşi categorie l-am include şi pe Jorge din Burgos, personaj al romanului „Numele trandafirului" de U. Eco, bătrânul călugăr, fostul bibliotecar al abaţiei care nu îndrăzneşte să distrugă manuscrisul descoperit, dar, considerând că acesta va avea consecinţe devastatoare, deoarece poate schimba modul de gândire al omului simplu, eliberându-l, prin intermediul râsului, de frica de Dumnezeu, acţionează aşa cum consideră corect, ucigându-i pe toţi acei care l-au văzut. Acţiunile lui de asemenea răstoarnă categoriile de bine şi de rău, adevăr şi minciună, păşesc peste porunca: „Nu ucide!", având propriul lor adevăr care intră în contradicţie cu adevărul celorlalţi oameni, dar în care Jorge crede cu fanatism. Ca şi în cazul lui Grenouille, nimeni nu şi-a imaginat că autorul crimelor poate fi bătrânul orb, persoana care inspiră doar respect şi pietate [6].

Toate aceste personaje ilustrează şi o altă trăsătură care a migrat din modernism în postmodernism, si anume interesul pentru stările de spirit patologice. Niciunul dintre ele nu ar putea fi inclus în hotarele conceptului de „normal". Fiecare, într-un fel sau altul, desconsideră sau a pierdut fundamentul moral (care include şi factorul raţional al existenţei), transformându-se în prizonierul propriilor temeri şi frustrări. Are loc, aproape ca în schizofrenie, ruptura dintre gândire şi simţire.

Este cunoscut faptul că în modernism interesul pentru acele stări ale personalităţii care nu sunt controlate de raţiune, precum nevrozele, isteriile, delirul, dedublările de personalitate ş.a., vine din psihanaliză. Raţiunea a fost compromisă, considerându-se că nu este capabilă să explice corect comportamentul uman. Se crede că dereglările psihice sunt acelea care pot explica motivele care îl provoacă pe om să acţioneze într-un fel sau altul.

Pierderea unităţii existenţei, fragmentarismul şi pluralitatea, permanenta mobilitate (încă moderniştii afirmau că unicul lucru permanent este schimbarea) au determinat receptarea realităţii ca labirint, şi nu doar spaţial, ci şi psihologic. Aceasta este una dintre cele mai frecvente metafore ale existenţei în postmodernism şi se consideră că vine de la Borges, de la imaginea oglinzilor ce se reflectă reciproc creând labirintul de reflectări ale reflectărilor, dar, de fapt, se poate întâlni şi mai devreme. De exemplu, labirintice sunt străzile Dublinului pe care în arhetipala zi de 16 iunie 1904 peregrinează Stephen Dedalus; labirintice, sufocante, fără de ieşire, cu reveniri din nou şi din nou la aceleaşi eşecuri şi „uşi închise", sunt gândurile „vinovatului fără de vină" [7] Josef K. din romanul „Procesul" de Kafka. În postmodernism: de asemenea, într-un labirint - închisoare psihologică, dar din alt motiv, este închis Ferdinand din „Colecţionarul" de Fowles.

Atât pentru unele variante ale modernismului, în special pentru expresionism şi suprarealism, cât şi pentru postmodernism este caracteristică căutarea unor realităţi nu doar dincolo de social, ci chiar de psihologic, transcendenţele mistice care să existe pe picior de egal cu toate celelalte. Se presupune că renaşterea teoriilor mistico-filosofice şi alunecarea omului modern şi postmodern în ezoterism, magie, ocultism etc. este o consecinţă a crizei existenţei de după „moartea lui Dumnezeu". Atunci când sensul nu poate fi găsit în domeniile mai mult sau mai puţin explorate, se urmăreşte scufundarea în cele ale imaginaţiei şi ale subconştientului. Schimbarea modului de a gândi a provocat recunoaşterea altor puncte de vedere şi identităţi, acceptarea „celuilalt" ca urmare a diferenţelor de rasă, etnie, sexualitate, interesul pentru „primitiv" ş.a.

Această libertate de receptare şi de exprimare a determinat şi schimbarea rolului cititorului. De acum în modernism, dar mai evident – în postmodernism, acesta încetează a fi figură pasivă, manipulată de voinţa autorului. Dat fiind faptul că realitatea este percepută ca aflându-se într-o permanentă mişcare, deseori şi opera (de exemplu, în expresionism, futurism, dadaism ş.a.) este recepţionată ca un sistem deschis, mai mult ca proces, decât rezultat, ca un dialog în care cititorul este invitat să se implice, pentru a-şi crea propriul text sau propria realitate.

Un alt moment care apropie scriitura postmodernistă de cea modernistă, în special cea avangardistă, este spiritul experimental, revoluţia în câmpul creaţiei artistice. Modul de exprimare se eliberează de orice convenţii, simţindu-se liber să jongleze cu toate posibilităţile, desacralizând tradiţia, parodiind canonul, amestecând genuri şi stiluri, alternând fragmente, jucându-se cu sensul etc. De aici, încă o trăsătură comună care vine drept consecinţă a progresului tehnico-ştiinţific ce caracterizează societatea umană începând, în special, cu secolul XX: tendinţa spre interferenţa artelor şi ale acestora cu ştiinţa, în special ale celor noi, precum ziarul, televiziunea, internetul. În aceste cazuri, se lucrează cu colajul, montajul, fotomontajul etc.

Este de prisos de menţionat că atât modernismul, cât şi postmodernismul demonstrează distanţarea de principiile realismului care urmăresc o prezentare logică şi coerentă a evenimentelor, bazată pe obiectivism şi pe determinism.

Modernism – postmodernism: diferenţe

Aşa cum menţionează mai mulţi critici de artă, prefixul *post* din termenul *postmodernism* nu-l „leagă” în totalitate de sistemul estetic modernist. Diferenţele dintre modernism şi postmodernism (modernitate şi postmodernitate) sunt conceptuale şi variate. Una dintre cele mai evidente constă în faptul că modernismul se defineşte în opoziţie cu tradiţia, declarându-se o literatura „anti”: antidogmatică, antiacademică, anticonservatoare. În unele dintre curentele moderniste acest apel se impune mai agresiv, în altele – mai moderat, dar este prezent în toate. Astfel, futurismul declară că trecutul a murit, acesta nu mai există, proslăvind distrugerea, anarhismul, războiul şi susţinând că pe ruinele trecutului trebuie să se construiască o lume noua, perfect industrializată. Dadaismul urmăreşte anularea ordinii şi a moralei, a tot ce ţine de normă şi utilitate, însă spre deosebire de futurism, a cărui energie, de asemenea, a fost îndreptată în albia distrugerii, nu propune alternative despre *cum* trebuie să fie viitorul lumii care a supravieţuit distrugerea, îndreptându-şi elanul doar spre deconstrucţie, nu şi spre (re)construcţie. Iată de ce anume în dadaism apar astfel de concepte ca antiartă, antiliteratură, seratele lor de creaţie deseori fiind recepţionate drept ”scandaluri publice”.

În alte curente literare negarea nu este atât de agresivă. De exemplu, şi suprarealismul a contestat valorile comune şi protejate, urmărind evadarea din hotarele logicii şi ale bunului-simţ, însă spre deosebire de predecesorul său, dadaismul, nu a fost atât de nihilist, nu a tins spre eliminarea absolută a semnificaţiilor şi spre distrugerea discursului literar, acceptând existenţa anumitor valori, pe care le declară absolute, cu privire la condiţia umană şi la existenţă în general.

În expresionism, chiar dacă permanent s-a revenit la tema morţii şi a sfârşitului, nuclee tematice au devenit „evadarea” şi „protestul” şi, astfel, criza spirituală a coexistat

cu speranța într-o posibilă renaștere. Este semnificativ, în acest context, mesajul romanului „Muntele vrăjit" de Th. Mann. Personajul central, Hans Castorp, redobândește sentimentul dorinței de viață doar după ce a trecut prin atracția morții. Expresionismul nu doar neagă, ci propune și soluții; dincolo de moartea zeilor, caută un nou început, rol important în acest proces acordându-i-se artei. Se susține că creația artistică trebuie să fie și o creare a vieții, reînnoirea vizând omul, lumea și cuvântul poetic.

Renunțând la conceptul de progres istoric, postmodernismul în același timp se dezice de negarea trecutului, revalorizându-l, transformându-l într-un spațiu dialogic de reprezentare și de cunoaștere. În acest mod, modernismul se desprinde de un trecut, considerat ireversibil, în timp ce în postmodernism acesta poate fi reversibil, cu precizarea că, descoperite, readuse la viață și plasate în noi circumstanțe, fragmentele din trecut, concomitent cu semnificațiile lor inițiale, câștigă și altele noi, acestea fiind interpretările și reinterpretările din cele mai diverse perspective.

Atât modernismul, cât și postmodernismul reprezintă consecințe ale crizei, extinse la toate nivelurile: criza artei, criza subiectului (S. Freud), criza valorilor (F. Nietzsche), vidul valorilor (H. Broch) ș.a. Nici în modernism, nici în postmodernism „moartea artei" nu presupune tăcerea absolută, dispariția, ci înserarea ei în alte paradigme pentru a crea o artă de tip nou: în modernism – prin ruptura cu cea din trecut, în postmodernism – prin dialog cu ea, autorul combinând fragmentele după bunul său plac și conectându-le la rețele multiple, nici pe departe stabile, de referință.

În postmodernism, „moartea artei" presupune sfârșitul artei pur elitiste și coborârea ei în cotidian. Devine „artă" ceea ce până atunci artă nu era considerată, criteriu principal de apreciere încetând să fie cel estetic și devenind cel comercial. În această ordine de idei, Lyotard conchidea că ne aflăm în perioada de mercantilizare a cunoașterii, atunci când întrebarea „este adevărat?" e substituită de „cât costă aceasta?", „poate fi vândut?". De aici, una dintre cele mai frecvente tehnici postmoderniste constă în unirea trăsăturilor contradictorii, bunăoară, a elementelor literaturii superioare cu elementele literaturii pentru mase. Exemplu potrivit în acest context ar fi romanul „Numele trandafirului". Sesizat la prima vedere ca fiind un roman de aventură, respectând parcă structura romanului polițist, acesta este, în același timp, un roman filosofic, istoric, social, psihologic, de formare a personalității etc., cu alte cuvinte, așa cum l-a apreciat critica literară – un roman total. U. Eco era convins că, pentru a avea succes, opera nu trebuie să neglijeze preferințele cititorului obișnuit, trebuie și să distreze, nu atât să se conformeze gusturilor lui, cât să-i ofere iluzia acestei conformări. Din acest motiv, reflecțiile sofisticate despre condiția umană, despre cunoaștere și ignoranță, despre limitele libertății, aluziile și discuțiile pe tematică biblică ș.a. sunt înserate în structura romanului de aventura, solicitat pe piață. Aceeași structură (roman polițist + trăsături ale literaturii elitiste) o descoperim în operele lui I. Murdoch, P. Suskind, J. Fowles ș.a. Romanul „Prințul negru" reprezintă alternarea elementelor dramei psihologice cu cele ale romanului polițist. „Parfumul" este un roman filosofic, psihologic, istoric, dar și de acțiune. „Colecționarul" este o dramă psihologică, dar și un thriller. În toate acestea, trăsăturile literaturii pop (descrierea crimelor și ancheta lor) au fost incluse în cea elitistă cu multiple niveluri de intertextualitate.

Literatura modernistă este văzută și se poziționează, în primul rând, ca elitistă, cea postmodernistă tinde să cuprindă totul și din acest motiv „se duce" și în mase, făcând

ca arta să fie accesibilă tuturor, democratizând-o. În consecință, literatura modernistă lansează mai multe sentințe moralizatoare și pretenții de universalizare, considerând că poate vorbi si din numele altora, în comparație cu cea postmodernistă care acceptă doar adevărurile/valorile relative, individuale și de moment. Trăsătură conceptuală a postmodernismului este anume depășirea hotarelor dintre arta elitistă și cea de masă, separarea lor categorică fiind tot mai dificilă. Daca modernismul i-a oferit artei un statut privilegiat, poziționându-se în minoritate în comparație cu cultura dominantă, în postmodernism, manifestări ale artei și ale fenomenelor culturale postmoderniste devin concertul rock, teatrul alternativ și de stradă, precum și serialele TV, jocurile pe computer ș.a. Literatura postmodernistă tinde să fie populară, dar a fi popular astăzi, cum au demonstrat-o operele lui U. Eco, I. Murdoch, J. Fowles, dar și ale lui D.F. Wallace, Th. Pynchon, Don DeLillo ș.a. nu presupune implicit a fi antielitist. Dar nici contrariul. De fapt, acest criteriu și-a pierdut din statutul de altă dată.

Privite în ansamblu, se consideră că modernismul se bazează mai mult pe concepție, în timp ce postmodernismul – pe imagine. Aceasta din urmă poate deveni mai importantă decât realitatea propriu-zisă. Trecerea de la modernitate spre postmodernitate are loc odată cu dezvoltarea noilor tehnologii și apariția societății de consum. Cultura cuvântului este substituită de cea a imaginii, inclusiv reciclate. În cazul acesta, s-a câștigat din dimensiune/suprafață, dar s-a pierdut din profunzime. Imaginile se asimilează imediat și nu necesită un efort personal de selectare și de analiză. Imaginea se impune, semnificațiile sunt produsul propriilor alegeri. Imaginea este mai volatilă, se poate schimba în funcție de diverși factori, în special de cererea pieții; conceptul este mai stabil. Imaginea provoacă prin ceea ce se vede, cuvântul ține spre intelect.

Printre alte diferențe dintre modernism și postmodernism menționăm faptul că modernismul, prin manifestările sale de avangardă, este mai agresiv, în dadaism chiar nihilist, apreciind și impunând doar propriile valori, văzute ca indiscutabile, în timp ce postmodernismul se caracterizează prin indeterminare, decanonizare, hibridizare, proteism ș.a., toate acestea conducând spre concluzia că, spre deosebire de modernism, care prin elitismul și prin conceptualismul său poate fi comparat mai mult cu un sistem autosuficient, închis, postmodernismul este unul deschis: eterogen și eclectic, aflat într-un permanent proces de mișcare, de apropiere și de îndepărtare de cititor, de construcție, reconstrucție și deconstrucție. Literatura postmodernistă nu răspunde la întrebări, ci invită la dialog, la reflecții și interpretări într-o lume tot mai complexă, dar și mai decanonizată.

Concluzii

Privite în ansamblu, teoriile despre relația „modernism – postmodernism” se reduc la trei abordări principale:

1. Considerând că modernismul a eșuat, se anunță criza culturii moderne, despărțirea de trecut și înaintarea într-o nouă epocă, cu un mod de gândire și cu o estetică diferite de cele anterioare. Pe această axă de receptare postmodernismul e considerat opoziția modernismului, urmărindu-se deconstrucția ireversibilă a discursului modernist, iar postmodernitatea este recepționată drept antimodernitate. Printre cei mai cunoscuți teoreticieni, adepți ai acestei concepții, este Baudrillard.

2. Postmodernismul este interpretat ca o continuare, o dublă codificare - din perspectiva noilor paradigme social-estetice și ideologice - a modernismului, abordând particularitățile acestuia din alte perspective, impunându-le să funcționeze într-o lumină nouă. J.-F. Lyotard preciza, în această ordine de idei, că sfârșitul modernității nu presupune moartea acesteia, ci adoptarea unui alt tip de raportare la realitatea care și-a modificat epistemele, mai liber și mai eclectic. Un alt teoretician al postmodernismului, italianul G. Vattimo opta pentru termenul „modernitate târzie", iar germanul J. Habermas considera ca, în loc de a părăsi proiectul modernismului ca pe o cauză pierdută, ar trebui urmărite elementele ce marchează continuitatea între acesta și prezent, relevând faptul că modernitatea nu este un proiect ratat, ci unul neterminat.

În funcție de aceste două poziții se pot distinge două tipuri de postmodernism: deconstructiv și reconstructiv. Primul este acel care pornește de la discontinuitate, doar neagă și elimină; celălalt - care consideră că discursul postmodernist se atașează, în anumite condiții, și la cel modernist, propunând alternative. Aici, prin intermediul intertextualității, parodiei, codificării etc. se intenteză o interpretare (re)constructivă a trecutului, și nu doar recent, ci începând cu cel antic.

În această ordine de idei, e semnificativă evoluția traseului de la discontinuitate spre continuitate în concepția lui John Barth, expusă în articolele cu titlu sugestiv: „Literatura epuizării" (1968) și „Literatura refacerii" (1980). În primul, fiind dominat de criza morții modernismului, noua literatură este tratată drept consecință a epuizării acestuia ca sistem estetic. În cel de-al doilea autorul își interoghează și își depășește convingerile anterioare.

3. Le include, în mod productiv, pe ambele, cumulând atât continuitatea, cât și discontinuitatea. În această atitudine sunt puse sub semnul întrebării multe dintre trăsăturile modernismului, însă acesta nu este negat ca atare. Aici conceptul schimbării și al deconstrucției interacționează cu cel al succesiunii și al reconstrucției; această abordare acceptă atât paradigma rupturii, cât și pe cea a descendenței și a complementării.

Matei Călinescu, de exemplu, afirma că postmodernismul este o „față a modernității", acea care, probabil, este înzestrată cu cel mai mult spirit critic, autosceptic și totuși curios [3, p. 233], o continuare, dar, totodată, și o depășire a avangardei moderniste. Savantul român menționa faptul că postmodernismul ar putea desemna conștiința critică, explicit interogativă, a modernismului, propunând o nouă perspectivă din care se pot pune anumite întrebări despre modernitate. Andreas Huyssen, criticul de artă american care vorbește despre modernismul de după postmodernitate, susține că este necesar să se abandoneze dihotomia fără de ieșire, care a dominat prea mult aprecierile cu privire la modernism, menționând că postmodernismul operează într-o zonă a tensiunii productive între tradiție și inovație, între conservare și reînnoire, cultura contemporană avânt potențialul de a se transforma într-o adevărată postmodernitate a rezistenței, deoarece arta, ca și viața social-politică, nu poate fi definită doar în termenii negativității și nonidentității .

Diferențele, precum și trăsăturile comune "modernism *vs*. postmodernism" nu pot fi categorice. Hotarul dintre ele este mobil, trăsăturile pot interacționa, se pot complementa, contrapune și/sau suprapune. Faptul acesta se datorează, în primul rând, postmodernismului, "unui concept care își caută sensurile" [8, p. 7], care în loc să explice și să

impună, lasă spațiu pentru interpretări, fiind de părerea că în realitatea care a acceptat diferențele și diversitatea, eliberarea de dogme și validarea formelor alternative ale culturii, totul fluctuează și se schimbă, inclusiv modul de a gândi.

Dacă modernismul și postmodernismul au căutat să înfrunte criza și haosul existențial prin forme de reprezentare noi, literatura contemporană, din perioada metamodernismului (?), sau a postpostmodernismului (?), se află în fața unei alte provocări: impactul tehnologiilor emergente. În această era a digitalizării, când inteligența artificială a început să joace un rol din ce în ce mai mare, procesul de creație a intrat într-o etapă de redefinire, de transformare accelerată. Unii autori acceptă aceste noi posibilități ca pe o extensie a creativității umane, alții, dimpotrivă, sunt îngrijorați de faptul că procesul de creație va fi substituit de algoritmi, iar literatura artistică va pierde din individualitatea și profunzimea sa, deoarece inteligența artificială nu poate reproduce experiența umană cu toate contradicțiile și complexitățile ei.

Inteligența artificială, cu abilitatea sa de a genera texte și de a simula stiluri literare, a adus noi modalități de colaborare dintre om și mașină. În această eră a automatizării, postmodernismul, cu abordările sale deconstrucționiste, poate fi receptat ca o pregătire pentru înțelegerea unui text creat într-o colaborare dintre om și tehnologiile avansate. În contextul unei lumi tot mai digitale și automatizate, în care limitele dintre ficțiune și realitate sunt din ce în ce mai difuze, postmodernismul, deja caracterizat prin relativism și fluiditate, cu tehnicile sale de autoreferențialitate și metanarativ, poate genera oportunități pentru a îmbrățișa aceste noi provocări, deoarece în prezent, literatura devine mai mult ca niciodată un act de continuă transformare, un dialog între tradiție și inovație, între realitate și ficțiune, între om și mașină

Referințe bibliografice:

1. TOFFLER, A. *Al treilea val*. București: Editura politică, 1983. 683 p.
2. VATTIMO, G. *Sfârșitul modernității*. *Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă* Constanța: Editura Pontica, 1993, 190 p.
3. CĂLINESCU, M. *Cinci fețe ale modernității: modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism.* București: Editura UNIVERS, 1995. 335 p.
4. FOWLES, J. *Colecționarul*. Iași: Polirom, 2011. 324 p.
5. Süskind, P. *Parfumul*. București: Humanitas, 2017. 240 p.
6. Eco, U. *Numele trandafirului*. Iași: Polirom, 2013. 576 p.
7. TARABURCA, E. *Vinovatul fără vină*: Franz Kafka. *Intertext.* Chișinău:ULIM, 2012, nr.1/2, p.155-162.
8. CONSTANTINESCU, M. *Forme în mișcare: postmodernismul.* București: Univers Enciclopedic, 1999. 231 p.

CZU: 81’25-051:004.8 https://doi.org/10.59295/teia2025.25

DE LA OMUL-AUTOMAT LA TRANSLATORUL-AUTOMAT: LIMITELE SENSIBILITĂŢII ÎN ERA INTELIGENŢEI ARTIFICIALE

Cristina GROSSU-CHIRIAC

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID ID: 0000-0001-9719-9922

Dezvoltarea accelerată a inteligenței artificiale și extinderea algoritmizării readuc în prim-plan întrebarea fundamentală privind definirea umanului în contextul în care automatul devine tot mai funcțional și convingător. Articolul susține că această dilemă nu a apărut brusc în epoca contemporană, ci își are rădăcinile într-un imaginar mai vechi, anticipat simbolic de literatura europeană a secolului al XIX-lea. Au fost luate drept exemplu două texte literare relevante în acest context. Figurile păpușii Olimpia din Omul de nisip de E.T.A. Hoffmann și ale androidului Hadaly din romanul Eva viitoare de Villiers de l’Isle-Adam marchează trecerea de la perceperea automatului ca anomalie patologică la legitimarea sa ca soluție tehnologică deliberată. Figurile automat și atitudinea față de ele prefigurează mutații antropologice și axiologice comparabile cu cele generate astăzi de inteligența artificială. Aceste mutații nu rămân însă la nivelul imaginarului literar, ci se reflectă actualmente în diverse domenii profesionale, inclusiv în profesii cognitive și creative.

În acest cadru, profesia de traducător și interpret este și ea profund afectată. Deși instrumentele de traducere asistată sporesc eficiența, rapiditatea traducerii, standardizarea, etc. ele se dovedesc insuficiente în domenii precum literatura, filosofia, științele sociale sau dreptul, unde sensibilitatea interpretativă, asumarea responsabilității și judecata contextuală sunt esențiale. Traducătorul uman nu este amenințat cu dispariția, ci cu necesitatea redefinirii rolului său, într-o cooperare între performanța tehnică și supravegherea umană.

Prin aceste exemple, literatura confirmă funcția artei ca „sistem de alarmă timpurie”, anticipând atât performanțele, cât și limitele inteligenței artificiale contemporane.

Cuvinte-cheie: *automat, om-automat, păpușă, industrializare, algoritmizare, automatizare, inteligență artificială, translator, sensibilitate*

FROM THE AUTOMATIC MAN TO THE AUTOMATIC TRANSLATOR: THE LIMITS OF SENSITIVITY IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The accelerated development of artificial intelligence and the expansion of algorithm-based methods have brought back to the forefront a fundamental question concerning the definition of the human, at a time when automaton is becoming increasingly functional and convincing. This article argues that this dilemma is not exclusively contemporary but has its roots in an older cultural imaginary anticipated by nineteenth-century European literature. Two literary works serve as representative examples. The figure of the doll Olympia in The Sandman by E. T. A. Hoffmann and the android Hadaly in Villiers de l’Isle-Adam’s The Future Eve mark a shift from viewing the automaton as a pathological anomaly to legitimising it as a deliberate technological construct, prefiguring anthropological and axiological transformations comparable to those produced today by artificial intelligence.

Such transformations are no longer confined to the literary imaginary, but find concrete expression in various professional domains, including cognitive and creative fields.

Within this framework, the profession of the translator is also profoundly affected. While computer-assisted translation tools enhance efficiency, speed, and standardization, they remain insufficient in areas such as literature, philosophy, the social sciences, or law, where interpretative sensitivity, contextual judgement, and responsibility are indispensable. Rather than facing obsolescence, the human translator is confronted with the need to redefine their role through cooperation between technical performance and human oversight.

Through these examples, literature confirms the function of art as an "distant early warning system", anticipating both the capabilities and the limitations of contemporary artificial intelligence.

Keywords: *automaton, automatic-man, doll, industrialization, algorithmization, automation, artificial intelligence, translator, sensitivity*

În ultimele decenii, îndeosebi în ultimii ani, dezvoltarea în ritm foarte accelerat a inteligenței artificiale și extinderea algoritmizării în aproape toate domeniile vieții au readus în prim-plan o întrebare mai veche care macină omenirea: ce anume definește umanul atunci când înlocuirea omului, prin roboți, automate sau algoritmi, devine funcțională și convingătoare? Unde este limita până la care poate ajunge automatul? Sunt întrebări relevante și actuale pentru foarte multe domenii ale activității umane – începând de la mici sarcini tehnice și ajungând până la sfera complexă a creativității. Or, departe de a fi o problemă exclusiv tehnologică, relația între om și automat are o genealogie literară profundă și se înscrie într-o tradiție de reflecție care precedă cu mult epoca tehnologiilor moderne. Primele neliniști consistente, dar nu sporadice, pot fi reperate în secolul al XIX-lea, perioadă în care literatura europeană elaborează, cu o remarcabilă intuiție critică, figura omului-automat. Scriitorii prefigurează neliniștea și temerile umane legate de mecanizare, industrializare, standardizare, precum și frica de a pierde autonomia și sensibilitatea umană.

În secolul al XIX-lea civilizația umană se confruntă cu un val de mecanizare și industrializare fără precedent. Omul începe să fie perceput nu ca individ, ci ca o funcție concretă, ca o piesă standardizabilă, fără personalitate, ușor de substituit cu mașini și utilaje, care îl pot înlocui cu mai multă precizie. Cunoaștem din istorie, și din literatură, printre altele, cazurile răsunătoare ale revoltelor țesătorilor din Silezia (1844), înăbușite sângeros, declanșate de faptul că țesătorii au fost substituiți tot mai mult de războaie automatizate de țesut. Aceasta a dus nu numai la marginalizarea și deprecierea meseriei respective, dar și la degradarea condițiilor de supraviețuire a acestor oameni. O soartă similară au avut-o multe alte profesii meșteșugărești, în care utilajele dau dovadă de un avantaj insurmontabil pentru om. În zilele noastre fenomenul înlocuirii omului prin mașină a luat turații maxime, așa încât afectează deja și profesiile cognitive și pe cele creative [1].

În acest context, literatura universală a avut niște intuiții remarcabile, surprinzând anticipat efectele omului automat asupra subiectului uman și modului său de autodefinire. Printre scriitorii care au „prezis" în mod pregnant angoasele legate de substituirea omului prin mașină/automat se numără E.T.A. Hoffmann, E.A. Poe, Villiers de l'Isle-Adam, K. Čapek și alții.

Unul dintre textele literare pe care am putea să le considerăm fondatoare ale acestei genealogii este nuvela „Omul de nisip” („Der Sandmann”) a scriitorului romantic german Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822). Fiind publicată pentru prima dată în anul 1816 la Berlin, în ciclul „Povestiri nocturne” („Nachtstücke”), nuvela a fost inclusă ulterior în operele alese ale lui Hoffmann, devenind unul dintre textele canonice ale romantismului german. În ultimii ani, în contextul dezvoltării inteligenței artificiale, al apariției și perfecționării roboților, textul capătă o relevanță sporită, întrucât abordează teme legate de automat, percepția acestuia, alienare, neliniște – concepte esențiale pentru dezbaterile moderne despre uman și formele de simulare ale acestuia. Pe lângă faptul că este un text literar ancorat în canon, „Omul de nisip” este inclus în repertorii actuale, în 2025 și 2026 fiind propus, de exemplu, și într-o „producție scenică (...) în realitate virtuală” [2].

În nuvela lui E.T.A. Hoffmann, protagonistul, un tânăr pe nume Nathanael, se îndrăgostește obsesiv de Olimpia, o păpușă-automat creată de profesorul Spalanzani, în cadrul experimentelor sale de peste 20 de ani. Mai întâi o vede pe geam, căci ea „locuia” în casa de vizavi. Nathanael o urmărește zile întregi, fiind și el uneori mirat de ce Olimpia stă toată ziua în casă, așezată la o masă, fără să se miște ore în șir. După ce își cumpără o lunetă, îi observă chiar și privirea cam fixă și moartă, dar toate astea nu-l împiedică să se îndrăgostească de ea. Profesorul Spalanzani o scoate în lume pe Olimpia, ca să cânte la pian și să danseze, astfel Nathanael are ocazia să vadă cum se mișcă și cum se comportă, o dată la bal Nathanael chiar o invită la dans. Olimpia devine pentru el o adevărată obsesie.

Se poate constata că în această nuvelă relația între Nathanael și Olimpia este prezentată ca fiind una involuntară, mai degrabă un produs al proiecțiilor patologice ale protagonistului, nicidecum o relație autentică între două subiecte. Or, nu numai creatorul păpușii, dar și celelalte personaje, cu excepția doar a lui Nathanael, știu și înțeleg că Olimpia nu este un om adevărat, ci o păpușă, un automat. Toți cei din jur o percep în mod corespunzător, luându-l în derâdere pe Nathanael pentru atitudinea și comportamentul său ciudat și neadecvat față de ea. Astfel, autorul prezintă „relația” cu automatul ca pe o deviere de la normalitate, ca pe o eroare perceptivă a personajului, normalitate fiind atitudinea detașată și ludică față de automat, cu titlu de curiozitate sau pură distracție, lipsită de investiție afectivă. Nathanael o preferă pe Olimpia unei femei reale, pentru că o consideră mai „autentică”, mai „adevărată”. Asistăm la inversarea percepției protagonistului. Având în vedere caracterul, poetica și stilul autorului german, este ușor de reperat ironia subtilă față de această „perfecțiune” a automatului. Căci Olimpia este docilă, nu vorbește decât câteva cuvinte bine programate, clipește afirmativ, privește cu admirație interlocutorul, nu se opune, nu contrazice, nu exprimă vreo voință proprie, nu face greșeli etc., respectiv se pliază pe dorințele iluzorii și proiecțiile masculine ale lui Nathanael, spre deosebire de reala Klara, care îi spune adevărul, îi mai critică poeziile. Ba mai mult, atunci când Klara îi spune să dea poeziile pe foc, considerându-le neserioase, Nathanael se supără și o numește „Automat blestemat și fără viața” [3, p. 150].

Așadar, în nuvela „Omul de nisip” avem o păpușă-automat rezultată dintr-un experiment al unui profesor, de care se îndrăgostește un personaj cu percepție distorsionată, investind automatul cu statut de iubită autentică și ideală. Relația om-automat ne este

prezentată în acest text, totuși, ca un fenomen survenit „din eroare” umană. În „relația” lui Nathanael cu Olimpia sunt abordate teme precum percepția distorsionată, alienarea, aspectele obscure ale minții umane, care culminează în cele din urmă în raportul dintre om și automatul confundat cu un om.

Un alt text literar relevant pentru tema abordată, apărut spre sfârșitul secolului al XIX-lea, este romanul simbolist „Eva viitoare” („L'Ève future”), publicat în 1886, al scriitorului francez Auguste Villiers de l'Isle-Adam (Jean-Marie-Mathias-Philippe-Auguste de Villiers de L'Isle-Adam, 1838-1889). Este relatată povestea inventatorului fictiv Thomas Edison care creează pentru prietenul său, contele Ewald, o femeie artificială cu numele Hadaly. Ewald se îndrăgostise iremediabil de o femeie foarte frumoasă – Alicia Clary. Totuși, descoperi în scurt timp o problemă majoră – aspectul exterior al iubitei sale Alicia, de o frumusețe rară, îi părea incompatibil cu structura ei morală și spirituală, ceea ce îi provocă o acută disonanță și, în consecință, o decepție profundă. Așadar, Edison va face un pact cu Ewald și îi va crea prin „transsubstanțiere” [4, Cartea a 2-a, cap. 1] o Alicie armonioasă, eliberată de mediocritatea sufletului ei, conform așteptărilor lui Ewald – o femeie ideală care să aibă exteriorul Aliciei, dar să fie programată fără „neajunsurile” femeii reale, pentru a asigura o relație armonioasă și fără conflicte. Edison îl avertizează pe prietenul că Hadaly nu este o ființă vie [4, Cartea a 2-a, cap. 3], ci o creație artificială, o „entitate magnéto-electrică” [4, Cartea a 2-a, cap. 4]. Chiar dacă inițial contele are multe rezerve cu privire la trăsăturile păpușii și reușita demersului, reproșând că „o asemenea creatură n-ar fi niciodată decât o păpușă insensibilă și lipsită de inteligență”, creatorul îl atenționează: „aveți grijă ca, punând-o alături de modelul ei și ascultându-le pe amândouă, să nu vi se pară tocmai cea vie o păpușă” [4, Cartea a 2-a, cap. 5].

Romancierul francez cunoștea nuvela lui Hoffmann, întrucât folosește un citat din ea drept motto la capitolul 2 din cartea 1 a romanului [4, Cartea a 2-a, cap. 2]. Așadar, romanul francez, intrând într-un dialog cu viziunea prezentată în nuvela lui Hoffmann, propune o perspectivă distinctă a automatului, feminin și de data aceasta, dar adaugă aspecte legate de criza simbolică a subiectului modern, ideea de progres și perfecțiune tehnologică raportată la imperfecțiunea umană. Dacă la Hoffmann păpușa mecanică Olimpia funcționează ca un produs al proiecțiilor patologice ale subiectului masculin, manifestate în mod involuntar, atunci la Villiers androida Hadaly devine rezultatul unui proiect conștient, legitimat de dezvoltarea științifică și de ideologia progresului tehnic – păpușa magneto-electrică Hadaly este creată la comanda „clientului”, în mod deliberat, conform cerințelor sale, pentru a înlocui neajunsurile concrete ale partenerei reale. Or, automatul în acest caz nu mai apare în firul narativ, pe de o parte, ca rezultat al unor experimente, iar pe de altă parte, ca o eroare de percepție a unui subiect cu probleme, ci este produs intenționat, cu precizie tehnologică, cu rol de soluție tehnică, pentru a face posibilă o relație fără conflicte și fără riscuri. Este viziunea unei soluții tehnice la eșecurile relațiilor și comunicării inter-umane, în special în relațiile de cuplu.

Așadar, la o distanță de aproximativ șapte decenii, textul scriitorului francez trece la o nouă etapă în reflecția asupra relației om-automat, anume la ideea creării intenționate a unui automat complex, înzestrat cu funcții precise și bine definite, conceput pentru a răspunde eficient unor necesități practice concrete ale omului. Mai mult decât atât, dacă la Hoffmann păpușa Olimpia doar în mintea lui Nathanael este mai „adevărată” decât oa-

menii, atunci la scriitorul francez se manifestă pregnant o altă idee foarte actuală pentru zilele noastre – automatul nu este doar un substitut util al omului, ci, în anumite privințe, se dovedește capabil să-și îndeplinească funcțiile mai bine decât modelul său uman. Hadaly este perfectă nu doar în mintea contelui. Dacă Olimpia satisface necesitățile lui Nathanael mai mult prin inacțiune – prin tăcere, pasivitate și semnale necondiționate de admirație, atunci păpușa Hadaly este mai avansată, ea este ca o ființă umană, având și inteligență și spiritualitate, dând dovadă de coerență, predictibilitate și fiind chiar „optimizată" și din punct de vedere afectiv, înlăturând pericolul sensibilității spontane, reacției imprevizibile, al alterității.

Literatura europeană din secolul al XIX-lea, doar prin aceste două texte menționate, anticipează astfel una dintre premisele centrale ale inteligenței artificiale contemporane: deplasarea valorii de la autenticitate către predictibilitate, eficiență, performanță, respectiv, către cât mai mulți indicatori măsurabili, sisteme automatizate, algoritmizare. Dacă acestea sunt valorile apreciate, atunci ajungem în momentul când se pun sub semnul întrebării criteriile tradiționale ale superiorității omului asupra propriei creații. Textele literare menționate prefigurează apariția inteligenței artificiale și oferă modele simbolice pentru înțelegerea dorinței continue a omului de a „funcționa", de a optimiza, de a elimina imprevizibilul, de a înlătura conflictul și riscurile prin precizie tehnică. Și toate acestea nu numai în domeniile legate de muncă și producere, ci și în domenii afective, de comunicare, de creație etc. La un moment dat automatul devine periculos pentru om, și anume în momentul când este confundat cu acesta, dă dovadă de mai multă competență și eficiență decât omul însuși, cu riscul ulterior de a-l substitui, de a-l face să se simtă inutil, de prisos, iar apoi și de a-l controla.

În prezent, ascensiunea inteligenței artificiale cuprinde tot mai multe arii de activitate și tot mai multe profesii, inclusiv cognitive și creative, care riscă să dispară în scurt timp sau, în cel mai bun caz, să se adapteze, aidoma profesiilor meșteșugărești din secolul al XIX-lea. Conform unor opinii optimiste, în anul 2026, IA va depăși inteligența umană în orice sarcină cognitivă, în timp ce vocile mai rezervate oricum admit acest fapt, doar că rezervă un termen mai mare – vreo 5-10 ani. Dincolo de aceste speculații, este cert faptul că IA nu poate fi oprită în evoluția sa fulminantă și „ar putea schimba nu doar cursul istoriei speciei noastre, ci al evoluției tuturor formelor de viață." [p. 18]

Revenind la tema conferinței, și profesia de interpret și translator, este, în această dinamică, afectată de ascensiunea IA. Totodată interpreții și translatorii beneficiază, fără îndoială, de instrumentele de traducere asistată sub aspectul facilitării muncii, reducerii timpului pentru realizarea traducerii, precizării mai rapide a unor termeni și formulări, corecturii ortografice, gramaticale și sintactice, unei standardizări și performanțe mai înalte etc. Într-adevăr, în prezent sunt multe situații când este suficientă traducerea automată, mai ales în cazurile când detaliile și nuanțele nu contează. Totuși, există domenii precum literatura, filosofia, sociologia, istoria ș.a. unde intervenția sensibilității umane, care sesizează sensul implicit, ambiguitatea, pauza, ironia, sarcasmul, coloritul local și alte aspecte, este esențială. În asemenea contexte, responsabilitatea culturală a traducătorului devine decisivă, depășind cu mult nivelul unei simple corectitudini formale. Evidentă este această limită și în cazul traducerilor din domeniul juridic, unde automatul nu are credibilitate, nu poate prelua responsabilitatea celor afirmate sau scrise, nu poate

semna și nu poate fi tras la răspundere, oricât de perfect ar „executa” sarcinile [5]. În acest context, traducătorul uman se confruntă nu atât cu riscul dispariției, cât cu necesitatea redefinirii propriei profesii. Sensibilitatea interpretativă, asumarea erorii și responsabilitatea culturală nu pot fi, cel puțin deocamdată, delegate unui automat, indiferent de performanțele sale funcționale. Astfel, traducerea va deveni și ea un domeniu în care eficiența tehnică va coopera cu judecata și supravegherea umană.

Așadar, automatizarea sau algoritmizarea nu au apărut brusc, ci constituie manifestarea tehnologică a unui imaginar mai vechi. Automatul feminin din secolul al XIX-lea poate fi interpretat ca prefigurare simbolică a subiectului algoritmic actual: construit ca entitate impecabilă, optimizată și controlabilă, în opoziție cu omul real, sensibil, cu neajunsurile și greșelile sale, așadar „defectuos”, contradictoriu, imprevizibil și greu de controlat.

Cu ajutorul acestor opere literare reconfirmăm ideea că arta, respectiv și literatura, funcționează ca „un sistem de alarmă timpurie” [7, p. 30], citându-l pe filosoful canadian Marschall McLuhan. Artiștii presimt/intuiesc noile tehnologii și marile schimbări sociale cu mult timp înainte de manifestarea lor concretă, exprimându-le într-un mod care poate părea straniu și fantastic la prima vedere, dar care dezvăluie tendințele viitoare iminente. Astfel, automatul ca personaj literar, impresionant prin precizie și predictibilitate, dar lipsit de judecată și responsabilitate, anticipează în mod simptomatic performanțele și limitele inteligenței artificiale contemporane.

Referințe bibliografice:

1. ERICKSON, K. AI and work in the creative industries: digital continuity or discontinuity? *Creative Industries Journal*, 1–21, 2024. [Accesat la 20.01.2026]. Disponibil: https://doi.org/10.1080/17510694.2024.2421135
2. Castelul Neuenbürg. Toate evenimentele. E.T.A. Hoffmann: Omul cu nisip. [Accesat la 20.01.2026]. Disponibil: https://www.schloss-neuenbuerg.de/ro/veranstaltungen/der-sandmann/
3. HOFFMANN, E.T.A. *Der Sandmann* (Omul de nisip)//Hoffmann, E.T.A. *Märchen und Erzählungen.* Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1975, p.131-166.
4. Villiers de l’Isle-Adam, Auguste. L’Eve future. [Accesat la 20.01.2026]. Disponibil: https://www.gutenberg.org/cache/epub/26681/pg26681-images.html (text integral original online).
5. MONEUS, Ahmed Mohammed. SAHARI, Yousef. Artificial intelligence and human translation: A contrastive study based on legal texts. [Accesat la 20.01.2026]. Disponibil: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844024041379
6. HARRARI, Y.N. *Nexus*. *Scurtă istorie a rețelelor informaționale din epoca de piatră până la IA*. Iași: Polirom, 2024. 486 p.
7. McLUHAN, Marshall. *Să înțelegem media: extensiile omului*. București: Curtea Veche Publishing, 2011. 450 p.

CZU: 821.133.1.09 https://doi.org/10.59295/teia2025.26

INFLUENŢA TEMPERAMENTULUI ASUPRA MODULUI COMPORTAMENTAL AL PERSONAJELOR ÎN ROMANUL „THÉRÈSE RAQUIN" DE ÉMILE ZOLA

Ana GHEORGHIŢĂ

Universitatea de Stat din Moldova

https://orcid.org/0000-0002-7768-7256

În secolul al XIX-lea, în virtutea unor tradiții adânc înrădăcinate, medicii continuau să practice divizarea temperamentelor umane în patru tipuri, după modelul celor patru umori: sangvinic, flegmatic, coleric și melancolic. Literatura a profitat din plin de această teorie, exploatând-o la scară largă. Utilizând un vocabular și cunoștințe împrumutate din medicină, romanul lui É. Zola „Thérèse Raquin" își propune să transpună pe plan narativ o ipoteză științifică pentru a o „demonstra"; este vorba despre ceea ce epoca denumea „fiziologia temperamentelor".

Contactul dintre temperamentele protagoniștilor parcurge mai multe etape: de la o dragoste de „brute" la crimă, de la crimă la frică incontrolabilă, de la frică la suferință, la ură, apoi la sinucidere. Zola vedea în intriga romanului său un gen de experiment științific care ar putea fi rezumat astfel: ce se întâmplă atunci când un temperament coleric, obligat să-și partajeze viața conjugală cu un temperament flegmatic, întâlnește un temperament sangvinic? Or, pentru a face posibilă uniunea dintre aceste două temperamente, este necesar să fie eliminat obstacolul care le separă: temperamentul flegmatic.

Cuvinte-cheie: *temperament, sangvinic, flegmatic, coleric, fiziologie, psihologie, crimă, suicid.*

THE INFLUENCE OF TEMPERAMENT ON THE CHARACTERS BEHAVIOR MANNER IN THE NOVEL „THÉRÈSE RAQUIN" BY ÉMILE ZOLA

In the 19th century, by virtue of deep-rooted traditions, doctors have continued to practice dividing human temperaments into four types, according to the four humors model: sanguine, phlegmatic, choleric and melancholic. Literature has taken full advantage of this theory, exploiting it on a large scale. Using a vocabulary and knowledge borrowed from medicine, É. Zola's novel „Thérèse Raquin" aims to transpose a scientific hypothesis onto a narrative level in order to „prove" it; this means that what era has named „physiology of temperaments".

The contact between protagonists' temperaments goes through several stages: from a love of „beasts" to murder, from murder to uncontrollable fear, from fear to suffering, to hatred, then to suicide. Zola has been considering his novel plot as a kind of scientific experiment that could be summarized as follows: what happens when a choleric temperament, forced to share his conjugal life with a phlegmatic temperament, meets a sanguine one? Or, in order to make possible the union between these two temperaments, it is necessary to eliminate the obstacle that separates them: the phlegmatic temperament.

Keywords: *temperament, sanguine, phlegmatic, choleric, physiology, psychology, crime, suicide.*

„În „Thérèse Raquin" am vrut să studiez temperamente, şi nu caractere" [1, p. 6], – afirma Émile Zola în prefaţa la cea de-a doua ediţie (1868) a romanului. Această mărturisire a scriitorului ne provoacă la o analiză a complexei sale opere şi sub acest aspect, cel al corelaţiei dintre temperamentul şi comportamentul personajelor.

Pentru o mai profundă înţelegere a problematicii în cauză, să facem o scurtă incursiune în filosofia şi medicina Greciei antice, unde constatăm că noţiunea de temperament era, în acea perioadă, inseparabil legată de teoria „umorilor", acestea fiind definite ca patru lichide din care este compus corpul uman: sângele, bila galbenă, bila neagră şi flegma. Compoziţia acestora determina temperamentul persoanei care, de altfel nu era o noţiune constantă, având capacitatea de a se schimba pe parcursul vieţii – în funcţie de vârstă, mediu de abitare, anotimp, circumstanţe şi chiar de momentul zilei. În secolul al XIX-lea, diferitele temperamente nu se mai asociau cu un anumit amestec de umori, ci cu poziţia dominantă a unui organ sau a unui sistem de organe din corp. Cu toate acestea, în virtutea unor tradiţii adânc înrădăcinate, dar şi pentru comoditate profesională, medicii continuau să practice divizarea, oarecum simplistă, a temperamentelor umane în patru tipuri de constituţii după modelul celor patru umori: *sangvinic, flegmatic, coleric* şi *melancolic* [2, p. 83]. Iar literatura a profitat din plin de această situaţie, exploatând la scară largă teoria în cauză. Şi ar fi fost straniu să nu o facă, de vreme ce aceasta nu prezintă decât avantaje pentru scriitori. Astfel, „putem afirma că cariera de romancier a lui Émile Zola a început cu adevărat abia cu *Thérèse Raquin*, o operă care inaugurează o nouă eră în istoria sa intelectuală" [3, p. 572]. Autorul îşi descrie proiectul drept „un roman psihologic şi fiziologic" [569], al doilea termen obţinând o importanţă crucială în această formulă. Utilizând un vocabular şi cunoştinţe împrumutate din medicină, romanul îşi propune să transpună pe plan narativ o ipoteză ştiinţifică pentru a o „demonstra"; este vorba despre ceea ce epoca denumea „fiziologia temperamentelor" [4, p. 52].

Acest roman prezintă trei temperamente distribuite în două triouri de protagonişti: primul este clasicul triunghi dramatic compus din soţ (Camille), soţie (Thérèse) şi amantul acesteia (Laurent); al doilea este format din amantul care a devenit, la rândul său, soţ, soţia şi fosta ei soacră (Dna Raquin). În ambele contexte, evenimentele se desfăşoară întotdeauna în jurul lui Thérèse, aceasta fiind punctul central al diegezei. Este posesoarea unui temperament anxios, cel mai iritabil şi instabil dintre toate, caracterizat prin predominanţa sistemului nervos asupra celorlalte sisteme, în special asupra sistemului muscular, fapt ce îi face pe cei care îl posedă să fie nişte suflete susceptibile, labile, mereu critice în interior, dar aparent amabile la exterior. Într-adevăr, vizibil, Thérèse „poseda un sânge-rece suprem, un calm aparent", menţinându-şi întotdeauna „alura suplă, chipul calm şi indiferent" [1, p. 26] al unei creaturi supuse şi devotate. Totuşi, la fel ca în cazul tuturor persoanelor înzestrate cu un asemenea temperament, „sistemul său nervos amplifică în mod patologic senzaţiile" [5, p. 278]; prin urmare, în adâncul sufletului lui Thérèse, „clocoteau vânturi, fluizi puternici, care aveau să erupă mai târziu în adevărate furtuni", care urmau să-i facă viaţa interioară „arzătoare şi tulburată" [166]. Şi, nefiind bănuită de nimeni, tânăra femeie râmânea aparent „blândă, tăcută, visând să lovească şi să muşte" [55]. Psihicul său, mereu ţinut în frâu de dorinţa de a-şi ascunde adevărata natură, pare să tremure, să vibreze, aşteptând doar un catalizator care să-i dezlănţuie toată ardoarea într-un paroxism teribil al nervilor încordaţi la maximum. Naraţiunea lui

Zola urmează aici descrierea canonică a temperamentului nervos, amenințat de pericolul unei supraexcitări care ar putea duce la nevroză, aceasta fiind considerată, la vremea sa, o patologie fizică ce repercuta asupra sistemului nervos, provocându-i, ca urmare, numeroase și grave maladii.

Laurent, la rândul său, reprezintă un model perfect de temperament sangvinic, o încarnare a funcțiilor vitale, fie umane sau animale, care, nefiind suficient de contrabalansate de funcțiile intelectuale, îl pot reduce pe individ la nivelul unui animal extrem de sănătos fizic, dar mărginit și incapabil să ia decizii pertinente la nivelul gândirii logice, să analizeze fenomenele vieții, cum s-ar zice, cu mintea trează, cumpătat și nicidecum impulsiv. Fiu al unui țăran bogat (provincia fiind adesea considerată drept o „sursă de forță și energie sanguină" [268]) a dus, înainte de a o întâlni pe Thérèse, o existență liniștită și mulțumită de sine. Într-adevăr, din momentul apariției sale în familia Raquin, acest „tip mare, vesel, gălăgios, dar nu prea inteligent, i-a uimit pe cei din jur prin forța, dinamismul, vocea răsunătoare, glumele picante, aromele înțepătoare și puternice emanate de persoana sa" [1, p. 37]. Ciocnirea violentă a temperamentului său cu cel al amantei sale va face „să se dezvolte, în acest corp mare, gras și moale, un sistem nervos [...]" [39], conferindu-i o sensibilitate și o finețe de moment.

În fine, doamna Raquin, dar mai ales fiul acesteia, reprezintă temperamentul flegmatic cu următoarele caracteristici: imaginație săracă, gândire încetinită, tendințe depresive. Asemenea persoane sunt blânde, amabile, pașnice, incapabile de mari crime, dar și de acțiuni sublime. Iar pentru a fi fericite se mulțumesc cu puținul. Într-adevăr, doamna Raquin se obișnuiește mereu cu toate schimbările din viața sa, având ca obiectiv principal să nu-și deranjeze copiii. Fiul său Camille, permanent bolnav încă din fragedă copilărie, slab, fricos, suferind, rămas peste ani la fel de plăpând și palid, cu mișcări lente și obosite, tremura mereu de febră și se temea de vreun accident care i-ar putea agrava sănătatea, și așa șubredă. Explicându-i amantului său motivele care au împins-o spre adulter, Thérèse afirma despre Camille: „[…] am regăsit în soțul meu un băiețel suferind […]. Era și firav, și plângăcios, și emana mereu acel miros slab de copil bolnav care mă dezgusta atât de mult […]" [55]. Prin prisma unor asemenea personaje, înțelegem perfect de ce Zola vedea în intriga romanului său un gen de experiment științific care ar putea fi rezumat astfel: „Ce se întâmplă atunci când un temperament coleric, obligat să-și partajeze viața conjugală cu un temperament flegmatic, întâlnește un temperament sangvinic?" [3, p. 575]. Or, pentru a face posibilă uniunea dintre aceste două temperamente, este necesar să fie eliminat obstacolul care le separă: temperamentul flegmatic.

În așa mod, pe parcursul romanului, Zola, după cum mărturisea chiar el însuși, a încercat să explice „uniunea stranie care se poate întemeia între două temperamente deosebite" și să arate „tulburările profunde ale unei firi sanguine în contact cu o fire nervoasă" [1, p. 6-7]. Într-adevăr, dacă două temperamente sunt „exact simetrice", întâlnirea acestora se poate dovedi fatală pentru personaje. Este exact cazul celor doi protagoniști zolieni. Pentru Thérèse, această apropiere a unui bărbat puternic constituie la început o sursă de suferință și de angoasă nervoasă, dar încetul cu încetul ea se eliberează de constrângerile atitudinii ei obișnuite de femeie supusă și neînsemnată. „Toate instinctele sale de femeie nervoasă izbucniră cu o violență incredibilă", spune autorul. Cât despre Laurent, acesta decide să o seducă pe Thérèse nu atât din pasiune, cât, mai degrabă, din interes trupesc.

Omorându-l pe Camille, amanții au crezut, în mod cinic, că s-au debarasat de obstacolul care îi despărțea: nimeni nu le ghicește crima, nimic nu-i denunță. Cu toate acestea, ei încă nu știau că existența romanescă a flegmaticului devine cu adevărat intensă doar după moartea sa. Camille, practic „inexistent" în timpul vieții sale, începe de atunci încolo să domine relațiile dintre cei doi ucigași, care cred că îi simt prezența tot mai puternic pe zi ce trece. Devenit o „fantomă distructivă" [5, p. 281], înecatul pare să acutizeze suferințele „călăilor" săi printr-un fel de „triunghi al torturii" (o altă manifestare a structurii tripartite a romanului), trei elemente care îi doboară pe vinovați: mușcătura lăsată pe gâtul lui Laurent de dinții lui Camille agonizant se înroșește și se irită des, „mâncând carnea" [124] asasinului; imaginea cadavrului de la morgă, așa cum arăta acesta la câteva zile după moartea sa, îi apare mereu lui Laurent în coșmarurile sale nocturne; în fine, portretul lui Camille, rămânând atârnat în camera în care amanții își trăiesc momentele de intimitate, se înfățișează ca o amintire lugubră ce le deteriorează în mod constant starea fizică și psihică. O schimbare a temperamentelor devine în curând vizibilă la cei doi eroi: temperamentul coleric al lui Thérèse „se exaltează peste măsură", la limita nebuniei lucide, iar firea sangvinică a lui Laurent, deformată de nervii săi mereu încordați, îl face să semene cu o femeie zguduită de o nevroză acută. „Când cele trei personaje se reunesc […]: sangvinic, coleric și flegmatic, energia primelor două acționează ca o forță distructivă împotriva slăbiciunii celui de-al treilea" [280], ceea ce face inevitabilă anihilarea celui flegmatic. Uciderea lui Camille, înecat de Laurent în Sena la sfatul lui Thérèse, care îl ajută să deghizeze crima în accident și paralizia doamnei Raquin, care o privează chiar și de capacitatea de a vorbi, elimină astfel elementul flegmatic și îi aduc în prim-plan pe colerica Thérèse și pe sangvinicul Laurent – adică, după cum afirmă autorul, pe „un bărbat vânjos și o femeie nepotolită" [1, p. 7]. Având în vedere faptul că „temperamentele sangvinic și coleric sunt destinate să se unească, deoarece două energii opuse și complementare se atrag reciproc în mod inevitabil" [5, p. 280], legătura lor este previzibilă încă de la prima lor întâlnire.

Contactul dintre temperamentele lor parcurge, așadar, mai multe etape: de la o dragoste de „brute" la crimă, de la crimă la frică incontrolabilă, de la frică la suferință, la ură, apoi la sinucidere. Acestea reprezintă, deci, cele șase etape ale unei drame ale cărei personaje sunt împinse în mod necruțător spre declin și moarte. De fapt, întreaga poveste a lui Thérèse și Laurent se axează în jurul a trei puncte forte, care organizează structura romanului: asasinarea lui Camille, căsătoria ucigașilor și suicidul soților; triouri de personaje, trei momente cruciale ale acțiunii, trei elemente care grăbesc degradarea cuplului, trei roluri jucate de asasini… Să mai adăugăm la această listă trei acte de omor (fără a lua în considerare sinuciderea finală a eroilor), care fac ca romanul lui Zola să apară ca un fel de anticipare în miniatură a romanelor polițiste contemporane având în calitate de eroi asasini în serie. Într-adevăr, după primul omor comis împreună, Thérèse și Laurent simt o necesitate crescândă de a ucide din nou, necesitate pe care fiecare o realizează în parte: Thérèse, descoperind că este însărcinată de la Laurent, ucide copilul pe care îl poartă în ea, iar Laurent, obsedat de ideea că motanul doamnei Raquin, François, îi spionează și i-ar putea trăda într-o zi, ajunge să ucidă bietul animal într-un mod deosebit de crud. Așadar, în adâncul protagoniștilor zac germenii a ceea ce îi va duce la nebunie și la moarte, germeni pe care influența reciprocă a temperamentelor îi va face să se dezvolte și să răbufnească violent în toată urâțenia lor intrinsecă.

Aflat la început de drum, procesul de realizare a obiectivului „științific” al lui Zola în romanul „Thérèse Raquin” lasă loc pentru o serie de neclarități: „Studiul său privind temperamentul și modificările profunde ale organismului sub presiunea mediului și a circumstanțelor” [1, p. 265] nu poate fi considerat drept un model general de urmat, fie și numai din cauza prezenței obsesive a unei „fantome”, care introduce un element aproape fantastic în „înregistrarea scrupuloasă a senzațiilor și actelor” [262] personajelor sale. Totuși, acest lucru nu pune la îndoială abilitatea scriitorului de a utiliza corect și deliberat anumite noțiuni și idei vehiculate în știința timpului. Acest fapt îi deschide tânărului Zola calea care îl va conduce, în curând, spre monumentalul ciclu „Familia Rougon-Macquart” și, implicit, spre substituirea conceptului antic de „temperament” cu noțiunea modernă de „ereditate”.

Referințe bibliografice:

1. ZOLA, É. *Thérèse Raquin*. București: Editura Cartea Românească, 1970. 272 p.
2. VAN BUUREN, M. Joris-Karl Huysmans et le tempérament d’artiste. In M. Smeets (Éd.), *J.-K. Huysmans chez lui* (pp. 83-100). Amsterdam & New York: Rodopi, 2009. 221 p.
3. MITTERAND, H. *Zola*. T. 1: *Sous le regard d’Olympia 1840-1871*. Paris: Fayard, 1999. 948 p.
4. LOMBARD, L. M. (Éd.) *Le Cuisinier et le Médecin, ou l’art de conserver ou de rétablir sa santé par une alimentation convenable*. Paris: L. Curmer, 1855. 639 p.
5. CABANÈS, J.-L. *Le Corps et la Maladie dans les récits réalistes (1856-1893)*. Paris: Klincksieck, 1991. 836 p.

CZU: 81’255.4:[821.111 + 821.161.1] https://doi.org/10.59295/teia2025.27

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И АВТОРСКОГО ЗАМЫСЛА ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПЬЕС ДЖ. Б. ШОУ И А. П. ЧЕХОВА

Olga VULPE

Молдавский государственный университет

ORCID. 0009-0007-1594-4265

Статья посвящена комплексному анализу интерпретационных проблем и передачи авторского замысла при переводе драматических произведений Джорджа Бернарда Шоу и Антона Павловича Чехова. Исследование выявляет ключевые трудности, обусловленные различиями англо-саксонской и русской культурно-художественных традиций, спецификой авторских стилей (рациональной сатиры Шоу и психологического подтекста Чехова) и драматургической природой текста. На основе сравнительного анализа переводческих стратегий в русских версиях «Пигмалиона» Шоу и английских версиях «Чайки» Чехова демонстрируются неизбежные потери в передаче идиоматики, культурных реалий, жанровых особенностей и философской глубины. Теоретической основой служат принципы функциональной эквивалентности и дихотомия «доместикации/форенизации». Делается вывод о переводчике как культурном посреднике и соавторе, чья творческая адаптация, несмотря на компромиссы, обеспечивает актуализацию классических текстов в иноязычной среде.

Ключевые слова*: драматургический перевод, авторский замысел, интерпретация, Джордж Бернард Шоу, Антон Чехов, культурный контекст, функциональная эквивалентность, доместикация, форенизация.*

ISSUES OF INTERPRETATION AND AUTHORIAL INTENT IN THE TRANSLATION OF PLAYS BY G. B. SHAW AND A. P. CHEKHOV

The article presents a comprehensive analysis of interpretative challenges and the preservation of authorial intent in translating the dramatic works of George Bernard Shaw and Anton Chekhov. The study identifies key difficulties stemming from differences between Anglo-Saxon and Russian cultural and artistic traditions, the specificity of the authors’ styles (Shaw’s rational satire and Chekhov’s psychological subtext), and the dramatic nature of the text. Through a comparative analysis of translation strategies in Russian versions of Shaw’s „Pygmalion” and English versions of Chekhov’s „The Seagull”, the article demonstrates inevitable losses in the transfer of idioms, cultural realia, genre features, and philosophical depth. The theoretical framework is based on the principles of functional equivalence and the domestication/foreignization dichotomy. The conclusion emphasizes the translator’s role as a cultural mediator and co-author, whose creative adaptation, despite necessary compromises, ensures the continued relevance and stage viability of classical texts in a foreign-language context.

Keywords: *drama translation, authorial intent, interpretation, George Bernard Shaw, Anton Chekhov, cultural context, functional equivalence, domestication, foreignization.*

Введение

Перевод драматургии представляет собой особый вид художественного перевода, где лингвистические задачи тесно переплетаются с необходимостью сохранения сценичности, ритма, подтекста и культурных кодов. Эта проблема обостряется при работе с авторами, чье творчество глубоко укоренено в национальном менталитете и историческом контексте, каковыми являются ирландско-британский сатирик Джордж Бернард Шоу (1856–1950) и русский классик Антон Павлович Чехов (1860–1904). Шоу, мастер острой социальной сатиры и интеллектуального диалога, высмеивает пороки викторианского общества. Чехов же, родоначальник «новой драмы», через внешне статичные сцены и лаконичные реплики раскрывает глубину психологических переживаний и «подводные течения» русской жизни. Цель настоящей статьи – проанализировать ключевые проблемы интерпретации и сохранения авторского замысла в переводах их пьес, выявив общие закономерности и специфические трудности на стыке англо-саксонской и русской культурных традиций.

Теоретические основы перевода драмы

Теория перевода драматических текстов акцентирует несколько взаимосвязанных *аспектов*:

- ✓ культурно-исторический фон
- ✓ передачу идиоматических и стилистических особенностей
- ✓ специфику сценической природу текста, который должен быть «играбельным» [1].

А. В. Федоров в «Основах общей теории перевода» подчеркивает важность фоновых знаний для понимания подтекста [2]. Принцип «функциональной эквивалентности», введенный Юджином Найдой, предполагает приоритет достижения аналогичного воздействия на целевую аудиторию над буквальной точностью [3]. Современная теория, в частности, труды Лоуренса Венути, оперирует дихотомией «доместикации» (адаптация текста под нормы и реалии культуры перевода) и «форенизации» (сохранение «чужеродности» оригинала) [4]. В случае с Шоу и Чеховым эти принципы сталкиваются с фундаментальными различиями: британская рациональная ирония и социальная критика в противовес русской эмоциональной сдержанности, психологизму и философичности. Переводчик оказывается в роли не просто лингвистического посредника, но и культурного интерпретатора, вынужденного находить компромисс между верностью оригиналу и потребностями новой аудитории.

Трудности перевода пьес Дж. Б. Шоу на русский язык: случай «Пигмалиона»

Ярким примером переводческих вызовов служит комедия *Б. Шоу «Пигмалион»* (1913). Центральная проблема заключается в передаче социального и языкового колорита, прежде всего фонетической игры на кокни-акценте главной героини Элизы Дулиттл. Ее просторечия, вроде знаменитого «Not bloody likely!», маркируют не только ее низкое социальное происхождение, но и служат инструментом сатиры на

классовое общество. Русские переводчики (П. Мелкова, В. Бабков, Н. Константинова и др.) используют различные стратегии: замену на русские просторечия («Ни за что на свете!», «Чтоб я еще раз!»), что сохраняет эмоциональный оттенок, но безвозвратно теряет фонетическую специфику и культурные коннотации кокни [5].

Особую сложность представляет *перевод заглавия и подзаголовка*. Шоу обозначил жанр как «a romance in five acts», отсылая к традиции «romance» (рыцарский или любовный роман с элементами фантастики) и полемизируя с сентиментальными викторианскими романами. Русские переводчики предлагали различные варианты: «комедия» (И. Р-ской и С. Разсохин, 1914), «пьеса» (Б. Лебедев, 1914), опущение подзаголовка (Г. Рыклин, 1938), «роман» (Е. Калашникова), «роман-фантазия» (П. Мелкова, В. Бабков) [6]. Последний вариант наиболее точно отражает авторскую интенцию, учитывая интерес Шоу к русской романной традиции (Тургенев, Достоевский, Толстой) и указывая на синтез эпического и драматического начал в пьесе.

Важным аспектом является *интерпретация антропонимов*. Имя героини Liza (Eliza) Doolittle несет богатый литературный и фольклорный подтекст. Транслитерация как «Лиза» вызывает у русскоязычного читателя ассоциации с героинями Карамзина, Пушкина, Достоевского, что добавляет новые коннотации. Наиболее полную передачу авторского замысла демонстрируют переводы, сохраняющие все варианты имени (Элиза, Элизабет, Бетси, Бесс), как у В. Бабкова и Б. Лебедева, что подчеркивает связь героини с народной культурой и идею трансформации [7].

Наибольшие расхождения возникают *в трактовке финала*. Шоу в послесловии последовательно развивает мысль о независимости Элизы и ее выборе Фредди как психологически более комфортного партнера, в то время как романтический союз с Хиггинсом обрек бы ее на подчиненную роль. Однако большинство ранних русских переводчиков (И. Р-ской, С. Разсохин, Б. Лебедев, Г. Рыклин, П. Мелкова, Е. Калашникова) склонялись к «романтической» интерпретации, опуская или смягчая реплики, обосновывающие выбор Элизы, тем самым искажая авторскую антиромантическую и феминистскую позицию [8]. Лишь перевод В. Бабкова максимально точно следует логике и эмоциональному состоянию героев, заложенным Шоу.

Проблемы перевода пьес А. П. Чехова на английский язык: пространственная метафора в «Чайке»

При переводе Чехова на английский язык центральной проблемой становится *передача подтекста, лаконичности, пауз и той особой «чеховской» атмосферы*, где основное действие происходит не в словах, а между ними. Анализ пространственно-метафорических образов в пьесе «Чайка» (1896) демонстрирует, как языковые клише, связанные с движением (*дорога, спешка, блуждание*), актуализируются и наполняются глубоким философским смыслом [9].

В ключевом монологе Тригорина (действие II) жизнь писателя метафорически представлена как хаотичное, вынужденное движение: «пишу непрерывно, как на перекладных», «мечусь», «спешу», «жизнь… все уходит вперед и вперед, а я все отстаю и отстаю». Этому противопоставлен идеал свободного, осмысленного пути, выраженный в емкой, но сложной для интерпретации фразе: «Я должен

сейчас идти и писать». Здесь глагол «*идти*» – не просто указание на физическое перемещение, а важнейшая пространственная метафора свободного, независимого творческого пути [10].

Анализ английских переводов этого фрагмента (Старк Янг, 1956; Рональд Хингли, 2008; Лоренс Сенелик, 2005) показывает системные потери. Явные сравнения («как лисица, затравленная псами», «как мужик, опоздавший на поезд») передаются адекватно. Однако фразеологизм «ему не везет», ярко характеризующий состояние творческой неудовлетворённости и неудачи, переводится описательно и теряет свою идиоматическую ёмкость («he is not successful» – Янг; «when luck isn't with him» – Сенелик; «when things aren't going well» – Хингли), что размывает лаконичную образность оригинала [11].

Наиболее сложной оказалась фраза «идти и писать». Янг и Сенелик опускают глагол движения («I must get to my writing», «I ought to get some writing in now»), оставляя лишь смысл обязанности. Хингли предлагает вариант «I must go and write», который точно передает глубинный смысл, но придает высказыванию оттенок просторечной или излишне прямой побудительности («go and...»), что может несколько упрощать чеховскую сдержанную и многозначную интонацию. [12]. Таким образом, тончайшая игра синтаксисом и оживление стертой метафоры в оригинале либо теряются, либо приобретают несвойственную пафосность.

Аналогичные трудности возникают с передачей чеховских пауз, недомолвок и фразеологизмов. Например, угроза «Я вам покажу Кузькину мать!» в «Хамелеоне» в переводах Гарнетт («I'll give you what for!»), Хингли («I'll make you sorry!») или P&V («I'll show you!») теряет специфический русский народный колорит, нивелируя образ Очумелова как «хамелеона» [1]. В «Вишневом саде» проблема перевода фразеологизмов и бытовой лексики стоит особенно остро, поскольку они являются носителями не только смысла, но и уклада уходящей жизни. Так, фразеологизм «вертеться как угорь», характеризующий Яшу, в английских переводах сводится к его буквальной смыслительной основе «slippery as an eel» (скользкий как угорь), при этом теряется авторская ирония и живая образность, связывающая персонажа с конкретной средой. Аналогично, бытовой оборот о Яше «виснет на шее» в переводе передается как «clings to one's neck», что, сохраняя общий смысл зависимости, лишается естественной для русского уха разговорной окраски и интимно-бытового оттенка, упрощая психологический рисунок персонажа. Эти потери на микроуровне ведут к макроэффекту: английские версии часто упрощают статичность и меланхолию чеховских сцен, невольно превращая трагикомедию жизни в более динамичный, но и более плоский бытовой конфликт, что искажает глубину авторского замысла.

Сравнительный анализ и выводы:

Сопоставление переводческих проблем Шоу и Чехова выявляет зеркальную динамику, обусловленную различиями *национальных менталитетов и литературных традиций*:

1. Природа сатиры и психологизма

Рациональная, внешне направленная сатира Шоу при переводе на русский часто идеологизировалась (особенно в советский период) или адаптировалась к местным

социальным реалиям, что могло упрощать его критику. Иррациональная, внутренняя «тоска» и психологизм Чехова в англоязычных переводах нередко рационализируются, подтекст замещается явным конфликтом, а статичность – динамикой, что ведет к смене жанровых акцентов (например, усилению элементов фарса).

2. Работа с языковым материалом

Для передачи остроумия, каламбуров и социально-маркированной лексики Шоу (кокни) переводчики часто прибегают к неологизмам и адаптации классов. Для передачи чеховской лаконичности, иронии и подтекста ищутся функциональные эквиваленты, особая работа ведется с ритмом и паузами.

3. Роль переводчика

Анализ показывает, что переводчики в обоих случаях неизбежно выступают как соавторы и интерпретаторы. Их выбор в пользу «доместикации» (например, романтизация финала «Пигмалиона») или «форенизации» (сохранение «русскости» Чехова) определяет, какие аспекты авторского замысла будут выдвинуты на первый план, а какие – отодвинуты или утрачены.

Несмотря на неизбежные потери, переводы пьес Шоу и Чехова не являются неудачными. Напротив, они подчёркивают творческий и диалогический характер переводческого процесса. Русские переводы Шоу делают его социальную сатиру актуальной для нового контекста, а английские переводы Чехова открывают универсальность его тем для западного театра. В эпоху глобализации перспективными видятся такие решения, как параллельные издания (оригинал рядом с переводом), сценические адаптации с учётом интерпретаций от Станиславского до современных режиссёров, а также использование цифровых глоссариев и комментариев для минимизации культурных потерь.

Заключение

Проблемы интерпретации и сохранения авторского замысла при переводе пьес Дж. Б. Шоу и А. П. Чехова коренятся в фундаментальных различиях между англо-саксонским и русским культурно-художественными мирами. Переводчик, балансируя между полюсами «доместикации» и «форенизации», вынужден делать выбор, который каждый раз создает новую, уникальную интерпретацию оригинала. Анализ конкретных примеров из «Пигмалиона», «Чайки», «Вишнёвого сада» подтверждает, что наибольшим трансформациям подвергаются фразеологизмы, стилистические приёмы и национально-специфические реалии, что влияет не только на локальные эффекты, но и на глобальное восприятие авторского замысла. Однако именно эти творческие усилия переводчиков обеспечивают непрерывную жизнь великих драматургических текстов в мировой культуре, иллюстрируя парадокс искусства: универсальное рождается через глубоко национальное, а вечное продолжает говорить на языках локального.

Библиография:

1. ФЕДОРОВ А. В. *Основы общей теории перевода*. М.: Высшая школа, 2002. 416 с.
2. NIDA E. A., TABER C. R. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill, 2003. 220 p.

3. VENUTI L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. 2nd ed. London & New York: Routledge, 2008. 353 p. ISBN 978-0-415-39453-6 (pbk).
4. ВАСЕНЕВА Н. В. Перевод подзаголовка пьесы Б. Шоу «Пигмалион» в русской рецепции. *ОМСКИЙ научный вестник*. 2010. № 6 (92). с. 110–113.
5. ВАСЕНЕВА Н. В. Перевод антропонимов в пьесе Б. Шоу «Пигмалион» как переводческая проблема. *Вестник Томского государственного университета*. 2008. № 317. с. 29–32.
6. ВАСЕНЕВА Н. В. Финал комедии Б. Шоу «Пигмалион» в русской рецепции. *Наука и общество: Проблемы современных исследований*. Омск, 2010. ч. 3. с. 45–51.
7. ЗИНЬКОВСКАЯ А. В., СПАЧИЛЬ О. В., ЩАРЕНСКАЯ Н. М. А. П. *Чехов в переводах на английский язык: монография*. А.В. Зиньковская, О.В. Спачиль, Н.М. Щаренская; Минобрнауки России, Кубанский государственный университет, Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2024. 230 с.

CZU: 81’322.4:81’255.4 https://doi.org/10.59295/teia2025.28

TRADUCEREA CREATIVĂ ASISTATĂ DE IA (TRANSCREAREA): POSIBILITĂȚI ŞI LIMITE ÎN TRADUCEREA LITERARĂ, POETICĂ ŞI METAFORICĂ

Liuba PROCOPII,

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: 0009-0004-1531-8545

Expansiunea recentă a modelelor de inteligență artificială a deschis noi direcții în traducerea creativă, în special în transcrearea textelor literare, poetice și metaforice. Comunicarea literară implică nu doar transferul semantic, ci și recrearea contextului stilistic, a ritmului, imagisticii, simbolurilor culturale și impactului emoțional – elemente care pun la încercare capacitățile IA. Studiul comparativ între traducătorul uman și IA scoate în evidență potențialul colaborativ al tehnologiei în etapa de explorare creativă, generare de variante preliminare sau analiză intertextuală, dar și limitele structurale ale IA în procesul interpretativ profund. Sunt discutate provocările etice și estetice, precum și direcțiile viitoare de cercetare, printre care modele IA specializate pentru poezie, sisteme hibride om–IA și dezvoltarea unor instrumente de evaluare a creativității în traducere.

Cuvinte-cheie: *traducere creativă, transcreare, inteligență artificială, poeticitate, metaforă, stil literar, limite etice.*

AI-ASSISTED CREATIVE TRANSLATION (TRANSCREWING): POSSIBILITIES AND LIMITATIONS IN LITERARY, POETIC AND METAPHORICAL TRANSLATION

The recent expansion of artificial intelligence models has opened new directions in creative translation, especially in the transcreation of literary, poetic and metaphorical texts. Literary communication involves not only semantic transfer, but also the recreation of stylistic context, rhythm, imagery, cultural symbols and emotional impact – elements that test the capabilities of AI. The comparative study between the human translator and AI highlights the collaborative potential of technology in the stage of creative exploration, generation of preliminary variants or intertextual analysis, but also the structural limits of AI in the deep interpretive process. Ethical and aesthetic challenges are discussed, as well as future research directions, including specialised AI models for poetry, hybrid human–AI systems, and the development of tools for assessing creativity in translation.

Keywords: *creative translation, transcription, artificial intelligence, adequate translation, equivalence, poetics, metaphor, literary style, ethical boundaries.*

Traducerea este unul dintre cele mai complicate şi multilaterale fenomene în lingvistică şi nu doar, multe aspecte ale sale pot deveni obiect de cercetare al diferitor domenii, deoarece aici se intersectează cultura şi ştiința, psihologia şi filosofia, istoria şi sociologia, etnologia şi culturologia etc. În cadrul traductologiei se studiază multiple forme ale activității de traducere, precum şi istoria traducerii în diverse țări. Un plus

argument pentru cele afirmate, vom invoca o definiție pe care a dat-o traducerii Eugen Coșeriu: „Actul de traducere nu este altceva decât o vorbire, cu un conținut virtual identic, în două limbi diferite. nu traducem limbi, ci vorbiri şi afirmații; nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce se spune cu această limbă, nu traducem deci semnificații, ci, în principiu, traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificațiilor. Semnificațiile sunt un instrument şi nu un obiect al vorbirii. nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii-sursă către semnificațiile limbii-țintă; drumul trece în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. De aceea traducerea este mai întâi «descompunere prin limbaj» (Entsprachlichung) urmată de o «re-compunere prin limbaj» (Versprachlichung)" [2, p. 36].

Urmând aceasta idee, vorbim despre ***decodificarea, tălmăcirea, traducerea*** „limbajului" gândirii autorului de către autor, pentru a reda ceea ce el vrea să transfere receptorului (cititorului). Meditând asupra actului creator de transformare a imaginii gândirii în reflecție verbală, adică a transpunerii inspirației în opțiuni lingvistice, constatăm că respectivul devine subiect de interes nu numai pentru psihologie şi filozofie, ci şi pentru creatorii de texte literare. În această ordine de idei, poetul rus F. Tiutchev afirmă în poemul Silencium „*Gândul rostit este o minciună*".

Spre marele nostru regret, majoritatea construcțiilor structurale şi teoretice în domeniul traducerii literare se asociază expresiei „Patul lui Procust" sau procesului de pendulare de la o extremă la alta. Bogdan Ghiu definește traducerea subliniind tocmai latura pragmatică a limbilor implicate, argumentând că traducerea nu se face între limbi, ci între idiomuri sau utilizări ale limbii: „traducere nu se face între limbi, dintr-o limbă în alta, de la o limbă la alta, ci între nişte idiomuri singulare, între utilizări - spre utilizare […] Când traduc nu traduc dintr-o limbă în alta, ci traduc nişte utilizări pragmatice, un idiom singular care e opera, gândirea(-traducere) a unui autor. Nu există limbi, ci doar idiomuri, utilizări. Iar a traduce înseamnă a face disponibil." [3, p. 35].

Traducătorul, în acest caz, se transformă într-o persoană principală în comunicarea interlingvistică. Dar este necesar de a diferenția tranşant noțiunile «adecvat» şi «echivalent». Traducerea adecvată corespunde scopului propus, această noțiune se referă la procesul de traducere, fiindcă stabileşte metoda de traducere. «Echivalența» aparține rezultatului traducerii şi înseamnă corespunderea funcțională a textului tradus cu textul originalului" [6, p. 81-82].

Cercetătoarea Irina Condrea notează elocvent „În unele cazuri «mâna traducătorului» se simte foarte puternic şi se poate întâmpla ca versiunea realizată în altă limbă să reflecte stilul traducătorului, nu pe cel al autorului" [1, p. 47].

Georgiana Lungu Badea în lucrareasa „Despre traductologie (obiect de studiu, statut, obiective, teorii ale traducerii)" face referință la A. Hurtado Albir care a concentrat în câteva cuvinte esența traducerii „a traduce fidel înseamnă să nu traduci nici prea literal, nici prea liber, nici prea servil, nici prea interpretativ, pentru a respecta statutul şi rolul traducerii ca act de comunicare" [Apud 4, p.8].

Toate cele relatate mai sus sunt valabile pentru traducătorii profesioniști sau scriitorii deveniți traducători. Dar noi trăim într-o epocă cu un intens progres tehnico-științific și am ajuns, la etapa când putem vorbi și despre aportul Inteligenței Artificiale în proce-

sul de traducere. Inteligența Artificială (IA) este unul dintre cele mai dinamice domenii ale tehnologiei actuale. De la mașinile autonome la asistenții personali inteligenți, IA ne-a revoluționat viața. Cum a început această istorie de succes?

Încă din timpurile străvechi, ingineri precum Heron din Alexandria (cca. 10–70 d.Hr.), au inventat automate mecanice. Aceste mașini puteau efectua sarcini simple în mod autonom, cum ar fi uși automate sau teatre cu figuri în mișcare. Ele au pus bazele ideii că mașinile puteau imita comportamentul uman. În 1943 apar primele rețele neuronale, ca în mai puțin de 50 de ani să urmărim o ascensiune spectaculoasă a acestor domenii de creație a intelectului uman. De la termenul ***învățare automată*** și ***învățare profunda*** introdus în 1959, s-a recurs la Progrese tehnologice cu Datele mari și cloud computing. Explozia de ***Datele mari*** și progres în ***Cloud Computing***, au permis antrenarea unor modele complexe de inteligență artificială. GPU-urile și hardware-ul specializat au accelerat enorm procesarea, permițând dezvoltarea de aplicații de inteligență artificială la scară largă. Pe lângă utilizarea IA în domeniile de sănătate, finanțe, transport, energie, securitate, astăzi IA este utilizată în artă, drept și științe sociale, de exemplu în analiza rețelelor sociale sau în crearea de opere de artă prin intermediul IA. În 2022 ***OpenAI*** prevede ***Chat GPT*** – un model lingvistic avansat care generează texte asemănătoare celor umane și îndeplinește o varietate de sarcini în limbaj natural.

Însă cu cât avansează progresul în utilizarea IA, cu atât devine mai clară creșterea riscurilor și pericolelor acestuia. Iată de ce în 2024 a fost adoptat Regulamentul UE privind IA care este prima lege privind inteligența artificială din lume. Acesta urmărește să garanteze că sistemele de IA sunt sigure, etice și de încredere. Nu excludem din acest șir și posibilitățile de traducere rapidă, eficientă (nu vorbim, deocamdată și de calitate, care necesită o discuție aparte) a textelor științifice, juridice, administrative, de afaceri, publicistice etc.

În cazul traducerii operelor literare, îndeosebi a celei poetice, implicarea IA devine mai puțin plauzibilă și dorită. În cele ce urmează, am vrea să inserăm câteva observații privind traducerea poetică prin intermediul IA. Am încercat să efectuăm un experiment de confruntare a unor versiuni de traducere a poeziei „*La steaua”* de M.Eminescu în limba rusă (*«К звезде»)* (vezi: Tabelul 1) [5, p.15].

Prima variantă este traducerea mot-à-mot (rubrica 1). Se propune descrierea exacta a sensului poemului fără respectarea rimei, ritmului, metaforismului etc. Apoi am rugat IA să-mi ofere o traducere cu păstrarea măsurii, ritmicii și melodiei versului (rubrica 2). I-am cerut IA să continue încercările de a realiza o traducere mai poetică, cu păstrarea rimei și măsurii (rubrica 3). Am insistat să efectueze o versiune „maximal apropiată de original, cu ritm clar și în stil clasic” (rubrica 4). Și, deoarece continuam să cer noi și noi condiții de „perfectare” a textului, mi s-a propus încă o versiune „apropiată de originalul silabic” (rubrica 5). Și, în sfârșit, în ultima coloniță (rubrica 6) avem versiunea poetică efectuată de cunoscutul traducător Iurie Cojevnicov. Putem să comparăm aceste mostre „excelente” de traducere (cu excepția ultimei), care doar poezie nu poate fi.

Nu vom analiza foarte detaliat fiecare versiune a traducerilor, deoarece sunt foarte multe lapsusuri:

de ordin lexicologic– utilizarea unor cuvinte inexistente;

morfologic – forme incorecte ale unor cuvinte;
sintactic – construcții și propoziții neadecvate;
semantic – schimbarea sensului unor fraze, și chiar lipsă de sens și noimă, în unele cazuri. Și doar în cazul unei traduceri poetice (în ultima rubrică) avem întrunite toate cerințele față de o traducere reușită.

Pentru elocvența experimentului, am încercat și procedeul inversat, adică traducerea unei poezii de limbă rusă, în cazul nostru, a poeziei lui A. S. Pușkin *„Eu v-am iubit ... (Я вас любил…)* în limba română (vezi: Tabelul 2) [7, p. 38].

În rubrica 1 inserăm traducerea mot-à-mot. Am pus condiția să mi se ofere o versiune poetică cu păstrarea ritmului și melodiei originalului (rubrica 2). Dar în cel de-al doilea catren mai apare un vers care nu este în original: *Căci meritați să fiți iubită fără măsură.* Am insistat ca traducerea să fie cât mai aproape de original și IA mi-a oferit „versiunea poetică cu rimă și intonație clasică, maximal apropiată de cea pușkiniană", pe care a considerat-o „temperată, elegantă, cu note de confesiune blândă" (rubrica 3). Dar în această versiune**,** nu știu din care motive, în loc de două catrene apar trei.

La următoarea cerere versiunea propusă era însoțită de următoarea descriere „variantă muzical-poetică (cu rimă și melodică lentă)" (rubrica 4). Însă toate aceste „oferte" și-au găsit realizare doar în versiunea traducătorului V. Bragagiu, care, într-adevăr, este și poetică, și muzicală.

După cum putem vedea, aceste variante de traducere, oferite de IA, prezintă unele posibilități, precum ar fi:

- varietatea mare de opțiuni lexicale și stilistice;
- reproducerea sensului și coerenței;
- adaptări creative ale metaforelor convenționale;
- prezentarea mai multor variante, reformulări, idei;
- capacitate rapidă de ajustare a tonului, registrului, ritmului;
- păstrarea temei și atmosferei de poezie clasică.

Tabelul 1

Mihai Eminescu *La steaua*	**Traducere mot-à-mot**	**Traducere cu păstrarea măsurii, rimei și melodiei versului (IA)**	**O versiune mai poetică, cu păstrarea rimei și măsurii (IA)**	**Versiunea maximal apropiată de original, cu ritm clar și în stil clasic (IA)**	**Versiunea apropiată de originalul silabic (IA)**	**Traducere poetică de Iu. Cojevnicov**
1		**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
La steaua care-a răsărit E-o cale-atât de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă.	К звезде, которая взошла Это долгий путь, Что потре- бовались тысячи лет, Чтобы свет дошёл до нас.	К звезде, взошедшей в вышине, Дорога столь далё- ка, Что свет её пришёл к нам не За год, а за эпоху.	К звезде, взошедшей в темноте, Ведёт тропа безбрежна - И свету к нашему путе Лететь пришлось годы́жны.	К звезде, взошедшей в вышине, Далёк и долг путь к свету: Тысячелетья шли по ней - И лишь теперь он к нам приехал.	К звезде взошедшей в вечный мрак Ведёт дорога долга: Свет шёл к нам тысячи́ же лет, Чтоб встре- титься у окна.	Звезды ново- рожденной свет, Стремясь к земле, про- водит В пространс- тве сотни тысяч лет, Пока до нас доходит.
Poate de mult s-a stins în drum În depărtări albastre, Iar raza ei abia acum Luci vederii noastre,	Быть может, она давно померкла В синей дали, И лишь луч её Освещает нам взор,	Быть может, в синих далях та Звезда дав- но растаяла, А луч её лишь в этот час До взора долетает нам,	Быть может, путь её потух В просторах синеватых, А луч дошёл до наших рук Лишь ныне, запоздало.	Быть может, в синей глубине Давно звезда растаяла, А луч её лишь в этот день К нам медленно добра́лся.	Быть может, в синих далях там Она давно растаяла, А луч её лишь нынче к нам Дошёл -через про- странства.	Быть может, он уже угас В просторах мирозданья В тот самый миг, когда до нас Дошло его сиянье.
Icoana stelei ce-a murit Încet pe cer se suie: Era pe când nu s-a zărit, Azi o vedem, și nu e.	Икона угасившей звезды Медленно поднимает- ся на небе: Когда её не было видно, Сегодня мы видим её, и её нет.	И образ звезды мёр- твой той Ступает в небо плавно: Она была, когда ни- чьей Она не ста- ла явной,	И мёртвой звезды образ тот Неспешно в небо всхо- дит: Она была, когда полёт Её никто не видел.	Лик умер- шей звезды притом На небо тихо всходит: Она была -ещё не в том, Когда нам не доходить…	И мёртвой звезды образ тих Взлетает в небо тускло: Была - когда не виден миг, Сегодня есть - и нету.	Звезда потухла, умерла, Но свет струится ясный: Пока не ви- дели - была, А видим -уж погасла.
Tot astfel când al nos- tru dor Pieri în noapte-adân- că, Lumina stin- sului amor Ne urmărește încă.	Точно так же, когда наша тоска Затерялась в глубокой ночи, Свет угас- шей любви Всё ещё преследует нас.	И так же, если наш укор Исчезнет в ночи зыб- кой, Сиянье погибавших зор Следит за нами тихо.	Так и лю- бовь: когда во мглу Уйдёт, давно иссякла, – Её погасшее тепло Нас дли- тельное преследует мягко.	Так и когда уснёт наш вздох В ночи тоски глубокий Луч пога- сившихся тревог Способен длиться долго.	И так же, если наший зной Исчезнет в ночь без- брежну, Луч погасив- шейся любви Нам будет длиться нежно.	Была лю- бовь, ее уж нет, Затмилась мраком ночи, Но всё люб- ви угасшей свет Мне ослеп- ляет очи.

Tabelul 2

С. Пушкин ***Я вас любил…***	**Дословный перевод**	**Поэтический перевод с сохранением ритма, плавности и общего настроения пушкинского оригинала**	**Поэтический перевод с классической рифмой и интонацией, максимально близкой к Пушкину — сдержанной, элегантной, мягко исповедальной**	**Музыкально-поэтический вариант (с рифмой и плавной мелодикой)**	**Поэтический перевод В.Брагажиу**
1		**2**	**3**	**4**	**5**
Я вас любил: любовь еще, быть может, В душе моей угасла не совсем; Но пусть она вас больше не тревожит; Я не хочу печалить вас ничем.	Te-am iubit: iubire încă, poate, Nu s-a stins complet în sufletul meu; Dar să nu te mai tulbure; Nu vreau să te întristez cu nimic.	V-am iubit: iubirea, poate încă, În suflet nu s-a stins de tot; Dar fie ca ea să nu vă-apese, Nici să vă-aducă vreun socot.	V-am iubit - şi poate încă-n mine Iubirea nu s-a stins deplin; Dar nu vreau gândul ei spre tine Să-ţi poarte tulburări în chin.	V-am iubit - şi poate încă-n mine În suflet nu s-a stins deplin; Dar să nu vă tulbure, să nu vă chin, Această iubire ce-apus s-a bine.	Eu v-am iubit - iubirea poate încă În sufletu-mi întreagă nu s-a stins, Dar va rămâne-acolo-aşa adâncă Să nu v-atingă nici măcar în vis.
Я вас любил безмолвно, безнадежно, То робостью, то ревностью томим; Я вас любил так искренно, так нежно, Как дай вам Бог любимой быть другим.	Te-am iubit în tăcere, fără speranţă, Acum chinuit de timiditate, acum de gelozie; Te-am iubit atât de sincer, atât de tandru, Aşa cum Dumnezeu să te iubească şi pe tine.	V-am iubit tăcut, fără nădejde, Când de sfială eram copleşit, Când de gelozii arzânde chinuit. V-am iubit sincer, cu o blândeţe aleasă, Aşa cum, Doamne, să vă iubească-altcineva, Căci meritaţi să fiţi iubită fără măsură.	V-am iubit tăcut, fără nădejde, De teamă-înfrigurat mereu, Când gelozia mă aprinde, Când dorul mă cuprinde greu. V-am iubit sincer, cu blândeţe, Cu duhul tandru, cald, curat — Aşa cum, Doamne, cu tandreţe Să fiţi de-altcineva iubit vreodat'.	V-am iubit tăcut, fără speranţă, Când sfiala sau gelozia mă frângea; V-am iubit cu dor şi blândeţe, Cum să fiţi iubită de altul Doamne vrea.	Eu v-am iubit nespus, în ne speranţă, De temere, de teamă chinuit, Atât de sincer, gingaş că în viaţă Altul, dea Domnul, să v-adore-atât!

Însă ele nici pe departe nu satisfac cerinţele pe care le înaintăm în faţa unei traduceri poetice reuşite, adică respectarea ritmului, rimei, liniei melodice, sensului, metaforismului, sensibilităţii, expresivităţii, paletei emoţionale ale originalului. Traducerea artistică reprezintă una dintre cele mai complexe forme ale actului traductiv, situată la intersecţia dintre fidelitate semantică şi creaţie estetică.

Pe lângă beneficii, traducerea prin intermediul IA are şi limite, pe care le vom enumera pe scurt:

– nu percepe experienţa estetică, emoţia, simbolismul cultural;

– simplifică ambiguitatea poetică;
– are probleme cu rima, ritmul, prozodia;
– aluziile culturale sunt adesea pierdute;
– metafore culturale traduse literal sau banalizate etc.

Așa dar, putem spune în acest context, că diferențele dintre traducerea realizată de un traducător profesionist și cea generată de IA devin nu doar vizibile, ci structurale, traducerea artistică rămânând un domeniu în care competența umană își păstrează un rol fundamental.

Dacă însă am pune cele două posibilități de traducere față în față, am scoate la suprafață niște deosebiri esențiale, despre care trebuie să vorbim mai detaliat. Una din diferențele de bază ar rezida în **statutul interpretativ al traducerii**. IA ia în calcul modele statistice și probalistice, identifică corespondente lingvistice recurente, fără a avea acces la intenționalitate, empatie sau conștiință estetică. Chiar dacă rezultatul poate fi corect gramatical, el rămâne adesea lipsit de profunzime interpretativă. Pe când un traducător profesionist nu transferă mecanic sensuri, ci interpretează textul-sursă, ținând cont de intenția autorului, de contextul cultural, istoric și stilistic, precum și de efectul estetic urmărit. Traducerea artistică este, în acest sens, o lectură creatoare.

O a doua trăsătură distinctivă este **sensibilitatea stilistică**. Traducătorul uman recunoaște și reproduce particularitățile stilului autorului: ritmul frazei, muzicalitatea, ambiguitatea, figurile de stil, registrele expresive sau jocurile intertextuale. În traducerea poeziei, de pildă, el ia decizii conștiente privind metrica, rima sau sacrificarea parțială a sensului în favoarea expresivității. IA, deși capabilă să imite structuri stilistice generale, are dificultăți în a menține coerența estetică pe termen lung și în a gestiona ambiguitatea creativă, tendința sa fiind de a „clarifica" acolo unde textul original cultivă ambivalența. O diferență majoră se manifestă și la nivelul **competenței culturale**. Traducătorul profesionist este un mediator cultural, capabil să recunoască aluzii, simboluri, realia sau conotații culturale și să le adapteze publicului-țintă prin strategii precum echivalarea funcțională, explicația implicită sau transcrearea. IA poate identifica referințe culturale frecvente, dar nu le poate evalua relevanța pragmatică sau impactul emoțional într-un context literar specific, riscând fie literalismul, fie neutralizarea sensurilor culturale.

Un aspect esențial este **responsabilitatea autorală**. Traducătorul profesionist își asumă alegerile traductive, își poate justifica opțiunile și își adaptează soluțiile în funcție de gen, public și scopul traducerii. IA, în schimb, nu are responsabilitate etică sau estetică; erorile sale nu sunt „conștiente", iar reușitele nu sunt rezultatul unei intenții artistice. În plus, IA nu poate revizui critic propriul text decât în limitele impuse de algoritm, în timp ce traducătorul uman își poate rescrie, rafina și reinterpreta constant traducerea.

Nu în ultimul rând, se impune diferența dintre **creativitate autentică și simulare creativă**. Traducerea artistică presupune invenție controlată, intuiție lingvistică și sensibilitate față de limbaj ca material viu. IA poate genera soluții ingenioase prin recombinarea datelor existente, însă această creativitate este derivată, nu experimentală. Ea nu trăiește emoția textului și nu poate evalua valoarea estetică a propriilor alegeri.

În concluzie, deși inteligența artificială poate funcționa ca instrument auxiliar în procesul traductiv, traducerea artistică propriu-zisă rămâne un act profund uman. Diferențele dintre traducerea profesionistă și cea realizată de IA confirmă faptul că lite-

ratura tradusă nu este un produs algoritmic, ci rezultatul unei conștiințe interpretative, culturale și estetice.

Referințe bibliografice:

1. CONDREA, Irina. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chișinău: Cartdidact, 2006, 265 p.
2. COȘERIU, Eugen. Semn, simbol, cuvânt. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”*. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 1993, tom. XXXIX, secţ. 3 – lingvistică, p. 5-22.
3. GHIU, Bogdan. Europa este traducere, interviu consemnat de Matei Martin. În: *Dilema veche*. 2015, nr. 586, p. 7-13. Disponibil la: http://dilemaveche.ro/sectiune/zi-cultura/articol/europa-este-traducere-interviu-bogdan-ghiu (văzut la 13.10.2015).
4. LUNGU BADEA, Georgiana. Despre traductologie (obiect de studiu, statut, obiective, teorii ale traducerii). În: *Studii şi cercetări lingvistice*. Bucureşti, 2001, tom. LII, nr. 1-2, p. 45-61.
5. EMINESCU, Mihai. *Poezii.* Chișinău: Cartier, 2014.
6. КОМИССАРОВ В.Н. *Теория перевода.* Москва: Высшая школа. 1990.
7. ПУШКИН А.С. *Стихотворения*. Москва: Эксмо. 2025.

CUPRINS

Angela GRĂDINARU

PREFAȚĂ 5

COMUNICĂRI ÎN ȘEDINȚA PLENARĂ

Ludmila ZBANȚ, Nina ROȘCOVAN

ETHICS AND DEONTOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN TRANSLATION STUDIES IN THE CONTEXT OF ICT 10

Ina SÎTNIC

EXPLORING HUMAN-AI INTERACTION IN ACADEMIC WRITING: INSIGHTS FROM TRANSLATION STUDENTS 24

Victoria SOLOVEI

PRECIZIA TERMINOLOGICĂ ÎN TRADUCEREA UMANĂ VERSUS TRADUCEREA REALIZATĂ DE INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ: UN STUDIU COMPARATIV BAZAT PE DOCUMENTE EDUCAȚIONALE 37

ATELIERUL 1. Tehnologiile IA în traducere: între eficiență și precizie

Tatiana PORUMB

L'INTELLIGENZA ARTIFICIALE A SUPPORTO DEL DOCENTE DI LINGUA STRANIERA (ATTIVITÀ DI TRADUZIONE: ESEMPI APPLICATIVI) ... 46

Cristina ZBANȚ

CONTRIBUȚIA GLOBALIZĂRII TEHNOLOGICE LA REEVALUREA METODOLOGIEI ÎN DOMENIUL TRADUCERII 56

Silviana CUPCIC

THE IMPACT OF AI ON TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC ITEMS 64

Andrei BRAESCU

RECONFIGURING THE TRANSLATOR'S COMPETENCES IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN COMPLEMENTARITY AND SUBSTITUTION 71

Natalia GOBJILA

PRAGMATIC EQUIVALENCE IN LITERARY TRANSLATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF HUMAN AND AI-GENERATED T RANSLATIONS 80

Irina BAZAROVA

THE TRIPARTITE CHALLENGE: ETHICS, QUALITY, AND RESPONSIBILITY IN AI TRANSLATION 86

Angela GRĂDINARU

DE LA SENSIBILITATEA UMANĂ LA COERENȚA ALGORITMICĂ : PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA PIESEI DE TEATRU *GRĂDINA DE STICLĂ* DUPĂ ROMANUL TATIANEI ȚÎBULEAC DIN ROMÂNĂ ÎN FRANCEZĂ 93

ATELIERUL 2. Traducătorul în era digitală: competențe, formare și adaptare
Traducerea literară în era inteligenței artificiale: între creativitate umană și automatizare

Khatuna MZARELUA

REFLÉXIONS SUR LES RAPPORTS ENTRE LE TRADUCTEUR (LITTÉRAIRE) ET L'INTELLIGENCE ARTIFICIELLE..... 112

Fouzia BENAOUALI, Yasmine ADIB

FORMER LES TRADUCTEURS PROFESSIONNELS À L'ÈRE DE L'IA : ENJEUX, PERCEPTIONS ET STANDARDS ÉMERGENTS..... 118

Ala LIPCEANU, Ludmila CUTCOVSCHI

INTERFERENZ UND FEHLERVERMEIDUNG BEIM FREMDSPRACHENERWERB AM BEISPIEL FÜR RUSSISCHSPRACHIGE STUDIERENDE 131

Tatiana BABIN-RUSU

ASPECTE ANALITICE A COMPONENTEI DE EVALUARE DIN CADRUL CURRICULUMULUI NAȚIONAL LA LIMBA STRĂINĂ..... 143

Svetlana CORCEVSCHI

DIE ROLLE DER LEHRKRAFT IM HOCHSCHULBEREICH BEI DER MÜNDLICHEN FEHLERKORREKTUR 152

ATELIERUL 3. Traducerea specializată și IA: eficiență în domenii cu terminologie controlată

Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI

TERMINOLOGIA IA ȘI METAFORA GLOBALIZĂRII..... 160

Inga STOIANOVA

DIGITAL DATABASES AND MEDICAL TRANSLATION: OPTIMIZING TERMINOLOGICAL ACCURACY IN THE HEALTH FIELD 173

Svetlana CIOBANU

IMPACTUL IA ASUPRA INTRODUCERII ȘI DIFUZĂRII NOILOR TERMENI ÎN TERMINOLOGIA DOMENIULUI TURISMULUI DIN REPUBLICA MOLDOVA (studiu de caz – aplicații mobile) 187

Lucia ȘCHIOPU

MEASURING COGNITIVE EFFORT IN TECHNOLOGY-MEDIATED TRANSLATION 202

Alessandra ROLLO

AVANTAGES ET ENJEUX DE L'IA POUR LA TRADUCTION ÉCONOMIQUE : DE LA TRADUCTION AUTOMATIQUE NEURONALE À L'IA GÉNÉRATIVE 212

Iurie TATARU

TRADUCEREA IDIOMURILOR: INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ CA NOUĂ PARADIGMĂ ÎN TRADUCEREA MEDIATICĂ 238

Mădălina Roxana SMOCHINĂ (căs. BULAI)

INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ ÎN TRADUCEREA DISCURSULUI MEDICAL : PROVOCĂRI TERMINOLOGICE ȘI SOLUȚII 249

Cristina SECRIERU

TERMINOLOGIA MEDICALĂ: BELETRISTICĂ ȘI GLOBALIZARE 256

ATELIERUL 4. Traducerea literară în era inteligenței artificiale: între creativitate umană și automatizare

Emilia TARABURCA

LITERATURA UNIVERSALĂ CONTEMPORANĂ: DE LA MODERNISM SPRE POSTMODERNISM 266

Cristina GROSSU-CHIRIAC

DE LA OMUL-AUTOMAT LA TRANSLATORUL-AUTOMAT: LIMITELE SENSIBILITĂȚII ÎN ERA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE 276

Ana GHEORGHIȚĂ

INFLUENȚA TEMPERAMENTULUI ASUPRA MODULUI COMPORTAMENTAL AL PERSONAJELOR ÎN ROMANUL „THÉRÈSE RAQUIN" DE ÉMILE ZOLA 282

Olga VULPE

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И АВТОРСКОГО ЗАМЫСЛА ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПЬЕС ДЖ. Б. ШОУ И А. П. ЧЕХОВА 287

Liuba PROCOPII

TRADUCEREA CREATIVĂ ASISTATĂ DE IA (TRANSCREAREA): POSIBILITĂȚI ȘI LIMITE ÎN TRADUCEREA LITERARĂ, POETICĂ ȘI METAFORICĂ 293

CULEGERE DE ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

TRADUCEREA ÎN ERA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE: PROVOCĂRI ȘI OPORTUNITĂȚI

Chișinău, 5 decembrie 2025

Machetare computerizată: *Tatiana Capliuc*

Bun de tipar *06.04.2026*. Formatul *70×100 1/12*.
Coli de tipar *25,3*.
Comanda *17/26*. Tirajul *25 ex*.

Editura USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009
e-mail: editurausm@gmail.com